Tidsskrift for levekår
og livsstil

Samfunnsspeilet

Første tiår inn i nytt årtusen

Sosiale indikatorer 2011

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

5-6/2011

Samfunnsspeilet

Siden år 2000

har folketilveksten

i Norge blitt nær tredoblet. Dette skyldes hovedsakelig stor innvandring, og da særlig fra de nye EU-landene i Øst-Europa. Men vi føder også flere barn, og her ser vi en økning fra 2006 og fram til i dag. I tillegg lever vi lenger. Kvinner lever fortsatt lenger enn menn, men forskjellen mellom kjønnene har blitt mindre med årene.

Laila Holmen Lystad skriver mer om befolkning, side 8.

28 prosent

av befolkningen

som er 16 år eller eldre, har i 2010 høyere utdanning her til lands. 19 prosent flere studenter fullfører høyere utdanning nå enn for ti år siden. Men det er fortsatt mange som ikke fullfører videregående opplæring, 30 prosent. Studieretning, kjønn, sosial bakgrunn og foreldrenes utdanning er eksempler på faktorer som kan ha betydning for om man fullfører eller ikke.

Les mer om utdanning i Manju Chaudharys artikkel, side 24.

Nesten 50 000

barn og unge

i alderen 0-22 år mottok tiltak fra barnevernet i løpet av 2010. Dette er nær en fordobling etter at den nye barnevernloven ble innført i 1993. Antall årsverk i barnevernet har økt fra 2 200 til 3 500 i samme periode. Flere barn i barnevernet betyr ikke nødvendigvis at Norge har blitt et dårligere land å vokse opp i, men indikerer heller en endring av barnevernets rolle.

Cathrine Bergjordet, Tone Dyrhaug og John Åge Haugen skriver mer om barnevernet, side 58.

5-6/2011

Samfunnsspeilet
5-6/2011 – 25. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut fem ganger i året, med årets siste utgave som dobbeltnummer om sosiale indikatorer. Tidsskriftet gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet.

Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Elisabeth Nørgaard (ansv. red.), Toril Sandnes (fung. red.), Natasza P. Sandbu, Even Høydahl, Ingrid Melby, Geir Nygård, Jorun Ramm, Ole Sandvik, Signe Vrålstad og Kenneth Aarskaug Wiik.

Redigering: Gunn Bredevang og Helga Nordermoen (layout).

Foto: Siri E. Boquist, Toril Sandnes, Torbjørn A. Tjernsberg, Colourbox, Crestock, Studio Vest.

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Møklegaards Trykkeri AS

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut februar 2012.

Internett: http://www.ssb.no/
E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-8235-5 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-8236-2 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603 Trykt versjon
ISSN 0809-4713 Elektronisk versjon

© Statistisk sentralbyrå, desember 2011. Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. **Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.**

Redaksjonen
Et oppslagsverk for alle 2

Toril Sandnes
Ti år inn i nytt årtusen 3

Laila Holmen Lystad
Befolkning: Folketilveksten nær tredoblet siden år 2000 8

Geir Hjemås og Borgny Vold
Helse: På randen av samhandling 14

Manju Chaudhary
Utdanning: Sju av ti fullfører videregående opplæring 24

Anders Ekeland
Arbeid: Stabil yrkesdeltakelse og ledighet 34

Signe Vrålstad
Arbeidsmiljø: Utfordrende jobbhverdag i mange yrker 41

Jon Epland og Mads Ivar Kirkeberg
Inntekt: Nedgang i husholdningenes inntekter 47

Knut Håkon Grini og Håvard Hungnes Lien
Lønn: Økende lønnsforskjeller det siste tiåret 53

Cathrine Bergjordet, Tone Dyrhaug og John Åge Haugen
Barnevern: Barnevernet – et tilbud til mange 58

Odd Frank Vaage
Fritid og kultur: Papiravisen taper terreng, boka i framgang 64

Stian Lid og Reid J. Stene
Kriminalitet: Kriminalitetsbilder i endring 69

Lotte Rustad Thorsen
Sosial og politisk deltakelse: Høy deltakelse i Norden 81

Eilev S. Jansen
Økonomi: Hva driver utviklingen i boligprisene? 89

Sosiale indikatorer 96

Siden sist 138

Et oppslagsverk for alle

Kjære leser

Hvert år, i Samfunnsspeilets dobbeltutgave nummer 5-6, presenterer vi et bredt utvalg av nøkkeltall om befolkningens levekår i Norge. På fagspråket heter disse tallene sosiale indikatorer.

Tabellene bak i tidsskriftet viser data for 1980, 1985, 1990 og 1995, så hvert år fremover, gruppert i følgende emner: befolkning, helse, pleie og omsorg, utdanning, arbeid, arbeidsmiljø, inntekt, lønn, forbruk, trygd, sosialhjelp og barnevern, boforhold og boligøkonomi, sosial og politisk deltakelse, fritid og kultur, kriminalitet, økonomi. I Samfunnsspeilets nettutgave er alle årgangene med fra og med 1980.

I tillegg til disse tabellene skriver en gruppe medarbeidere i Statistisk sentralbyrå om viktige endringer og tendenser de kan lese ut av tallmaterialet. Noen ganger velger vi et tema som vi ønsker å gi spesiell oppmerksomhet. I årets utgave mange av artiklene artiklene oppmerksomheten rettet mot tiåret som har gått siden tusenårsskiftet.

Du vil også legge merke til at artikkelforfatterne viser til forskjellige årstall når de presenterer «siste nytt». De kan for eksempel bruke 2010-tall for arbeidsledighet, mens de nyeste tilgjengelige opplysningene om inntekt er fra 2009. Dette skyldes at noen registre tar lengre tid å bearbeide enn andre.

Noen data stammer fra årlige intervjuundersøkelser. Andre tall hentes fra levekårsundersøkelsene der utvalgte temaer gjentas hvert tredje år. Tidsbruksundersøkelsene og folke- og boligtellingene, som er omfattende og kostbare, gjennomføres hvert tiende år. Alle disse undersøkelsene gir opplysinger som kan ha verdi i lang tid.

Denne utgaven av Samfunnsspeilet kan altså brukes som oppslagsverk enten du trenger statistikken i ditt daglige arbeid som journalist, politiker, forsker, lærer eller student, eller om du rett og slett vil ha faktagrunnlag for å delta i den offentlige debatten.

Redaksjonen

Ti år inn i nytt årtusen

Vi har nå lagt det første tiåret av det nye årtusenet bak oss. Hva har kjennetegnet det norske samfunnet i denne perioden – går utviklingen i riktig eller gal retning? Vi har gått gjennom en internasjonal finanskrise, og Europa er preget av gjeld og krisestemning, men har dette rammet oss og våre levekår? Dette nummeret av Samfunnsspeilet kan gi deg noen av svarene.

Toril Sandnes

Hvordan har det norske samfunnet endret seg de siste ti årene? I dette nummeret av Samfunnsspeilet har de fleste artikkelforfatterne rettet oppmerksomheten mot årene som har gått siden år 2000, i sine beskrivelser av nordmenns levekår.

Vi blir flere ...

Som det vises i artikkelen om befolkning, har vi blitt stadig flere det siste tiåret. Dette skyldes først og fremst stor innvandring, men vi føder også flere barn, og levealderen fortsetter å øke.

Like før årtusenskiftet, i 1999, skjøt innvandringen fart. Dette året hadde Norge en nettoinnvandring (innvandring minus utvandring) på 19 000 personer. Siden år 2000 har over 500 000 nye innvandrere bosatt seg i Norge, og bare i 2010 flyttet 42 000 flere inn i Norge enn ut, et påfyll av mennesker som tilsvarer antallet innbyggere i Larvik.

... og vi blir eldre

I 2010 døde det 41 500 personer. Antall døde blir påvirket av befolkningens størrelse, aldersstruktur og levealder, og vi må helt tilbake til 1970-tallet for å finne lavere dødstall. Kvinner lever fortsatt lenger enn menn, men forskjellen mellom kjønnene har blitt mindre. For ti år siden var forventet levealder 81 år for kvinner, fem år lengre enn for menn, i dag er det bare fire års forskjell. I år 2000 var 2,8 prosent av mennene og 5,6 prosent av kvinnene i befolkningen over 80 år. Ti år senere var de sammenlignbare tallene respektive 3,2 og 5,8 prosent.

I artikkelen om helse tar forfatterne utgangspunkt i Regjeringens vedtatte samhandlingsreform, som trer i kraft 1. januar 2012. Reformen tar sikte på å møte flere av utfordringene det norske samfunn står overfor i årene framover – som en aldrende befolkning, et sykdomsbilde i endring og et økende behov for mer differensierte helse- og omsorgstjenester.

Demografiske framskrivinger viser at andelen eldre vil stige i løpet av de neste førti årene, som et resultat av høye fødselskull i årene etter 2. verdenskrig og økt levealder. I 2050 er det forventet at nyfødte i snitt vil leve til de er 86 år. De eldre bruker flere helsetjenester enn yngre, og stadig flere pasienter har kroniske plager som psykiske lidelser, muskel- og skjelettsykdommer, fedme, kols og type-2-diabetes.

Folk flest dør i våre dager av sykdommer som hjerte- og karsykdommer og kreft. I motsetning til tidligere mottar mange i dag medisinsk behandling i mange år før de dør, eller de har langvarige helseplager som følge av sykdommene.

Toril Sandnes er fungerende redaktør for Samfunnsspeilet og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (toril.sandnes@ssb.no)

Parallelt med denne utviklingen øker samfunnets utgifter til helseformål, og befolkningens levevaner peker ikke entydig i retning av færre helseproblemer i framtiden. Det er særlig fire ulike risikofaktorer som gjør nordmenn syke: røyking, alkoholforbruk, fedme og manglende fysisk aktivitet.

Barnevernet – et tilbud for mange

Fra å være et barnevern der hovedoppgaven var å ivareta de mest utsatte barna, har vi, etter den nye barnevernloven ble innført i 1993, et barnevern som i tillegg bidrar til en bedre hverdag for svært mange barn.

I løpet av 2010 mottok nesten 50 000 barn og unge tiltak fra barnevernet i Norge. Dette utgjør i underkant av 4 prosent av alle i alderen 0-22 år. Dette er nær en fordobling fra 1993, da nesten 26 300 barn mottok tiltak. I tillegg har antall årsverk i barnevernet økt fra 2 200 til 3 500 i samme periode.

At det har blitt stadig flere barn i barnevernet, betyr ikke nødvendigvis at Norge har blitt et dårligere land for barn å vokse opp i, men indikerer heller en endring av barnevernets rolle. Økningen i barnevernet bør også sees i sammenheng med den generelle velstandsøkningen i Norge i den forstand at når samfunnet får mer ressurser til rådighet, kan dette også gi seg utslag i mer ressurser til barnevernet (se artikkelen om barnevern).

En av tre har høyere utdanning

Som en følge av myndighetenes satsing på barnehager går stadig flere barn i barnehage på 2000-tallet. Rett til barnehageplass ble innført 1. januar 2009, og ni av ti barn har nå plass i barnehage. Til tross for iherdige forsøk på å minske frafallet i videregående opplæring gjennom Reform 94 og Kunnskapsløftet 2006 er det fortsatt mange som faller fra. Som i år 2000 er det også i dag tre av ti som ikke fullfører. Karakterene fra grunnskolen, kjønn, sosial bakgrunn og valg av studieretning har også betydning for hvorvidt en elev klarer å gjennomførere videregående (se artikkelen om utdanning).

Men alt i alt får befolkningen stadig høyere utdanning. Høsten 2010 hadde 28 prosent av alle over 16 år utdanning på universitets- og høgskolenivå. I løpet av de siste ti årene har andelen personer med universitets- og høgskoleutdanning økt med 6 prosentpoeng.

Positiv utvikling på arbeidsmarkedet

Mens flere land i Europa sliter med høye ledighetstall ser vi i Norge flere positive utviklingstrekk innenfor arbeidslivet. I artikkelen om arbeid kan vi lese at arbeidsmarkedet ser ut til å ha stabilisert seg etter finanskrisen. Sysselsettingen øker, og sykefraværet går ned. Men noen negative trekk finner vi – det er blitt flere langtidsledige (personer som har vært arbeidsledige i mer enn 26 uker) de siste par årene, og nesten hele økningen har kommet blant menn.

Konjunkturtendensene fra Statistisk sentralbyrå fra september 2011 anslår at arbeidsledigheten vil holde seg på omtrent samme nivå som i dag, rundt 3,5 prosent, til og med 2014. Finanskrisen har dermed gitt mindre endringer i arbeidsløsheten enn først antatt. Sysselsettingen forventes å øke i takt med befolkningsøkningen.

Det er en utfordrende jobbhverdag i mange yrker. Artikkelen om arbeidsmiljø har sett nærmere på fem yrkesgrupper: sykepleieyrket, akademikeryrker, salgs- og serviceyrker, bønder og fiskere og håndverkere. Disse yrkene er valgt

ut fordi de har ulik arbeidshverdag og de er ulikt sammensatt med hensyn til kjønn, alder og utdanning.

Utfordringene i arbeidshverdagen er forskjellige for de fem yrkene. Sykepleierne har det travelt, og de bestemmer i liten grad arbeidstempoet selv. De opplever også i stor grad konflikter mellom ansatte og ansatte og ledelse. Bønder, fiskere og håndverkeres hverdag er mindre travel, men preges av fysiske belastninger. Gjentatte og ensidige bevegelser er utbredt både blant håndverkere og akademikere. En mindre andel av alle ansatte opplevde dårlig inneklima på arbeidsplassen i dag enn ni år tidligere, men fortsatt plages en av fire av dette.

Penger gir valgfrihet

Etter mange år med sterk økning gikk husholdningsinntektene noe ned fra 2008 til 2009. I 2009 hadde norske husholdninger en medianinntekt etter skatt på nesten 397 000 kroner. Dette er en inntektsnedgang på om lag 1 prosent fra året før, målt i faste priser. Medianinntekten er husholdningsinntekten til den husholdningen som befinner seg midt i inntektsfordelingen (se artikkelen om inntekt).

Nedgangen i husholdningenes inntekter fra 2008 til 2009 skyldes først og fremst lavere lønns- og næringsinntekter på grunn av finanskrisen og et vanskeligere arbeidsmarked i 2009. Det var først og fremst husholdninger med personer i yrkesaktiv alder som opplevde en inntektsnedgang, mens pensjonistene hadde inntektsvekst også dette året.

For andre året på rad viser statistikken at inntektsfordelingen i befolkningen har blitt jevnere.

Dette står i kontrast til det som blir omtalt i artikkelen om lønn i dette nummeret av Samfunnsspeilet, som viser økte lønnsforskjeller de siste årene. Lønnsstatistikken måler individuell lønn på en bestemt dato i året for alle heltidsansatte, mens i inntektsstatistikken, som også dekker inntekter som ikke er lønn, måles lønnsinntekten i løpet av året for alle husholdninger uavhengig av de enkelte husholdningsmedlemmenes eventuelle arbeidstid og yrkestilknytning. Endret sysselsetting vil dermed påvirke lønnsinntektene i inntektsstatistikken i større grad enn endring i lønn for heltidsansatte.

De med høy lønn har hatt høyest lønnsvekst

I snitt har alle ansatte i Norge fått 13 100 kroner mer i den månedlige lønningsposen fra 2000 til 2010, en økning på 55 prosent. Bak denne lønnsveksten skjuler det seg imidlertid noen forskjeller. De høytlønte har hatt klart større lønnsvekst enn dem med lavere lønn.

De med høyest lønn i privat sektor har fått en lønnsvekst på nesten 30 500 kroner, som tilsvarer 67 prosent på ti år. Til sammenligning har de 10 prosent best betalte i offentlig sektor en vekst på knapt 20 000 kroner, eller drøyt 56

prosent, i samme periode. Det samme bildet finner vi naturlig nok også når vi ser på selve lønnsnivået. For de høyest lønte ser vi at lønnsnivået var vesentlig lavere i offentlig sektor, med 53 500 kroner i snitt per måned, mot 76 300 kroner for de høyest lønte i privat sektor.

Men ser vi nærmere på de 10 prosent lavest lønte i henholdsvis offentlig og privat sektor, byttes rollene om; de ansatte i offentlig sektor kommer noe bedre ut. I korte trekk kan vi si at lønnsveksten i offentlig sektor i mindre grad enn privat sektor har bidratt til økte lønnsforskjeller. Les mer om dette i artikkelen om lønn.

Økte boligpriser, men inntekten har økt mer

I artikkelen om økonomi kan vi lese at boligprisene i Norge har økt med 75 prosent siden årtusenskiftet når vi korrigerer for den generelle prisstigningen. Høyere boligpriser kan i stor grad forklares av inntektsvekst, tilgang på nye boliger og av bankrentene.

Etter boligprisfallet som fulgte kort tid etter finanskrisen høsten 2008, har boligprisene tatt seg raskt opp igjen. Ser vi på årene fra 2007 til 2010 under ett, har inntektsutviklingen for husholdningene vært vesentlig sterkere enn boligprisstigningen. Dermed er forholdstallet mellom samlet boligverdi og husholdningenes disponible inntekter for 2010 10 prosent lavere enn i 2007. Vi har derfor ikke grunnlag for at å si at boligprisnivået nå er spesielt høyt.

Mer fritid

En av de kanskje mest tydelige endringene siden år 2000 er hvordan vi bruker fritiden vår, særlig når det gjelder elektroniske medier. Internett er nå tilgjengelig for «alle», for ti år siden var det bare «pionerene» som satt daglig og tastet «www». I år 2000 var det ennå bare 7 prosent av befolkningen som brukte Internett på en gjennomsnittsdag, ti år seinere var andelen tidoblet, til hele 77 prosent (se artikkelen om fritid og kultur).

Unge ser mindre på tv og noe mer på video/dvd enn tidligere, og de lytter betydelig mindre på radio. De bruker heller tid på Internett. Papiravisen er ikke død, men langt færre blar i en slik avis i dag enn for ti år siden. Leser- og opplagstallene går nedover, og det indikerer at mange har byttet ut papiravisen med nyheter på Internett.

Selv om vi får stadig mer fritid, ser den ikke ut til å bli brukt på deltakelse i organisasjonslivet. Deltakelse i politikk eller i organisasjoner ellers er på vei ned ifølge artikkelen om sosial og politisk deltakelse. Et unntak er idrett. Det er den desidert vanligste organisasjonsformen her til lands. Hver fjerde nordmann var medlem av et idrettslag i 2007, og i underkant av hver femte oppgir at de var aktive. I motsetning til andre organisasjonstyper har andelen som både er medlem og aktiv vært stabil siden 1997, og ser vi enda lenger bakover i tid, er det faktisk en økning av andelen i befolkningen som er aktive i idrettslag.

Flere enn før bor alene

Mye av det sosiale livet foregår utenom organiserte former. Kontakt med andre, både familie og venner, er viktig for den enkelte. I løpet av de siste tiårene har andelen som bor alene, økt. Dette skyldes både at unge utsetter å etablere familie, at unge flytter tidligere ut fra foreldrehjemmet, og at flere samboerskap og ekteskap oppløses/samlivsbrudd blir vanligere. I dag bor i underkant av hver fjerde person i den voksne befolkningen alene.

Det har tidligere vært påvist at det er eldre og aleneboende som oftest mangler en fortrolig venn, og slik er det fortsatt. Blant aleneboende gjelder dette 8 prosent, og andelen øker jevnt med alder. Blant de yngste (16-24 år) er det knapt 2 prosent som mangler en fortrolig venn. Det kan også synes som om det er vanskeligere for menn å få fortrolige venner enn det er for kvinner. I underkant av 7 prosent av mennene oppgir at de mangler en fortrolig venn, dette gjelder drøyt 3 prosent av kvinnene. Artikkelen om sosial og politisk deltakelse viser at mange har ukentlig kontakt med både venner og slektninger, og at de fleste har noen de kan stole på.

Mindre kriminalitet?

En mindre andel av befolkningen utsettes for kriminalitet nå enn tidligere. Etter tusenårsskiftet har det samlet sett vært en betydelig nedgang i den registrerte kriminaliteten, og vi må antakelig mer enn 20 år tilbake for å finne mindre kriminalitet enn det vi har i dag (se artikkelen om kriminalitet). Nedgangen gjelder imidlertid ikke for alle typer lovbrudd, for alle grupper i samfunnet eller likt for hele landet. Samlet sett ser de unge ut til å være mest utsatt for kriminalitet, og det begås flest lovbrudd i de største byene og færrest i de minste kommunene.

Dette og mere til kan du lese i denne utgaven av Samfunnsspeilet. Artiklene, sammen med nøkkeltallene bak i tidsskriftet, kan brukes som oppslagsverk enten du trenger statistikken i ditt daglige arbeid, eller om du rett og slett vil ha faktagrunnlag for å delta i den offentlige debatten.

Folketilveksten nær tredoblet siden år 2000

Hva har kjennetegnet befolkningsutviklingen i Norge i det første tiåret av det 20. århundret? Først og fremst en høy folketilvekst som hovedsaklig er forårsaket av stor innvandring, men vi føder også flere barn, og levealderen øker fortsatt. Det norske samfunnet har gjennomgått store forandringer de siste årene. For øyeblikket er landet med raske skritt på vei mot fem millioner innbyggere, et tall vi venter å nå i løpet av februar–april 2012. De siste årene er det særlig arbeidsinnvandring fra de nye EU-landene i Øst-Europa som har satt sitt preg på folketilveksten.

Laila Holmen Lystad

Folketilveksten i Norge har vært høy de siste fem årene (2006-2010). I denne perioden økte den norske befolkningen med 280 000 personer. Det er nesten dobbelt så mye som i årene 2001-2005, og en tredobling av veksten vi hadde i 2001 (se figur 1). Vi skal her først og fremst se på utviklingen de siste ti årene med hovedfokus på den økende innflyttingen til Norge fra utlandet.

Figur 1. **Utvikling i folkemengden. 2000-2010. Antall**

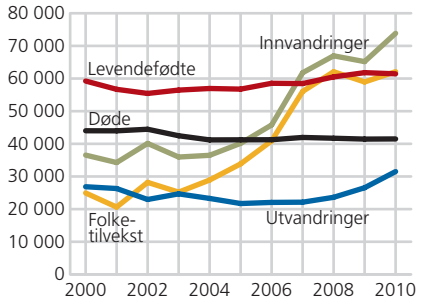

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Innvandringen og folketilveksten skyter fart

I 2010 økte befolkningen med 62 000 personer. Det ble født 61 000 personer, mens 41 000 døde, noe som ga et fødselsoverskudd på 20 000. 74 000 personer flyttet inn fra utlandet, og 32 000 personer flyttet ut fra landet, og som resultat fikk vi dette året et innvandringsoverskudd på 42 000. Sammen ga dette en befolkningsvekst på 62 000, som faktisk er den høyeste veksten noensinne.

Hvis vi ser på befolkningen i Norden for øvrig, har den vokst med til sammen 1,3 millioner mennesker, eller 5 prosent, siden år 2000. Befolkningsveksten har vært størst i Norge med 7 prosent. Island hadde i prosent den nest høyeste veksten, selv om folkemengden minket noe etter den økonomiske krisen i 2008 og 2009, da stor arbeidsledighet på sagaøya tvang mange til å reise til utlandet for å starte et nytt liv. Mange reiste til Storbritannia og til de nordiske landene, også til Norge.

Nettoinnvandringen (innvandring minus utvandring) til Norge var forholdsvis stabil på 1970-tallet og fram til 1986, med et gjennomsnitt på 4 000-5 000 mennesker årlig. Senere opplevde vi betydelige svingninger med en topp av politiske flyktninger fra Chile, Iran og Sri Lanka i 1987 og 1988, og så igjen i 1993 med flyktningene fra krigen på Balkan. Like før årtusenskiftet, i 1999, skjøt innvandringen fart. Dette året hadde Norge en nettoinnvandring på 19 000 personer. De to første årene på 2000-tallet ble nettoinnvandringen nær halvert, men økte sterkt igjen i 2002, og siden har økningen bare fortsatt.

Laila Holmen Lystad er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for befolkningsstatistikk. (laila.holmen.lystad@ssb.no)

1. januar 2011 bodde det nær 700 000 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i Norge, noe som utgjør 12 prosent av hele befolkningen (se tekstboks om begreper). Omtrent 5 prosent av befolkningen har kommet fra land i EU/EØS, USA, Canada, Australia og New Zealand (EU/EØS etc.) og om lag 7 prosent fra land i Afrika, Asia, Sør- og Mellom- Amerika, Europa utenom EU/EØS og Oseania utenom Australia og New Zealand (Afrika/Asia etc.).

Ser vi på hvem som har innvandret til Norge i løpet av det siste tiåret, finner vi at innvandrerne fra EU/EØS etc. har økt mest i perioden, mens tallet på innvandrere fra Afrika, Asia etc. har vært relativt stabilt og omtrent på samme nivå som tidligere (se figur 2).

Figur 2. **Antall inn- og utvandringer til Norge. 2000 og 2010**

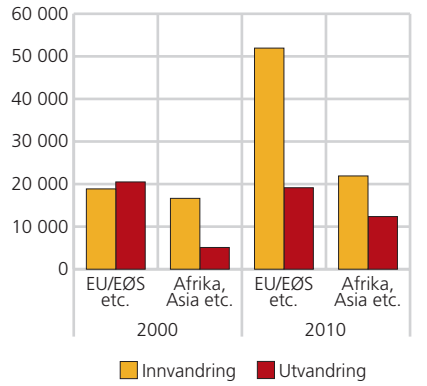

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Et bedre liv

De aller fleste innvandrerne fra de nye EU-landene i Øst-Europa kommer for å arbeide i Norge. Norge har helt siden 1954 hatt et samarbeid med våre nordiske naboer om fri bevegelse av arbeidskraft innenfor Norden. Befolkningen her har flyttet, og flytter fremdeles, mye mellom landene. Spesielt med våre nærmeste naboer, svenskene, har det vært stor utveksling av arbeidskraft, og mange har flyttet fram og tilbake.

Mulighetene for andre lands statsborgere til å kunne arbeide i Norge ble sterkt utvidet i 1994 da EØS-avtalen ble inngått. Dette var en økonomisk europeisk avtale hvor EU- og de daværende EFTA-landene Norge, Sverige, Finland, Island, Portugal, Sveits, Liechtenstein og Østerrike ble regnet som ett felles marked uten indre grenser, og omfattet fri bevegelse av varer, personer og kapital innenfor markedet.

Det er ulike bakenforliggende årsaker til at mennesker velger å flytte til landet vårt. For arbeidsinnvandrerne fra de nye EU-landene i Øst-Europa har det å flytte til Norge sammenheng med et ønske om å tjene penger (se tekstboks om endring i reglene for oppholdstillatelse). For de fleste blir det et bytte med, på den ene siden en vanskelig jobbsituasjon i hjemlandet med lav lønn og manglende økonomisk stabilitet, og på den andre siden, muligheten til en sikker og godt lønnet jobb i Norge. Norge har altså blitt mulighetenes land for mange og har etablert seg som det største mottakerlandet i Norden for nye arbeidsinnvandrere.

De fleste menn som kommer fra EU-land i Øst-Europa, finner arbeid innenfor industri eller innenfor bygg og anlegg (om lag 49 prosent i gjennomsnitt for de tre siste årene), og mange av kvinnene fra de samme landene kommer også hit for å arbeide. Av disse arbeider i gjennomsnitt 48 prosent innenfor helse- og sosialtjenestene, varehandel, renhold og tjenesteytende næringer. Nesten like mange kvinner kommer sammen med barna på familiegjenforening med ektemannen som allerede er i Norge.

Begreper

Innvandrere er personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Innvandrere har på et tidspunkt innvandret til Norge

Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge av to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Endring i reglene for oppholdstillatelse

I samsvar med forpliktelsene i EØS-avtalen ble det fra 1. oktober 2009 enkelt, også for ikke-nordiske EU-borgere, å oppholde seg i Norge. De nye EU-reglene innebærer at de fleste EU-borgere fritt kan komme til Norge for å studere, arbeide eller bo sammen med sin familie. Den tidligere ordningen med oppholdstillatelse ble erstattet av en registreringsordning for ikke-nordiske EU-borgere som ønsker å være her i mer enn tre måneder. Registreringsordningen innebærer at de kun behøver å registrere seg hos det lokale politiet for kontroll av identifikasjonspapirer.

Tabell 1. **De ti største gruppene av utenlandske statsborgere bosatt i Norge i 2010, sammenlignet med år 2000. Absolutte tall og prosentvis endring**

	Antall personer		Økning i prosent
	2000	2010	
Polen	2 042	55 172	2 602
Sverige	25 136	39 172	56
Tyskland	6 705	22 411	234
Danmark	19 205	20 939	9
Litauen	261	16 396	6 182
Storbritannia	11 367	13 995	23
Somalia	4 844	11 117	130
Russland	2 749	10 818	294
Irak	5 790	10 555	82
Thailand	2 382	9 295	290

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Innvandringsgrunn for utenlandske statsborgere. Fra Afrika, Asia etc. og fra nye EU-land i Øst-Europa[1]. 2000-2010. Antall**

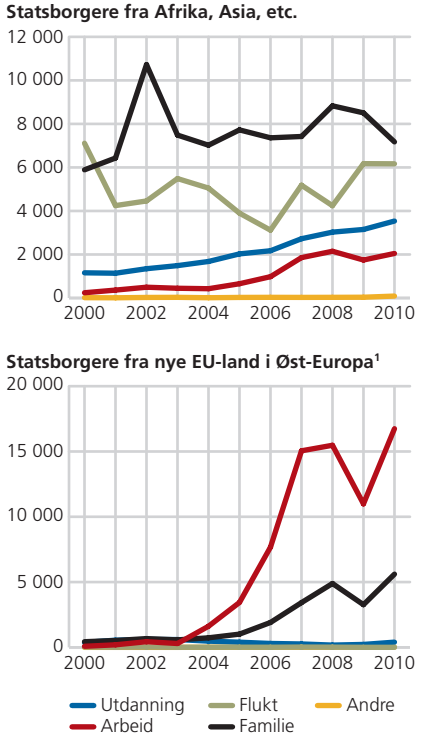

[1] Gruppen består av de nyeste EU-landene i Øst-Europa: Polen, Litauen, Estland, Tsjekkia, Ungarn, Latvia, Slovenia, Slovakia, Bulgaria og Romania.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Stor økning av polakker

Innvandringen av polakker økte betraktelig i 2007 og 2008. Hvert av disse årene kom det 14 000 polakker til Norge. De to siste årene har antallet gått noe ned, men Norge er fremdeles et attraktivt land for arbeidsinnvandrere fra Polen og de andre nye EU-landene i Øst-Europa. Etter finanskrisen har gjennomsnittlig 1 500 polakker reist hjem igjen hvert år, men de fleste har blitt.

Gruppen som har hatt sterkest prosentvis vekst de siste ti årene, er statsborgere fra Litauen. De var i underkant av 300 personer i år 2000 og var ved årsskiftet 2010/2011 16 000 personer. Ingen andre nasjonaliteter har i prosent økt så mye (se tabell 1).

Ser vi på hvilke nasjonaliteter som bor i Norge i dag, finner vi flest europeere. Tabell 1 viser at polakker, svensker og tyskere er i flertall. Mens det ved årtusenskiftet bodde om lag 2 000 polakker i Norge, var det ved årsskiftet 2010/2011 registrert hele 55 000. Svenskene var mange allerede i 2000 (25 000), men de er enda flere nå (39 000).

Fra flukt til arbeidsinnvandring

I år 2000 kom 40 prosent av dem som innvandret til Norge, gjennom familiegjenforening, mens 38 prosent kom som flyktninger (se figur 3). I perioden fram til 2006 var familiegjenforening mest vanlig, og det var familie til tidligere innvandrede flyktninger som kom. Men allerede i 2004 og 2005 økte strømmen av arbeidsinnvandrere, og i 2006 kunne vi se at antallet arbeidsinnvandrere var tredoblet på to år.

Etter en nedgang i arbeidsinnvandringen i 2009 fikk vi en ny økning i 2010. Figur 3 viser at det siden 2008 har kommet færre på grunn av familiegjenforening fra Afrika, Asia etc., men flere fra de nye EU-landene i Øst-Europa. Dette skyldes for en stor del at mens regelverket er myknet opp for EØS-borgere, er kravene strammet inn for andre grupper med den nye utlendingsloven. Antallet personer med flukt og utdanning som innvandringsgrunn har holdt seg relativt stabilt.

Mens det i år 2000 kom flyktninger fra Irak og Somalia og arbeidsinnvandrere fra Sverige og Danmark, kom det i 2010, ti år senere, først og fremst arbeidsinnvandrere fra Polen, Sverige og Litauen, og vi må helt ned på 8. plassen på lista for å finne «flyktninglandet» Eritrea.

Figur 4 viser hvordan de ulike nasjonene har kommet i bølger. Antall polakker begynte å øke allerede i 2004, mens antall litauere doblet seg fra 2005 til 2006, og senere har det kommet flere og flere litauere. Siden 2006 har også svenskene økt i antall, etter en liten nedgangsperiode midt i tiårsperioden. I etterkant av krisen på Island ser vi hvordan islendingene innvandret til Norge i 2009 og 2010.

Flest yngre som innvandrer

De fleste innvandrer i alderen 20-29 år. Det er generelt for hele perioden og likt for begge kjønn. I aldersgruppen 30-39 år har vi de seneste årene sett en overvekt av menn fra Polen. Svært få eldre personer innvandrer. Overvekten av polske menn fant vi både i 2000 og i 2010, men innvandringen av svenske kvinner i tjueårene har økt sterkt den siste delen av tiåret.

Mange barn har også kommet alene (mindreårige asylsøkere). Dette er barn som kommer til landet uten foreldre eller andre personer som har ansvar for dem. Utlendingsdirektoratet (UDI) har omsorgsansvar for barn mellom 15 og 17 år, og barnevernet har ansvaret for barn under 15 år. Tallene til UDI for de siste fire årene viser en topp i 2009 og deretter en tilbakegang av mindreårige asylsøkere.

I 2008 kom det 1 370 enslige mindreårige asylsøkere, mens det kom 2 500 i 2009, noe som var en økning på 82 prosent. Antallet sank igjen til 890 i 2010. Så langt i år ser det ut som om tallet kan bli omtrent på linje med fjoråret. De fleste av disse barna er mellom 15 og 17 år gamle, og det har vært flest fra Afghanistan, Irak og Somalia.

Hvis du har et familiemedlem som bor i Norge, eller du ønsker å stifte familie med en person som bor her, kan du søke om familieinnvandringstillatelse for å komme hit og bo sammen med ham eller henne. Nærmere 10 000 personer fikk en slik familieinnvandringstillatelse i fjor. Av disse kom det flest fra Thailand, Filippinene og Somalia.

Innenlandsk flytting

Hvert eneste år siden tidlig på 1980-tallet har flere flyttet til enn fra sentrale strøk. Retningen på flyttestrømmen har vært stabil. Nettotallene (innflytting minus utflytting) viser at de store flyttestrømmene går fra Nord-Norge og Vestlandet til Sør-Østlandet. Akershus og Østfold har hatt det største flytteoverskuddet i perioden, mens Nordland og Møre og Romsdal og Sogn har hatt størst flyttetap.

Flytteoverskuddet til de mest sentrale kommunene har avtatt noe de siste fire årene. Samtidig har flytteunderskuddet i de minst sentrale kommunene minket. Landet er altså inne i en periode med forholdsvis moderat sentralisering. Ikke siden begynnelsen av 1990-tallet har sentraliseringen gått saktere. Den gangen var imidlertid flytteaktiviteten lav på grunn av lavkonjunktur. De senere årene har sentraliseringen avtatt til tross for høykonjunktur og høy flytteaktivitet.

Folketallet har økt i alle fylkene de siste ti årene, bortsett fra i Finnmark og i Nordland (se figur 5). De mest sentrale kommunene hadde i 2010 en befolkningstilvekst på 1,8 prosent, mot 0,8 i år 2000. I de minst sentrale kommunene gikk folketilveksten ned fra -0,2 til -1,0 i samme periode. Oslo og Akershus har hatt den største befolkningsøkningen og er landsdelen med høyest flytteaktivitet, både innenfor kommunene og mellom kommunene. Mange kommuner som mister innbyggere til andre kommuner, oppnår likevel flyttegevinst på grunn av innvandringen fra utlandet. Innvandrere og deres norskfødte barn flytter mer enn befolkningen for øvrig og står dermed for en viktig del av flyttestrømmen mellom kommunene.

Mange flytter ut av Oslo til de nærliggende kommunene i Akershus og til andre kommuner hvor det er mulighet for å pendle til Oslo. Årsaken er ofte et ønske om mer plass, billigere boliger og en overkommelig pendlervei til jobben i hovedstaden. Den såkalte Gardermoeneffekten i Akershus har gitt sterk vekst i kommunene rundt flyplassen.

Av dem som flytter fra Oslo, flytter halvparten til Akershus, og en fjerdedel av dem som flytter fra Akershus, flytter til Oslo. Samme trenden med at mange

Figur 4. **Antall innvandrere fra Island, Sverige, Polen og Litauen. 2000-2010**[1]

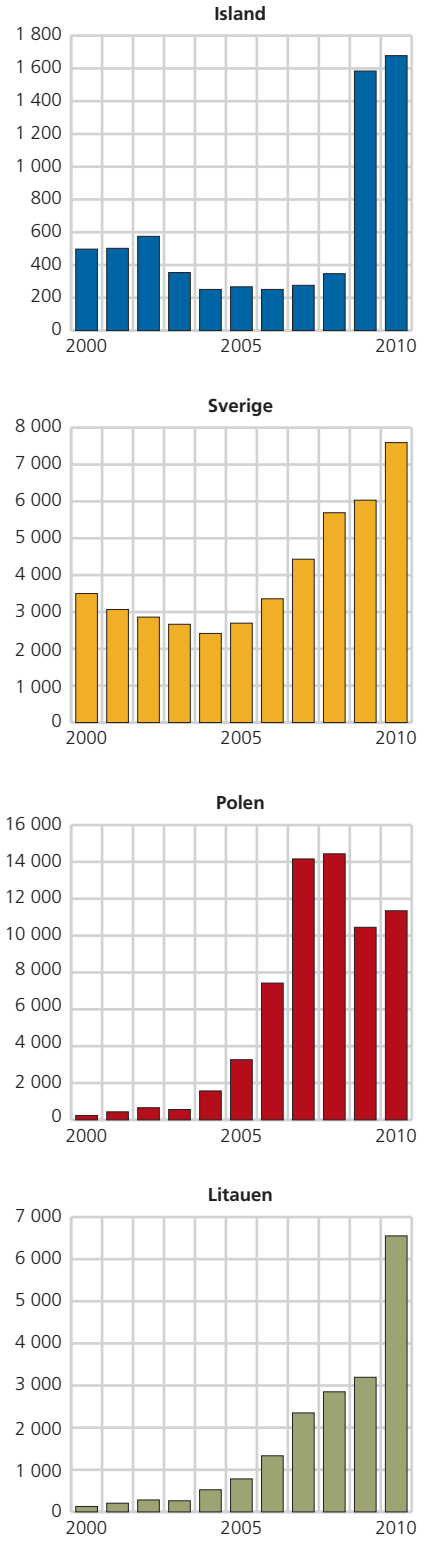

[1] For å poengtere tidspunktet for flyten inn i landet har figurene ulik skala.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlag
Befolkningsstatistikken er laget fra data i Statistisk sentralbyrås statistiske befolkningsregister (BeReg).

Statistikken om innvandringsgrunn omfatter innvandrere med ikke-nordisk statsborgerskap som innvandret til Norge for første gang.

flytter ut av byene og til omkringliggende kommuner, ser vi også i andre byer som for eksempel Stavanger, Bergen, Kristiansand og Trondheim, hvor kommunene med nærhet til byene får økt befolkningsvekst.

De fleste innvandrere vil bo i sentrale strøk

Innvandrere og deres norskfødte barn er også en viktig del av flyttestrømmene mellom kommunene, og de flytter mer enn befolkningen for øvrig. Spesielt flyktninger flytter i større grad enn andre til Oslo-området. Ser vi på de store linjene i den geografiske fordelingen og innvandrernes landbakgrunn, velger de aller fleste polakkene å innvandre til Oslo og Akershus. Mange har også kommet til kommuner på Sør-Østlandet, Agderfylkene og til Vestlandet. Litauere velger primært det samme området, bortsett fra Agderfylkene, mens svenskene helt klart velger Oslo- og Akershus-området.

Sentraliseringen av innvandrerne og deres norskfødte barn synes godt både i statistikkene kvartalsvise befolkningsendringer og flyttestatistikken, hvor vi også ofte kan se spesielle svingninger i folketallet. En del kommuner kan i noen perioder få høye folketall for så tilsynelatende plutselig å være tilbake på normalnivå. Årsaken finner vi ofte i at kommunen har et asylmottak hvor innvandrerne bor på det tidspunktet de får oppholdstillatelse. De blir da registrert som innvandret til – og dermed bosatt i – kommunen, for senere å flytte til mer sentrale strøk.

Mens befolkningen i Oslo nå består av 28 prosent innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, er tilsvarende tall for Akershus 14 prosent. Andre fylker med stor innvandrerandel er Buskerud, Rogaland og Østfold, med henholdsvis 14, 13 og 12 prosent. Fylker med prosentvis færrest innvandrere sett i forhold til folketallet er Nord-Trøndelag, Nordland og Hedmark, med henholdsvis 5, 5 og 7 prosent (se figur 6).

Økende fruktbarhet

Oslo feiret i begynnelsen av 2011 at de rundet 600 000 innbyggere. Dette er en økning på nær 100 000 personer i løpet av det siste tiåret. Ikke bare innvandring, men også et stort fødselsoverskudd, har bidratt til denne veksten. For eksempel ble det i 2010 født over 10 000 barn i hovedstaden. Dette betyr at Oslo har hver sjette fødsel i landet, men hver åttende innbygger.

Figur 5. **Fylker med flyttegevinst og flyttetap. 2000-2010. Antall**

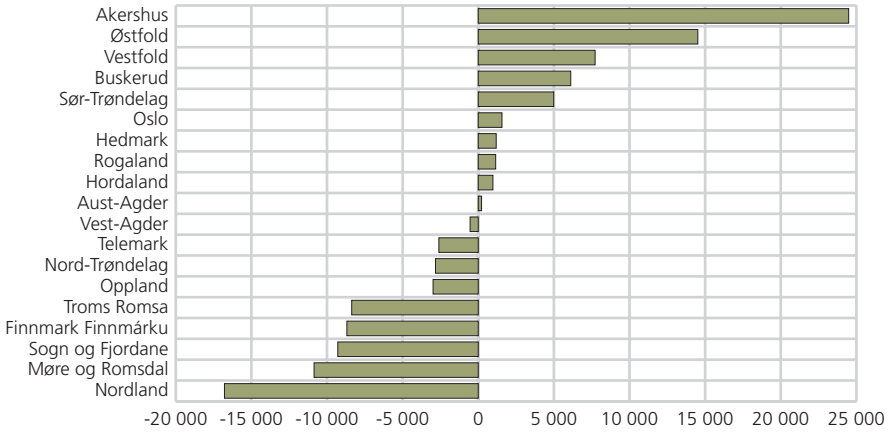

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Samlet fruktbarhetstall
Gjennomsnittlig antall levendefødte barn per kvinne i løpet av livet, under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden gjelder i hele kvinnens fødedyktige periode (15-49 år) og at dødsfall ikke forekommer. Fødselstallet bestemmes av tallet på kvinner i fødedyktig alder og deres fruktbarhet.

Selv om folkeveksten hovedsakelig er et resultat av nettoinnvandring, er tiårsperioden også preget av økende fruktbarhet, og det er blitt født flere barn i siste halvdel av tiåret. Om lag 60 000 barn ble i snitt født hvert år i perioden 2006-2010 her til lands, mens årsgjennomsnittet for perioden 2001-2005 var 56 000. Toppen ble foreløpig nådd i 2009 da 61 800 barn ble født. Ikke siden 1972 er det blitt født så mange barn her i landet som dette året.

Norge hadde i 2010 et samlet fruktbarhetstall for kvinner på 1,95, en stigning på 0,16 det siste tiåret, og vi har nå et av de høyeste fruktbarhetstallene (SFT) i Europa. For å sikre reproduksjonen av befolkningen, det vil si at folketallet ikke synker på lengre sikt, og vi ser bort fra innvandringen, trenger vi et samlet fruktbarhetstall på ca. 2,1 (se tekstboks).

Fødselsoverskuddet er klart størst i Oslo, hvor antall nyfødte har økt med 30 prosent de siste ti årene. I Rogaland har antallet fødsler økt med 16 prosent. I Finnmark og Sogn og Fjordane fødes det færrest barn. I disse fylkene har fødselstallene sunket med henholdsvis 25 og 15 prosent i perioden.

Kvinnens alder ved første fødsel har økt fra 27,3 år i 2000 til 28,2 år i 2010. Det var kvinner mellom 25 og 29 år som var mest fruktbare for ti år siden, mens det nå er kvinner i aldersgruppen 30-34 år som føder flest barn (se figur 7). Det har vært endringer i mors samlivsstatus ved fødselen i perioden. I dag lever 5,2 prosent færre i ekteskap enn for ti år siden, 3,6 prosent flere lever i samboerskap, og 1,6 prosent flere er enslige.

Vi lever enda lenger

I 2010 døde det 41 500 personer; 21 500 var kvinner og 20 000 menn. Antall døde påvirkes av befolkningens størrelse, aldersstruktur og levealder, og vi må helt tilbake til 1970-tallet for å finne lavere dødstall.

Siden slutten av 1990-tallet har det dødd flere kvinner enn menn på grunn av en økende overvekt av kvinner i forhold til menn i de aldersgruppene der det dør flest. Kvinner lever fortsatt lenger enn menn, men forskjellen mellom kjønnene har blitt mindre. Forventet levealder for menn har steget fra 76 år i 2000 til 78,9 år i 2010, en økning på 2,9 år, mens levealderen for kvinner har økt fra 81,4 år til 83,2 år, en økning på 1,8 år i perioden. I 2000 hadde vi i befolkningen 2,8 prosent menn og 5,6 prosent kvinner over 80 år. Ti år senere var de sammenlignbare tallene respektive 3,2 og 5,8 prosent.

Når runder vi 6 millioner?

De nyeste befolkningsframskrivningene legger til grunn at befolkningen vil fortsette å øke noen år til, før veksten avtar. Usikkerheten knyttet til innvandringen er stor. Vi forutsetter at innflyttingen fra utlandet, og spesielt fra EØS-området, vil fortsette å øke de første årene for så å avta. Utviklingen framover er beregnet ved hjelp av en økonomisk modell, der innvandringen bestemmes av innvandring de foregående årene, inntektsnivået i Norge i forhold til OECD-land og endringer i arbeidsledigheten i Norge. Ifølge hovedalternativet i SSBs befolkningsframskrivning fra 2011 vil vi runde 6 millioner i 2028.

Figur 6. **Andel utenlandske statsborgere, etter fylke. 1. januar 2011. Prosent**

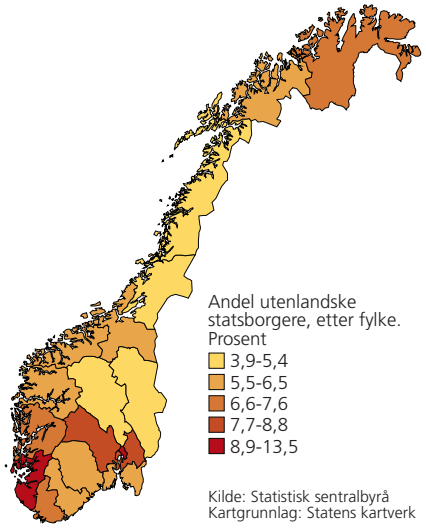

Figur 7. **Antall levendefødte per 1 000 kvinner, etter kvinnens alder. 2000-2010**

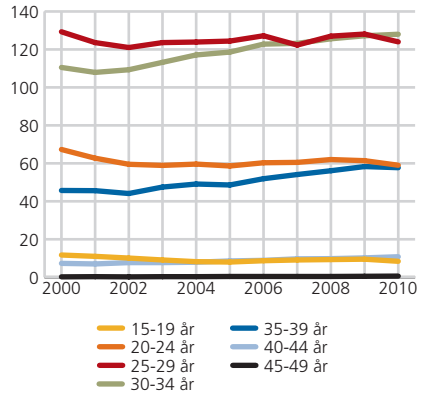

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Utlendingsdirektoratets årsrapport 2010, http://udi.no/arsrapport2010/

På randen av samhandling

En aldrende befolkning, vekst i kroniske lidelser og et økende behov for mer differensierte helse- og omsorgstjenester er noen av utfordringene Helse-Norge står overfor de kommende årene. Eldre bruker flere helsetjenester enn yngre, og stadig flere pasienter er kronikere med langvarige og gjerne sammensatte sykdommer og lidelser. Parallelt med denne utviklingen øker samfunnets utgifter til helseformål, og befolkningens levevaner peker ikke entydig i riktig retning.

Geir Hjemås og Borgny Vold

Spesialisthelsetjenester omfatter spesialiserte helsetjenester innenfor somatikk, psykisk helsevern, tverrfaglig spesialisert behandling av rusmiddelmisbruk, ambulansetjeneste og privatpraktiserende spesialister med driftsavtale. Tjenenestene er hjemlet i lov om spesialisthelsetjenesten m.m. av 1999.

Kommunale helse- og omsorgstjenester omfatter allmennlegetjenesten, fysioterapitjenesten, jordmortjenesten og skolehelse- og helsestasjonstjenesten i tillegg til pleie- og omsorgstjenesten (institusjoner for eldre og funksjonshemmede, hjemmetjenester og boliger til pleie og omsorgsformål). Tjenestene blir fra 1. januar 2012 hjemlet i lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. av 2011.

Geir Hjemås er sosiolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (geir.hjemas@ssb.no)

Borgny Vold er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for helsestatistikk. (borgny.vold@ssb.no)

Regjeringens vedtatte samhandlingsreform, som trer i kraft 1. januar 2012, tar sikte på å møte flere av utfordringene det norske samfunn står overfor i årene fremover – for eksempel en aldrende befolkning, et sykdomsbilde i endring og et økende behov for mer differensierte helse- og omsorgstjenester. Det er derfor grunn til å se litt nærmere på reformen og dens innhold. Videre er det nødvendig å skissere hvordan situasjonen er før samhandlingsreformen settes i verk, for å få et inntrykk av hvordan tjenesteproduksjonen er, hvilke tjenestetilbud som finnes, hvem som bruker helsetjenester, og hvordan folkehelsen er i Norge. Med utgangspunkt i reformen og beskrivelsen av dagens situasjon er det avslutningsvis grunn til å si litt om forventningene til utviklingen.

Om samhandlingsreformen

Kjernen i samhandlingsreformen er å forsøke å svare på dagens helse- og omsorgsutfordringer. De tre hovedutfordringene som Regjeringen har skissert, er at pasientenes behov for koordinerte tjenester ikke dekkes godt nok, at helse- og omsorgstjenestene preges av for liten innsats for å begrense og forebygge sykdom, og at den demografiske utviklingen og endringer i sykdomsbildet gir utfordringer som vil kunne true samfunnets økonomiske bæreevne (St.meld. nr. 47, 2008-2009).

I Samhandlingsreformen hevdes det at nye tiltak må settes i verk for at ikke utfordringer som følger av den demografiske og epidemiologiske utviklingen, skal kunne true samfunnets økonomiske bæreevne (St.meld. nr. 47, 2008-2009:43). Vektlegging av forebygging og mer kostnadseffektive helsetjenester skal bidra til dette. Veksten i helseutgifter må begrenses, og kommunene skal ha prosentvis sterkere vekst enn spesialisthelsetjenesten.

Ny kommunerolle

Samhandlingsreformen legger opp til at kommunene skal ta større ansvar for befolkningens helse. Flere helsetjenester skal overføres fra spesialisthelsetjenesten til den kommunale helse- og omsorgstjenesten (se tekstboks), slik at førstnevnte blir ytterligere spesialisert. Kommunene skal i tillegg få et økonomisk ansvar for pasienter som behandles i spesialisthelsetjenesten (St.meld. nr. 47, 2008-2009).

Et annet viktig tiltak i Samhandlingsreformen er forebygging av helseproblemer. Demografisk utvikling og endring av sykdomsbildet gjør det nødvendig å tenke nytt. Andelen eldre øker, og det fører med seg nye helsemessige utfordringer. Det vil bli flere tilfeller av kroniske og sammensatte sykdomstilfeller fremover. En annen utfordring er at andelen yrkesaktive vil bli redusert, samtidig som behovet for personell i helsesektoren vil øke.

Datagrunnlag
Artikkelen bygger på en rekke ulike statistikker fra Statistisk sentralbyrå (SSB): statistikk for spesialisthelsetjenesten, kommunehelsetjenesten og pleie- og omsorgstjenestene, dødsårsaker og befolkningsstatistikk.

Økonomiske størrelser er hentet fra helseregnskapet, som er en del av nasjonalregnskapet. I tillegg bruker vi to sentrale intervjuundersøkelser: levekårsundersøkelsene – helse, omsorg og sosial kontakt (gjennomført 1998, 2002, 2005 og 2008) og SSBs årlige undersøkelser om røykevaner.

Av datakilder utenfor SSB benyttes kvalitetsindikatorer fra Helsedirektoratet og data fra Norsk pasientregister (Helsedirektoratet).

Samhandlingsreformen blir satt gradvis i verk fra og med 1. januar 2012. Samtidig blir to nye lover på helseområdet gjort gjeldende. Den ene loven, *lov av 24. juni 2011 nr. 29 om folkehelsearbeid (folkehelseloven)*, har blant annet som formål å fremme folkehelse og utjevne sosiale helseforskjeller. Loven vektlegger at det skal tenkes helse «i alt vi gjør», slik at alle sektorer og alle forvaltningsnivåer skal være involvert.

Den andre loven, *lov av 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven)*, har blant annet som formål å sikre samhandling og bidra til at ressursene utnyttes best mulig. Loven regulerer blant annet kommunenes plikt til å inngå samarbeidsavtaler med regionale helseforetak og innholdet i slike avtaler. De mest sentrale endringene i forhold til tidligere lovgivning er at kommunene blir pålagt å ha tilbud om døgnopphold for helse- og omsorgstjenester ved behov for øyeblikkelig hjelp, at kommunene blir pålagt å medfinansiere spesialisthelsetjenestene, og at kommunene får utvidet finansieringsansvar for utskrivningsklare pasienter.

Helseutgiftene øker over tid

Helseutgiftene påvirkes blant annet av alderssammensetning og sykdomsbilde. De totale utgiftene til helseformål lå på om lag 229 milliarder kroner i 2009 (foreløpige tall), mens de lå på omtrent 125 milliarder i 2000. Disse beløpene er i løpende priser, og for å kunne vise utviklingen bedre har vi i figur 1 valgt å se på helseutgifter omregnet til faste 2000-kroner per innbygger for perioden 1997-2009.

Vi ser at helseutgiftene per innbygger målt i faste priser har økt med 35 prosent i perioden 1997- 2008, mens det har vært en nedgang i 2009. Dette har sammenheng med lavere utgifter til investeringer.

Ifølge tall fra OECD er Norge blant de land i verden som bruker mest ressurser på helse per innbygger, bare slått av USA i 2007 (OECD 2009). Det norske utgiftsnivået per innbygger ligger på kun to tredeler av det amerikanske utgiftsnivået, men likevel bruker Norge omtrent 50 prosent mer enn OECD-gjennomsnittet per innbygger. Norge har langt høyere utgifter til helse per

Figur 1. **Totale utgifter til helseformål[1] i faste 2000-priser. Per innbygger. 1997-2009[2]. Kroner**

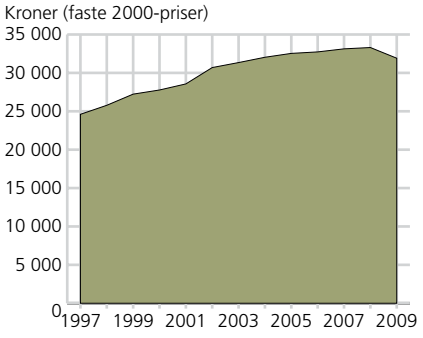

[1] Omfatter både offentlige og private helseutgifter.
[2] 2008 og 2009 er foreløpige tall, endelige tall publiseres to år etter regnskapsåret.

Kilde: Helseregnskap, Statistisk sentralbyrå.

Forventet levealder beregnes årlig ut fra alderen på dem som døde og dem som overlevde forrige år. Hvis dette mønsteret i dødelighet holdes uendret for årene fremover, kan det beregnes hvor gammel en «gjennomsnittlig» nyfødt baby vil bli, ut fra denne forutsetningen.

Vi vet imidlertid at mønsteret i dødelighet vil endres. Hvis utviklingen innenfor medisin – og andre forhold som påvirker levealderen – fortsetter, vil derfor den faktiske levetiden trolig bli lengre enn den «forventede».

Figur 2. **Antall personer, etter alder. 1970-2010 (observert) og 2020-2050 (fremskrevet[1])**

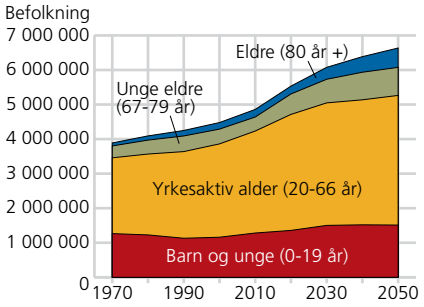

[1] Fremskrevet etter hovedalternativet middels nasjonal vekst (MMMM).

Kilde: Befolkningsfremskrivningene og Helseregnskap, Statistisk sentralbyrå.

Befolkningsfremskrivning er en beregning av en fremtidig befolknings størrelse og sammensetning, vanligvis med hensyn til kjønn, alder og bosted (kommune). SSB gjør fremskrivninger av folketallet årlig. Det beregnes fremtidig folketall etter ulike fremskrivningsalternativer. Hvert fremskrivningsalternativ baserer seg på en kombinasjon av komponenter og er beskrevet med fire bokstaver. Rekkefølgen av bokstavene er alltid den samme: fruktbarhet, levealder, innenlands flyttenivå (betyr svært lite for nasjonale tall) og nettoinnvandring.

For eksempel betyr MMMM: middels fruktbarhet, middels levealder, middels innenlands flyttenivå og middels nettoinnvandring. H og L står for høy- og lavalternativet for hver komponent. I figur 2 brukes hovedalternativet middels nasjonal vekst (MMMM) for relevante variabler.

innbygger enn de andre nordiske landene. Foreløpige tall for 2009 viser at totale helseutgifter i gjennomsnitt lå på 44 700 kroner (løpende utgifter) per innbygger.

Når det gjelder hvor stor andel av totalt bruttonasjonalprodukt helseutgiftene utgjorde, lå derimot Norge på OECD-gjennomsnittet med 8,9 prosent i 2007 (OECD 2009). Norge har på grunn av oljen et svært høyt bruttonasjonalprodukt. Andelen av bruttonasjonalprodukt som Norge bruker på helse, ligger langt bak USA (16 prosent). Både Danmark og Sverige bruker en større andel på helse, henholdsvis 9,8 og 9,1 prosent.

Flere eldre i befolkningen

Både alderssammensetningen og sykdomsbildet kan kun påvirkes i et langsiktig perspektiv. Regjeringen ønsker med Samhandlingsreformen å få mer igjen for hver helsekrone og redusere utgiftsveksten.

Demografiske fremskrivninger viser at andelen eldre vil stige, mens andelen yrkesaktive vil synke i løpet av de neste førti årene, som et resultat av høye fødselskull i årene etter 2. verdenskrig og en økning i levealder. I 2010 er forventet levealder for nyfødte 81 år, mens det i 2050 er forventet at nyfødte i snitt vil leve til de er 86 år (se tekstboks).

Befolkningsfremskrivninger (se tekstboks) viser at Norges befolkning vil øke med rundt 35 prosent fra 2010 til 2050. I 2010 økte befolkningen med om lag 62 000; 70 prosent av veksten var nettoinnvandring (innvandring minus utvandring). Polakker og baltere sto for 38 prosent av nettoinnvandringen i 2010 (Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå).

Samme befolkningsfremskrivning viser at andelen 80 år eller eldre vil stige fra 4,6 prosent i dag til 8,4 i 2050 (se figur 2). Til sammenligning var tilsvarende andel 2,2 prosent i 1970. Videre var 61 prosent av befolkningen i yrkesaktiv alder (20-66 år) i 2010, mens fremskrivninger viser at andelen vil synke til 57 prosent i 2050. Tilsvarende andel var 56 prosent i 1970, men det er viktig å ta hensyn til at kvinner på dette tidspunktet hadde lavere yrkesdeltakelse enn i dag.

I Samhandlingsreformen understrekes det at personer over 80 år bruker helsetjenester både i kommunen og spesialisthelsetjenesten i større grad enn personer i andre aldersgrupper.
I hvilken utstrekning den forventede befolkningsutviklingen vil øke presset på helsetjenesten, avhenger av andelen i yrkesaktive og hvilket helse- og omsorgsbehov som må dekkes av helsetjenestene. For øvrig ser andelen yngre eldre, i alderen 67-79 år, ut til å øke frem mot 2050. Dersom befolkningen holder seg friske lengre, er det mulighet for at denne aldersgruppen kan bli mer yrkesaktiv.

I tiårsperioden fra 2000-2010 har befolkningsveksten i Norge vært på

9 prosent (Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå). Veksten i aldersgruppen over 80 år var i samme periode på 12 prosent. Per 1. januar 2010 var 5 prosent av befolkningen her til lands 80 år eller eldre. Det er i de små kommunene med færre enn 5 000 innbyggere vi finner den høyeste andelen eldre (6 prosent).

Til sammenligning har mellomstore kommuner 5 prosent og store kommuner (mer enn 20 000 innbyggere) 4 prosent innbyggere i denne aldersgruppen. Det er også forskjeller mellom de ulike helseregionene, og den laveste andelen personer over 80 år finner vi i store kommuner i Helse Nord (se figur 3), mens små kommuner i Helse Midt-Norge har den høyeste andelen.

Fra infeksjonssykdommer til kroniske lidelser

Sykdomsbildet har endret seg de siste 100 årene. Tidligere sto epidemier og infeksjonssykdommer for de største helsemessige utfordringene. I dag er det kroniske, ikke-smittsomme sykdommer, som hjerte- og karsykdommer og kreft, folk flest dør av. I motsetning til tidligere mottar mange medisinsk behandling i mange år før de dør, eller har langvarige helseplager som følge av sykdommene. Blant de mest utbredte kroniske lidelsene og plagene finner vi psykiske lidelser, muskel- og skjelettsykdommer, fedme, kols og type-2-diabetes (Folkehelseinstituttet 2010).

Antall personer med kroniske lidelser øker. Hovedårsaken til dette er den økte levealderen. I tillegg har det skjedd mange forbedringer innenfor medisinsk behandling, noe som gjør at mange pasienter klarer seg gjennom akutte sykdomsfaser, og lever videre med sykdommen, eller ettervirkninger av denne, resten av livet. For eksempel er det slik at mange vil leve videre med en kronisk hjertelidelse etter et akutt hjerteinfarkt som tidligere ville resultere i død. Et annet eksempel er type-1-diabetes, som for 100 år siden ble betraktet som en akutt og dødelig sykdom, men som på grunn av innføringen av insulin har blitt en kronisk sykdom som man kan leve med i mange år.

De ikke-smittsomme sykdommene står for 86 prosent av alle dødsfall og 77 prosent av sykdomsbyrden i Europa, viser beregninger fra Verdens helseorganisasjon (WHO 2011). De ikke-smittsomme sykdommene har til dels sammenheng med miljøfaktorer som bruk av tobakk, alkohol, for lite fysisk aktivitet, solvaner og kosthold.

De eldre mottar oftest pleie- og omsorgstjenester ...

I 2010 var det i overkant av 218 000 mottakere av pleie- og omsorgstjenester i Norge som mottok hjemmesykepleie og/eller praktisk bistand (se tekstboks) eller oppholdt seg i sykehjem og aldershjem. Sammenlignet med situasjonen i 2000 var det 8 prosent flere mottakere i 2010. Samtidig har antall mottakere per 1 000 innbyggere i samme periode blitt noe lavere, fra 44,8 mottakere per 1 000 i 2000 til 44,3 i 2010.

I figur 4 fremstilles antall mottakere i ulike aldersgrupper sett i forhold til den totale befolkningen i samme alder. Andelen mottakere blant personer over 80 år har i tiårsperioden gått ned fra 547 per 1 000 innbyggere i 2000 til 484 per 1 000 i 2010. Antall mottakere blant personer i alderen 67-79 år er også redusert, fra 130 per 1 000 innbyggere i 2000 til 96 per 1 000 i 2010. Det har vært en viss økning i antallet yngre mottakere (0-66 år) i perioden, men det er grunn til å tolke dette med forsiktighet på grunn av bytte av datakilde (se fotnote i figur 4).

Figur 3. **Oversikt over helseregionene per 31. desember 2010**

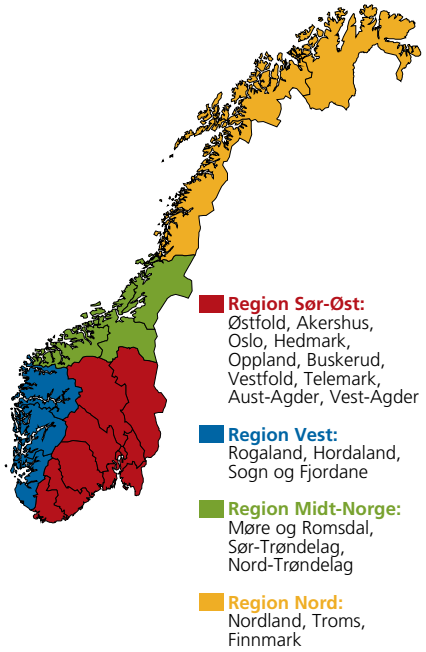

Praktisk bistand er en samlebetegnelse for hjemmehjelp og hjelp til forskjellige praktiske gjøremål, som hjelp til innkjøp, matlaging, renhold, personlig hygiene, snømåking, vedhugging osv.

Figur 4. **Mottakere av pleie- og omsorgstjenester[1], etter alder. Per 1 000 innbyggere. 2000-2010**

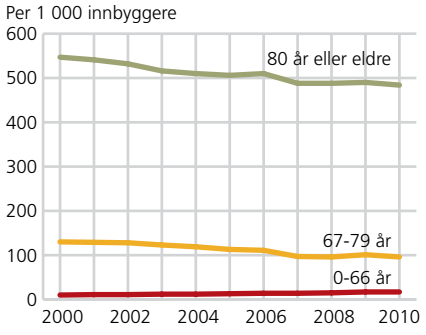

[1] Omfatter mottakere av hjemmesykepleie- og/eller praktisk bistand og beboere på institusjoner for eldre og funksjonshemmede. For perioden til og med 2006 ble opplysninger om antall mottakere hentet inn gjennom KOSTRA-skjema. Fra og med 2007 hentes opplysninger fra IPLOS-registeret.

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Andelen mottakere av pleie- og omsorgstjenester som er 80 år og eldre, var 49 prosent i 2010. I 2000 var denne andelen 53 prosent. Dette kan dels forklares med at kommunene har fått ansvar for flere yngre brukere, blant annet funksjonshemmede og personer med psykisk utviklingshemning, og dels med byttet av datakilde fra 2007, fra skjemadata til individbasert register, som gjør sammenligning før og etter kildebytte vanskelig. Det er langt flere eldre enn yngre som mottar slike tjenester. Omtrent halvparten av alle personer over 80 år mottar tjenester fra de kommunale pleie- og omsorgstjenestene. Antall yngre mottakere, definert som personer under 66 år, var 17 per 1 000 innbyggere i 2010 (se figur 4).

... og ligger lengst på sykehus

Personer over 80 år har vesentlig flere døgnopphold på sykehus enn resten av befolkningen. I perioden 2002-2010 har personer over 80 år om lag 600 døgnopphold per 1 000 innbyggere i aldersgruppen (se figur 5). Ser vi på døgnopphold for alle, uavhengig av pasientens alder, har det vært i overkant av 170 slike opphold per 1 000 innbyggere i perioden. Gjennomsnittlig liggetid for den eldste gruppen er 6,2 døgn, mens det for befolkningen totalt er 4,5 døgn.

Personer over 80 år bruker relativt sett mer kommunale helse- og omsorgstjenester og mer spesialisthelsetjenester enn befolkningen ellers. Det er likevel problematisk å si at helseutgiftene per person øker med alderen. Flere undersøkelser har vist at det er nærhet til død som gir utslag på helseutgiftene. De fleste dør etter en viss tid med sykdom og dårlig helse, og det er det siste leveåret som står for en persons største helseutgifter, uavhengig av alder (Seshamani og Gray 2004; Murphy og Maikainen 2011).

Figur 5. **Døgnopphold i somatiske sykehus. Per 1 000 innbyggere. 2002-2010**

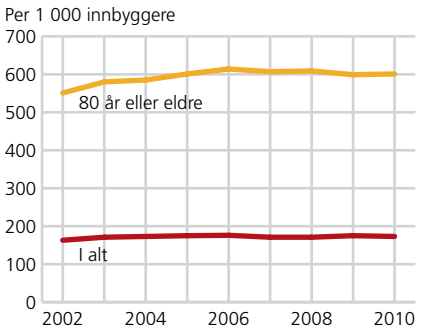

Kilde: Pasientstatistikk og Norsk pasientregister, Statistisk sentralbyrå.

En stor andel av de økte utgiftene i det siste leveåret er knyttet til opphold i sykehus og sykehjem. Dødsårsaksstatistikken viser at 35 prosent av alle dødsfall i 2010 skjedde på sykehus, og hvis dødsfall på andre helse- og omsorgsinstitusjoner inkluderes, er andelen 80 prosent. Av alle dødsfall i 2010 var i underkant av 60 prosent personer over 80 år (Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå).

Færre senger til helse- og omsorgsformål

Antall senger i institusjoner for eldre og funksjonshemmede i kommunene, det vil si i sykehjem og aldershjem, er i perioden 2002-2010 redusert med 1 000 senger, eller 2 prosent. I 2010 omfattet tjenestene 43 100 senger. Kommunene bruker i økende grad heldøgnsbemannede boliger og hjemmetjenester som alternativ til institusjonsplasser. I Nasjonal helse- og omsorgsplan 2011-2015 er det et uttalt mål at det i perioden 2008-2015 skal gis tilskudd til 12 000 nye sykehjemsplasser og heldøgnsbemannede omsorgsplasser (St. meld. nr. 16, 2010-2011).

I samme periode har det blitt vel 2000 færre senger i somatiske sykehus, en nedgang på 15 prosent. I 2010 var det om lag 12 100 senger i somatiske sykehus. Nedgangen er i hovedsak en ønsket reduksjon, som følge av økt satsing på polikliniske konsultasjoner og dagbehandlinger.

Flere årsverk i sykehus og kommuner

I 2010 var det 187 000 årsverk i kommunale helse- og omsorgstjenester og somatiske sykehus. Fra 2003 til 2010 har det vært en økning på i underkant av 21 500 årsverk, eller 21 prosent. Hele denne veksten finner vi i de kommunale helse- og omsorgstjenestene.

I forbindelse med Samhandlingsreformen har for øvrig Regjeringen satt som mål å etablere 12 000 årsverk i helse- og omsorgstjenestene i kommunene i perioden 2008-2015 (St.meld. nr. 16, (2010-2011), noe som vil utgjøre en vekst i årsverk på 10 prosent.

I spesialisthelsetjenesten har antall leger i somatiske sykehus gått opp med 6 prosent fra 2008 til 2010, mens årsverk totalt i somatiske sykehus har holdt seg stabilt. Sammenligninger lenger bakover i tid er vanskelig på grunn av tidsbrudd i statistikken.

Levevaner påvirker sykdomsbildet og dødeligheten

Det knytter seg store samfunnsmessige kostnader til livsstilsrelaterte sykdommer, som i mange tilfeller utvikler seg til kroniske lidelser. Et mål i Samhandlingsreformen og folkehelseloven er at kommunene skal fokusere ytterligere på å forebygge slike sykdommer. Det er svært vanskelig å måle forebyggende helsearbeid, men å følge utviklingen i risikofaktorer hos befolkningen kan gi en indikasjon på hvor vellykket arbeidet har vært. Figur 6 viser forekomsten av fire ulike risikofaktorer som settes i forbindelse med ulike sykdommer: røyking, alkoholforbruk, fedme og manglende fysisk aktivitet.

Røyking er en av de viktigste årsakene til dårligere helse. Enkelte sykdommer som lungekreft og KOLS (kronisk obstruktiv lungesykdom) er sterkt røykerelatert. Dødeligheten av KOLS har økt betydelig fra 1980 til 2010. Det er særlig for kvinner at vi ser en kraftig vekst, og kjønnsforskjellen er nå nesten utlignet.

I tillegg øker røyking risikoen for å få en rekke andre sykdommer, selv om det også er andre faktorer som påvirker denne risikoen. For å redusere røykingen, og særlig hindre at yngre mennesker begynner å røyke, har helsemyndighetene innført restriksjoner helt siden 1970-tallet og frem til i dag. Det at andelen dagligrøykere synker (se figur 6), kan tyde på at røykerestriksjoner (se tekstboks) har hatt betydning for røykeatferden, selv om en slik effekt foreløpig ikke er bevist (Borgan og Hjemås 2010).

Alkoholbruk er en annen levevane som kan relateres til en rekke helseproblemer. For det første gjelder dette akutte forgiftninger og ulykker som kan gi varige skader. For det andre er flere sykdommer og dødsfall knyttet til alkoholrelaterte kroniske lidelser, for eksempel leverskader, nevrologiske skader og generelt svekket immunforsvar. I tillegg påvirker alkoholmisbruk omgivel-

Figur 6. **Forekomst av utvalgte risikofaktorer for sykdom hos befolkningen. 16-74 år. 1998-2008. Prosent**

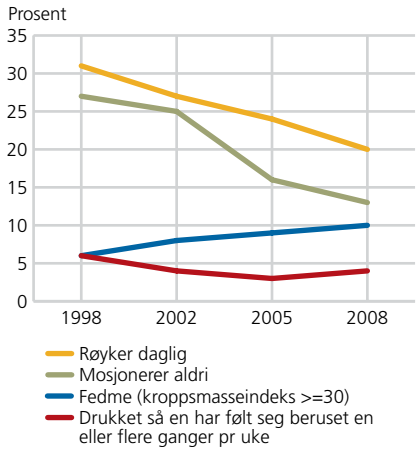

Kilde: Levekårsundersøkelsen - helse, omsorg og sosial kontakt 1998, 2002, 2005 og 2008, Statistisk sentralbyrå.

Sentrale tiltak for å redusere antall røykere

1975: Innføring av tobakkskadeloven. Forbud mot all tobakksreklame. Aldersgrense for kjøp av tobakk (16 år). Merking av tobakksvarer med advarsel om helseskade.

1988: Rett til vern mot passiv røyking. Forbud mot røyking i lokaler og transportmidler hvor allmennheten har adgang, men serveringssteder ble unntatt fra forbudet.

1993: Krav om røykfrie arealer i restauranter og andre serveringssteder, hoteller og andre overnattingssteder.

1996: Aldersgrense for kjøp av tobakk hevet til 18 år.

1998: Kravene til røykfrie arealer ytterligere skjerpet.

2004: Lov om vern mot tobakksskader. Totalforbud mot røyking i barer, restauranter med videre.

BMI – Body Mass Index: kroppsmasseindeks – det mest vanlige målet for overvekt. Målet skiller imidlertid ikke mellom fett- og muskelmasse. BMI beregnes som vekt delt på høyde ganger høyde. Eksempel 70 kg/(1,80 m x 1,80 m) = 21,6. Fedme regnes normalt som BMI ≥ 30.

sene for andre enn misbrukeren, i form av ulykker, vold og en rekke sosiale problemer. Andelen som drikker seg beruset én eller flere ganger i uken, har siden 1998 holdt seg relativt stabil på 4-5 prosent (se figur 6).

Overvekt og fedme er en tredje helserisikofaktor som gjerne knyttes til livsstil. Personer med fedme har større risiko for å pådra seg kroniske sykdommer som for eksempel hjerte- og karsykdommer og diabetes. Fedme defineres i forhold til BMI (se tekstboks). Ifølge WHO er overvekt og fedme årsaken til 80 prosent av tilfellene av type 2 diabetes og 35 prosent av iskemiske hjertesykdommer, det vil si redusert blodtilførsel til hjertet (Jensen 2007). Blant hjerte- og karsykdommer var iskemisk hjertesykdom den vanligste årsak til død i 2010 (Dødsårsaksstatistikk, Statistisk sentralbyrå). Figur 6 viser at andelen med fedme har blitt fordoblet fra 1998 til 2008.

Hovedgrep i Samhandlingsreformen

Utviklingen i helseutgifter og endringer i alderssammensetning og sykdomsbilde gir grunn til å se nærmere på hvem som bruker ulike typer av helsetjenester, hvordan tjenestetilbudet er, og hvorfor tjenestene blir brukt. Et av de sentrale målene med Samhandlingsreformen er at de typer behandlinger som av faglige årsaker ikke behøver å gjennomføres innenfor spesialisthelsetjenesten, skal overføres til kommunene.

Kostnadene ved et sykehusopphold i spesialisthelsetjenesten er vesentlig høyere enn kostnadene ved døgnopphold i en kommunal institusjon. Om flere tjenester ytes i kommunene, vil dette også føre til at behandlingen skjer nærmere pasientens hjem, noe som vil være både økonomisk og samfunnsmessig lønnsomt. Samtidig kan spesialisthelsetjenesten da i større grad konsentrere seg om de behandlingene som bare kan utføres på sykehus. I tillegg kan nærhet til behandlingstilbudene i mange tilfeller være til fordel for den enkelte pasient.

Lokale forhold vil være avgjørende for hvilke behandlinger for hvilke diagnoser som i første omgang vil bli overført til kommunen. Noen kommuner er allerede i gang med å bygge opp tjenester som kan erstatte tilbud i spesialisthelsetjenesten.

Regjeringen vektlegger at kommunene bør overta oppgaver som har et sterkt innslag av egenmestring og rehabilitering (St. meld. nr. 16 (2010-2011). Det understrekes også at kommunene bør vurdere å samlokalisere ulike tjenester for pasientgrupper som har behov for langvarige og sammensatte tjenester. Dialyse er blant de behandlinger som ofte nevnes som aktuelle å overføre til kommunene. Kommunene må etablere tjenester som er på et nivå mellom nåværende spesialisthelsetjenester og kommunale helse- og omsorgstjenester, som en oppgradering av kommunale tjenester.

Innsatsstyrt finansiering innebærer at sykehusene får inntekter avhengig av hvilken behandling de yter. Behandlingene klassifiseres i såkalte diagnoserelaterte grupper (DRG), en klassifikasjon med omtrent 500 ulike grupper av behandlinger, som gruppevis forventes å kreve tilsvarende mengde ressurser. Hvor mye betalt et sykehus får, avhenger av hvor ressurskrevende den aktuelle behandlingen antas å være.

Kommunal medfinansiering av spesialisthelsetjenesten

I dag finansieres somatiske spesialisthelsetjenester av staten gjennom en basisbevilgning på 60 prosent, beregnet ut fra antall innbyggere og aldersammensetning, og en innsatsstyrt finansiering (se tekstboks) på 40 prosent. Med Samhandlingsreformen skal kommunene betale for en del av kostnadene i spesialisthelsetjenesten. Fra og med 2012 reduseres den aktivitetsbaserte statlige finansieringen til 20 prosent, mens de resterende 20 prosent skal dekkes av kommunene. Dette omtales som «kommunal medfinansiering». Den kommunale medfinansieringen vil i første omgang kun gjelde behandlinger som er omfattet av innsatsstyrt finansiering.

Bare behandlinger i somatiske sykehus og poliklinikker omfattes av innsatsstyrt finansiering, og vil med dette inngå i den kommunale medfinansieringen. Behandling av psykiske lidelser, rusmiddelmisbruk og annet, som for eksempel rehabilitering, skal i første omgang ikke dekkes av ordningen. Kommunal medfinansiering vil heller ikke omfatte alle typer behandlinger i sykehus. Blant annet vil sykehusopphold som omfatter kirurgiske inngrep, fødsler og behandling av nyfødte i sin helhet, bli dekket av staten.

Kommunalt ansvar for utskrivningsklare pasienter

I tillegg til den generelle kommunale medfinansieringen av somatisk behandling skal kommunene etter den nye samhandlingsreformen også betale for sykehusopphold for såkalte utskrivningsklare pasienter. En pasient defineres som utskrivningsklar når han eller hun oppholder seg i sykehus etter at sykehuset vurderer vedkommende som ferdigbehandlet, og har sendt melding om dette til kommunehelsetjenesten.

Fram til i dag har kommunene måttet betale for utskrivningsklare pasienter etter ti dager, mens fra 2012 vil de måtte betale fra første dag. De siste to årene har det vært mellom 123 000 og 130 000 oppholdsdøgn knyttet til utskrivningsklare pasienter. Dette utgjør 3-4 prosent av alle oppholdsdøgn i somatiske sykehus.

Av figur 7 fremgår det at det er store forskjeller mellom helseregionene når det gjelder antall liggedøgn for utskrivningsklare pasienter per 1 000 innbyggere. At pasienter blir liggende på sykehus etter at de er ferdigbehandlet, kan skyldes at kommunen ikke har tilstrekkelig oppbygde tjenester til å ta i mot dem på en forsvarlig måte. I tillegg er det grunn til å tro at geografiske forhold og reisetid er avgjørende for hvor lang tid det tar før pasienter hentes til hjemkommunen. Vi ser at det er langt flere oppholdsdøgn for utskrivningsklare pasienter i helseregion Nord enn i andre helseregioner.

Figur 7. **Liggedøgn i somatiske sykehus for utskrivningsklare pasienter, etter helseregioner. Per 1 000 innbyggere. 2009 og 2010**

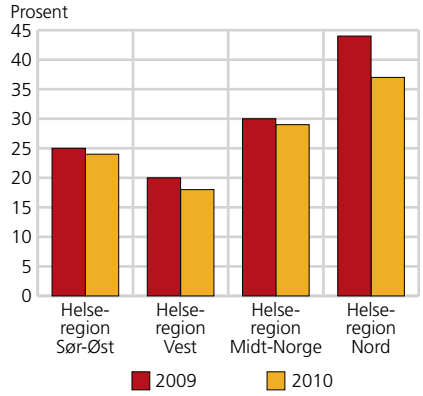

Kilde: Helsedirektoratet/Norsk pasientregister.

Fra stat til kommune

Helsedirektoratet har ut fra 2010-tall beregnet at den kommunale medfinansieringen vil omfatte i underkant av 5 millioner sykehusinnleggelser og konsultasjoner (Helsedirektoratet 2011). Når det gjelder ansvaret kommunene skal ta for utskrivningsklare pasienter, legger Helsedirektoratet til grunn at ett døgn på sykehus koster 4 000 kroner. Både kommunal medfinansiering og ansvar for utskrivningsklare pasienter vil bety merkostnader for kommunene. I statsbudsjettet for 2012 gis kommunene et økt rammetilskudd på nesten 5 milliarder kroner for å dekke de økte kostnadene.

Det blir kommunenes eget valg om de vil betale sykehusene for å beholde pasientene på sykehus etter at de er ferdigbehandlet, eller om de finner løsninger i kommunene. For mange kommuner

Figur 8. **Andel korridorpasienter[1] i somatiske sykehus, etter helseregion. Per 3. kvartal. 2005-2010. Prosent**

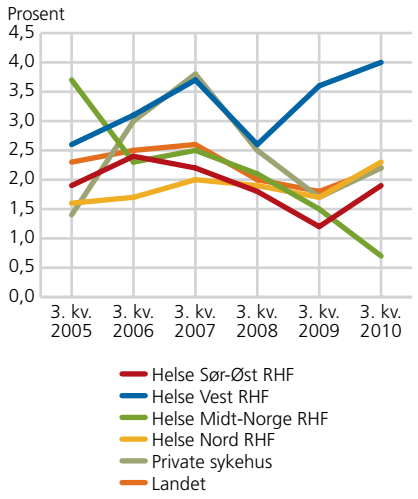

[1] Indikatoren måler andel korridorpasienter fordelt på antall liggedøgn. Med korridorpasient forstås pasient som er plassert i seng på korridor, bad, skyllerom, dagligstue m.m. på sykehus.

Kilde: Helsedirektoratet, Norsk pasientregister.

Figur 9. **Andel av kommunene som har avtale med spesialisthelsetjenesten på ulike områder, etter helseregion. 2010. Prosent**

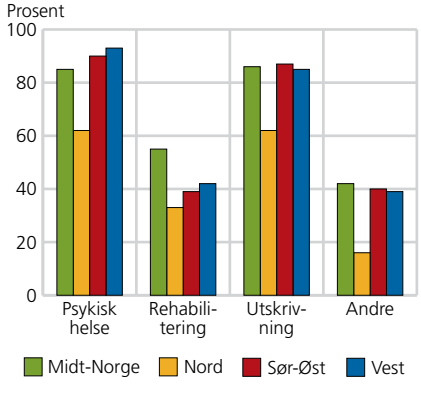

Kilde: Kommunehelsetjenestestatistikk, Statistisk sentralbyrå.

vil det trolig ta noe tid før man klarer å etablere et tilbud til alle utskrivningsklare pasienter. Mange kommuner vil samarbeide med andre kommuner om å bygge opp nye tilbud lokalt.

Kommunene har frem til nå hatt ansvar for å ivareta pasienter med behov for øyeblikkelig hjelp gjennom legevakttjeneste. Nå skal kommunene i tillegg få ansvar for å tilby døgntilbud for legevaktpasienter. I perioden 2012-2015 skal kommunene gradvis bygge opp et nytt tilbud som kommer i tillegg til akuttmedisinsk beredskap som stadig skal ligge under spesialisthelsetjenesten. Døgntilbudet som kommunene skal bygge opp, vil gjelde for pasienter som trenger rask behandling, men når innleggelse på sykehus ikke er nødvendig.

Færre korridorpasienter med samhandling?

Ett av målene i Samhandlingsreformen er å unngå at pasienter blir liggende på sykehus etter at de er ferdigbehandlet. Ifølge Regjeringen vil Samhandlingsreformen fungere som det viktigste tiltaket for å få ned antall korridorpasienter, blant annet ved å bygge opp nye tilbud i kommunene som skal sikre at flere pasienter kan få et tilbud utenfor sykehus (Stortinget 2008-2009).

Den tidligere nevnte nedgangen i antall senger i somatiske sykehus kan bety et større press på sykehusenes sengekapasitet. Det er store regionale forskjeller i antall korridorpasienter. Helse Vest topper statistikken i 2010 med flest korridorpasienter, mens Helse Midt-Norge har færrest. Helse Midt-Norge hadde i 2005 flest korridorpasienter, men har siden hatt en kraftig nedgang, se figur 8.

Samhandling til beste for pasienten?

Med Samhandlingsreformen får kommunene større ansvar for forebyggende helsetjenester. Den nye folkehelseloven gir kommunene et mer formelt ansvar for forebyggende arbeid fra 2012. Forebyggende arbeid er ikke begrenset til helsesektoren, men skal gjennomsyre hele det kommunale planarbeidet. Med en slik tankegang kan også for eksempel plan- og bygningsetaten, miljøetaten, samferdselsetaten, barn- og oppvekstetaten og skoleetaten være sentrale aktører for å utforme tiltak som kan begrense forekomst av sykdom og skade. Helsetjenestene på sin side vil ha en viktig rolle i å redusere negative effekter av risikofaktorer inkludert tidligere sykdom eller skade.

I tillegg til de økonomiske og samfunnsmessige argumentene for å gjennomføre Samhandlingsreformen blir også hensynet til pasienten omtalt som er en viktig begrunnelse for reformen. Det er et mål at det etableres koordinerte tjenester som er lokalisert nærmere der folk bor. Særlig med tanke på utsatte grupper, for eksempel personer med psykiske lidelser, rusmiddelmisbrukere og personer med psykisk utviklingshemning, er sammenhengende og helhetlige tilbud viktig.

Forebygging av helseproblemer og nærhet til tjenester, skal konkret møtes med opprettelse av såkalte frisklivssentraler i kommunene. Frisklivssentraler er kommunale kompetansesentre som skal gi veiledning og oppfølging innenfor fysisk aktivitet, kosthold, tobakk og andre helserelaterte områder. I tillegg er helsestasjons- og skolehelsetjeneste sentrale arenaer for forebygging i lokalmiljøet.

Et annet tiltak som ofte løftes frem i omtale av reformen generelt og desentralisering av tjenestetilbud spesielt, er etablering av lokalmedisinske sentre

rundt omkring i landet. Ifølge Helse- og omsorgsdepartementet er et lokalmedisinsk senter et helsetilbud der en eller flere kommuner samarbeider med et sykehus om tjenester før og/eller etter sykehusbehandling. Tjenestene er også ment å kunne erstatte sykehustjenester, slik at pasienter blant annet kan få et adekvat tjenestetilbud i sitt nærmiljø. Sentrene skal samlokalisere tjenester fra både kommunen og spesialisthelsetjenesten. Hvilke konkrete tjenester som tilbys, vil være avhengig av lokale forhold og behov.

Samarbeid mellom helsetjenestene

Med Samhandlingsreformen vil Regjeringen lovfeste krav om at kommuner og helseforetak skal inngå samarbeidsavtaler. Lokale avtaler mellom helseforetak og kommuner skal bidra til bedre samarbeid om pasienter og brukere.

Figur 9 viser at det er relativt store forskjeller i avtaleinngåelser både når det gjelder type helsetjeneste og helseregion. Kun 40 prosent av kommunene har inngått avtale om habilitering/rehabilitering, mens over 70 prosent av kommunene har inngått avtale om psykisk helse. Opptrappingsplanen for psykisk helse 1998-2008 og økt fokusering på denne delen av helsetjenesten kan være med å forklare noe av denne differansen.

Vi ser også at kommunene i Nord-Norge har en lavere andel avtaler enn resten av Norge. En årsak til dette kan være at det er svært mange små kommuner i denne regionen. Små kommuner har generelt færre avtaler med spesialisthelsetjenesten enn større kommuner. Det forventes at andelen kommuner som har inngått avtale med helseforetak, vil øke betraktelig etter innføringen av Samhandlingsreformen.

Hvordan måle samhandling?

Samhandlingsreformen igangsettes fra 1. januar 2012, men det er ikke grunn til å forvente vesentlige endringer de første årene. Mange av tiltakene skal innføres gradvis, og det er per i dag forskjeller mellom kommunene med hensyn til hvor langt de er kommet med å bygge opp nye tilbud.

For en rekke av de indikatorene som er gjennomgått her, kan man forvente at det på sikt vil skje endringer som følge av Samhandlingsreformen. Mange av endringene vil også bare være målbare på lokalt nivå, og ikke på landsnivå, for eksempel en lokal satsing på KOLS-pasienter.

Det er imidlertid svært vanskelig å måle effekten av denne typen reformer. Det finnes ingen kontrollgruppe (kommuner som ikke er inkludert i Samhandlingsreformen) å sammenligne med. Når reformen innføres samtidig som kommunene får tilført nye midler, vil det være vanskelig å måle hva som gir effekten – samhandlingen eller tilførte midler (Hayes S.L., Mann M.K., Morgan F.M., Kitcher H., Kelly M.J., Weightman A.L. 2011).

Referanser

Borgan, Jens-Kristian og Geir Hjemås (2010): «Bedre folkehelse siste 30 år», i SSB *Samfunnsspeilet,* 5, 2010, Statistisk sentralbyrå.

Folkehelseinstituttet (2010): «Folkehelserapport 2010 – Helsetilstanden i Norge», Nasjonalt folkehelseinstitutt, Rapport 2010:2.

Hayes S.L., Mann M.K., Morgan F.M., Kitcher H., Kelly M.J., Weightman A.L. (2011): Collaboration between local health and local government agencies for health improvement (Review). The Cochrane Collaboration. Published by JohnWiley & Sons, Ltd.

Helsedirektoratet (2011): «Kommunenes bruk av sykehustjenester 2009 og 2010» (http://www.helsedirektoratet.no/portal/page?_pageid=134,67714&_dad=portal&_schema=PORTAL&_piref134_67727_134_67714_67714.artSectionId=252&_piref134_67727_134_67714_67714.articleId=813024)

Helsedirektoratet: Nasjonale kvalitetsindikatorer i helsetjenesten (http://www.helsedirektoratet.no/kvalitetsforbedring/kvalitetsindikatorer/nasjonale_kvalitetsindikatorer_6274)

Helsedirektoratet: Norsk pasientregister (NPR) (http://www.helsedirektoratet.no/norsk_pasientregister/)

Jensen, Arne (2007): «Feilslutninger om fedmeproblemet», i *Samfunnsspeilet* 4, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Lov om folkehelsearbeid av 24.6.2011: (http://www.lovdata.no/)

Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. av 24.6. 2011: (http://www.lovdata.no/)

Lov om spesialisthelsetjenesten m.m. av 2.7. 1999: (http://www.lovdata.no/)

Murphy, Mike and Pekka Martikainen (2011): «Use of care services in relation to proximity to death among older people: Evidence from Finland», Eurohealth, Volume **17**, Number 2-3.

OECD (2009): Health at a Glance 2009: OECD indicators, OECD Publishing. (10.1787/health_glance-2009-en)

Seshamani, Meena og Alastair M. Gray (2004): «A longitudinal study of the effects of age and time to death on hospital costs», *Journal of Health Economics*, Elsevier, vol. **23**(2), pages 217-235, March.

St. meld. nr. 16 (2010-2011): «Nasjonal helse- og omsorgsplan 2011-2015», (http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-16-20102011.html?id=639794)

St.meld. nr. 47 (2008-2009): «Samhandlingsreformen. Rett behandling – på rett sted - til rett tid», (http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-47-2008-2009-.html?id=567201)

Stortinget dokument nr. 15:704 (2008-2009): Skriftlig spørsmål fra Dagfinn Høybråten (KrF) til helse- og omsorgsministeren. Innlevert 12.2.2009. Besvart 24.2.2009. (http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=42649)

WHO (2011): http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/communicable-diseases

Sju av ti fullfører videregående opplæring

Om lag 28 prosent av befolkningen 16 år og eldre har i 2010 høyere utdanning på universitets-/høgskolenivå. Dette er en økning på 6 prosentpoeng siden 2000. 19 prosent flere studenter fullfører høyere utdanning nå enn for ti år siden. Gjennomstrømningen i videregående opplæring har lenge vært stabil på om lag 70 prosent. Grunnskolepoeng, valg av studieretning, sosial bakgrunn og kjønn har betydning for om man gjennomfører eller ikke.

Manju Chaudhary

Datagrunnlag
Artikkelen bygger på statistikk hentet fra Statistisk sentralbyrås offisielle utdanningsstatistikk.

Barnehager
Dekningsgraden beregnes som antall barn i barnehage i prosent av alle barn i en bestemt aldersgruppe. Antall som ikke søker plass, er også inkludert, mens barn i åpen barnehage ikke er med i disse beregningene. Både kommunale og private barnehageplasser er inkludert.

Heltidsplass i barnehage er definert som avtalt oppholdstid på 33 timer eller mer per uke.

Private barnehager er barnehager som ikke er kommunalt drevne, og omfatter derfor også privatdrevne familiebarnehager.

Manju Chaudhary er naturviter og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for utdanningsstatistikk. (manju.chaudhary@ssb.no)

I Norge har alle like muligheter til å ta utdanning, og om lag 28 prosent av befolkningen har høyere utdanning. Det er fortsatt mange som ikke fullfører videregående opplæring, 30 prosent. Studieretning, kjønn, sosial bakgrunn uttrykt ved landbakgrunn og foreldrenes utdanning og grunnskolepoeng (et samlemål på karakterer fra grunnskolen) har betydning for om man fullfører eller ikke. Elever som har 45 grunnskolepoeng eller mer, fullfører i størst grad innenfor videregående opplæring, og det er disse elevene som oftest velger studieforberedende retninger. Dette forklarer hvorfor den retningen har mindre frafall enn yrkesfaglige studieretninger.

Jenter oppnår bedre karakterer i grunnskolen og gjennomfører videregående opplæring i større grad enn gutter. Vi ser også at kvinners fullføring av universitetsgrader har økt de siste ti årene. Kvinners yrkesdeltakelse, også blant småbarnsmødrene, har økt, og dette har medført større behov for barnehageplasser. Retten til barnehageplass ble lovfestet i Norge fra 2009. Det har blitt bygd mange nye, både offentlige og private, barnehager i de siste årene, og ni av ti barn i barnehagealder har i dag tilbud om barnehageplass.

Ni av ti barn har barnehageplass

Ved utgangen av 2010 benyttet over 277 000 barn i aldersgruppen 0-5 år en plass i barnehage. Det vil si 75 prosent av alle 0-5 åringer i hele befolkningen. Ser vi på dekningsgraden (se tekstboks om barnehager) i barnehagesektoren fra 2000 til 2010, som gjelder for barn i aldersgruppen 1-5 år, økte den fra 62 til 89 prosent – en økning på om lag 27 prosentpoeng. Nord-Trøndelag hadde høyest dekningsgrad i 2010 for aldersgruppen 1-5 år, om lag 94 prosent. Oslo hadde lavest dekningsgrad, med nærmere 85 prosent.

Det er store forskjeller i dekningsgraden for de ulike aldersgruppene for landet sett under ett, høyest for aldersgruppen 3-5 år, med 96 prosent ved utgangen av 2010. Dekningsgraden i aldersgruppen 1-2 år har økt mest i løpet av de siste ti årene, med hele 42 prosentpoeng, til nærmere 79 prosent mot slutten av 2010. Tilsvarende økning for aldersgruppen 3-5 år er kun 18 prosent.

Flere velger barnehageplass fremfor kontantstøtte

Ved utgangen av 2010 ble det utbetalt kontantstøtte (se tekstboks) for i alt 33 400 barn, som utgjør en andel på 27,5 prosent av alle barn i kontantstøttealder (1- og 2-åringer). Dette er en nedgang fra 75 prosent i 1999, som er året da ordningen ble innført (se figur 1). Av alle barn med kontantstøtte utgjør 1-åringene 61 prosent og 2-åringene 39 prosent i 2010.

Nedgangen i antall mottakere av kontantstøtte skyldes at flere barn har fått heltidsplass i barnehage. Andel heltidsplasser har økt til det dobbelte i perioden 2000-2010, fra 39 til 82 prosent. Men også mødrenes arbeidsmarkedstilknytning er en viktig faktor når det gjelder bruk av kontantstøtte (Bakken og Myklebø 2010).

Når vi ser på antall barn med kontantstøtte som andel av 1- og 2-åringer totalt, finner vi relativt store geografiske forskjeller. De tre fylkene som hadde høyest andel barn med kontantstøtte i 2010, var Vest-Agder, Aust-Agder og Oppland med henholdsvis 42, 39 og 38 prosent. Lavest andel hadde Akershus med 18 prosent, Troms med 19 prosent og Finmark med 20 prosent (NAV 2011).

Ved utgangen av 2010 var det om lag 47 prosent av barnehagebarn i 1-5 års alder som hadde plass i private barnehager (se tekstboks om barnehager). Andelen plasser i private barnehager har variert mellom 40 og 47 prosent i perioden 2000-2010. I samme periode har det vært en økning på 62 offentlige og 684 private barnehager fordelt over hele landet. Til sammen er det 3 046 offentlige og 3 533 private barnehager ved utgangen av 2010. Andel private barnehager utgjør nå om lag 54 prosent.

10 prosent av barna i barnehager er minoritetsspråklige

Totalt var det nær 27 500 minoritetsspråklige barn med barnehageplass i 2010, 18 500 flere enn i år 2000, som utgjør en økning på 200 prosent siste tiår. Som minoritetsspråklige regnes barn med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk og engelsk.

Det har vært en jevn økning av andel minoritetsspråklige barn i barnehage de siste ti årene. Ved utgangen av 2010 var vel 10 prosent av alle barn med barnehageplass minoritetsspråklige, mens det tilsvarende tallet i 2000 var om lag 5 prosent. Det er store regionale forskjeller når det gjelder minoritetsspråklige barn med barnehageplass. Mens om lag 24 prosent av barnehagebarna i Oslo i aldersgruppen 1-5 år var minoritetsspråklige, var det til sammenligning kun 4 prosent i Nord-Trøndelag, ved utgangen av 2010.

Flere ansatte i barnehagene

Med økende barnehagedekning er det blitt flere ansatte i barnehagene. I perioden 2000 -2010 har antall ansatte økt med omtrent 66 prosent. Pedagogiske ledere utgjorde den største økningen de siste ti årene med om lag 120 prosent, som tilsvarer 12 600 flere ansatte i 2010 enn i 2000. Det var 1 100 flere styrere og 16 100 flere assistenter, en økning på henholdsvis 19 og 60 prosent fra 2000 til 2010. Antall tospråklige assistenter gikk tilbake med 6 prosent i perioden, det var 63 færre i 2010 enn i 2000.

Barnehagesektoren er et kvinnedominert arbeidsområde, og selv om andelen mannlige ansatte har økt de siste årene, var det knapt 12 prosent menn som jobbet i barnehager ved utgangen av 2010. I 2000 var kun 7 prosent av de ansatte menn. Daværende Barne- og familiedepartementet satte seg som mål i 2004 at innen utgangen av 2007 skulle 20 prosent av de ansatte i barnehagene være menn (Barne- og familiedepartementet 2004-2007). Det har gått ytterligere tre år, men fortsatt er det langt igjen til målet. Men regjeringen har uttalt at den ønsker å videreføre dette. Kunnskapsdepartementet har angitt at forbedring av kjønnsbalansen blant ansatte i barnehage og grunnopplæ-

Figur 1. **Endring i barnehagedekning og andel barn som benytter kontantstøtte. 2000-2010. Prosent**

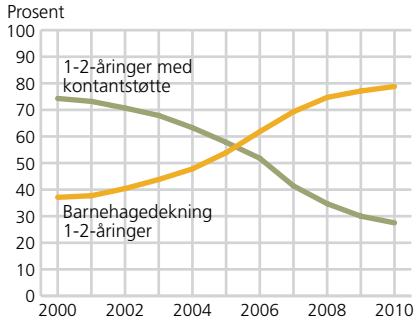

Kilde: Utdanningsstatistikk, Barnehager, Statistisk sentralbyrå.

Kontantstøtte

Ifølge kontantstøtteloven kan kontantstøtte utbetales til barn mellom ett og tre år, og maksimalt i 23 måneder, men barnet kan ikke samtidig ha heltidsplass i barnehage.

Et unntak fra dette er for adopterte barn. For adopterte barn kan det ytes kontantstøtte frem til skolealder, men også for disse barna er perioden med kontantstøtte begrenset til 23 måneder. Ordningen ble innført fra 1. august 1998 for 1-åringer og fra 1. januar 1999 for 2-åringer.

Grunnskolepoeng
Grunnskolepoeng kan ses på som et samlemål for alle karakterene fra grunnskolen. De oppsummerer elevenes resultater i forskjellige fag, og er med på å danne grunnlaget for opptak til videregående skole.

Poengene blir regnet ut ved at hver tallkarakter (standpunkt eller eksamenskarakter) får tilsvarende poengverdi som karakteren. Poengsummen får vi ved å summere alle tallkarakterene, og deretter dele på antall karakter. Dette gjennomsnittet, med to desimaler, multipliseres med ti. Dersom eleven mangler karakterer i mer enn halvparten av fagene, settes grunnskolepoeng til null. I statistikken er elever med grunnskolepoeng lik null ikke inkludert.

ring er et av de prioriterte hovedmålene fremover (Kunnskapsdepartementet 2008-2010).

Det er et krav at alle styrere og pedagogiske ledere i barnehager skal ha godkjent førskolelærerutdanning. Denne andelen har gått ned med omtrent 2 prosent fra 2000 til 2010. Andelen styrere og pedagogiske ledere med førskolelærerutdanning var høyest i 2003, med 91 prosent, men etter 2003 har den gått ned, og ved utgangen av 2009 var den om lag 84 prosent. Fra 2009 til 2010 har det vært en økning i andelen med godkjent utdanning på omtrent 1 prosent.

Ser vi på alle ansatte i barnehagesektoren under ett, hadde bare 32 prosent godkjent førskolelærerutdanning i 2010, og det har vært uforandret de siste to årene. Hvis vi sammenligner med år 2000, ser vi bare i underkant av 1 prosent økning i ansatte med førskolelærerutdanning.

Jenter oppnår høyere karakterer i grunnskolen

Gjennomsnittlig antall grunnskolepoeng (se tekstboks), som er et samlemål for karakterer i grunnskolen, viser at jentene i snitt fikk 42 poeng i 2010, mens guttene fikk 38 poeng. Jentene får høyere karakterer enn gutter både i standpunkt og til eksamen. Størst kjønnsforskjeller i karakternivået finner vi i mat og helse-, kunst og håndverks- og norskfagene, hvor jentene i snitt oppnår omtrent en halv karakter høyere enn guttene. I matematikk er det kun liten forskjell mellom guttene og jentene, og kroppsøving er det eneste faget der guttene i snitt oppnår høyere karakter enn jentene.

Elevenes sosiale bakgrunn, her i form av foreldrenes utdanningsnivå, gir utslag på karakternivået (se figur 2). Gjennomsnittlig grunnskolepoeng varierer med nær 12 poeng, fra 34 poeng for elever med de lavest utdannede foreldrene, til 46 poeng for barn av foreldre med lang høyere utdanning. Foreldrenes utdanningsnivå gir mest utslag i teoretiske fag som matematikk, naturfag og samfunnsfag, mens det for mat og helse, kunst og håndverk og kroppsøving gir mindre utslag.

Figur 2. **Gjennomsnittlig grunnskolepoeng[1], etter kjønn og foreldrenes utdanningsnivå. 2010**

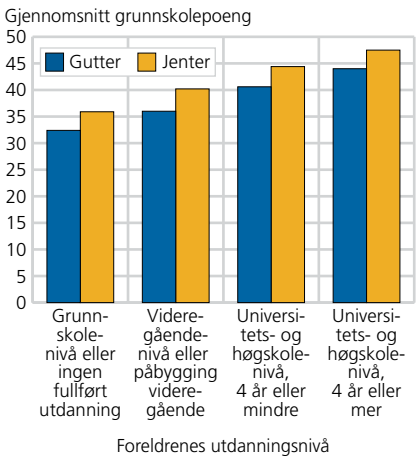

[1] 0 poeng ikke medregnet.

Kilde: Utdanningsstatistikk, karakterer, avsluttet grunnskole, Statistisk sentralbyrå.

Stabil gjennomstrømning i videregående opplæring

Grunnskolepoeng, kjønn, sosial bakgrunn og valg av studieretning har stor betydning for gjennomstrømning i videregående opplæring (se tekstboks om gjennomstrømning). Det har blitt innført endringer i videregående opplæring både gjennom Reform 94 og Kunnskapsløftet 2006, for å minske frafallet fra videregående opplæring. Tallene viser imidlertid at gjennomstrømningen har vært stabil i hele Reform 94-perioden, fra starten i 1994 til 2005.

Gjennomstrømningsgraden for elevene som begynte i videregående opplæring på videregående trinn 1 i Kunnskapsløftet, vil vi kunne se først i 2012 (perioden 2006-2011). Det er satt i gang flere andre tiltak de senere årene for å få flere ungdommer til å fullføre videregående opplæring. Et eksempel er det treårige prosjektet Ny GIV (gjennomføring i videregående opplæring) som ble etablert i 2010, for å bedre elevenes forutsetninger for å fullføre og bestå videregående opplæring.

Gjennomføringen måles etter såkalt normert tid, og etter fem år. I 1994-kullet var det 58 prosent av elevene som fullførte videregående opplæring på normert tid. Tilsvarene for 1998-kullet var 59 prosent, og for kullene i 2001, 2002 og 2005 var den på 57 prosent (se figur 3). Blant elevene som startet i

videregående opplæring for første gang i 2003 og 2004, var fullføringen på 56 prosent på normert tid.

Det er liten forskjell mellom ulike årskull når det gjelder andelen elever som oppnår en studie- eller yrkeskompetanse etter fem år. Andelen varierer mellom 68 og 72 prosent fra årskull 1994 til og med årskull 2005 (se figur 3).

Frafall – uttrykt ved de elevene som har sluttet på et eller annet tidspunkt i løpet av den femårsperioden vi måler – er på 18 prosent for sist målte kull, og andelen har vært stabil i de siste årene. Disse elevene oppnådde verken studie- eller yrkeskompetanse i løpet av måleperioden og sluttet underveis uten å fullføre hele løpet. De resterende 12 prosent som ikke har fullført i løpet av fem år, er enten fortsatt i videregående opplæring, eller de har gjennomført videregående trinn 2, eller gått opp til fagprøve, men ikke bestått.

Grunnskolepoeng påvirker valg av studieretning

En større andel av elevene fullfører på allmennfaglige studieretninger enn på yrkesfagene, både for 2005-kullet og for tidligere årskull. For kullet som startet i 2005, har 83 prosent av elevene på allmennfag fullført innen fem år, mot 57 prosent av yrkesfagelevene. Variasjonen i fullføringsandel i begge studieretninger har vært omtrent det samme i årskullene 2001-2004 som for 2005-kullet.

Figur 3. **Gjennomstrømning i videregående opplæring på normert tid og etter fem år regnet fra startåret**

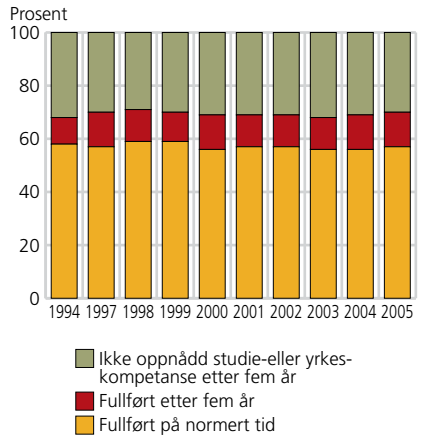

Kilde: Utdanningsstatistikk, gjennomstrømning i videregående opplæring, Statistisk sentralbyrå.

Statistikk om gjennomstrømning

Gjennomstrømningen defineres her som andel av de elevene som har oppnådd studie- eller yrkeskompetanse i løpet av de fem første årene etter påbegynt videregående opplæring. I tillegg kommer de elevene som fremdeles var i videregående opplæring etter fem år. Disse elevene har enten hatt et opphold i skolegangen og har kommet tilbake, eller de tar opplæringen over lengre tid.

En annen gruppe er de elevene som har fullført hele løpet, men som ikke har bestått i alle fag. Elever som har individuelle opplæringsplaner som ikke fører fram til yrkes- og studiekompetanse etter ordinære læreplaner, men som oppnår den kompetansen de har planlagt etter egne planer, vil også gjenfinnes i de to sistnevnte kategoriene, hvis de ikke har sluttet underveis i løpet av femårsperioden.

Statistisk sentralbyrå har publisert statistikk om gjennomføring av videregående opplæring siden 2004. Slik statistikk er muliggjort etter oppbyggingen av Nasjonal utdanningsdatabase (NUDB) ved Seksjon for utdanningsstatistikk. Statistikken tar utgangspunkt i et gitt startår og alle som for første gang er registrert på et grunnkurs i videregående opplæring dette året. Måleenheten er personer ved 16 års alder, etter bostedsfylke. Gjennomføringen måles etter såkalt normert tid, og etter fem år. I 2011 vil dermed de nyeste tallene vise status per 1. oktober 2010 for dem som begynte i videregående opplæring for første gang høsten 2005.

Hva som er normert tid, varierer for ulike utdanningsløp

Studiekompetanse og *yrkeskompetanse* med vitnemål oppnås etter tre år ved normalt studieløp. Ordinært løp for lærlinger er to år i skole pluss to år i lære. Noen lærefag har opplæring i skole i tre år før læretida, og normert opplæringstid er fem år for enkelte fagbrev. Fremdeles måles fullføringsgraden for Reform 94.

Først i 2012 vil vi kunne se hvordan gjennomstrømningen er for dem som begynte i videregående opplæring på videregående trinn 1 i Kunnskapsløftet (perioden 2006-2011) etter disse definisjonene. Det vil derfor i forbindelse med gjennomstrømning bli referert til studieretninger, selv om disse ikke lenger finnes for dem som er elever i dag. Når gjennomstrømning fordeles etter studieretning, er det studieretningen eleven begynte på første gang, som måles.

Dette bildet nyanseres noe dersom man ser på grunnskolepoeng i tillegg til valg av studieretning. De siste tallene fra 2005-kullet viser at andel elever med færre enn 30 grunnskolepoeng var lav på den allmennfaglige studieretningen. Det var kun 2 prosent av elevene i 2005 som hadde grunnskolepoeng under 30 i den allmennfaglige studieretningen. På yrkesfagene er denne andelen mye høyere, om lag 13 prosent.

Om lag 59 prosent elever som hadde mellom 30 og 44 grunnskolepoeng, valgte yrkesfaglige studieretninger, mens for allmennfaglige studieretninger kom omtrent 73 prosent elever fra gruppen som hadde flere enn 45 grunnskolepoeng. Det er en del yrkesfagselever som fullfører videregående opplæring med studiekompetanse i stedet for med fagbrev (se tekstboks). I 2005-kullet var det 24 prosent av elevene som begynte på yrkesfaglige studieretninger, men endte opp med studiekompetanse etter fem år.

Mange grunnskolepoeng gir høy fullføring

På allmennfaglige studieretninger i 2005 fullførte 98 prosent av elevene som hadde 55 grunnskolepoeng (se tekstboks om studie- og yrkeskompetanse) eller mer, i løpet av fem år, og tilsvarende har 99 prosent av elevene med 55 grunnskolepoeng eller mer som startet på yrkesfag, fullført etter fem år. Flertallet av disse yrkesfagelevene har imidlertid oppnådd studiekompetanse, og ikke yrkeskompetanse.

Blant elevene fra 2005-kullet med mer enn 45 grunnskolepoeng fullførte i relativt stor grad, omtrent 86 prosent, videregående opplæring innen fem år, uavhengig av hvilken studieretning de hadde valgt. Andelen som fullfører, er imidlertid litt høyere i de studieforberedende fagene som musikk, dans og drama, idrettsfag og allmenne, økonomiske og administrative fag, men medier og kommunikasjon, som er en yrkesfaglig studieretning, ligger på omtrent samme fullføringsnivå.

Elever med under 30 grunnskolepoeng fullfører i svært liten grad både når det gjelder studieforberedende og yrkesfag. I 2005 var det i denne poenggruppen henholdsvis 10 og 15 prosent elever i studieforberedende- og yrkesfaglige studieretninger som oppnådde studie- eller yrkeskompetanse. En av grunnene til en så lav fullføringsandel i allmennfaglige studieretninger kan være at også elever i alternativ opplæring (som ikke følger studie- eller yrkesfaglig utdanningsprogram men en alternativ opplæringsplan) er inkludert i tallene.

Klar sammenheng i valg av studieretning og gjennomstrømning

Allmenne, økonomiske og administrative fag var den studieretningen med flest elever som startet i videregående opplæring fra 2001 til 2005. På landsbasis har gjennomføring innen fem år variert mellom 82 og 83 prosent blant elevene som startet på denne studieretningen i et av disse årene.

Musikk, dans og drama hadde høyest gjennomføringsgrad, der 89 prosent av elevene som startet på grunnkurs for første gang i 2005, hadde fullført i løpet av fem år. Vi ser samme trenden i startårene 2001, 2002, 2003 og 2004. Idrettsfag og allmenne, økonomiske og administrative fag følger rett etter med 84 og 83 prosent fullføring i 2005. Trearbeidsfag og hotell- og næringsmiddelfag har lavest andel elever som fullfører, henholdsvis 34 og 42 prosent (se figur 4).

Figur 4. **Andel elever fra årskull 2005 i forskjellige studieretninger, etter status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år. Prosent**

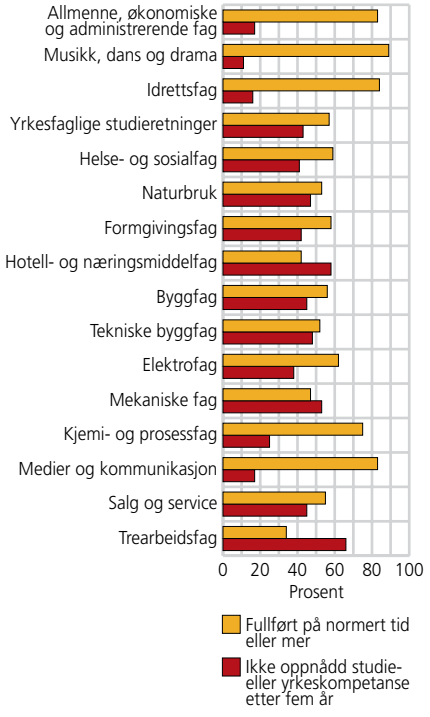

Kilde: Utdanningsstatistikk, gjennomstrømning i videregående opplæring, Statistisk sentralbyrå.

Hotell- og næringsmiddelfag hadde en fullføringsandel på totalt 42 prosent i løpet av fem år for 2005-kullet, og den varierte mellom 44 og 45 prosent fra startårene 2001 til 2004. Bortsett fra trearbeidsfag, som har relativt få elever, er dette den laveste fullføringsandelen av alle studieretningene.

Det er blant alle yrkesfagene flest elever som går på helse- og sosialfag, og studieretningen har totalt sett en fullføringsandel for 2005-kullet på om lag 59 prosent etter fem år (se figur 4). Fullføringsandel for helse og sosialfag er omtrent den samme i tidligere årskull som i 2005 (mellom 59 og 61 prosentpoeng fra årskullet 2001-2004). Av de yrkesfaglige studieretningene kommer medier og kommunikasjon best ut, med en fullføringsprosent som varierte fra 82 til 85 i årskullene 2001-2005.

Foreldres utdanningsnivå og kjønn gir store utslag i gjennomføringsgraden

Foreldrenes utdanning har i tillegg til å være en direkte påvirkningsfaktor også betydning for sosiale utdanningsforskjeller ved å tilrettelegge for forskjellige utdanningsambisjoner, verdier, preferanser, og prestasjoner hos barna (Helland og Støren 2011).

I videregående opplæring fullfører jenter i større grad enn gutter, uansett hvilken utdanningsbakgrunn foreldrene deres har. Slike virkninger av sosial bakgrunn og kjønn gir store utslag i gjennomføringsgraden, som vi også har sett i tidligere årskull. I årskullet fra 2005 fant vi størst utslag på sammenhengen mellom foreldrebakgrunn og kjønn i gruppen hvor foreldrenes høyeste utdanningsnivå er videregående skole (se figur 5). Her var fullføring med studie- eller yrkeskompetanse i femårsperioden 2005-2010 71 prosent for jenter og 60 prosent for gutter. Tilsvarende prosentandel var 48 prosent for jenter og 39 prosent for gutter for dem som hadde foreldre med grunnskole som høyeste utdanning.

Av jentene som startet på allmennfaglige studieretninger i 2005, fullførte 65 prosent på normert tid, og etter fem år hadde 75 prosent fullført. Tilsvarende andeler for gutter var henholdsvis 49 og 64 prosent. Det er enda større forskjeller mellom jenter og gutter ved de yrkesfaglige retningene. Mens 48 prosent av jentene fullførte på normert tid, gjorde bare 33 prosent av guttene som startet i 2005, det samme. Det jevnet seg likevel litt ut etter fem år, da 60 prosent av jentene og 53 prosent av guttene hadde fullført med studie- eller yrkeskompetanse.

Lavere gjennomstrømning blant innvandrere

Innvandrerelever har lavere gjennomstrømning i videregående opplæring enn elever i befolkningen i alt. I 2005-kullet var det kun 50 prosent av innvandrerelevene (se tekstboks) som oppnådde formell kompetanse etter fem år. Når det gjelder norskfødte med innvandrerforeldre, er gjennomstrømningen mer lik gjennomsnittet for alle elevene som begynte på videregående opplæring

Innvandrere
Innvandrere er personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. De har på et tidspunkt innvandret til Norge.

Norskfødte med innvandrerforeldre
Personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Figur 5. **Andel elever fra årskull som startet i grunnkurs i 2005, etter foreldrenes utdanningsnivå, status for oppnådd nivå i videregående opplæring etter fem år og kjønn. Prosent**

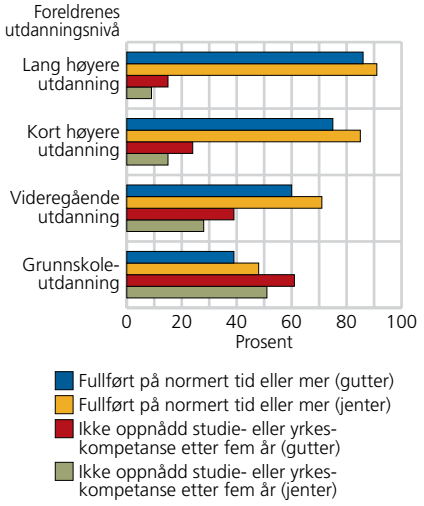

Kilde: Utdanningsstatistikk, gjennomstrømning i videregående opplæring, Statistisk sentralbyrå.

Studie- og yrkeskompetanse
Elever som har fullført og bestått videregående opplæring på studieforberedende eller allmennfaglige studieretninger, får studiekompetanse som kan gi grunnlag for opptak til høyere utdanning på universitet eller høgskole. Studiekompetanse kan også oppnås på yrkesfaglige studieretninger.

Yrkeskompetanse oppnås normalt etter to år i skole og to år i bedrift (i noen fag er det avvikende ordninger) i form av fag- eller svennebrev. Lærekandidater går ved slutten av kontraktstiden opp til en kompetanseprøve (prøve på et lavere nivå enn fag- og svenneprøve) som skal vise det nivået opplæringen har ført fram til. Yrkeskompetanse kan også oppnås etter tre år i skole i yrkesfaglige utdanningsprogrammer som ikke er lærefag, kompetansen er da dokumentert ved vitnemål.

Fylkeskommunen kan i det enkelte tilfellet godkjenne lærekontrakt eller opplæringskontrakt som fastsetter at hele opplæringen, eller en større del av opplæringen enn det som følger av læreplanen, skal skje i bedrift. I tillegg får praksiskandidater yrkeskompetanse gjennom fag- eller svennebrev.

i 2005. Målt fem år etter at de begynte på videregående opplæring i 2005, hadde 67 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre oppnådd en formell kompetanse, mens andelen for alle elever sett under ett var på 70 prosent.

Blant annet oppnådde 60 prosent norskfødte gutter med innvandrerforeldre studie- eller yrkeskompetanse i 2010, mot 64 prosent i befolkningen sett under ett. For de norskfødte jentene var tallene 73 prosent, mot 75 prosent i befolkningen sett under ett. Frafall i 2005 kullet viser nesten samme andel for norskfødte med innvandrerforeldre som for elever i befolkningen i alt, henholdsvis 17 og 18 prosent.

Økning i innvandrerkvinners deltakelse i videregående opplæring

I 1989 var kun 42 prosent av innvandrerjentene i aldersgruppen 16-18 år registrert i videregående opplæring. Deltakelsen økte med om lag 27 prosent fra 1989 til 2010, mens det i siste tiåret kun er registrert 0,4 prosent økning. Norskfødte jenter med to innvandrerforeldre, som andel av registrert årskull 16-18 år, hadde den største økningen i deltakelse det siste tiåret, med 6,5 prosent.

Ved utgangen av 2010 deltok ni av ti norskfødte elever med innvandrerforeldre i videregående opplæring. Andel innvandrerelever, i aldersgruppen 16-18 år, som er registrert i videregående opplæring, har gått ned med omtrent 3 prosent sammenlignet med ti år tilbake.

Det er ikke store endringer i andel elever av registrerte årskull i alderen 16-18 år i videregående opplæring gjennom årene. Ni av ti personer i denne aldersgruppen gikk i videregående opplæring per 1. oktober 2010, og det har kun vært 0,6 prosent økning det siste tiåret.

Direkte overgang til videregående gir lavest frafall

For elever som startet på videregående opplæring det året de fylte 16 år eller var under 16 år, hadde henholdsvis 85 og 91 prosent oppnådd studie- eller yrkeskompetanse etter fem år ved de allmennfaglige studieretningene i 2005. Blant elever som startet det året de fylte 17, hadde imidlertid bare 45 prosent oppnådd sluttkompetansen innenfor samme periode.

Det er merkbar forskjell i gjennomføringsgraden i videregående opplæring mellom dem som begynner på videregående det året de fyller 16 år eller mindre, og elever som starter når de er 17 år eller eldre. Blant elevene som startet i videregående på allmennfaglige studieretninger som 16 åringer eller yngre i 2005, var det henholdsvis kun 6 og 1 prosent som sluttet i løpet av fem år, mens hele 36 prosent av de som startet som 17-åringer, sluttet underveis.

For begge aldersgruppene gjelder at noen elever fremdeles er i videregående etter fem år, mens noen har fullført løpet uten å oppnå studie- eller yrkeskompetanse i løpet av den femårsperioden statistikken speiler. Det samme bildet avtegner seg når det gjelder yrkesfaglige studieretninger. Det er relativt flere som starter på yrkesfaglige enn på allmennfaglige studieretninger som 17-åringer, men i begge tilfeller er det langt færre av dem som starter som 17-åringer som fullfører, enn det er blant 16-åringer.

Regionale forskjeller

Sogn og Fjordane var det fylket som hadde høyst gjennomstrømningsandel for elevene som startet på videregående opplæring i 2003, 2004 og 2005. I løpet av fem år oppnådde 74 prosent av elevene studie- eller yrkeskompetanse. I 2002 var det Sør-Trøndelag med 73 prosentpoeng, og i årskullet som startet i 2001, var det Oppland, Rogaland og Møre og Romsdal som hadde høyest gjennomstrømningsandel, også de med 73 prosentpoeng hver. De tre nordligste fylkene kom dårligst ut i alle årskullene fra 2001 til 2005, hvor gjennomstrømningsprosenten varierte fra 51 til 65 prosent.

Gjennomstrømning i videregående skole i Norge ligger ganske lavt ifølge OECDs publikasjonen Education at a Glance 2011 (OECD 2011). Gjennomsnittet for alle OECD-land er på 81 prosent. Norge ligger på 16. plass med 70 prosent. Sammenligner vi oss med de øvrige nordiske landene, har alle, med unntak av Island som er på 18. plass, bedre gjennomstrømning i videregående opplæring. Sverige og Finland ligger over OECD-gjennomsnittet.

Tre av ti med høyere utdanning

Høsten 2010 var det om lag 28 prosent av befolkningen i alderen 16 og eldre i Norge som hadde utdanning på universitets- og høgskolenivå. I løpet av de siste ti årene har andelen personer med universitets- og høgskoleutdanning økt med 6 prosentpoeng. Andelen med lang høyere utdanning, tilsvarende studier på mer enn fire år (se tekstboks), har økt med 2 prosentpoeng i samme periode. Høsten 2010 var andelen med grunnskole som høyeste utdanning på drøyt 29 prosent. Siden 2000 har denne andelen sunket med nesten 5 prosentpoeng.

Figur 6. **Studenter i høyere utdanning i aldersgruppe 19-24 år, etter befolkningen totalt, innvandringskategori og kjønn. 2000-2010. Prosent**

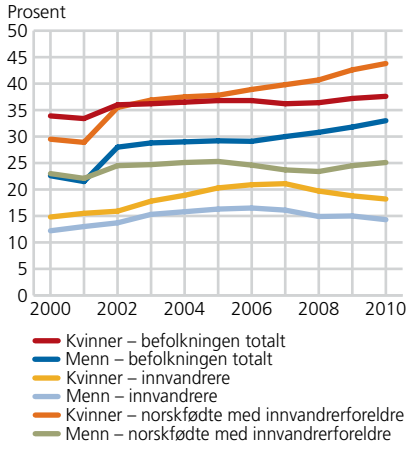

Kilde: Utdanningsstatistikk, studenter ved universiteter og høgskoler, Statistisk sentralbyrå.

Det var 48 900 nye studenter som begynte på universitet/høgskole i 2010. 42 prosent av studentene kom direkte fra videregående skole. Sammenlignet med tall fra 2004 viser det en økning på om lag 10 prosent i direkte overgang fra videregående til høyere utdanning i løpet av de siste seks årene.

Flere fullførte høyeregradsstudier

Andelen som begynner i høyere utdanning, er avhengig av hvor mange som fullfører videregående opplæring, og spesielt hvor mange av disse som får studiekompetanse. Det har vært en stor økning i antall studenter som fullførte høyere utdanning i løpet av det siste tiåret. Det var 5 850 flere studenter som fullførte høyere utdanning i 2009/2010 enn i 1999/2000, en økning på 19 prosent. Av disse fullførte 2 350 studenter lavere grad, og resten, 3 500, fullførte høyere grad (se tekstboks).

Det var 22 prosent flere kvinner og 14 prosent flere menn som fullførte høyere utdanning i studieåret 2009/2010 enn i 1999/2000. Den prosentvise økningen var større blant studenter på høyere nivå (mer enn fire år) enn på lavere nivå (fire år eller mindre). Det vil si, blant kvinner på høyere nivå var økningen 73 prosent i det siste tiåret, mot 11 prosent på lavere nivå, og samme trenden ser vi blant menn. Det var 25 prosent flere menn på høyere nivå, mot 8 prosent menn på lavere nivå, som fullførte høyere utdanning.

Kvinner fullfører i større grad enn menn

Ser vi ti år tilbake til år 2 000, var det innenfor fagfeltet lærerutdanninger og utdanninger innenfor pedagogikkfaget på lavere nivå som hadde størst fullføringsgrad. I 2010 er det fagfeltet helse-, sosial- og idrettsfag som har høyest gjennomføringsgrad, mens lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk kommer som en god nummer to. Kvinner fullførte i størst grad i begge fagfelter.

Naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag, samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag er dominert av menn. Menn var i flertall fullførte økonomiske og administrative fag i år 1999/2000, men nå er det kvinner som er i flertall også innenfor dette fagområdet. Samfunnsfag og juridiske fag har blitt mer populære, og det var mer enn dobbelt så mange som fullførte i 2009/2010 som i 1999/2000.

I studieåret 1999/2000 var det 541 flere menn enn kvinner blant studentene som fullførte et fag på høyere nivå i universitets- og høgskoleutdanning, mens det i 2009/2010 var 946 flere kvinner enn menn. Det er flere menn som fullfører utdanning på høyere nivå i naturvitenskaplige fag, håndverksfag og tekniske fag. Det nest mest fullførte faget på høyere nivå i universitets- og høgskoleutdanning er samfunns- og juridiske faget, og her er det flere kvinner enn menn som fullfører.

I økonomiske og administrative fag har antall studenter som fullførte utdanningen, økt ganske kraftig de siste ti årene. I 1999/2000 var det 350 studenter som fullførte en utdanning på høyere nivå, mens det ti år etter var 2000 studenter som fullførte.

Flere avlegger doktorgrader i naturvitenskaplige fag og helsefag nå enn for ti år siden. Avlagte doktorgrader i helsefag har vokst mest, og det var om lag tre ganger så mange studenter som fullførte studiene sine i helsefag i 2009/2010

Utdanning på lavere/høyere nivå

Universitets- og høgskoleutdanninger på lavere nivå tilsvarer utdanninger på fire år eller mindre, men samtidig minst to år.

Universitets- og høgskoleutdanninger på høyere nivå tilsvarer utdanninger på mer enn fire år. Doktorgrader er her ikke inkludert.

som i 1999/2000. Det var flere kvinner enn menn som avla doktorgrad i helsefag i 2009/2010, mens menn dominerer i naturvitenskaplige fag.

Høy deltakelse blant norskfødte med innvandrerforeldre

31 prosent av landets 19-24-åringer deltok i høyere utdanning høsten 2010, noe som viser en økning på omtrent 3 prosent i den siste tiårsperioden. Av norskfødte med innvandrerforeldre i aldersgruppen 19-24 år var hele 38 prosent i høyere utdanning høsten 2010, mens høsten 2000 var det knapt 26 prosent i denne gruppen. Blant innvandrerne i samme aldersgruppe var bare 16 prosent i gang med høyere studier høsten 2010. Andelen kvinner i aldersgruppen 19-24 år som studerer, er høyere enn andelen menn, både blant innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre og i befolkningen totalt (se figur 6).

Også i aldersgruppen 25-29 år er andelen norskfødte studenter med innvandrerforeldre større enn den totale andelen for hele landet, med andeler på henholdsvis 18 og 15 prosent høsten 2010. Blant innvandrere i denne aldersgruppen var 9 prosent i høyere utdanning i 2010. At få innvandrere tar høyere utdanning, skyldes først og fremst at færre tar videregående utdanning, og flere avbryter utdanningen, slik at rekrutteringsgrunnlaget til høyere utdanning blir mindre.

Tall for hele befolkningen viser at 22 prosent kvinner og 15 prosent menn var i høyere utdanning høsten 2010. Blant norskfødte kvinner med innvandrerforeldre var 31 prosent i høyere utdanning, mens tilsvarende andel menn var 25 prosent. Blant innvandrerne var det 10 prosent kvinner og 8 prosent menn som var i gang med studier.

Referanser

Bakken, F. og S. Myklebø (2010): NAV: Nedgang i bruk av kontantstøtte, Arbeid og velferd nr. 1.2010.

Barne- og familiedepartementet (2004-2007): Handlingsplan for likestilling i barnehagene.

Kunnskapsdepartementet (2008-2010): Handlingsplan for likestilling i barnehage og grunnopplæring.

Helland. H. og L.A. Støren (2011): Sosial reproduksjon i yrkesfagene. Hvordan påvirker bakgrunnsfaktorer hvilken type kompetanse yrkesfagelever oppnår? *Tidskrift for samfunnsforskning,* 52 (2), 151-180.

NAV (2011): Arkiv, Kontantstøttestatistikk.

OECD (2011): Table A2.4 Successful completion of upper secondary programmes, by gender and programme orientation, Education at a Glance 2011. 57-58.

Stabil yrkesdeltakelse og ledighet

Arbeidsmarkedet ser ut til å ha stabilisert seg etter finanskrisen. Antallet sysselsatte har vokst siden syttitallet, bare avbrutt av konjunkturnedganger. Veksten i antall sysselsatte var særs kraftig fra 2006 til 2008, for så å falle og flate ut i 2009 og 2010. Over tid har andelen sysselsatte blant kvinner økt, mens den har gått noe ned blant menn. Flere menn er langtidsledige. Sykefraværet har gått ned over en tiårsperiode.

Anders Ekeland

De siste ti årene har antall sysselsatte økt fra 2,3 millioner i 2000 til 2,5 millioner i 2010. Sysselsettingen var helt lik i 2009 og 2010, 2,508 millioner Det var i alt 94 000 personer arbeidsledige i 2010, det vil si 3,6 prosent av arbeidsstyrken ifølge arbeidskraftundersøkelsen (se tekstboks om sentrale begreper).

I første halvår 2011 viser sesongjusterte tall en liten vekst i sysselsettingen og en stabil utvikling i ledigheten. På konjunkturtoppen fra sommeren 2007 til sommeren 2008 var ledigheten 2,6 prosent – 1 prosentpoeng lavere enn i 2010. Etter 1988 har ledigheten vært høyere både i oppgangskonjunkturer og nedgangskonjunkturer. Ser vi arbeidsmarkedet over flere tiår i Norge og i de fleste andre land, er hovedtendensen klar – yrkesdeltakelsen øker.

Figur 1. **Antall sysselsatte og arbeidsledige personer. 16-74 år. 1972- 2010. Antall i 1 000**

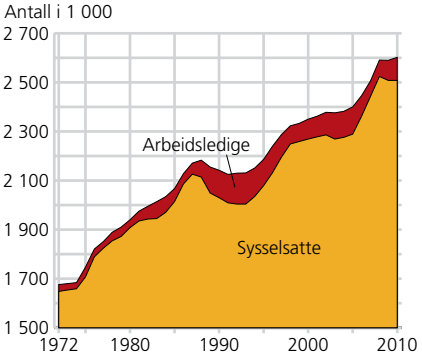

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Vekst i arbeidsstyrken over tid

Hvis vi ser på arbeidsstyrken i et lenger tidsperspektiv, er det en ubrutt vekst i arbeidstyrken fra 1975 og fram til 1986-1988. Etter noen tunge år fram til 1994, da veksten stagnerte, ser vi igjen en oppgang i arbeidsstyrken (se figur 1). En ny stagnasjon inntrer i forbindelse med at dot-com-boblen sprakk i 2001. Fra og med 2004 er det igjen en moderat oppgang, men finanskrisen fører til et markant fall fra toppåret 2008 til 2009, for så å flate ut. Det er flere forhold som bidrar til den jamne veksten i arbeidsstyrkens størrelse, tiår etter

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

AKU er en utvalgsundersøkelse på nasjonalt nivå som dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i utvalget senket fra 16 til 15 år.

På grunnlag av Det sentrale folkeregisteret trekkes det tilfeldig ut et antall familieenheter bestående av til sammen 24 000 personer (per kvartal) i den aktuelle aldersgruppen. Hvert familiemedlem i denne alderen intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere spesifisert referanseuke. Intervjuobjektene deltar i alt åtte ganger i løpet av åtte påfølgende kvartaler, slik at utvalget fornyes med en åttedel hvert kvartal. Svarprosenten er om lag 86 prosent.

Sentrale begreper

Arbeidsstyrken er summen av de sysselsatte og de arbeidsledige. *Sysselsatte* er personer med inntektsgivende arbeid. *Arbeidsledige* er personer uten inntektsgivende arbeid, men som forsøker å skaffe seg arbeid, og som kan begynne i arbeid straks.

Arbeidsledighetsprosenten regnes av arbeidsstyrken. *Yrkesfrekvens/yrkesdeltakelse* omfatter både sysselsatte og arbeidsledige og viser forholdet mellom arbeidsstyrken og befolkningen. Andelen sysselsatte viser forholdet mellom sysselsatte og befolkningen.

Anders Ekeland er samfunnsøkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (anders.ekeland@ssb.no)

tiår. Flere kvinner og innvandrere kommer inn på arbeidsmarkedet, og unge mennesker har i økende grad jobb ved siden av skole og studier.

Vi ser at den samlede sysselsettingen øker fra 1972 og fram til i 2010 fordi andelen sysselsatte kvinner i den yrkesaktive «kjernealderen» – 25-54 år øker jamt og trutt (se figur 2). Andelen sysselsatte menn i samme aldersgruppe har en svakt fallende tendens. Andelen sysselsatte menn i aldersgruppen 55-74 år faller fra snaue 70 prosent til snaue 55 prosent fra 1972 til 2010. Yrkesdeltakelsen blant eldre kvinner viser det motsatte, og øker fra 30 til 45 prosent i samme periode. Vi ser at det foregår en klar utjamning av yrkesdeltakelsen mellom kvinner og menn. I aldersgruppen 15-24 år har den vært praktisk talt lik for menn og kvinner etter 2002.

Unge er naturlig nok sterkest påvirket av konjunkturene/svingningene, og de eldste minst. Det følger blant annet av ansiennitetsprinsippet; de unge er ofte blant de sist ansatte, og dermed må de gå først ved innskrenkninger. I forhold til jappetiden (1985-1987) og dot-com-boblen (1997-2000) var oppturen før finanskrisen i 2008 kort og fallet brått, men avstanden fra topp til bunn var forholdsvis kort (se figur 2). Nå kan det være at sysselsettingen faller ytterligere ned hvis problemene som utløste finanskrisen, fører til vedvarende stagnasjon. Da er det en del potensielle arbeidstakere som ikke melder seg ledige, ikke minst de unge som da velger (mer) utdanning, ikke forsøker å skaffe jobb ved siden av studier og så videre.

Ser vi på sysselsettingen i noen utvalgte land gjennom den siste konjunkturbølgen, fra toppen i 2001 til 2008, har Frankrike en veldig stabil yrkesdeltakelse, mens de andre landene er mer påvirket av konjunkturene (se figur 3). Vi ser at det er store forskjeller, med Norden og Sveits med høyest yrkesdeltakelse. Sysselsettingsandelen i USA faller jamt – men mest på slutten av perioden. I Storbritannia er andelen stabil fram til finanskrisen. I Tyskland og Polen følger sysselsettingsandelen konjunkturen. Først ned, så opp – for å flate ut. Det er bare i USA, Storbritannia og Danmark at nivået i 2010 ligger klart lavere enn den forrige konjunkturbunnen i 2003.

Sysselsettingen varierer etter ulike næringer

I den registerbaserte sysselsettingsstatistikken (se tekstboks) finner vi en økning i sysselsettingen på 20 000 personer fra november 2009 til november 2010. Sysselsettingen i industrien går ned, mens sysselsettingen innenfor bygge- og anleggsvirksomhet har stabilisert seg. Industri gikk fra 256 000 personer i 2008 til 239 000 personer i 2009, og til 227 000 personer i 2010. Tilsvarende tall for bygge- og anleggsvirksomhet er 191 000, 186 000 og 188 000 personer.

Ser vi sysselsettingen i et tiårs perspektiv, har det vært størst prosentvis vekst i antall sysselsatte i tjenester knyttet til olje- og gassutvinning, med mer enn en

Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken
Statistikken omfatter bosatte personer 15-74 år som har utført arbeid av minst én times varighet i referanseuken, eller som var midlertidig fraværende fra slikt arbeid. Data for den registerbaserte sysselsettingsstatistikken er basert på flere ulike registre. De viktigste er NAVs arbeidsgiver-/arbeidstakerregister, lønns- og trekkoppgaveregisteret og selvangivelsesregisteret administrert av Skattedirektoratet, registeret over vernepliktige og sivilarbeidere fra henholdsvis Vernepliktsverket og Siviltjenesteadministrasjonen, og Enhetsregisteret/Bedrifts- og foretaksregisteret.

Figur 2. **Andel sysselsatte, etter alder. 16-74 år. 1972-2010. Prosent**

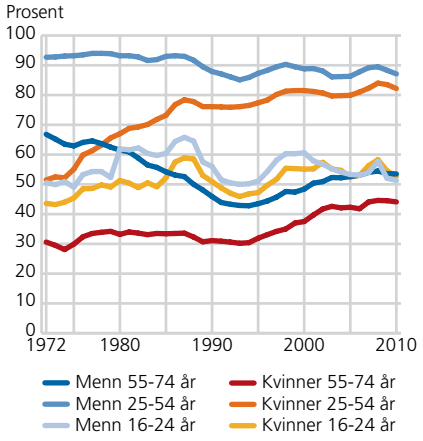

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Andel sysselsatte, etter utvalgte land. 15-64 år. 2001-2010. Prosent**

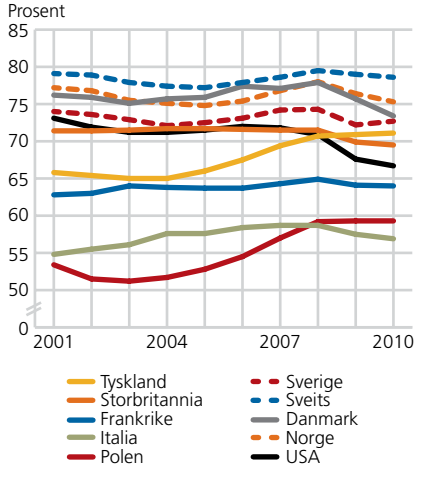

Kilde: Eurostat.

Figur 4. **Harmoniserte ledighetsrater for utvalgte land. 1986-2010. Prosent**

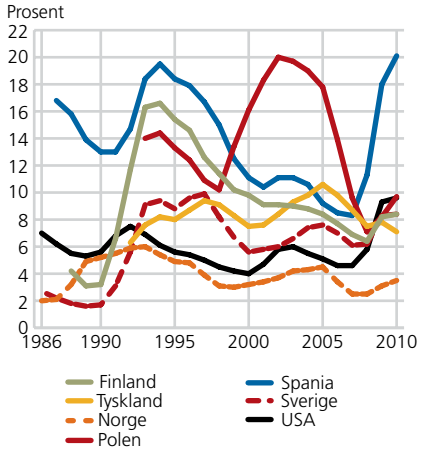

Kilde: OECD.

Figur 5. **Andel langtidsledige, etter kjønn. 1996-2010. 16-74 år. Prosent**

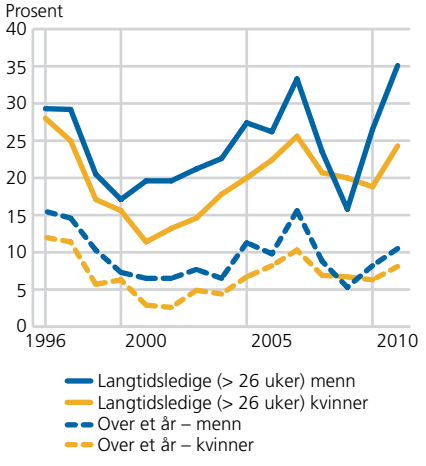

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

fordobling, 120 prosent, fra 7 800 i 2000 til 18 800 i 2010, ifølge tall fra nasjonalregnskapet. Det var også en markert økning i sysselsettingen i utvinning av olje og gass i samme periode, fra om lag 25 000 personer til snaue 43 000 personer.

Ser vi på vekst i antall sysselsatte, finner vi helse- og sosialtjenester på topp med en økning fra 412 000 personer til 537 000 personer (en økning på 34,5 prosent), fulgt av forretningsmessig tjenesteyting med en økning på 119 000 personer (52,4 prosent), og bygge- og anleggsvirksomhet med drøye 44 000 personer (en økning på 31,7 prosent). Her er det altså skapt netto over 120 000 jobber, mens det i tjenester knyttet til olje- og gassutvinning bare er skapt netto 11 000 jobber.

94 000 arbeidsledige i 2010

Arbeidsledigheten i 2010 var på 3,6 prosent (AKU), mot 3,2 prosent året før. Dette tilsvarte 94 000 personer og var en økning på 12 000 fra året før. Dette er fortsatt lavere enn nivået vi hadde i periodene 1989-1997 og 2003-2005 (se figur 1). Hittil i 2011 har arbeidsledigheten ligget på omtrent samme nivå, det vil si snaue 100 000 personer.

Ifølge konjunkturtendensene til Statistisk sentralbyrå (8. september 2011) blir det anslått at arbeidsledigheten vil holde seg på omtrent samme nivå, rundt 3,5 prosent, til og med 2014. Sysselsettingen forventes å øke i takt med befolkningsøkningen i 2011. De gjeldende prognosene er noe mer optimistiske når det gjelder arbeidsmarkedet enn prognosene fra desember 2008 til mai 2009. Disse antydet en arbeidsledighet på minst 4,5 prosent i 2011. Finanskrisen har dermed så langt gitt mindre endringer i arbeidsløsheten enn først antatt.

Hvis vi ser på arbeidsledigheten for utvalgte land i Europa, har finanskrisen foreløpig ikke gitt høyere ledighetsrater enn den forrige store nedgangskonjunkturen tidlig på 1990-tallet (se figur 4). For de fleste av landene ligger arbeidsledighetsratene i 2010 under eller på nivå med ratene fra stagnasjonsperioden 1993-1994. Polen har høy arbeidsløshet i årene etter dot-com-krisen, det vil si fra sommeren 2000 og fram til den neste oppgangen startet i 2004-2005, men var nede på under 10 prosent før finanskrisen. Spania som lå høyt fram til 1995, men som deretter hadde tjue år med synkende ledighet, skyter i været. Finlands høye ledighet tidlig på 1990-tallet skyldes Sovjetunionens sammenbrudd. Dette var en spesiell begivenhet; et av Finlands viktigste markeder kollapset i løpet av kort tid.

Langtidsledige er personer som har vært arbeidsledige i mer enn 26 uker. Antall langtidsledige økte fra 20 000 i 2009 til 28 000 personer året etter (AKU). Denne gruppen utgjorde dermed 31 prosent av alle arbeidsledige i 2010. Nesten hele økningen kom blant menn. I 2010 var det derfor vel tre ganger så mange langtidsledige menn som kvinner. For menn gikk økningen i 2010 mot et nivå vi ikke har sett på lenge. Vi ser også at det er om lag ett års etterslep for kvinner. Kvinnene når konjunkturtoppen, lav andel langtidsledige, ett år etter mennene. Ser vi på de langtidsledige som har vært ledige mer enn ett år, er denne forskjellen ikke så markant (se figur 5).

Endringer i heltid og deltid

Sysselsettingen er til enhver tid en kombinasjon av konjunktureffekter og langsiktige trender. Hvorvidt man arbeider heltid eller deltid er mindre kon-

junkturfølsomt, trendene formes ved at de unge som kommer inn på arbeidsmarkedet har et annet forhold til heltids- eller deltidsarbeid enn de eldre som forlater arbeidsmarkedet. Selv om det, når det gjelder heltid eller deltid, er veldig markant forskjell på de unge som kommer inn, og de eldre som slutter, blir endringstakten langsom fordi vi ser på gjennomsnittet av alle – og de fleste forandrer seg ikke.

Vi ser et svakt, men vedvarende, fall i andelen menn som arbeider heltid, og en svak, men vedvarende, økning av kvinner som arbeider heltid (se figur 6). At andelene er så vidt stabile over tid, det vil si at lite er konjunkturpåvirket fra 1990 til 2001, skyldes i hovedsak endringer i datainnsamlingsprosedyrene. Etter 2001 er målingen av arbeidstid blitt mer detaljert og mer basert på elektronisk innsamling.

Få menn jobber lang deltid

Vi ser at menn i veldig liten grad jobber «lang deltid», det vil si mellom 20 og 29 timer per uke. I 2010 var det 1,136 millioner menn som jobbet heltid (86 prosent), og 699 000 kvinner som hadde heltid som avtalt/vanlig arbeidstid, en økning på 3 000 fra året før. Dette tilsvarte 59 prosent av de sysselsatte kvinnene (AKU).

Andelen som jobber kort deltid, er 8 prosent blant menn og 18 prosent blant kvinner, mens de tilsvarende andelene som jobber lang deltid, er henholdsvis 6 og 23 prosent (se figur 6). Årsaken er at deltidsarbeidene menn – i mye større utstrekning enn kvinner – er unge som arbeider ved siden av studier.

For kvinner er deltidsarbeid utbredt også blant voksne. I 2010 arbeidet om lag 30 prosent av kvinnene lang deltid i helse- og sosialnæringen, mot 11,5 prosent av mennene. Innenfor de mannsdominerte næringene industri og bygg og anlegg jobbet henholdsvis 94 prosent av mennene og 95 prosent av kvinnene heltid. Men det er svært få kvinner i bygg og anlegg. I helse- og sosialnæringene var det 75 prosent som jobbet heltid – både menn og kvinner i 2010. I begge disse næringene er andelen av «det motsatte kjønn» lav.

Vi ser at valget mellom heltid og deltid følger majoritetsmønsteret i næringen – enten det er kvinnelig eller mannlig. Over halvparten av de deltidsarbeidende jobber enten innenfor varehandel eller helse- og sosialnæringen. Dette utgjorde henholdsvis 38 og 45 prosent av de sysselsatte i disse to næringene. Deltidsarbeid er også svært vanlig innenfor overnattings- og serveringsvirksomhet og innenfor personlig tjenesteyting, henholdsvis 47 og 42 prosent.

Kvinnenes heltidsandel øker, med i snitt 0,3 prosentpoeng per år, mens mennenes andel synker noe raskere, med om lag 0,4 prosentpoeng per år fra 1990 til 2010 (se figur 6).

Figur 6. **Andel i heltids- eller deltidsarbeid[1], etter kjønn. 16-74 år. 1990-2010. Prosent**

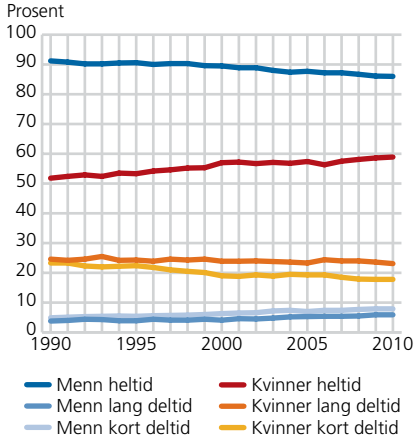

[1] Lang deltid vil si en arbeidstid på mellom 20-29 timer per uke.

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. **Sykefravær i alt for arbeidstakere (legemeldt[1] og egenmeldt), etter kjønn. 16-69 år. 2. kvartal 2000-2. kvartal 2011. Tapte dagsverk i prosent av avtalte dagsverk**

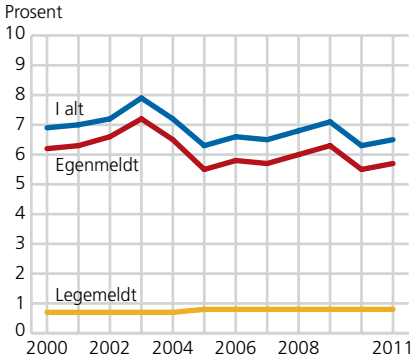

[1] Legemeldte tall for 2. kvartal 2003 er oppdatert 15. juni 2004.
Kilde: Den sentrale sykefraværsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Positiv utvikling i sykefraværet

Fra 2. kvartal 2001 som var året da den første avtalen om et inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) ble inngått, har sykefraværet blitt redusert med rundt 7 prosent. Målsettingen i IA-avtalen var 20 prosent.

I tiårsperioden har det vært en del svingninger i det samlede sykefraværet. Tradisjonelt har sykefraværet variert motsatt av utviklingen i arbeidsledigheten, med et visst tidsetterslep. Men også mer administrative endringer knyttet til sykepengeordningen har gitt utslag. Det gjelder for eksempel opptrapping og deretter avvikling av ordningen med aktiv sykemelding og strengere krav til å bli sykemeldt mer enn åtte uker. Svineinfluensaen høsten 2009 ga videre en kortvarig kraftig økning i sykefraværet (se figur 7).

Kvinner har markert høyere sykefravær enn menn, også om man tar hensyn til det som er knyttet til svangerskap. For menn er sykefraværet klart stigende med alder. Det samme gjelder for kvinner om man ser bort fra de årene når mange føder og har småbarn.

Statistikk om sykefravær

Sykefraværsprosenten viser forholdet mellom sykefraværsdagsverk og avtalte dagsverk.

Tallene er hentet fra den sentrale sykefraværsstatistikken (http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratot/). Den viser egenmeldt og legemeldt sykefravær for arbeidstakere.

Statistikken baserer seg på et register hos NAV over alle sykmeldinger utfylt av leger (sykmeldingsregisteret), og en utvalgsundersøkelse til om lag10 000 bedrifter som dekker egenmeldt fravær. Statistikken omfatter ikke selvstendig næringsdrivende, vernepliktige, fravær på grunn av barns sykdom, eller omsorgs- og fødselspermisjoner.

En av to funksjonshemmede i arbeid

I 2. kvartal 2010 oppga 16 prosent av befolkningen i alderen 15-66 år at de hadde funksjonshemning, framgår det av en tilleggsundersøkelse til AKU om funksjonshemmede (se tekstboks). Dette tilsvarte 542 000 personer. Av disse var 42 prosent i arbeid, og dette var omtrent på samme nivå som i 2006. Andelen sysselsatte menn i alderen 15-66 år med en funksjonshemming var 42 prosent i begynnelsen av 2010, like høy andel som blant kvinner (42 prosent). Fram til 2006 var det 5-6 prosentpoeng høyere sysselsetting blant menn med en funksjonshemming enn blant kvinner.

Forskjellen i sysselsetting mellom funksjonshemmede og befolkningen totalt er klart mindre blant de yngste enn blant eldre. I alderen 15-24 år er differansen 6-8 prosentpoeng, mens den ligger på nær 35 prosentpoeng for aldersgruppen 25-59 år, og 25 prosentpoeng blant de eldste, fra 60 til 66 år. Av sysselsatte funksjonshemmede var 47 prosent deltidsarbeidende i 2. kvartal 2011, sammenlignet med 26 prosent av de sysselsatte i alt. Som i befolkningen er det stor forskjell på andelen deltidsarbeidende menn og kvinner med funksjonshemning, om lag 30 prosent.

Av befolkningen i alt var det 28 prosent som ønsket seg arbeid. I disse gruppene med ønske om arbeid var det 16 prosent blant de funksjonshemmede og 39 prosent i befolkningen i alt som fylte kravene til å bli definert som arbeidsledig.

Tilleggsundersøkelsen om funksjonshemmede

Tilleggsundersøkelsen til AKU om personer med funksjonshemning på arbeidsmarkedet blir vanligvis gjennomført 2. kvartal hvert år. Utvalget i 2011 var noe mindre, og det gir en viss økning i usikkerhetsmarginene.

Noe lavere ledighet blant innvandrere

Den registrerte arbeidsledigheten blant innvandrere (se tekstboks) var i mai 2011 6,5 prosent. Det utgjør drøye 20 000 personer. Det var en nedgang fra 7,2 prosent i mai 2010. Til sammenligning var økningen av arbeidsledige i befolkingen på 0,1 prosentpoeng. Den registrerte ledigheten var 2,7 prosent i befolkningen totalt på samme tidspunkt.

Høyest ledighet var det i mai 2011 blant innvandrere fra Afrika (12,4 prosent), EU-land i Øst-Europa (7,4 prosent) og Asia (8,2 prosent). Den høye ledigheten blant innvandrere fra Afrika må sees i lys av at det er svært mange flyktninger i denne gruppen. Deretter fulgte innvandrere fra Øst-Europa ellers og Sør- og Mellom-Amerika, med henholdsvis 6,6 og 6,3 prosent ledige. Nivået på ledigheten er markert lavere blant innvandrere fra Nord-Amerika og Oseania (2,6 prosent), Norden (2,5 prosent) og Vest-Europa ellers (2,6 prosent). Tendensen er at ledigheten har minket med 1 prosentpoeng det siste året for de fleste grupper av innvandrere.

Norskfødte med innvandrerforeldre utgjør fortsatt kun en liten gruppe arbeidsledige, nærmere bestemt 766 registrert ledige i 2. kvartal 2011. I aldersgruppen 15-29 år, der vi finner de aller fleste ledige i denne befolkningsgruppen, var ledigheten på 5 prosent i 2. kvartal. Dette er 1,6 prosentpoeng over nivået blant jevnaldrende i befolkningen ellers (på 3,4 prosent), men 2,1 prosentpoeng under nivået blant innvandrerne i samme alder (på 7,1 prosent). Av disse tre unge befolkningsgruppene hadde innvandrerne størst nedgang, med 0,9 prosentpoeng siden 2. kvartal 2010, mens både norskfødte med innvandrerforeldre og befolkningen ellers hadde en nedgang på 0,3 prosentpoeng.

Andelen sysselsatte innvandrere gikk ned fra 64,2 prosent i 4. kvartal 2008 til 61,7 prosent i samme kvartal 2009 og ligger fortsatt på dette nivået i 2010, med 61,6 prosent. Det var 274 826 sysselsatte innvandrere siste kvartal i 2009. Dette tilsvarte en vekst på rundt 23 600 personer sammenlignet med samme kvartal året før. Når andelen sysselsatte innvandrere holdt seg stabil på tross av at *antallet* økte, skyldes det vekst i befolkningsgrunnlaget som følge av økt innvandring.

Det var innvandrere fra Afrika som hadde størst nedgang i andelen sysselsatte fra 2008 til 2009, med 4,4 prosentpoeng, fra 49,7 prosent. Nedgangen fortsatte til 43,9 prosent i 2010. For innvandrere fra de andre verdensregionene var nedgangen under 1 prosent. Ingen av innvandringsgruppene hadde nedgang i *antallet* sysselsatte. Sysselsatte norskfødte med innvandrerforeldre økte fra 14 099 i 2009 til 15 420 i 2010, sysselsettingsandelen sank fra 53,6 i 2009 til 53 prosent i 2010.

Fortsatt nedgang i antall personer på korttidsopphold

Det var i overkant av 69 200 lønnstakere på korttidsopphold i Norge i 4. kvartal 2010, nesten 5 400 færre personer enn samme kvartal året før (se tekstboks), og drøye 10 000 færre enn i toppåret 2008. Den sterkeste nedgangen blant lønnstakere på korttidsopphold kom blant personer fra EU-land i Øst-Europa. Dette skyldes at denne gruppen nå i større grad bosetter seg i Norge. Den største gruppen av lønnstakere på korttidsopphold kom fra Norden utenom Norge (28 700 personer). Lønnstakere fra EU-land i Øst-Europa (22 400) utgjorde det store flertallet, 75 prosent, av lønnstakere på korttidsopphold i 4. kvartal 2009.

Statistikk for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre

Innvandrere
Innvandrere er personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. De har på et tidspunkt innvandret til Norge.

Norskfødte med innvandrerforeldre
Personer som er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Tallene er hentet fra registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere (http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/ og http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/). Statistikken gjelder bare dem som er registrert bosatte i Norge, det vil si at de ifølge Det sentrale folkeregisteret forventes å oppholde seg i landet i minst seks måneder.

Statistikk om korttidsopphold

Med korttidsopphold menes opphold *under seks måneder*. Personer på korttidsopphold blir ikke registrert som bosatt i Det sentrale folkeregisteret. Tallene er hentet fra statistikken over sysselsatte på korttidsopphold (http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/).

Selv om personene ikke regnes som bosatt i Norge, kan de ha arbeid i Norge som strekker seg over flere år. Dette vil typisk gjelde personer som er bosatt i våre naboland, og som daglig eller ukentlig pendler over grensen for å arbeide, samt utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller på norske skip i utenriksfart.

En spesiell gruppe er asylsøkere som er i arbeid, men som ikke har fått oppholdstillatelse. Statistikken omfatter foreløpig ikke selvstendig næringsdrivende og sjøfolk som er bosatt utenfor EØS-land.

Lønnstakerne på korttidsopphold arbeidet i hovedsak innenfor tre næringer i 4. kvartal 2010: bygge- og anleggsnæringen (19 prosent), utleie av arbeidskraft (19 prosent) og industrien (11 prosent). Totalt arbeidet om lag 50 prosent i disse tre næringene. De to sistnevnte næringene er klart mannsdominerte, noe som gjenspeiles i at de fleste personer på korttidsopphold i Norge er menn. Av lønnstakere på korttidsopphold fra Norden utenom Norge var omtrent dobbelt så mange menn som kvinner i fjorårets siste kvartal, og blant lønnstakere fra EU-land i Øst-Europa var bare hver tiende person på kortidsopphold en kvinne.

En av tre jobber utenom vanlig dagtid …

I 2010 jobbet 775 000 personer utenom vanlig dagtid (mandag-fredag kl. 06-18) i sin hovedjobb, ifølge AKU. Dette utgjorde 33 prosent av alle ansatte, noe som er på samme nivå som året før. I hele perioden 2001-2010 har andelen ligget på mellom 33 og 36 prosent. Blant dem med arbeid utenom vanlig dagtid, jobbet 71 prosent i en skift- eller turnusordning i 2010.

Arbeid utenom vanlig dagtid er mest vanlig innenfor overnattings- og serveringsvirksomhet og innenfor transport og lagring, der henholdsvis 73 og 62 prosent hadde slikt arbeid i 2010. I helse- og sosialnæringen, som er en større næring enn de to ovennevnte til sammen, målt i antall ansatte, jobbet halvparten av de ansatte utenom vanlig dagtid i 2010.

Blant ansatte i varehandel og motorvognreparasjoner hadde 47 prosent slikt arbeid. I andre tjenesteytende næringer, som offentlig forvaltning og undervisning, er arbeid utenom vanlig dagtid mindre utbredt. I 2010 jobbet henholdsvis 14 og 10 prosent av de ansatte i disse to næringene utenom vanlig dagtid. Når det gjelder alle de ovennevnte næringene, var det kun små eller ingen endringer fra 2009 til 2010.

… og det er særlig utbredt blant de unge

Arbeid utenom dagtid er mest utbredt blant yngre arbeidstakere ifølge AKU. Av de ansatte i alderen 15-29 år jobbet 48 prosent utenom vanlig dagtid i 2010. For mange unge kan det være praktisk å ha denne typen arbeid ved siden av skole eller studier. Når det gjelder hyppigheten av skift- eller turnusordninger, skiller de yngste arbeidstakerne seg også ut. Slike ordninger er mindre utbredt blant de ansatte med arbeid utenom vanlig dagtid i alderen 15-29 år (63 prosent) enn blant dem i alderen 30-54 år (77 prosent). De yngre jobber ettermiddager og kvelder utenom ordinær arbeidstid, men ikke så ofte som del av turnus eller skiftarbeid.

Mens 51 prosent av de deltidsansatte jobbet utenom vanlig dagtid i fjor, var den tilsvarende andelen blant dem på heltid 27 prosent. Både kvinner og unge er overrepresentert blant de deltidsansatte. Ser man på heltids- og deltidsansatte hver for seg, er det små forskjeller mellom menn og kvinner med hensyn til andelen som jobber utenom vanlig dagtid. Blant de heltidsansatte var andelene 28 og 26 prosent for henholdsvis kvinner og for menn – og blant de deltidsansatte var de tilsvarende andelene 51 og 50 prosent. Forskjellene mellom kjønnene oppstår fordi kvinner jobber mye mer deltid.

Referanser

Statistisk sentralbyrå (8. september 2011): « Svak vekst ute demper norsk oppgang», (http://www.ssb.no/kt/)

Utfordrende jobbhverdag i mange yrker

Utfordringene i arbeidshverdagen er forskjellig for ulike yrker. Av de yrkene vi ser på her, har sykepleiere det travelt, og de bestemmer i liten grad arbeidstempoet selv. De opplever også i stor grad konflikter mellom ansatte og ansatte og ledelse. Bønder, fiskere og håndverkeres hverdag er mindre travel, men preges av fysiske belastninger. Gjentatte og ensidige bevegelser er utbredt både blant håndverkere og akademikere. Færre opplevde dårlig inneklima på arbeidsplassen i 2009 enn ni år tidligere, men fortsatt plages en av fire av dette.

Signe Vrålstad

Hvordan har folk det den tiden de er på jobb? Ved å bruke data fra levekårsundersøkelsen (se tekstboks) kan vi se nærmere på både den psykiske og fysiske siden av arbeidsmiljøet. Den psykiske siden av arbeidsmiljøet handler om psykososialt arbeidsmiljø, jobbkrav, konflikter og forventninger i jobben, og den fysiske siden handler om ergonomiske, fysiske og kjemiske arbeidsmiljøforhold samt arbeidsrelaterte helseplager. Hovedsakelig ser vi på året 2009, men vi skal også kaste noen blikk bakover i tid.

For å se nærmere på disse temaene har vi valgt ut fem yrkesgrupper: sykepleieryrket, akademikeryrker, salgs- og serviceyrker, bønder og fiskere og håndverkere. Disse yrkene er valgt ut fordi de har ulik arbeidshverdag, og de er ulikt sammensatt med hensyn til kjønn, alder og utdanning. Her skal vi se på om de også har ulike utfordringer når det gjelder arbeidsmiljø og arbeidsrelaterte helseplager.

Om yrkesgruppene

Sykepleieryrket er kvinnedominert, og i levekårsundersøkelsen er 87 prosent av syke- og vernepleierne kvinner. De som jobber i akademikeryrkene, er jevnere fordelt når det gjelder kjønn, selv om det er en overvekt (58 prosent) av menn. Både sykepleiere (14 prosent) og akademikere (12 prosent) er underrepresentert i aldersgruppen 16-29 år i forhold til sysselsatte generelt (20 prosent). Dette har sammenheng med at yrkene har krav til formell utdanning av en viss lengde, noe som medfører en noe senere inntreden i yrkeslivet.

Bønder og fiskere har også en relativt høy alder. Personer i alderen 40-66 år er overrepresentert, og langt de fleste bønder og fiskere er menn (fire av fem). I motsetning til de andre yrkesgruppene vi ser på her, er flertallet av bøndene og fiskerne selvstendig næringsdrivende, 76 prosent (se tekstboks om sysselsatte og ansatte).

Sysselsatte i salgs- og serviceyrker er i all hovedsak kvinner. Sysselsatte innenfor denne yrkesgruppen er yngre enn sysselsatte generelt, 35 prosent er under

Sysselsatte og ansatte
Sysselsatte er personer i alderen 16-66 år som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuka, og personer som har et slikt arbeid, men som var midlertidig fraværende. Som inntektsgivende arbeid regnes også arbeid som familiemedlem uten fast avtalt lønn på gårdsbruk, i forretning og i familiebedrift ellers. Av de sysselsatte var 94 prosent *ansatt*, mens de resterende var selvstendig næringsdrivende i Levekårsundersøkelsen 2009.

Levekårsundersøkelsen
Levekårsundersøkelsen er en årlig utvalgsundersøkelse med varierende tema som roterer hvert tredje år. Fra og med 2006 er utvalget i levekårsundersøkelsen, når arbeidsmiljø er tema, om lag 19 000 personer i alderen 18-66 år. Dette gir økte muligheter til detaljerte analyser av arbeidsmiljøet i ulike yrkesgrupper og næringer.

Det er også opprettet et panel, det vil si at de samme personene som ble trukket ut til å delta i 2006, er blitt intervjuet igjen i 2009, og de vil bli kontaktet hvert tredje år fremover. For mer informasjon om undersøkelsene, se Wilhelmsen (2010), Dalsgaard-Rørvik (2007) og Normann (2007).

Signe Vrålstad er sosiolog og førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk.
(signe.vralstad@ssb.no)

Yrkesgrupper
Inndelingen i yrkesgrupper i levekårssammenheng er basert på Standard for yrkesklassifisering (STYRK). Standarden er basert på den internasjonale standarden for yrkesklassifisering som ILO har utarbeidet (International Standard Classification of Occupations – ISCO 88). EU har utarbeidet en versjon av denne (ISCO-88(COM)) som danner grunnlaget for den norske standarden. Se: http://www.ssb.no/emner/06/01/nos_c521/nos_c521.pdf.

Denne standarden blir justert noe i levekårssammenheng. Sykepleie og pedagogisk arbeid er skilt ut fra yrkesgruppene akademiske yrker og yrker med kortere høgskole- og universitetsutdanning og teknikere. Dette er gjort fordi det er mange sysselsatte innenfor sykepleie og pedagogisk arbeid.

Yrkesgruppene vi har brukt i artikkelen:
Sykepleie inkluderer sykepleiere og vernepleiere samt spesialsykepleiere og jordmødre. I utvalget til Levekårsundersøkelsen 2009 var 344 sysselsatt i denne yrkesgruppen.

Akademiske yrker omfatter sivilingeniører, leger og høyere saksbehandlere med flere innenfor offentlig administrasjon. I utvalget til levekårsundersøkelsen i 2009 var 1 079 sysselsatt i denne yrkesgruppen.

Salgs- og serviceyrker innbefatter blant annet reiseledere, hjelpepleiere, frisører, fengselsbetjenter og butikkmedarbeidere. I utvalget til levekårsundersøkelsen i 2009 var 1 873 sysselsatt i denne yrkesgruppen.

Bønder, fiskere og lignende omfatter sysselsatte innenfor jordbruk, skogbruk, fiskeoppdrett og fiske og fangst. I utvalget til Levekårsundersøkelsen 2009 var 188 sysselsatt i denne yrkesgruppen.

Håndverkere inkluderer blant andre tømrere, dykkere, smeder, keramikere og bakere. I utvalget til Levekårsundersøkelsen 2009 var 871 sysselsatt i denne yrkesgruppen.

De resterende yrkesgruppene, administrative ledere og politikere, høyskoleyrker, kontoryrker, operatører, sjåfører og lignende og andre yrker, er ikke kommentert i denne artikkelen.

30 år. Blant sysselsatte generelt er 20 prosent under 30 år. De yngre aldersgruppene er også til dels overrepresentert blant håndverkerne (28 prosent), sammenlignet med sysselsatte generelt, og har en klar overvekt av menn (93 prosent).

Sykepleiere jobber oftere i arbeidsmiljø med konflikter …

Hvordan folk samhandler, og i hvilken grad det finnes konflikter på arbeidsplassen, påvirker folks arbeidshverdag, enten de selv er en del av konfliktene eller ikke. I 2009 opplevde 32 prosent av ansatte ofte eller av og til dårlige forhold mellom ansatte og ledelse (se figur 1). Denne andelen har holdt seg forholdsvis stabil fra 2000 og frem til 2009. Dårlig forhold ansatte imellom ser imidlertid ut til å ha blitt noe vanligere i perioden (se figur 2). I alt 18 prosent hadde opplevd dette i 2000, mens det var 24 prosent i 2009. Særlig blant sykepleiere finner vi en økning i denne perioden.

Selv om man opplever dårlige forhold og konflikter på arbeidsplassen, betyr ikke det at man selv er involvert i konflikter. Sykepleiere er den yrkesgruppen som i størst grad opplever konflikter mellom ansatte, og ansatte og ledelse, på arbeidsplassen. Likevel opplever ikke sykepleierne å selv være involvert i slike konflikter i større grad enn andre yrkesgrupper (se tekstboks om yrkesgrupper).

Ansatte i akademiske yrker og i salgs- og serviceyrker opplever konflikter mellom ansatte og mellom ansatte og ledelsen på linje med gjennomsnittet for alle ansatte. Figur 2 viser at konfliktnivået blant bønder og fiskere er lavere enn for andre grupper. De er i liten grad ansatt av andre, de fleste driver for seg selv. Blant de få bøndene og fiskerne som er ansatt av andre, er det få som opplever dårlige forhold mellom ansatte og ledelse.

… og en av fem sykepleiere har vært utsatt for vold på jobben

Fornærmelser kan komme både i fysisk og verbal form. I alt 4 prosent av sysselsatte har vært utsatt for fysiske fornærmelser i form av vold på arbeidsplassen de siste tolv månedene. Forekomsten har holdt seg relativt stabil de siste ti årene. Det er sykepleierne som er mest utsatt av yrkesgruppene. Blant sykepleierne har 19 prosent vært utsatt for vold det siste året, mannlige sykepleiere i noe større grad enn kvinnelige.

Av kvinnelige helsearbeidere generelt er sykepleiere og hjelpepleiere mer utsatt for vold og trusler om vold enn leger og ufaglærte (Rønning 2010). Det at sykepleiere og vernepleiere med kort utdanning (1-3 år) i relativt stor grad utsettes for vold, kan settes i sammenheng med at sysselsatte i disse yrkene har utstrakt kontakt med spesielle pasient- og brukergrupper (Rønning og Normann 2007).

I tallene fra 2009 finner vi at både sykepleiere og sysselsatte i salgs- og serviceyrker forholder seg til klienter eller kunder i stor grad. Henholdsvis 91 prosent av sykepleierne og 86 prosent av sysselsatte i salgs- og serviceyrker arbeider ansikt til ansikt eller har telefonkontakt med kunder halvparten av tiden de er på jobb.

Ansatte i salgs- og serviceyrker er også i større grad utsatt for vold enn andre yrkesgrupper, 9 prosent. Innenfor denne yrkesgruppen er det fengselsbetjenter, barne- og ungdomsarbeidere og annet pleie- og omsorgspersonale som skiller seg ut som de yrkene der flest opplever å bli utsatt for vold eller trusler om vold (Rønning og Normann 2007). Ansatte i akademiske yrker, bønder og fiskere og håndverkere er i mindre grad utsatt for vold.

Enkelte opplever også å bli plaget eller ertet av arbeidskamerater. Det er relativt få som opplever dette. I levekårsundersøkelsene er andelen som har blitt plaget eller ertet, tilnærmet uendret i perioden 2000-2009. Om lag 2 prosent svarte at de ble plaget eller ertet et par ganger i måneden eller oftere av arbeidskamerater alle år. Det er liten variasjon innenfor yrkesgruppene vi ser på her når det gjelder erting og plaging.

Støyende hverdag for håndverkere

Det er knyttet ulike typer fysiske belastninger til ulike yrker. Noen har utfordrende omgivelser, med dårlig luft eller støy, mens andre har kroppslige belastninger i form av tunge løft eller ensidige bevegelser. Fra 2000 og frem til 2009 har det ikke skjedd de store endringene i det fysiske arbeidsmiljøet for de sysselsatte som helhet.

Unntaket gjelder inneklima. Blant de sysselsatte som helhet har det vært en stabil nedgang fra 34 prosent i 2000 til 24 prosent i 2009 i andelen som sier de opplever dårlig inneklima, og fra 6 prosent til 2 prosent som er utsatt for passiv røyking. Dårlig inneklima er den fysiske påkjenningen i arbeidsmiljøet som plager en størst andel av alle sysselsatte. 20 prosent av akademikerne og 48 prosent av sykepleierne gir uttrykk for at de jobber i et dårlig inneklima.

Blant alle sysselsatte er 6 prosent utsatt for sterk støy det meste av tiden (se figur 3). Mellom de ulike yrkesgruppene er det imidlertid stor variasjon i andelene som utsettes for støy. I alt 15 prosent av håndverkerne sier at de utsettes for sterk støy. Også bønder og fiskere utsettes i større grad for sterk støy enn andre, mens ansatte i akademiske yrker i svært liten grad utsettes

Figur 1. **Opplever ofte eller av og til dårlige forhold mellom ansatte og ledelse, etter yrke. Ansatte. 2009. Prosent**

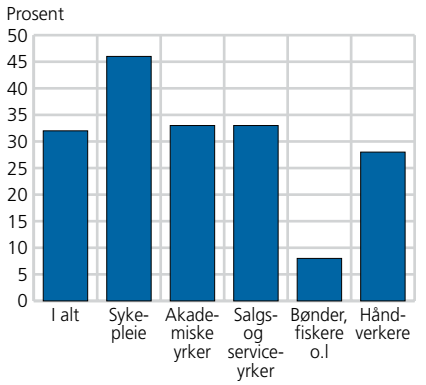

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. **Opplever ofte eller av og til dårlige forhold mellom ansatte, etter yrke. Ansatte. 2000-2009. Prosent**

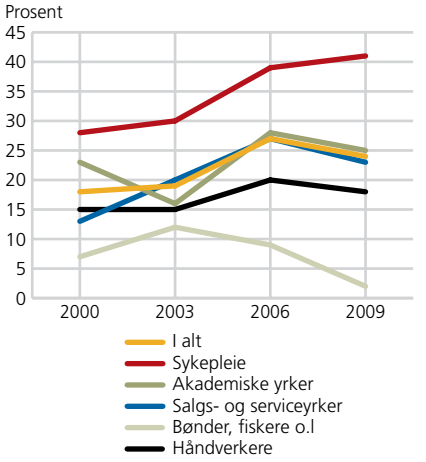

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000-2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Utsatt for sterk støy det meste av tiden, etter yrke. Sysselsatte. 2009. Prosent**

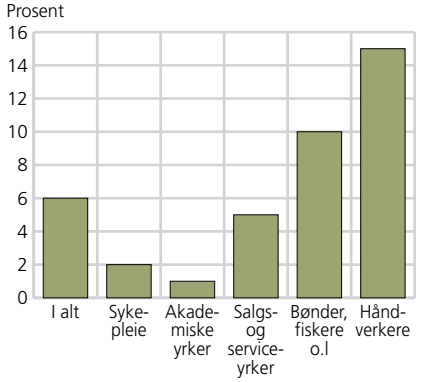

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Må løfte minst 20 kilo fem ganger om dagen eller mer, etter yrke. Sysselsatte. 2000-2009. Prosent**

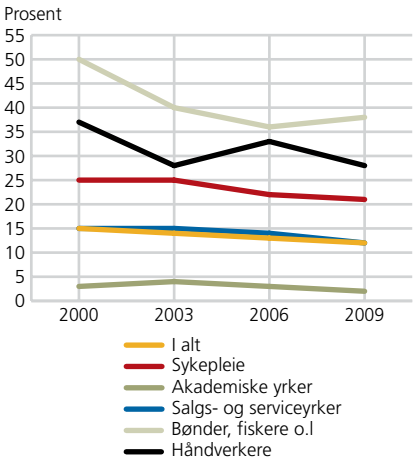

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000-2009, Statistisk sentralbyrå.

for dette. Over tid ser det ut til at det blant håndverkerne har vært en liten og jevn nedgang i andelen som utsettes for sterk støy, fra 21 prosent i 2000 til 15 prosent i 2009. Også når det gjelder andre fysiske påkjenninger, som sterk kulde eller støv, gass eller damp, er håndverkere, fiskere og bønder utsatt. Sykepleiere er i størst grad utsatt for fysiske påkjenninger som å få vann på huden flere ganger i timen (53 prosent opplever dette).

Hvem tar de tyngste løftene?

I alt er det 12 prosent som sier de løfter tungt, eller minst 20 kilo, fem eller flere ganger daglig (se figur 4). Det er størst andel bønder og fiskere som oppgir at de løfter tungt flere ganger om dagen, men også en relativt stor andel håndverkere og sykepleiere. Det siste tiåret ser det imidlertid ut til at det har blitt færre som utfører tunge løft flere ganger om dagen blant bønder, fiskere og håndverkere. Innenfor disse fysisk krevende yrkene er det en høyere andel enn andre som oppgir at de arbeider så hardt at de puster raskere det meste av tiden (henholdsvis 17 prosent av bønder og fiskere og 18 prosent av håndverkere).

Det er få akademikere som sier at de løfter tungt, men desto flere som sier de arbeider med gjentatte og ensidige bevegelser (se figur 5). 43 prosent arbeider med monotone bevegelser mesteparten av tiden, og dette har holdt seg forholdsvis stabilt fra 2000 til 2009. Innenfor denne yrkesgruppen oppgir nærmest alle at de arbeider med tastatur og mus og ved en dataskjerm.

Sykepleie er den yrkesgruppen som i minst grad rapporterer om ensidig arbeid fysisk sett. Imidlertid er det mange i denne yrkesgruppen som står mye av arbeidsdagen. Det har de til felles med bønder, fiskere, håndverkere og sysselsatte i salgs- og serviceyrker.

En av ti med høyt arbeidspress

Frem til nå har vi sett på relasjoner og fysiske utfordringer i arbeidshverdagen, nå skal vi gå over til arbeidspress og selvbestemmelse. Selvbestemmelse

Figur 5. **Gjentatte og ensidige bevegelser halvparten av arbeidstiden eller mer. Sysselsatte. 2000-2009. Prosent**

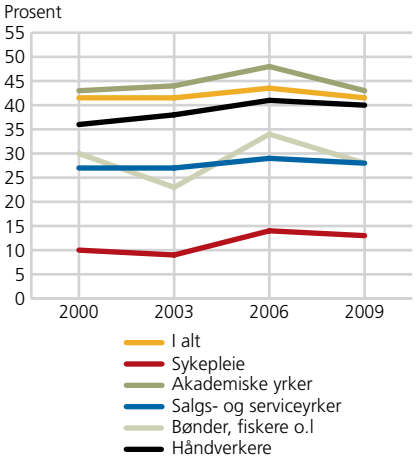

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000-2009, Statistisk sentralbyrå.

handler om å kunne bestemme over eget arbeidstempo og hvor stor frihet man har til å utforme egen arbeidshverdag.

For noen kan arbeidspress handle om å holde et høyt tempo den tiden man er på jobb, for andre kan det innebære å måtte arbeide mye overtid. Blant de sysselsatte generelt er det 8 prosent som sier de har så mye å gjøre at de daglig må sløyfe lunsj, jobbe overtid eller ta med arbeid hjem (se figur 6).

Høyest andel som svarer bekreftende på spørsmålet om at de ikke har tid til å spise lunsj, som jobber overtid, eller som må ta med arbeid hjem, finner vi blant bønder og fiskere (17 prosent). Imidlertid gir ikke bøndene og fiskerne oftere uttrykk for at de ofte eller alltid har for mye å gjøre (om lag halvparten) eller at det ofte eller alltid er nødvendig å arbeide i et høyt tempo (43 prosent) sammenlignet med sysselsatte generelt (60 prosent). Dette resultatet handler ikke nødvendigvis om arbeidspress, men kan til en viss grad handle om at grensene mellom hjem og arbeid, og mellom arbeidstid og fritid, kan være mindre klare innenfor bonde- og fiskeyrker enn i de fleste andre yrker.

Figur 6. **Andel som daglig har så mye å gjøre at de må sløyfe lunsj, jobbe overtid eller ta med arbeidet hjem, etter yrke. Sysselsatte. 2009. Prosent**

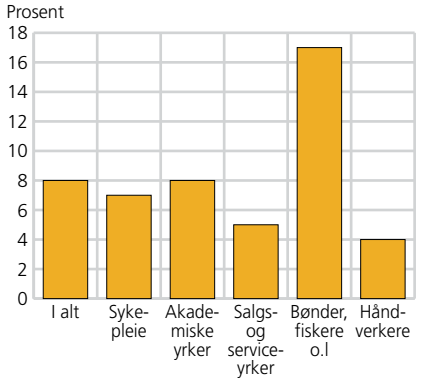

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2009, Statistisk sentralbyrå.

Minst arbeidspress blant håndverkere

Sysselsatte i salgs- og serviceyrker, sykepleiere og håndverkere svarer i mindre grad at de har så mye å gjøre at de tar med arbeid hjem, sløyfer lunsj eller jobber overtid. Når de er på jobb, har derimot en relativt stor andel av sykepleierne mye å gjøre. 71 prosent sier det er nødvendig å arbeide i et høyt tempo, ofte eller alltid. Det er også en noe høyere andel (55 prosent) som sier at de har for mye å gjøre, enn blant de sysselsatte generelt (49 prosent). Flertallet av akademikerne sier både at de har så mye å gjøre at det ofte eller alltid er nødvendig å arbeide i et høyt tempo (67 prosent), og at de har for mye å gjøre (57 prosent).

Håndverkere ser ikke ut til å kjenne arbeidspresset like sterkt. De sier i mindre grad enn de sysselsatte som helhet at det er nødvendig å arbeide i et høyt tempo (55 prosent) og å ha for mye å gjøre (47 prosent). De gir i mindre grad uttrykk for at de har så mye å gjøre at de daglig må sløyfe lunsjpause, jobbe overtid eller ta med arbeid hjem (4 prosent).

Blant de yrkene vi ser på her, ser det ut til at det er en omvendt sammenheng mellom andel som oppgir at det er nødvendig å arbeide i et høyt tempo på jobb, og andelen som oppgir at de i høy grad kan bestemme arbeidstempo selv. Blant sykepleiere, som er de som i størst grad oppgir at de må arbeide i et høyt tempo, er det relativt få, 28 prosent, som oppgir at de kan bestemme arbeidstempo selv. Blant bønder og fiskere, som i mange tilfeller er sin egen sjef, er bildet omvendt.

Stor grad av selvbestemmelse blant akademikere

Generelt bestemmer flertallet av ansatte i høy grad selv over hvordan de skal utføre jobben sin, 64 prosent. Det er særlig ansatte i akademiske yrker (69 prosent), bønder og fiskere (66 prosent) og håndverkere (64 prosent) som har denne friheten. Akademikerne har også kontroll over jobbhverdagen på andre måter. Langt de fleste (93 prosent) innenfor akademikeryrkene bestemmer når de skal ta pauser, og i alt 36 prosent av disse bestemmer også i høy grad hvilke arbeidsoppgaver de skal ha.

Sykepleiere og ansatte i salgs- og serviceyrker er de som i minst grad gir uttrykk for at de kan bestemme over hvordan de skal utføre jobben sin, og

når de skal ta pauser. En av fem sykepleiere bestemmer i høy grad hvilke arbeidsoppgaver de skal ha.

Både sykepleiere og akademikere sier de har mye å gjøre på jobb, men akademikere kan i større grad bestemme over arbeidet sitt selv. Ifølge Karasek (1979) fører høye krav i arbeidet kombinert med lav kontroll til større grad av mentalt stress og psykosomatiske plager, høyere sykefravær og generelt mer misnøye. Dersom man har høye krav kombinert med høy grad av kontroll, uteblir disse negative effektene.

Yrkesrelaterte helseplager

Fysiske og psykiske helseproblemer kan være relatert til forhold på arbeidsplassen. I levekårsundersøkelsen finner vi at de yrkesrelaterte helseplagene som er mest utbredt blant norske arbeidstakere, er psykisk utmattelse (17 prosent) og smerter i nakke, skuldre eller øvre del av ryggen (11 prosent). De sistnevnte plager forbindes blant annet med ensidige belastninger ved utstrakt PC-bruk (Strøm mfl. 2009). Blant akademikere, som i stor grad bruker PC i arbeidet sitt, er det særlig slike plager de sysselsatte sliter med (7 prosent).

Statens arbeidsmiljøinstitutt har spurt norske arbeidstakere om hvilke forhold ved deres arbeidssituasjon de mener kan ha konsekvenser for deres psykiske og fysiske helse. Løft og ubekvemme arbeidsstillinger er de forhold som i størst grad nevnes av arbeidstakere som kan påvirke den fysiske helsen. Særlig sykepleiere, bønder og fiskere påpeker dette som arbeidsforhold som har betydning for den fysiske helsen (STAMI 2010).

I levekårsundersøkelsen finner vi at det i de samme yrkesgruppene er utbredt med smerter i skuldre, nakke og øvre deler av ryggen. Håndverkerne sliter i større grad med smerter i armer, håndledd eller hender. Bønder og fiskere har også smerter ellers i kroppen, enten det er i nedre deler av ryggen, i armene eller i hofter, bein, kne eller føtter. Få sysselsatte opplever øresus og nedsatt hørsel som følge av jobb. De få det gjelder, er sysselsatt i yrker der de sysselsatte er utsatt for sterk støy – bønder, fiskere og håndverkere (3 prosent).

Blant sykepleierne er imidlertid også psykiske plager relativt utbredt. I alt 5 prosent sier de sliter med hodepine eller migrene som skyldes jobben, og 19 prosent sier de ukentlig føler seg psykisk utmattet når de kommer hjem fra jobb. Når sykepleiere spørres om hvilke forhold på arbeidsplassen som påvirker deres psykiske helse, nevnes både tidspress og stor arbeidsbelastning og vold og trusler om vold (STAMI 2010).

Referanser

Dalsgaard-Rørvik, Therese Dorothea (2007): Samordnet levekårsundersøkelse 2006 – tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 47/2007, Statistisk sentralbyrå.

Eurostat (2010): Health and safety at work in Europe (1999-2007): A statistical portrait. Eurostat statistical books, 2010 edition.

Karasek, Robert A., Jr. (1979): «Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign», i Administrative Science Quarterly, 24(2), 285-308.

Normann, Tor Morten (2007): Arbeidsmiljøundersøkelsen 2006: Stor satsing på arbeidsmiljødata, Samfunnsspeilet 2, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Normann, Tor Morten og Elisabeth Rønning (2007): Konflikter, mobbing, trakassering og vold i arbeidslivet: Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre, Samfunnsspeilet 4, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Rønning, Elisabeth (2010): Kvinner i helse- og sosialyrker: «Helsearbeidere» – tøffe kvinner i deltidsjobber, Samfunnsspeilet 1, 2010, Statistisk sentralbyrå.

Wilhelmsen, Marit (2010): Samordnet levekårsundersøkelse 2009 – Tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 2010/16, Statistisk sentralbyrå.

STAMI (2010): Arbeidsskader og arbeidsrelaterte helseproblemer, STAMI-rapport, 2010, Statens arbeidsmiljøinstitutt.

Strøm, Vegard, Cecilie Røe og Stein Knardahl (2009): Work-induced pain, trapezius blood flux, and muscle activity in workers with chronic shoulder and neck pain, PAIN, 144 (2009) 147–155. Pubmed.

Nedgang i husholdningenes inntekter

Etter mange år med sterk økning gikk husholdningsinntektene noe ned i 2009. Det var først og fremst husholdninger med personer i yrkesaktiv alder som opplevde en inntektsnedgang, mens pensjonistene hadde inntektsvekst også dette året. For andre året på rad viser statistikken at inntektsfordelingen har blitt jevnere. Det er først og fremst en nedgang i inntektene blant husholdningene i toppen av fordelingen som forklarer denne utviklingen.

Jon Epland og
Mads Ivar Kirkeberg

Norske husholdninger mottar kontante inntekter fra en rekke kilder: lønnsinntekt, næringsinntekt, kapitalinntekt, ulike typer overføringer som for eksempel pensjoner fra folketrygden, arbeidsledighetstrygd, barnetrygd, kontantstøtte, bostøtte, sosialhjelp og så videre.

I 2009 hadde norske husholdninger en medianinntekt etter skatt på nesten 397 000 kroner. Dette er en inntektsnedgang på om lag 1 prosent fra året før målt i faste priser. Medianinntekten er husholdningsinntekten til den husholdningen som befinner seg midt i fordelingen, etter at landets vel 2,1 millioner husholdninger har blitt sortert etter størrelse.

Lavere inntekter fra arbeid

Nedgangen i husholdningenes inntekter fra 2008 til 2009 skyldes først og fremst lavere lønns- og næringsinntekter på grunn av finanskrisen og et vanskeligere arbeidsmarked i 2009. Utbetalte dagpenger ved arbeidsløshet mer enn doblet seg fra 2008 til 2009, fra 4,3 til 9,3 milliarder kroner. Blant husholdningene med de høyeste inntektene bidro i tillegg reduserte kapitalinntekter til inntektsnedgangen.

Ser vi på utviklingen siden årtusenskiftet, har derimot norske husholdninger hatt en betydelig forbedring av sin kjøpekraft. Fra 2000 til 2009 økte medianinntekten til husholdningene med nesten 33 prosent målt i faste priser. Endringen i kjøpekraft fremkommer ved å justere inntektene for pristigningen ved hjelp av konsumprisindeksen i samme periode.

Inntektsveksten har ikke vært lik for alle grupper i samfunnet. I artikkelen ser vi på økningen i inntektene for ulike husholdninger det siste tiåret. Et spesielt søkelys settes på de som er i bunnen av inntektsfordelingen. Avslutningsvis ser vi nærmere på fordelingen av formue og gjeldsbelastningen blant norske husholdninger.

Pensjonistene er inntektsvinnerne

De fleste husholdninger med personer i yrkesaktiv alder opplevde en nedgang i medianinntekten fra 2008 til 2009. De eldre husholdningene, både aleneboende og par uten barn, var de eneste med en realvekst i medianinntekten etter skatt fra 2008 til 2009. Dette til tross for at disse husholdningene med tradisjonelt høye bankinnskudd, opplevde en betydelig nedgang i sine renteinntekter på grunn av lavere innskuddsrenter.

Siden år 2000 er det pensjonisthusholdningene som har vært de største inntektsvinnerne. Fra 2000 til 2009 økte for eksempel medianinntekten til par

Jon Epland (t.v.) er statsviter og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (jon.epland@ssb.no).

Mads Ivar Kirkeberg er siviløkonom og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (mads.ivar.kirkeberg@ssb.no)

Figur 1. **Prosentvis økning i medianinntekt etter skatt for ulike husholdningsgrupper fra 2000 til 2009. Faste priser**

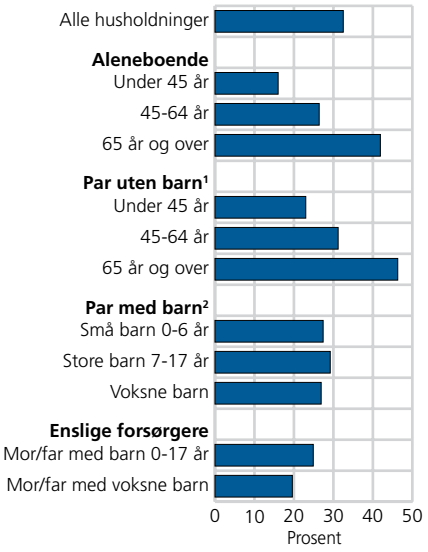

[1] Alder til eldste person.
[2] Alder til yngste barn.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Å sammenligne husholdningsinntekter

Når man sammenligner husholdningsinntekter må det tas hensyn til at husholdninger ikke er like i størrelse eller sammensetning. Husholdningene er ulike både når det gjelder hvor mange som bidrar med inntekt, og hvor mange personer husholdningsinntekten skal forsørge.

I denne artikkelen har vi prøvd å ta hensyn til slike forskjeller. De enkelte husholdningenes inntekter korrigeres for husholdningsstørrelse og forsørgelsesbyrde. Korrigeringer ved hjelp av såkalte ekvivalensskalaer (se egen tekstboks) tar også hensyn til de antatte stordriftsfordelene man oppnår i store husholdninger (for eksempel når det gjelder bil, TV, vaskemaskin, avis, bredbåndstilknytning, elektrisitetsutgifter og så videre).

Den korrigerte inntekten kalles *inntekt etter skatt per forbruksenhet*. Med en slik korrigering kan inntektene i større grad sammenlignes på tvers av husholdningstyper. Imidlertid vil den økonomiske situasjonen til en husholdning også være avhengig av andre forhold, som for eksempel geografiske forskjeller i utgifter til bolig, transport, fyringsutgifter og så videre. Vi tar ikke hensyn til slike forskjeller i kostnadsnivå i denne artikkelen.

65 år og eldre med mer enn 46 prosent i faste priser. Blant eldre aleneboende (65 år og eldre) var inntektsveksten i denne perioden på nesten 42 prosent (se figur 1).

Gode trygdeoppgjør de siste årene, og at det har kommet til nye pensjonistkull med et klart bedre inntektsgrunnlag og høyere tilleggspensjoner enn tidligere kull, forklarer hvorfor disse gruppene har hatt en så god realvekst i husholdningsinntekten siden årtusenskiftet. I tillegg er trygdemottakerne mindre påvirket av endringer i konjunkturene enn yrkesaktive husholdninger.

Lavest inntektsvekst finner vi blant de yngre aleneboende. Fra 2000 til 2009 økte medianinntekten for enslige under 45 år med 16 prosent målt i faste priser – langt lavere enn den generelle inntektsveksten i samfunnet. En sterk økning i innvandrerandelen blant unge aleneboende forklarer en del av den relativt lave inntektsveksten blant disse husholdningene. Bare fra 2004 til 2009 økte andelen med innvandrerbakgrunn blant aleneboende under 45 år fra 13 til 22 prosent.

Også blant barnefamiliene var inntektsøkningen noe lavere enn blant husholdningene totalt sett. Par med store barn (7-17 år) hadde den høyeste inntektsøkningen fra 2000 til 2009, med drøyt 29 prosent, mens par med små barn (0-6 år) og eneforsørgere hadde en litt svakere inntektsutvikling (25-27 prosent).

Jevnere inntektsfordeling de siste årene

En metode for å si noe om fordelingen av inntekt innenfor befolkningen, er å se på hvor stor del av husholdningens inntekt etter skatt som tilfaller personer med lave, middels og høye inntekter. Hele befolkningen sorteres etter størrelsen på inntekt etter skatt per forbruksenhet. Det vil si at husholdningsinntekten korrigeres for stordriftsfordeler og ulik sammensetning av husholdningene (se tekstboks om å sammenligne husholdningsinntekter), og deretter deles de inn i ti like store grupper, gjerne kalt inntektsklasser eller desiler. Hvis inntektene hadde vært helt likt fordelt, ville hver av inntektsklassene hatt 10 prosent av de samlede inntektene i samfunnet. Dette er ikke tilfellet selv om Norge i internasjonal sammenheng har en jevn inntektsfordeling.

For andre året på rad viser statistikken at inntektsfordelingen har blitt jevnere. Dette står i kontrast til det som blir omtalt i artikkelen om lønn i dette nummeret av Samfunnsspeilet, som viser økte lønnsforskjeller de siste årene. Lønnsstatistikken måler individuell lønn per 1. oktober for alle heltidsansatte, mens inntektsstatistikken måler lønnsinntekten gjennom året for alle husholdninger uavhengig av de enkelte husholdningsmedlemmenes eventuelle arbeidstid og yrkestilknytning. Endret sysselsetting vil dermed påvirke lønnsinntektene i inntektsstatistikken i større grad enn endring i lønn for heltidsansatte.

Inntektsstatistikken for husholdninger måler i tillegg alle kontante inntekter som husholdningene mottar – ikke bare lønnsinntekt. Det er først og fremst en nedgang i inntektene hos husholdningene i toppen av fordelingen som forklarer en jevnere inntektsfordeling. Som tidligere nevnt ble både husholdningenes kapitalinntekter og næringsinntekter redusert i 2009. Dette er inntekter som tradisjonelt har størst inntektsmessig betydning for husholdningene i toppen av fordelingen. Tidelen med de aller høyest inntektene disponerte 20,8 prosent av de samlede inntektene i 2008. I 2009 ble andelen

redusert til 20,2 prosent (se figur 2). Finanskrisen ser dermed ut til å ha virket litt utjevnende på inntektsfordelingen.

Andelen av totalinntektene til dem i bunnen av inntektsfordelingen var uforandret fra 2008 til 2009 – 4 prosent begge år. Blant tidelen med lavest inntekt utgjør ulike pensjoner og stønader godt over halvparten av husholdningenes samlede inntekter. Dette er inntekter som er mer upåvirket av skiftende konjunkturer.

I årene fra 2000 til 2009 har inntektsulikheten i Norge variert en god del (se figur 2). Den observerte ulikheten henger mye sammen med utbetalinger av aksjeutbytte. Aksjeutbytte er en inntektskilde som er svært skjevt fordelt i befolkningen, og som i stor grad tilfaller husholdninger i toppen av fordelingen. Ulike regler for beskatning av aksjeutbytte har medvirket til at utbetalt utbytte har variert betydelig gjennom årene. Fra 2000 til 2001 ble mottatt aksjeutbytte redusert fra 29,3 til 13,2 milliarder kroner. Fra 2001 steg denne inntektskilden og toppet seg i 2005 da nesten 100 milliarder kroner ble utbetalt i utbytte til norske husholdninger. På grunn av endrede regler for beskatning har denne inntektsposten blitt betydelig mindre etter 2005, og har bidratt til en jevnere inntektsfordeling.

Flere økonomisk utsatte barn ...

Det er ofte stor interesse for dem som befinner seg nederst i inntektsfordelingen, under en lavinntektsgrense, eller det som ofte refereres til som en «fattigdomsgrense» i dagligtale. Det finnes flere metoder for å beregne et slikt inntektsnivå. Et sentralt begrep er vedvarende lavinntekt hvor man studerer dem som befinner seg under lavinntektsgrensen flere år på rad, for eksempel over en treårsperiode. Sammenlignet med måling av årlig lavinntekt gir dette et bedre bilde av dem som ikke bare er mer kortvarig økonomisk utsatt, men hvor lavinntekt kan representere et mer varig problem.

I det følgende benytter vi den definisjonen av lavinntekt som er vanlig å benytte i EU. Lavinntektsgrensen er utarbeidet på bakgrunn av mediangjennomsnittet for en treårsperiode. For å ha vedvarende lavinntekt må en person ha en gjennomsnittlig husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet (se tekstboks om å sammenligne husholdningsinntekter) som i en treårsperiode er lavere enn lavinntektsgrensen.

Ved bruk av definisjonen til EU (se tekstboks om ekvivalensskalaer) får vi en medianinntekt per forbruksenhet som for treårsperioden 2007-2009 var på 285 000 kroner i gjennomsnitt per år, omregnet til 2009-kroner. Lavinntektsgrensen er 60 prosent av mediangjennomsnittet. Dette betyr at for en enslig person vil den være 171 000 kroner. Dette tilsvarer en husholdningsinntekt etter skatt på 359 000 kroner for en husholdning med to voksne og to barn.

I perioden 2007-2009 hadde 8,1 prosent av befolkningen vedvarende lavinntekt. Fra 2000 til 2009 har andelen med vedvarende lavinntekt stort sett ligget stabilt rundt 8 prosent i befolkningen totalt (Statistisk sentralbyrå 28. april 2011). Sammensetningen av lavinntektsgruppen har imidlertid endret seg de siste ti årene. De eldre utgjør en stadig lavere andel av lavinntektsgruppen. Opptrappingen av minstepensjonen, at flere eldre står lenger i jobb, og fremfor alt nye pensjonistkull med høyere tilleggspensjoner, forklarer det meste av denne nedgangen.

Figur 2. **Fordeling av husholdningsinntekt etter skatt per forbruksenhet for personer. (EU-skala). Andel av totalinntekten. Desil 1 og 10. 2000-2009**

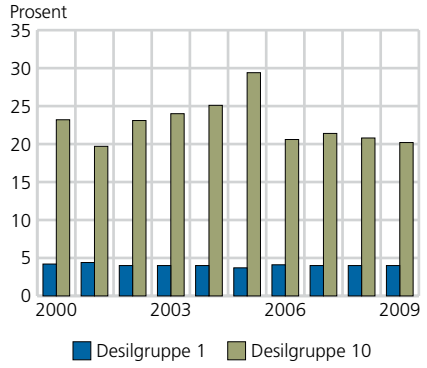

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Ekvivalensskalaer/forbruksvekter

Det finnes flere typer ekvivalensskalaer, og det er ingen enighet om hvilken skala som er den beste.

I denne artikkelen benyttes *EU-skalaen*. Ifølge denne skalaen skal første voksne husholdningsmedlem ha vekt lik 1,0, mens neste voksne får vekt lik 0,5, og barn får en vekt lik 0,3 hver. En husholdning på *to voksne og to barn* vil dermed ifølge EUs definisjon måtte ha en samlet inntekt som er *2,1 ganger inntekten til en enslig*, for å ha samme økonomiske levestandard.

Figur 3. **Andel personer under 18 år med årlig lavinntekt[1]. Noen utvalgte europeiske land. 2008. Prosent**

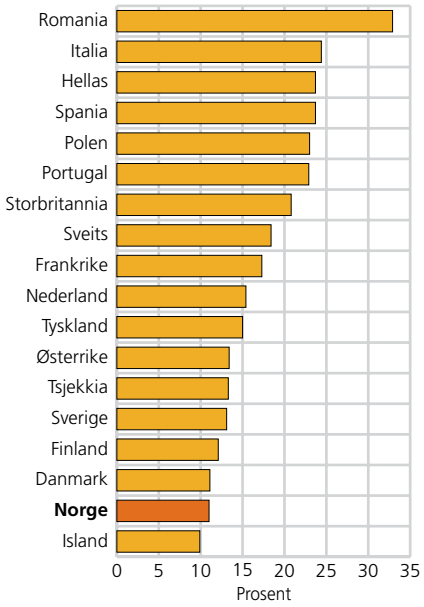

[1] Andel personer med en disponibel inntekt for forbruksenhet under 60 prosent av den nasjonale medianinntekten (etter sosiale overføringer). EU-definisjon.

Kilde: Eurostat.

Figur 4. **Andel parhusholdninger med kvinnelig hovedinntektstaker. 2000-2009. Prosent**

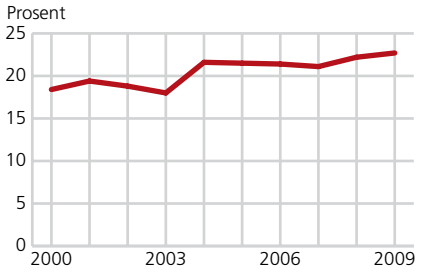

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Barn med innvandrerbakgrunn blir stadig mer overrepresentert blant dem med vedvarende lavinntekt, og står for det meste av økningen i antallet økonomisk utsatte barn de siste 5-6 årene. Årsaken er ofte en kombinasjon av barnerike familier og svak yrkestilknytning hos foreldrene. Til sammen var det 74 000 barn som tilhørte husholdninger med vedvarende lavinntekt i 2007-2009. Det vil si 7 000 flere barn enn i 2004-2006. Drøyt 43 prosent av disse barna med vedvarende lavinntekt har enten innvandret til Norge, eller er født her i landet av foreldre som har innvandret. Til sammenligning var andelen barn med innvandrerbakgrunn i lavinntektsgruppen 39 prosent i årene 2004-2006.

... men barn i Norden har lavest fattigdomsrisiko

Fattigdom og sosial eksklusjon har i flere år stått høyt på den politiske dagsorden i EU. Eurostat publiserer blant annet løpende indikatorer for måling av lavinntekt i medlemslandene. Norge leverer også tall til disse indikatorene.

I mange land er bekjempelsen av barnefattigdom høyt prioritert siden barn utgjør en spesielt sårbar gruppe som ikke har muligheten til å påvirke sine egne økonomiske levekår i samme grad som voksne. Figur 3 viser andelen barn i husholdninger med årlig lavinntekt i en rekke europeiske land i 2008. Tallene viser at selv i de landene med lavest andel barn under den nasjonale lavinntektsgrensen, har om lag én av ti lavinntekt. Det fremtrer også relativt klart at land med geografisk nærhet og store likheter i hvordan velferdssystemet er bygd opp, for eksempel med hensyn til sosiale stønader, har omtrent det samme nivået på andelen barn med høy fattigdomsrisiko.

I de nordiske landene har barn en lavere fattigdomsrisiko enn voksne. I de fleste andre land er bildet omvendt; det er en større sannsynlighet for at barn tilhører lavinntektsgruppen sammenlignet med voksne. I Norden har Island den laveste andelen barn under 18 år med en ekvivalentinntekt under 60 prosent av den nasjonale medianinntekten (nesten 10 prosent). Deretter følger Norge med 11 prosent.

Høyest fattigdomsrisiko i Norden i 2008 hadde svenske barn med en andel på drøyt 13 prosent under den svenske lavinntektsgrensen. Dette står i sterk kontrast til Romania der så mange som hvert tredje barn tilhørte en lavinntektsfamilie. I store søreuropeiske land som Italia, Hellas og Spania er også omfanget av barnefattigdom stort. Om lag hvert fjerde barn i disse landene tilhørte en familie med høy fattigdomsrisiko (Epland mfl. 2011).

Flere kvinner er hovedinntektstaker i husholdningen

I takt med kvinnenes økte yrkestilknytning de siste årene er stadig flere kvinner hovedinntektstaker i husholdningen. Hovedinntektstaker vil her være den personen i husholdningen som har høyest samlet inntekt. I 2009 hadde 23 prosent av alle parhusholdninger, både de med og uten hjemmeboende barn, kvinnelig hovedinntektstaker. Tilsvarende andel i 2000 var på 18 prosent (se figur 4).

En viktig forklaring på hvorfor kvinnene oftere enn før er den i husholdningen som har høyest inntekt, skyldes at stadig flere kvinner tar høyere utdanning. Parhusholdninger med en kvinnelig hovedinntektstaker er derfor kjennetegnet av å ha et klart høyere utdanningsnivå enn tilsvarende husholdninger der mannen er hovedinntektstaker. Mens nærmere 45 prosent av alle kvinnelige hovedinntektstakere i parhusholdninger hadde utdanning på universitets- eller høgskolenivå i 2009, var dette tilfellet for kun 31 prosent for dem med mannlig hovedinntektstaker.

I tillegg spiller trolig også konjunkturene en viss rolle. Som det går frem av figur 4, har det blitt flere kvinnelige hovedinntektstakere i år med svekkede konjunkturer, for eksempel fra 2003 og til 2004 og årene etter 2007, mens andelen faller eller er stabil i økonomisk «gode» år. Dette kan skyldes at flere menn enn kvinner jobber i mer konjunkturfølsomme næringer som for eksempel bygg og anlegg og industri, mens mange kvinner jobber i det offentlige og er dermed mindre utsatt for økonomiske svingninger.

Figur 5. **Andel kvinnelige hovedinntektstakere i parhusholdninger, etter fylke. 2009**

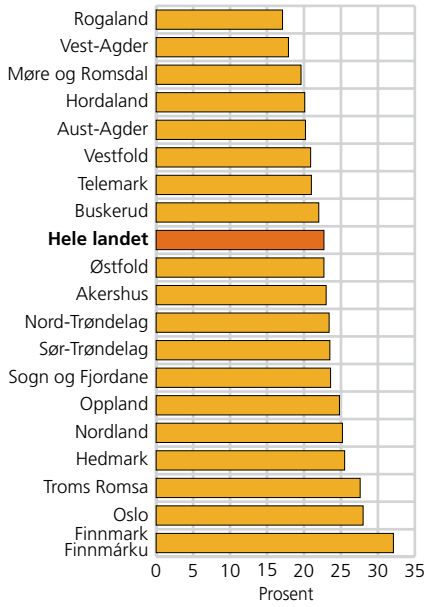

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Store regionale forskjeller

Det er betydelige geografiske forskjeller når det gjelder hvor vanlig det er at kvinnen er den i paret som har høyest inntekt. Generelt sett er det mest vanlig at kvinner er hovedinntektstaker i fylkene i Nord-Norge og i Oslo, og minst vanlig i fylkene på Sør- og Vestlandet (se figur 5). Blant de enkelte fylkene skiller Finnmark seg ut som det fylket der relativt sett flest kvinner er hovedinntektstaker. I 2009 hadde hver tredje parhusholdning i dette fylket en kvinnelig hovedinntektstaker.

I motsatt ende av rangeringen finner vi Rogaland, der kun hver sjette parhusholdning hadde kvinnelig hovedinntektstaker i 2009. Årsaken til at så få kvinner er hovedinntektstaker her, er imidlertid ikke at kvinnene i dette fylket har særlig lave inntekter sammenlignet med andre fylker. Det er snarere det at mennene har veldig høye inntekter i dette fylket.

Små endringer i formuesfordelingen

Når vi skal se på formuesfordelingen, må vi basere oss på data fra selvangivelsen. Dette datagrunnlaget har imidlertid noen klare svakheter som gjør det vanskelig å gi et korrekt bilde av hvilke oppsparte midler husholdningene faktisk besitter. Det er først og fremst de lave ligningstakstene på boliger og annen realkapital som skaper problemer. Det er en kjent sak at ligningsverdiene bare utgjør en brøkdel av den faktiske markedsverdien til boligen (Epland og Kirkeberg 2011).

Statistikken gir likevel et godt bilde av fordelingen av husholdningenes finansformue. Finansformue omfatter i tillegg til bankinnskudd også verdien av aksjer og andre verdipapirer. Dersom vi deler alle husholdninger inn i ti like store klasser, sortert etter størrelsen på formuen, finner vi at den rikeste tidelen disponerte hele 70 prosent av den totale finansformuen i 2009. Dette var om lag samme andel som året før, men noe høyere enn i 2000 da tilsvarende andel var 67 prosent.

Figur 6. **Andel husholdninger med gjeld tre ganger husholdningsinntekten eller mer. 2000-2009. Prosent**

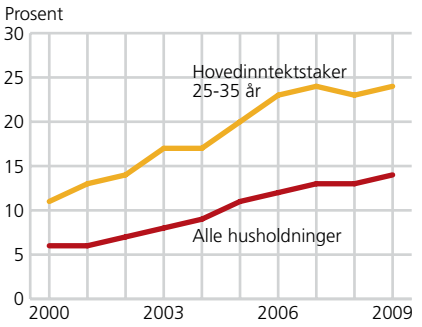

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

På den annen side disponerte den halvparten av husholdningene som hadde lavest formue, bare 3,6 prosent av finansformuen i 2009, omtrent samme andel som året før og i 2000.

Svak økning i gjeldsbelastning etter 2006

I løpet av 2000-tallet har norske husholdninger lånt stadig mer penger, og mange husholdninger har nå en svært høy gjeld i forhold til inntekten. I 2009 hadde for eksempel 14 prosent av husholdningene en gjeld som var minst tre ganger større enn samlet inntekt. Dette var en dobbelt så høy andel som i 2000 – 6 prosent (se figur 6).

Den høyeste andelen med så høy gjeld i forhold til inntekt finner vi blant unge i etableringsfasen. Figur 6 viser at nesten hver fjerde husholdning der hovedinntektstakeren var mellom 25 og 35 år, hadde en gjeld tre ganger større enn samlet husholdningsinntekt i 2009. Også i denne gruppen har det blitt flere med mye gjeld i forhold til inntekt. I 2000 hadde kun 11 prosent av denne aldersgruppen en så høy gjeldsbelastning. De siste årene er det likevel tegn til at gjeldsbelastningen flater ut. I 2009 var det ikke særlig flere med høy gjeldsbelastning enn i de tre foregående årene. Dette gjelder for befolkningen totalt og for unge i etableringsfasen.

Datagrunnlag

Inntektsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå omfatter alle registrerte kontante inntekter som husholdningene mottar i løpet av året. Inntektsbegrepet som benyttes, er «inntekt etter skatt» som omfatter summen av yrkesinntekter, kapitalinntekter og overføringer, fratrukket utlignet skatt og negative overføringer. For en fullstendig oversikt over inntektsbegrepet, viser vi til «Om statistikken».

Inntektsutviklingen som omtales i denne artikkelen, kan i noen tilfeller avvike fra den som er beskrevet i andre kilder, for eksempel «disponibel inntekt» i nasjonalregnskapet. For eksempel omfatter inntektsstatistikken kun personer i privathusholdninger, og ikke institusjonsbefolkningen eller ideelle organisasjoner som i nasjonalregnskapet. For det andre omfatter inntektsstatistikken kun de kontante inntektene som husholdningene mottar, og ikke imputerte størrelser som for eksempel verdien av boligtjenester for selveiere (fratrukket renter på boliglån og andre utgifter en har i tilknytning til det å eie egen bolig) eller avkastning på forsikringskrav, slik nasjonalregnskapet gjør. En annen viktig forskjell er metoden som benyttes til å belyse inntektsutviklingen.

Fra og med inntektsåret 2004 er inntektsstatistikken en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger som bor i landet ved utgangen av året. Før 2004 var inntektsstatistikken for husholdninger basert på representative utvalgsundersøkelser.

Referanser

Epland, J., M. Furustad Gladhaug, M.I. Kirkeberg, T.M. Normann, F. Strøm (2011): *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2010*, Rapporter 5/2011, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/05/01/rapp_okonomi_levekaar/)

Epland, J. og M.I. Kirkeberg (2011): «Beregning av boligverdi. 3 600 milliarder i boligformue», SSB-magasinet 24. oktober 2011. (http://www.ssb.no/vis/magasinet/blandet/art-2011-10-24-01.html)

Statistisk sentralbyrå (28. april 2011): «Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå». (http://www.ssb.no/emner/05/01/inntind/tab-2011-04-28-01.html/)

Økende lønnsforskjeller det siste tiåret

Lønnsstatistikken viser at veksten i månedslønn for alle ansatte har vært på om lag 13 100 kroner, eller 55 prosent, fra 2000 til 2010. Til sammenligning steg konsumprisindeksen med 22 prosent i denne perioden. Bak denne lønnsveksten skjuler det seg imidlertid noen forskjeller. De høytlønte har hatt klart større prosentvis lønnsvekst enn lønnstagere med lavere lønn. Det er også forskjell mellom ansatte i privat og offentlig sektor, og det er en klar sammenheng mellom utdanning og lønnsutvikling.

Knut Håkon Grini og Håvard Hungnes Lien

Lønnsfordelingen i Norge beskrives ofte som relativt sammenpresset sammenlignet med mange andre land (Barth, Moene og Wallerstein 2003). Dette viser dels til avstanden fra de laveste lønningene til de høyeste (spredningen), men også hva slags mønster vi finner for de lønnstagerne som ikke er helt i toppen eller helt i bunnen av lønnsfordelingen (sentraltendensen).

Vi skal her se nærmere på noen hovedtrekk ved lønnsutviklingen og spredningen av lønn de siste ti årene for landet som helhet ved bruk av Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk (se tekstboks). Det er også slik at lønnsutviklingen varierer mellom de forskjellige deler av arbeidslivet, der særlig privat sektor bidrar til økende forskjeller. For å nyansere de generelle funnene skal vi også se nærmere på hvordan lønnsutvikling har vært for utvalgte stillings- og utdanningsgrupper.

Figur 1 viser hvordan norske lønnstagere er fordelt etter månedslønninger. Lønnstagerne med de høyeste lønningene er holdt utenfor fordi de utgjør svært få personer, mindre enn 1 prosent av samlet antall, og ville forstyrret presentasjonen av hovedtendensen vi ønsker å kommentere.

Fordelingen på lønnstagere er blitt mer strukket ut med en lavere og buttere topp i 2010 sammenlignet med 2000. Fordelingen for 2005 viser en mellom-

Figur 1. **Fordeling av alle lønnstagere, etter månedslønn i løpende kroner. 2000, 2005 og 2010. Prosent og kroner**

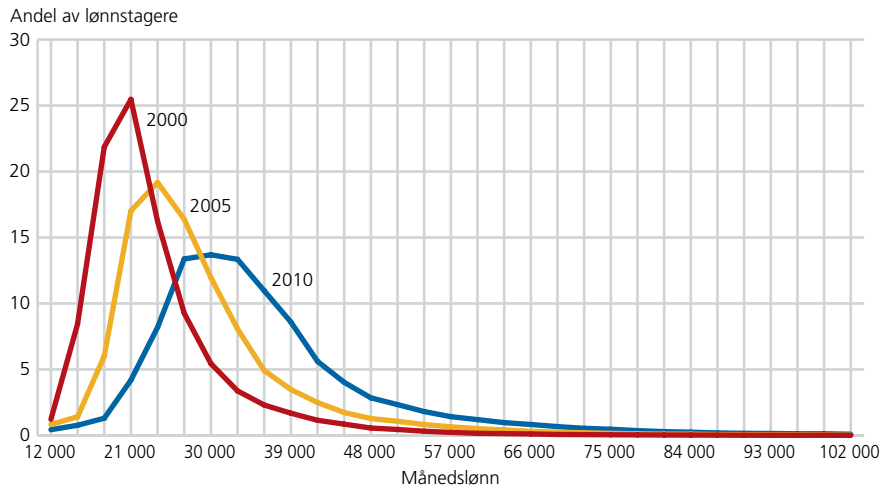

Kilde: Lønnsstatistikk, alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Knut Håkon Grini (t.v.) er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (knut.grini@ssb.no)

Håvard Hungnes Lien er statsviter og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for inntekts- og lønnsstatistikk. (havard.lien@ssb.no)

Datagrunnlag
Lønnsstatistikken i Statistisk sentralbyrå har sammenlignbare tall tilbake til 1997.

Månedslønn er hovedbegrepet i lønnsstatistikken og omfatter avtalt lønn (grunnlønn), uregelmessige tillegg samt bonus og provisjon, før skatt. Overtidsgodtgjøring er ikke inkludert i månedslønnen. I 2010 var overtidsgodtgjøringen tilsvarende 2,7 prosent av månedslønn.

I lønnsstatistikken blir, som hovedregel, ansatte med en avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke, eller med stillingsandel på mindre enn 100 prosent, normalt sett definert som deltidsansatte.

Data hentes inn på to måter. For privat sektor er lønnsstatistikken en utvalgsundersøkelse, mens den for offentlig sektor baserer seg på registerdata. Undersøkelsen omfatter alle ansatte i utvalget som fikk utbetalt lønn i september/oktober. Datagrunnlaget består av lønnsopplysninger om rundt 1,5 millioner arbeidstagere, som blir delt inn etter næringsaktivitet, sektor, yrke, kjønn, alder og utdanning. Utvalgsstørrelsen i privat sektor ligger på om lag 72 prosent.

Undersøkelsen skiller seg fra statistikk som er basert på lønns- og trekkoppgaveregisteret (LTO) ved at den er en punktmåling på én gitt dato i året, mens LTO er en lønnssum per år. Videre skiller ikke LTO mellom typer av lønn, slik at analyser av utviklingen av fast lønn, bonus, uregelmessige tillegg og overtid ikke ville vært mulig hvis en slik kilde ble brukt.

Desilfordeling
Desilfordeling innebærer å sortere alle i statistikkgrunnlaget i rekkefølge fra laveste til høyeste lønn. Så deles dette sorterte statistikkgrunnlaget i ti like store grupper målt i antall personer, fra desil 1 til 10. Desil 1 er den tidelen av alle personer i statistikkgrunnlaget med lavest lønn, mens desil 10 omfatter tidelen med høyest lønn.

ting. Lønnsveksten i perioden fører til at toppen på kurven forflyttes til høyre, oppover på lønnskalaen. I 2000 var en stor andel av lønnstagerne samlet på et mer begrenset intervall av lønn enn det vi finner for 2010. Når flesteparten av de ansatte fordeles på et større område, får vi en mindre market topp på kurven for 2010 (figur 1), som viser større lønnsforskjeller i løpet av dette tiåret.

Avstanden mellom de høyest og lavest lønte, etter sektor

Ved å fordele lønnstagere etter sektor og desiler kan vi få frem noen interessante dimensjoner vedrørende både lønnsutvikling og spredning (se tekstboks om desilfordeling). Generelt er det slik at lønnsnivået er høyere og spredningen større i privat sektor enn i offentlig sektor (se figur 2).

Ser vi på desilfordelingen blant offentlig ansatte sammenlignet med tilsvarende fordeling blant privat ansatte de siste ti årene, er det en betydelig forskjell i utviklingen etter sektor. De høyest lønte i privat sektor har fått en lønnsvekst på nesten 30 500 kroner, som tilsvarer 67 prosent på ti år. Til sammenligning har de 10 prosent høyest lønte i offentlig sektor en vekst på knapt 20 000 kroner, eller drøyt 56 prosent. Det samme bildet finner vi naturlig nok også når vi ser på selve lønnsnivået. For de høyest lønte ser vi at lønnsnivået var vesentlig lavere i offentlig sektor, med 53 500 kroner i snitt per måned, mot 76 300 kroner for de høyest lønte i privat sektor.

For de 10 prosent lavest lønte i henholdsvis offentlig og privat sektor byttes rollene, de ansatte i offentlig sektor kommer noe bedre ut. De 10 prosent lavest lønte i offentlig sektor hadde en lønnsvekst på drøyt 52 prosent mot tilsvarende 36,5 prosent i privat sektor. For de lavest lønte i offentlige sektor tilsvarer dette om lag 8 300 kroner i tiårsperioden, men tilsvarende vekst for ansatte i privat sektor var på 5 300 kroner. I korte trekk kan vi si at lønnsveksten i offentlig sektor i mindre grad enn privat sektor har bidratt til økte lønnsforskjeller.

Hvis vi går over til å se på arbeidstidsordning som en isolert faktor for lønn, ser vi at effekten av deltidsarbeid på lønnsutviklingen gjennom disse ti årene

Figur 2. **Lønnsvekst i kroner og prosent, i alt og for offentlig og privat sektor. Alle, første desil og tiende desil. 2000-2010**

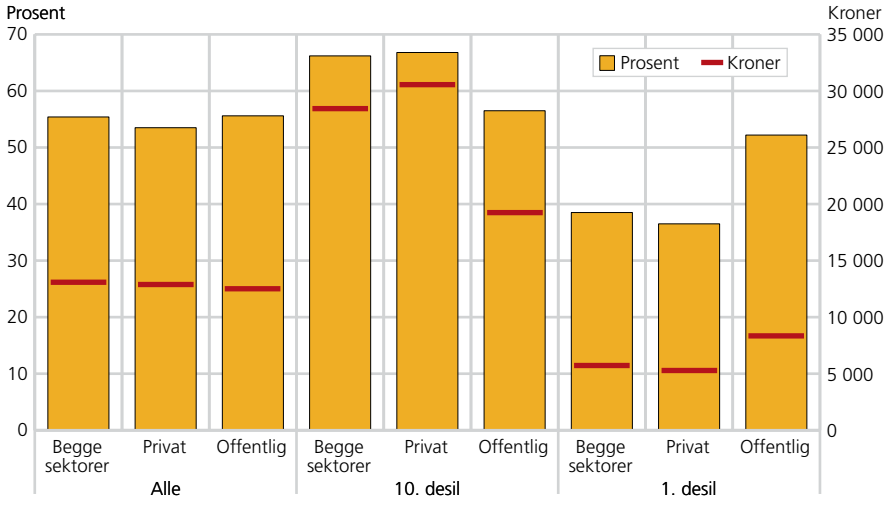

Kilde: Lønnsstatistikk, alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

gjør det mindre lukrativt å jobbe deltid. For hele landet under ett finner vi at i år 2000 tjente deltidsarbeidende, omregnet til heltidsekvivalenter, 19 900 kroner pr måned. Heltidsarbeidende tjente 24 400 kroner. Med andre ord var de deltidsarbeidendes lønn 82 prosent av de heltidsarbeidendes lønn, kontrollert for forskjeller i antall timer som ligger som bakgrunn for antall utbetalte kroner. I 2010 var det samme forholdet 80 prosent. Utviklingen er ikke helt lineær, og endringen er liten, men det er en observerbar effekt for tidsperioden vi ser på.

Lønnsutvikling for utvalgte yrker og yrkesgrupper

Blant de 10 prosent høyest lønte, uavhengig av sektor, i 2010 var det ansatte i lederyrker, akademiske yrker og høgskoleyrker som dominerte. Tilsvarende var det salgs-, service- og omsorgsyrker som var dominerende yrker blant de 10 prosent lavest lønte. Det er også et betydelig innslag av ansatte i yrker uten krav til utdanning samt operatører og sjåfører blant de 10 prosent lavest lønte, samt noen fra kontor- og kundeserviceyrker.

I det videre ønsker vi å se nærmere på noen utvalgte yrker og yrkesgrupper og sammenligne deres lønnutvikling mot gjennomsnittet for alle. For å gjøre sammenligningen mellom de forskjellige gruppene enklere blir måleenheten videre i artikkelen *gruppens lønn som andel av gjennomsnittslønn for alle heltidsansatte lønnstagere i det gjeldende året*. Det betyr altså at gjennomsnittslønn hele tiden vil være 1,00, og vil fungere som referanselinjen. Vi vil konsentrere oss om heltidsansatte, noe som betyr at vi på en enkel måte luker ut virkningen som deltidsansatte har i enkelte yrkesgrupper.

Første del av figur 3 sammenligner den relative lønnsutviklingen til sju store yrkesgrupper innenfor salgs, service, omsorgs- og kontoryrker. Disse yrkene har det til felles at de krever videregående utdanning, og at de fleste har hatt en relativ lønnsnedgang sammenlignet med lønnen til alle ansatte i det første tiåret av 2000-tallet. Ingen av de valgte yrkesgruppene har på noe tidspunkt hatt en månedslønn på mer enn 81 prosent av gjennomsnittslønnen for alle ansatte.

Videre ser vi at kun to av disse yrkesgruppene, hjelpepleierne og vekterne, har fått en større andel av «lønnskaka» i 2010 enn i 2000, og at denne økningen var marginal. For de fem andre gruppene er det en markert nedgang. Denne utviklingen illustrerer at den økende spredningen i lønn henger sammen med en stadig synkende lønnsandel i nedre sjikt av lønnsstigen. Det blir altså en stadig større forskjell på dem med lavest og dem med høyest lønn fordi de med lavest lønn kommer stadig dårligere ut av det sett i forhold til gjennomsnittslønnen.

Relativ lønnsnedgang for håndverkere og maskinoperatører

For den andre store hovedgruppen av yrker som baserer seg på fagutdanning på videregående nivå, nemlig håndverkere og operatører, finner vi igjen det samme hovedtrekket (se andre del av figur 3). Uavhengig av næringsaktivitet, det være seg bygg og anlegg eller metallindustri, faller den relative lønnen for de fleste av yrkesgruppene vi ser på her, fra 2000 til i dag.

Spredningen i lønn blant håndverkere og operatører, altså avstanden fra de laveste lønningene til de høyeste, er større enn innenfor salgs-, service, omsorgs- og kontoryrkene, som i stor grad skyldes de store uregelmessige tilleggene og bonusene i olje- og gass-sektoren. I gjennomsnitt utgjorde tilleggene

Figur 3. **Relativ lønnsutvikling for personer i noen utvalgte yrker. Heltidsansatte. 2000-2010. Andel av gjennomsnittslønn**

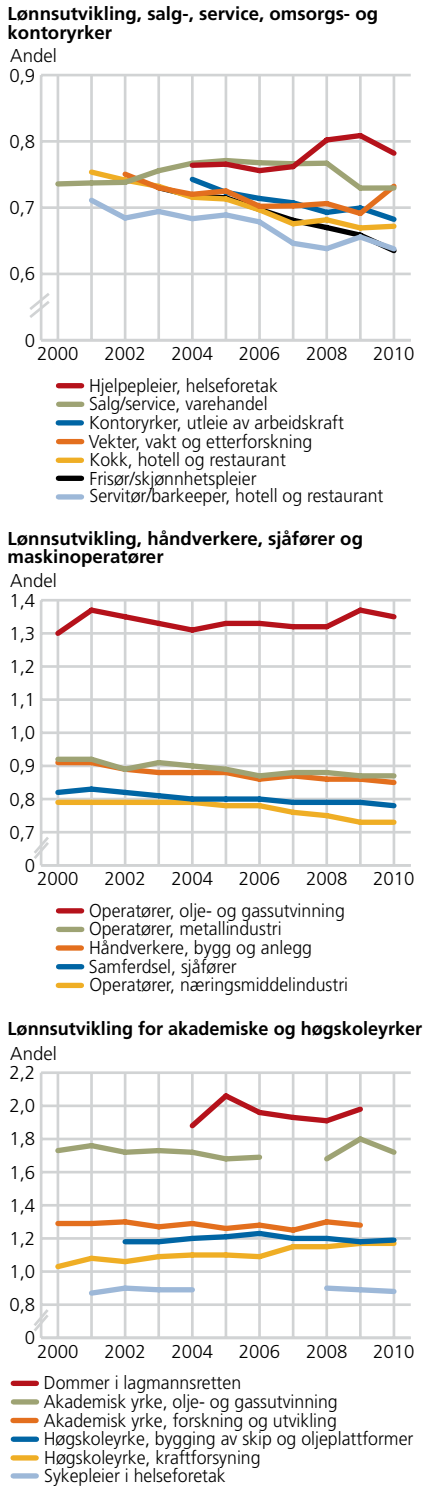

Kilde: Lønnsstatistikk, alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Andel ansatte i alt, etter utdanningsnivå. 2000-2010. Prosent**

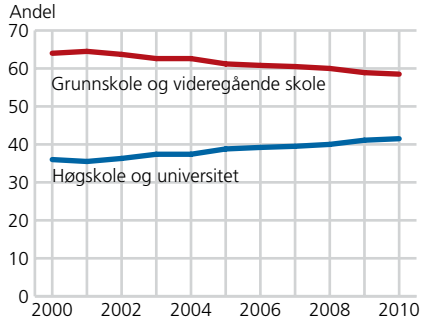

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

og bonusene i denne næringen 11 700 kroner per måned i 2010 for operatørene og 7 200 kroner for håndverkerne. Det er dessuten kun i denne gruppen vi finner en økning i relativ lønn.

For maskinoperatører i industrien på fastlandet, her representert ved næringsmiddelindustrien og metallindustrien, går lønnsutviklingen sammenlignet med alle heltidsansatte nedover, og det samme gjelder håndverkerne i bygg og anlegg og sjåførene i samferdselssektoren.

Stabil lønn for universitets- og høgskoleutdannede

Yrker som krever utdanning på universitets- og høgskolenivå viser en litt annen utvikling. Nevnte grupper holder stand eller øker sin *andel* eller prosent av gjennomsnittslønnen, men også innenfor denne gruppen er det store forskjeller i lønnsnivå. Vi ser likevel at fem av de seks valgte yrkesgruppene her til enhver tid tjener mer enn gjennomsnittslønnen i landet (se figur 3).

Høgskoleyrkene innenfor kraftforsyning skiller seg noe ut fra resten av yrkene ved å ha en ganske stor lønnsøkning fra 2000 til 2010 (se figur 3). Eksempler på yrker som omfattes av denne gruppen, er driftsingeniører, energiingeniører og noen andre grupper innenfor teknisk saksbehandling og økonomistyring. Tilsvarende gruppe i den delen av industrien som bygger skip og oljeplattformer, er dominert av ulike typer ingeniører, og her ser vi en mye jevnere utvikling fra 2000 frem til 2010.

Forsknings- og utviklingsarbeid omfatter både grunnforskning og anvendt forskning innenfor et bredt utvalg av fagområder, så her finner vi forskere innenfor for eksempel bioteknologi, informatikk, petroleumsteknologi og samfunnsøkonomi. Lønnsutviklingen er temmelig jevn over hele tiårsperioden, og har praktisk talt samme relative lønnsnivå i 2010 som i 2000. Yrkene som krever høyere utdanning i olje- og gassutvinning, har en noe mer ujevn

kurve, men ligger i store deler av perioden på eller i nærheten av 1,72 ganger gjennomsnittslønnen for alle ansatte.

Flere ansatte med høyere utdanning

Utdanning og yrkesvalg henger tett sammen, og som vi har vist, er lønnsutviklingen for forskjellige yrkesgrupper ganske forskjellig fra lønnsutviklingen for alle ansatte. Stadig flere yrkesaktive har høyere utdanning, noe som bidrar til at de har yrker som gir høyere lønn og bedre lønnsutvikling. I 2000 hadde 63 prosent av alle ansatte i landet, uavhengig av sektortilknytning eller næringsaktivitet, enten grunnskole eller videregående utdanning (se tekstboks) sammenlignet med 55 prosent i 2010 (se figur 4).

Endring på under 1 prosentpoeng i året kan knapt kalles en revolusjon, men siden høyere utdannede arbeidstagere ofte jobber i bedre betalte yrker med en bedre lønnsutvikling, kan selv dette få merkbare utslag på gjennomsnittslønnen blant norske arbeidstagere over tid, og særlig når utviklingen går jevnt og trutt i samme retning i alle disse ti årene.

Ser vi på selve kroneutviklingen for de ulike utdanningsnivåene (grunnskole, videregående, lavere og høyere akademisk utdanning), er bildet helt entydig; høyere utdanning gir konsistent både mye høyere lønnsnivå og mye høyere lønnsvekst målt i kroner (se figur 5). Effekten er så tydelig at vi har en nærmest rett linje som kan legges oppå alle de fire utdanningsnivåenes utvikling over hele tiårsperioden. Her må vi imidlertid ha i minne at vi kun ser på månedslønn på en gitt dato i året for en gruppe arbeidstagere sortert etter utdanningen de har. Utvalget av personer er uavhengig fra år til år, så vi sier ikke noe om utviklingen for enkeltpersoner, bare for grupper, Vi sier heller ikke noe om hva utgiftene til utdanningen har vært eller noe om samlet lønnsinntekt for en hel yrkeskarriere, så dette funnet kan ikke umiddelbart kobles opp mot for eksempel forskningsresultater angående livsløpsperspektiv og lønn.

Det vil i også, og i tråd med analysen i forhold til lønn og yrke, være av interesse å se på relativ lønnsutvikling for de ulike utdanningsgruppene, og ikke bare absolutt vekst i kroner. Dette finner vi i del en i figur 5, og her blir bildet straks noe annerledes. For perioden 2000-2004 ser vi at fordelingen har samme form som for de to andre delene i figur 5: lavest lønnsvekst på venstre side og økende jo lenger opp i utdanningslengde man kommer. Tendensen er ikke veldig sterk, men den er jevn og såpass stor at den er umiddelbart synlig.

Etter 2005, derimot, ser vi noe som skiller seg ut fra de andre funnene. Prosentvis lønnsvekst er høyest for ansatte med utdanning fra videregående skole. Merk her at dette sier ikke noe om lønnsnivået i seg selv, bare om utviklingen i prosent gjennom en femårsperiode. Det sier heller ikke noe om sammenhengen mellom utdanning og yrke, men peker på at bildet er noe mer nyansert enn man får inntrykk av ved å bare se på yrke og lønn for seg.

Grunnskole og videregående utdanning

Vi slår sammen grunnskole- og videregående utdanning til én gruppe på grunn av en endring i koding av utdanning; frem til og med 2004 var grupperingen etter den høyeste utdanningen man hadde påbegynt. Fra og med 2005 er grupperingen etter den høyeste utdanningen man har fullført. For enkelhets skyld slår vi også sammen all høyere utdanning til én gruppe, og ser bort fra dem med ukjent utdanning. Dette er årsaken til tidsgrupperingen vi finner i figur 5.

Figur 5. **Lønnsnivå og lønnsutvikling, etter utdanningsnivå, 2000-2004 og 2005-2010. Kroner og prosent**

Økning i gjennomsnittlig månedslønn, etter utdanningsgruppe, 2000-2004 og 2005-2010. Prosent

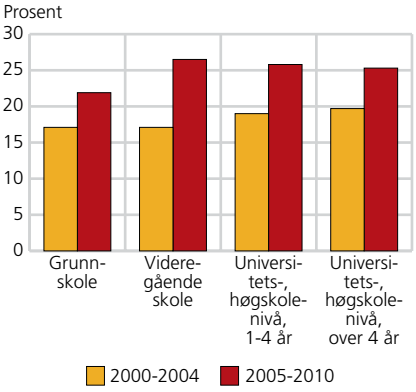

Økning i gjennomsnittlig månedslønn, etter utdanningsgruppe, 2000-2004 og 2005-2010. Kroner

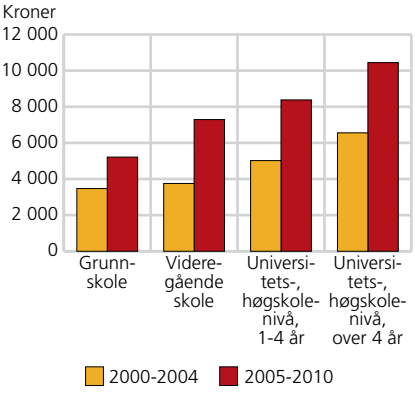

Lønnsnivå etter utdanningsgruppe, 2000 og 2010. Kroner

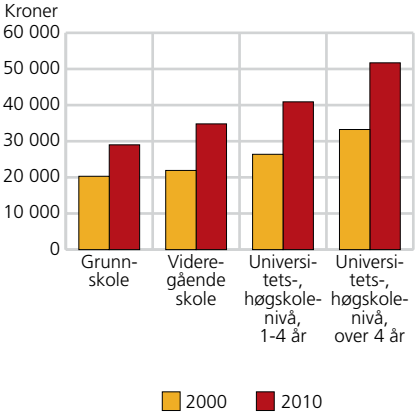

Kilde: Lønnsstatistikk, alle ansatte, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Barth, E., Kalle Moene og Michael Wallerstein (2003): *Likhet under press. Ufordringer for den skandinaviske fordelingsmodellen*, Oslo: Gyldendal Akademisk.

Barnevernet – et tilbud til mange

I løpet av 2010 mottok nesten 50 000 barn og unge i Norge tiltak fra barnevernet, en økning på over 7 prosent fra året før. Dette er den største veksten fra ett år til et annet i antall barn og unge med tiltak siden den nye barnevernloven ble iverksatt i 1993. Siden da har det vært nesten en fordobling i antall barn og unge som mottar barnevernstiltak i løpet av året. I tillegg har antall årsverk i barnevernet økt fra 2 200 til 3 500 i denne perioden.

Cathrine Bergjordet, Tone Dyrhaug og John Åge Haugen

Cathrine Bergjordet (t.v.) er statsviter og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (cathrine.bergjordet@ssb.no)

Tone Dyrhaug er cand.mag. og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (tone.dyrhaug@ssb.no)

John Åge Haugen er samfunnsgeograf og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (johnage.haugen@ssb.no)

I løpet av 2010 var nesten 50 000 barn, eller i underkant 4 prosent av alle barn og unge i alderen 0-22 år, mottakere av tiltak fra barnevernet. Dette er nær en fordobling fra 1993, året den nye barnevernloven ble innført, da nesten 26 300 barn mottok tiltak. Denne store økningen av barn som mottar hjelp, er kanskje det viktigste utviklingstrekket i barnevernet i perioden 1993-2010. Fra et barnevern der hovedoppgaven var å ivareta de mest utsatte barna, har vi nå et barnevern som i tillegg bidrar til en bedre hverdag for svært mange barn.

I denne artikkelen skal vi først se nærmere på barnevernets historie i Norge ved å se på utviklingen i barnevernloven og formålet med denne. Deretter vil vi bruke barnevernsstatistikken for å vise utviklingen i barnevernet under dagens barnevernlov. Vi skal også gi en oversikt over hvordan en sak i barnevernet forløper.

Over 100 år med barnevernlov

Barnevernet i Norge har en lang historie og har gjennom årene tatt mange forskjellige retninger. Rollen til barnevernet har blitt definert et sted i krysningen mellom kriminal-, utdannings- og sosialpolitikk. En viktig milepæl for barnevernet i Norge er vergerådsloven fra 1896, som var den første barnevernloven både nasjonalt og internasjonalt. Med denne loven ble barnevernet opprettet og kommunale vergeråd fikk til oppgave å overvåke barnas situasjon. Flere av ideene fra denne første loven kan man se igjen i dagens barnevern, men det har skjedd vesentlige endringer (NOU 2009:08).

Barnevernsstatistikken og barnevernloven

Barnevernsstatistikken i Statistisk sentralbyrå er en individstatistikk hvor det samles inn opplysninger fra alle landets kommuner gjennom KOSTRA om alle barn som det settes i gang undersøkelsessak i barnevernet for, og barn som mottar tiltak etter lov om barneverntjenester.

Barnevernsstatistikken har to forskjellige måter å telle antall barn i barnevernet og antall barnevernstiltak på. Den ene er antall barn som har mottatt tjenester fra barnevernet i løpet av året, mens den andre er alle barn som mottar tjenester fra barnevernet per 31. desember. Førstnevnte fremstiller det totale volumet av barn i barnevernet, mens sistnevnte er bedre når det kommer til sammenligninger. For eksempel gir det mulighet til å sammenligne antall barn i barnevernet med befolkningen på samme tidspunkt. I denne artikkelen omtales både tall «i løpet av året» og «per 31. desember».

Loven, som trådte i kraft 1.januar 1993, gjelder for barn under 18 år, men mulighet til å forlenge eller endre tiltaket til barnet fyller 23 år, når barnet selv samtykker.

Dagens barnevern er i stor grad et resultat av oppbyggingen av velferdsstaten etter andre verdenskrig, og da spesielt lov om barnevern fra 1953. Med denne loven skjedde det en endring fra strenge formaninger til å fokusere på forebyggende tiltak, råd og veiledning. Forebygging var en ny faglig innfallsvinkel som nå ble innført i loven (Befring 2010). I 1993 ble foreløpig siste lov om barnevern iverksatt. Den er på mange måter en videreføring av loven fra 1953, men med mer oppmerksomhet mot barnets behov, rettigheter og interesser og forebyggende tiltak. (NOU 2009:08).

Barnevernet er forankret i velferdsstatens verdier, der hensynet til barn og unges velferd, helse, og deres vilkår for oppvekst, utvikling og læring er et overordnet perspektiv (Befring 2010). Dette kommer klart frem i lovens formål, paragraf 1-1 sier at formålet med barnevernloven er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid og å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår.

Flere barn og økt kompetanse siden 1993

Gjeldende barnevernlov ble tatt i bruk 1. januar 1993, noe som betyr at en generasjon barn nå har blitt fulgt gjennom livet fra barn til voksen, av denne loven. Dette er en fin anledning å se nærmere på hvordan barnevernet har utviklet seg ifølge statistikken, etter at loven ble iverksatt. Ifølge loven har barnevernet siden 1998 kunnet yte hjelp til barn og unge inntil de fyller 23 år. Frem til 1998 gjaldt loven til barnet fylte 20 år.

Ved inngangen til 2011 er det i befolkningsstatistikken registrert i overkant av 1,1 millioner barn i alderen 0-17 år i Norge, en økning på 13 prosent siden 1993. Om man ser på utviklingen i barnevernstatistikken i samme periode, ser vi en stor økning i antall barn i barnevernet (se figur 1). Totalt har antall barn med tiltak fra barnevernet økt fra 19 700 ved utgangen av 1993 til 33 800 barn ved utgangen av 2010, en økning på 72 prosent.

Veksten har, som figur 1 viser, eskalert etter årtusenskiftet. Dersom vi ser denne veksten i barn med tiltak i forhold til barnebefolkningen, er økningen fra nesten 20 barn med tiltak per 1 000 barn 0-17 år i 1993 til i overkant av 30 i 2010. Veksten i antall barn i barnevernet henger blant annet sammen med et økt oppmerksomhet mot forebygging og tidlig intervensjon (Kojan 2011).

En annen markant endring er økt kompetanse blant dem som jobber i det kommunale barnevernet. Barnevernspedagoger og sosionomer utgjorde i 1993 en andel på 64 prosent av alle årsverk i barnevernet, mens de utgjorde 80 prosent i 2010. I tillegg til at en større andel av årsverkene i barnevernet blir utført av ansatte med relevant utdanning, har også det totale antallet årsverk økt. Mens det i 1993 var i overkant av 2 200 årsverk i barnevernet, var det ved utgangen av 2010 mer enn 3 500 årsverk.

Siden 1993 har det vært en økning i både antall barn og antall ansatte i barnevernet. At det har blitt stadig flere barn i barnevernet, betyr ikke nødvendigvis at Norge har blitt et dårligere land for barn å vokse opp i, men indikerer heller en endring av barnevernets rolle. Økningen i barnevernet bør også sees i sammenheng med den generelle velstandsøkningen i Norge i den forstand at når samfunnet får mer ressurser til rådighet, vil dette også gi seg utslag i mer ressurser til barnevernet (Kojan 2011).

Figur 1. **Antall barn 0-17 år og barn og unge 0-22[1] år med barnevernstiltak ved utgangen av året og i løpet av året. 1993-2010**

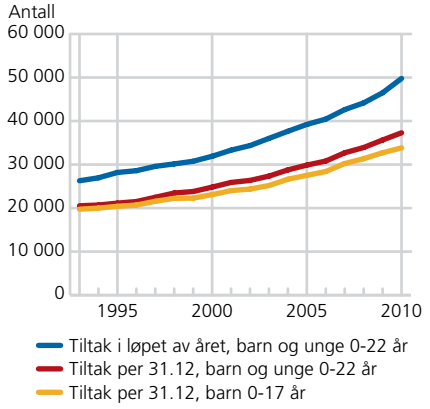

[1] Frem til 1998 er aldersgruppen som omfattes av barnevernet 0-19 år.

Kilde: Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. **Antall påbegynte undersøkelser i barnevernet og antall påbegynte undersøkelse per 1 000 barn. 1993-2010**

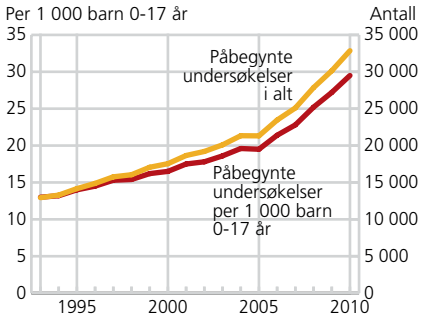

Kilde: Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Antall undersøkelser i barnevernet avsluttet, etter konklusjon. 1993-2010**

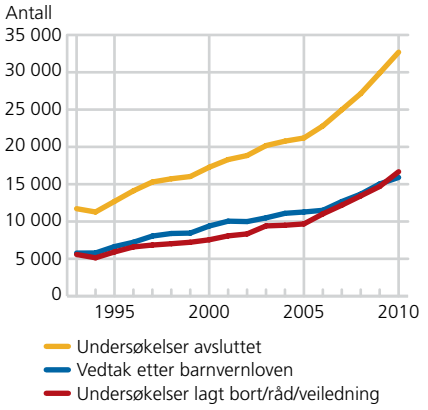

Kilde: Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Antall barn og unge med barnevernstiltak, etter tiltak. 0-22 år. Per 31. desember 1993-2010**

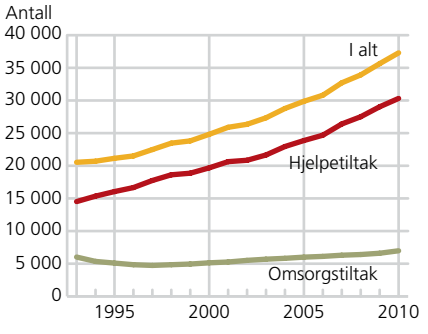

Kilde: Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Gangen i en barnevernssak

Det var nesten 50 000 barn i alderen 0-22 år som i løpet av 2010 mottok ett eller flere tiltak fra barnevernet. Dette er omtrent like mange som det bor i en middels stor norsk by, for eksempel Skien eller Bodø. Mange blir nok betenkt når man ser et så høyt tall, og det er naturlig å spørre seg hvordan dette store systemet fungerer, og hvordan gangen i barnevernssystemet er. Kort fortalt starter et barns kontakt med barnevernet med en melding, som kan gå til en undersøkelse som igjen kan føre til iverksettelse av tiltak.

En barnevernssak starter som regel med at barnevernet mottar en melding fra en person eller en instans med bekymring for et barn. Alle som bekymrer seg for et barns utvikling eller omsorg, kan ta kontakt med barnevernstjenesten om dette (Regjeringen 2011).

Paragraf 4-2 i barnevernloven sier at barnevernstjenesten skal snarest, og senest innen en uke, gjennomgå innkomne meldinger og vurdere om meldingen skal følges opp med undersøkelser. I loven står det spesifisert at om det er rimelig grunn til å anta at det foreligger forhold som kan gi grunnlag for tiltak, skal en undersøkelse iverksettes. Foreldrene, eller den barnet bor hos, kan ikke motsette seg at en undersøkelse blir gjennomført ved besøk i hjemmet. Fristene for gjennomføringen av en undersøkelse er snarest, og senest innen tre måneder. I særlige tilfeller kan fristen være seks måneder.

I barnevernsstatistikken finnes det ingen oversikt over det totale antallet meldinger, men for de meldingene der det åpnes undersøkelse, registreres det hvem som meldte saken, og saksinnhold i meldingen. Barnevernsstatistikken viser at fra 1993 til 2010 har tallet på undersøkelser som ble påbegynt, økt sterkt, fra 12 900 til 32 900. Bare siden årtusenskiftet har antallet påbegynte undersøkelser blitt fordoblet (se figur 2).

I perioden 1993-2010 har antall undersøkelser som førte til vedtak etter barnevernloven, nesten blitt tredoblet, fra om lag 5 800 til 15 900 I tillegg har det også vært en markant økning i antall påbegynte undersøkelser per 1 000 barn (0-17 år) i denne perioden. Oppgangen har vært over 100 prosent, fra 13 barn per 1 000 til nærmere 30 (se figur 2). I 2010 var det foreldrene selv, skolen og barnevernet som var de vanligste meldningsinstansene for påbegynte undersøkelser. Hver av disse sto bak i overkant av 4 000 meldinger. I 1993 var også de samme tre instansene de vanligste sammen med barnevernsvakten, som er barnevernets akuttberedskap på kveldstid og i helger.

Når barnevernet mottar mer enn 32 900 meldinger i løpet av ett år, viser det at det er stor aktivitet, og at mange tar kontakt når de er bekymret for barns utvikling og omsorg. En undersøkelse avsluttes ved at det enten gjøres vedtak om henleggelse av saken eller vedtak om tiltak etter en av paragrafene i barnevernloven. Statistikken viser at omtrent halvparten av undersøkelsene som ble gjennomført i løpet av årene fra 1993 til og med 2010, endte med iverksettelse av tiltak (se figur 3).

Hvorfor settes det i gang tiltak?

I 2010 ble det registrert totalt 13 700 nye barn i barnevernet (se tabell 1). Forholdene i hjemmet oppgis som grunn til tiltaket hos over halvparten av de nye barna. Andre viktige årsaker til tiltak er adferdsproblemer hos barnet selv, psykiske lidelser hos foreldrene, manglende omsorgsevne hos foreldre, foreldrenes rusmisbruk samt vold i hjemmet. Det er som regel ikke en enkelt

grunn til at barnevernet kommer frem til at det bør iverksettes tiltak overfor et barn. Mange av årsakene er overlappende, og et tiltak kan også ha flere oppgitte årsaker. Blant de nye barna i barnevernet er alle aldersgruppene nokså like i størrelse.

Barnevernet har mange tiltak de kan velge mellom, alt etter hva slags behov barnet og familien har. Det er to hovedkategorier barnevernets tiltak deles inn i, hjelpetiltak og omsorgstiltak (se figur 4 og tekstboks om tiltak i barnevernet).

I den gjeldende barnevernloven er det satt større fokus på forebyggende tiltak og barnas behov, samt å komme tidlig inn i familier med problemer. Et resultat av denne satsingen er blant annet at den observerte veksten i antall barnevernsbarn i stor grad er knyttet til hjelpetiltak. Barn og unge med hjelpetiltak i alderen 0-22 år ved utgangen av året har nesten blitt fordoblet i perioden 1993-2010, fra 14 500 til 30 300.

Repertoaret av hjelpetiltak i hjemmet har økt i takt med en stadig større bevissthet rundt betydningen av forebyggende arbeid. Dagens barnevern innebærer metoder som «søker å møte barns og foreldres behov på en forebyggende måte, på et tidlig tidspunkt i kontakten med tjenestene, og har som mål å styrke evnen til mestring og redusere risikoen for at barn blir bærere av problemer» (Schjelderup mfl. 2005).

I dag er det spesifisert 28 forskjellige tiltak i barnvernsstatistikken (se tabell 2). Alle tiltakene kan være enten hjelpe- eller omsorgstiltak avhengig av om barnet er under barnevernets omsorg etter paragraf 4-12 eller ikke. Det mest vanlige tiltaket per 31. desember 2010 var vedtak om råd og veiledning som 29 prosent av barn og unge med tiltak mottok. Andre mye brukte tiltak var fosterhjem (24 prosent), besøkshjem/avlastningstiltak (23 prosent) og økonomisk hjelp (17 prosent). Et barn kan ha mange tiltak, slik at antall tiltak registrert i statistikken vil være høyere enn antall barn. Ved utgangen av 2010 var det registrert 74 000 tiltak fordelt på 37 300 barn og unge.

Omsorgstiltak – når hjelpetiltak ikke er nok

Når barn ikke har voksne omsorgspersoner rundt seg som kan ta vare på dem, eller barnevernet oppfatter situasjonen i hjemmet som så vanskelig og skadelig at det er nødvendig å flytte barnet på ubestemt tid, kan barnevernet overta omsorgen

Tabell 1. **Antall nye barn og unge med barnevernstiltak, etter grunn til å sette i verk tiltak og aldersgrupper. 0-22 år. 2010**

Grunn til å sette i verk tiltak	I alt	0-5 år	6-12 år	13-17 år	18 år og uoppgitt
2010 i alt	**13 727**	**4 078**	**4 654**	**4 499**	**496**
Forholdene i hjemmet, særlige behov	7 200	2 236	2 752	2 068	144
Barnets adferd (sosialt avvik, kriminalitet)	1 596	98	408	1 024	66
Psykiske lidelser hos foreldre	1 489	676	540	253	20
Manglende omsorgsevne hos foreldre	1 259	540	364	327	28
Foreldres rusmisbruk	1 134	518	346	260	10
Vold i hjemmet	843	307	330	194	12
Andre grunner	4 788	1 030	1 425	1 990	343

Kilde: Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Tiltak i barnevernet

Paragraf 4-4 i barnevernloven omhandler *hjelpetiltak*, og den sier at barnevernstjenesten skal bidra til å gi det enkelte barn gode levekår og utviklingsmuligheter ved råd, veiledning og hjelpetiltak. I paragraf 4-4 står det videre at barnevernstjenesten skal, når barnet på grunn av forholdene i hjemmet eller av andre grunner har særlige behov for det, sørge for å sette i verk hjelpetiltak for barnet og familien, for eksempel støttekontakt, plass i barnehage, besøkshjem, avlastningstiltak i hjemmet, opphold i senter for foreldre og barn eller andre foreldrestøttende tiltak.

På samme måte skal barnevernstjenesten også søke å sette i verk tiltak som fritidsaktiviteter, tilbud om utdanning eller arbeid eller anledning til å bo utenfor hjemmet. Barnevernstjenesten kan sette hjemmet under tilsyn, og også yte økonomisk stønad som hjelpetiltak for barnet.

Omsorgstiltak er etter lov om barneverntjenester hjemlet i paragraf 4-12. Det er bare personer under 18 år som kan ha omsorgstiltak fra barnevernet. Alle vedtak om å ta omsorgen for barnet og plassere det til oppfostring borte fra hjemmet skal avgjøres i fylkesnemnda. Ved omsorgsovertakelse er fosterhjem og institusjon de vanligste plasseringsalternativene. Når barnet er under omsorg, vil alle tiltak barnet har, bli registrert som omsorgstiltak.

Kriterier for omsorgsovertakelse kan være (jamfør barnevernloven paragraf 4-12)

a) Alvorlige mangler med den daglige omsorgen for barnet, eller alvorlige mangler i den personlige kontakt barnet trenger etter sin alder og utvikling.

b) Dersom foreldrene ikke sørger for at et sykt, funksjonshemmet eller spesielt hjelpetrengende barn får dekket sitt særlige behov for behandling og opplæring.

c) Dersom barnet blir mishandlet eller utsatt for andre alvorlige overgrep i hjemmet.

d) Dersom det er overveiende sannsynlig at barnets helse eller utvikling kan bli alvorlig skadd fordi foreldrene er ute av stand til å ta tilstrekkelig ansvar for barnet.

Tabell 2. **Antall barnevernstiltak blant barn og unge 0-22 år, etter tiltakstyper. Per 31. desember 2010**

Tiltak	Antall tiltak iverksatt
Antall barn med tiltak i alt	**37 296**
Antall tiltak i alt	**74 070**
Vedtak om råd og veiledning	10 823
Fosterhjem[1]	8 787
Besøkshjem/avlastningstiltak	8 515
Økonomisk hjelp	6 174
Vedtak om deltakelse i ansvarsgruppe	4 638
Barnehage	3 979
Skolefritidsordning (SFO)	3 732
Fritidsaktiviteter	3 281
Støttekontakt	2 777
Andre hjemmebaserte tiltak	2 707
Barnevernsinstitusjon	1 373
Bolig med oppfølging	1 170
Hjemmekonsulent/ avlastning hjemme	1 117
Tilsyn	920
Egen bolig/hybel	661
PMTO – foreldreopplæring	647
Medisinsk undersøkelse og behandling	479
Beredskapshjem	438
MST – multisystemisk terapi	354
Utdanning/arbeid	305
Poliklinisk psykiatrisk behandling	225
Senter for foreldre og barn	175
Andre behandlingsinstitusjoner	63
Behandling av barn med særlige opplæringsbehov	38
Andre tiltak[2]	10 692

[1] Fire fosterhjemskategorier, ordinært fosterhjem i eller utenfor familien og forsterket fosterhjem i eller utenfor familien er her slått sammen til ett tiltak.

[2] Tiltaket «andre tiltak» omfatter sannsynligvis miljøarbeid som lokale varianter av MST og PMTO, samtaler, skole/leksehjelp, rusinnsatser (urinprøvekontroller), fritidsaktiviteter blant annet sammen med voksne fra barnevernstjenesten, transport, husmorvikar, tolketjenester og tverrfaglig samarbeid (Saasen og Løkholm 2010).

Kilde: Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Artikkelen omtaler ikke trygd og sosialhjelp. For tall om dette viser vi til de sosiale indikatorene 7.1-7.18 bak i tidsskriftet, og ellers til tidligere utgaver av Samfunnsspeilet.

for barnet. Per 31. desember 2010 var det nesten 7 000 barn med omsorgstiltak (se tekstboks om tiltak i barnevernet) i Norge. 90 prosent av disse barna bodde i fosterhjem, mens de resterende bodde på institusjon (8 prosent) eller i beredskapshjem (2 prosent). Noen få bodde også på hybel eller i annen bolig med oppfølgning fra barnevernet.

I dag har nesten 19 prosent av barna i barnevernet omsorgstiltak, mens i overkant av 30 prosent hadde det i 1993. Selv om andelen barnevernsbarn med omsorgstiltak har gått ned, viser statistikken samtidig en vekst i antall barn med omsorgstiltak i perioden, fra rett over 6 000 barn til nesten 7 000. Dette skyldes at økningen i hjelpetiltak har vært klart større enn veksten i omsorgstiltak.

Ikke bare barn – et tiår med vekst i ettervern

I utgangspunktet iverksetter barnevernet tiltak kun for barn under 18 år. I 1998 ble barnevernloven endret slik at tiltak som iverksettes før barnet er 18 år, kan videreføres eller erstattes med andre hjelpetiltak såfremt barnet gir sitt samtykke til dette. Slike tiltak kan opprettholdes til barnet fyller 23 år, og en fellesbetegnelse for tiltak til aldersgruppen 18-22 år er ettervern. Før denne lovendringen var øvre grense for ettervern 20 år, og det var kun anledning til å opprettholde tiltak som var iverksatt før de fylte 18 år. Lovendringen i 1998 var med andre ord en betydelig utvidelse av ettervernet for unge i barnevernet i Norge. Det er imidlertid fortsatt ikke slik at unge i barnevernet har ubetinget rett på ettervern når vilkårene i loven er oppfylt.

Antall unge med ettervernstiltak fra barnevernet har doblet seg fra utgangen av år 2000 til utgangen av 2010, fra 1 700 til 3 500 unge. Dette viser at den økte satsingen på ettervern gjennom lovendringen i 1998 har gjort at flere blir fulgt opp med ettervernstiltak. Det er spesielt mange unge på 18 år som får ettervern fra barnevernet (se figur 5). Denne gruppen har hatt en andel på omtrent halvparten av alle med ettervern i alle årene etter årtusenskiftet.

En nærmere kikk på tallene for utgangen av 2010 viser at om vi slår sammen tiltakene *hybel og bolig med oppfølging*, er dette det mest brukte tiltaket blant ettervernsklientene. Andre tiltak som ofte blir brukt i denne gruppen, er økonomisk hjelp, fosterhjem og barnevernsinstitusjon.

Adferdsproblemer hos barn

Noen ganger er det ikke bare forholdene i hjemmet som er årsaken til at det iverksettes tiltak overfor et barn, men også adferden til barnet selv. I 2010 ble barnets adferd (sosialt avvik, kriminalitet) oppgitt som årsak til nesten 12 prosent av nye tiltak. Psykiske problemer hos barnet ble oppgitt som årsak i nesten 4 prosent av tilfellene, mens rusmiddelbruk var en del av bakgrunnen for i underkant av 2 prosent av tiltakene. Ser man kun på barn i alderen 13-17 år, var adferd, psykiske problemer og rusmisbruk oppgitt i henholdsvis 23, 8 og 3 prosent av tiltakene (Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå).

For noen av disse barna vil ikke hjelpetiltak i hjemmet være tilstrekkelig. Ifølge barnevernloven kan forhold som alvorlig eller gjentatt kriminalitet, vedvarende misbruk av rusmidler eller andre alvorlige forhold kunne føre til institusjonsplassering selv om både barnet og de som har foreldreansvaret, er uenige i dette. Slike vedtak ansees som et alvorlig inngrep i et barns liv og skal behandles i fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker etter samme reglene som vedtak om omsorgsovertakelse (se tekstboks om fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker).

Barn med alvorlige adferdsproblemer kan også velge å frivillig flytte på institusjon for å få hjelp. For barn som er over 15 år holder det at barnet ønsker en plassering, for barn under 15 år må de som har foreldreansvaret, være enige i plasseringen. I følge barnevernsinstitusjonsstatistikken som er en summarisk statistikk som foreløpig bare har publisert tall for 2007-2009, var 17 prosent av institusjonsplasseringene ved utgangen av 2009 knyttet til barn med adferdsproblemer som enten frivillig eller ved tvang var på institusjon.

Nest etter fosterhjemsplasseringer har barnevernsinstitusjonene spilt en sentral rolle i å hjelpe vanskeligstilte barn og unge (Befring 2010). Ved utgangen av 2009 var det 1 868 institusjonsplasser i Norge, hvorav 1 545 var i bruk. 621 av disse var omsorgsplasseringer, mens 526 var frivillige plasseringer. 135 barn var plassert på akutte kortvarige tiltak, mens 263 barn var plassert på institusjon på grunn av egen adferd. Antall omsorgsplasseringer på institusjon per 31. desember har økt fra 415 i 2007 til 621 i 2009, en oppgang på nesten 50 prosent (se tabell 3). Denne økningen skyldes i all hovedsak økning i antall enslige mindreårige asylsøkere.

Fokus på barnevern

Vi har her sett på utviklingen innenfor barnevernet i Norge fra 1993 til 2010. Den nye barnevernloven fra 1993 økte oppmerksomheten på forebyggende tiltak, og deler av den økningen vi ser i både antall ansatte og antall barn med barnevernstiltak, kan tilskrives dette. Barnevernet når i dag ut til flere barn enn tidligere og benytter seg av en rekke ulike tiltak for å bedre situasjonen til utsatte barn og deres familier. Statistikken viser imidlertid også at flere barn har omsorgstiltak i 2010 enn i 1993.

Det er mange grunner til at barnevernet vokser, og Norge er ifølge Kojan (2011) ikke alene om en slik vekst. I tillegg til faktorer som er nevnt tidligere, med økt ettervern og ønske om tidlig intervensjon har nok også faktorer som velstandsøkningen i Norge spilt en sentral rolle i den forstand at den innebærer mer ressurser til barnevernet og profesjonsutvikling (Kojan 2011).

Det er all grunn til å tro at økningen innenfor barnevernet ikke vil avta med det første. I 2011 har det blitt bevilget penger til 400 nye stillinger i barnevernet. Barne-, likestillings- og inkluderingsminister Audun Lysbakken oppsummerer situasjonen slik: *«Barnevernet er mer kompetent enn tidligere, har større tillit i befolkningen og det er mer oppmerksomhet rundt barnevernets arbeid enn før – en positiv utvikling som må fortsette!»* (Dagsavisen 2011).

Fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker

Hvis kriteriene for omsorgsovertakelse er til stede, og det ikke er mulig å skape tilfredsstillende forhold for barnet med hjelpetiltak i hjemmet, vil barnevernstjenesten sende en begjæring om tiltak til fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker. Fylkesnemnda behandler også vedtak om plassering på institusjon etter paragraf 4-24 og 4-25. Fylkesnemnd ble innført med loven iverksatt i 1993.

Fylkesnemnda er et domstolslignende organ som ledes av en person som oppfyller kravet til dommer, og består ellers av minst en representant fra fagkyndig utvalg og en fra vanlig medlemsutvalg. Før vedtak om omsorgsovertakelse fattes avholdes det et forhandlingsmøte hvor partene er til stede og representeres av egen advokat. Et slikt møte vil normalt sett holdes innen fire uker etter at barnevernet sendte inn sin begjæring. I løpet av forhandlingsmøtet blir det lagt frem bevis og avhørt vitner og sakkyndige for å belyse saken så godt som mulig. Vedtak i fylkesnemnda skal gjøres senest to uker etter forhandlingsmøtet. Vedtak i fylkesnemnda kan ankes inn for tingretten.

Figur 5. **Antall unge med barnevernstiltak (ettervern). 18-22 år. Per 31. desember. 2000-2010**

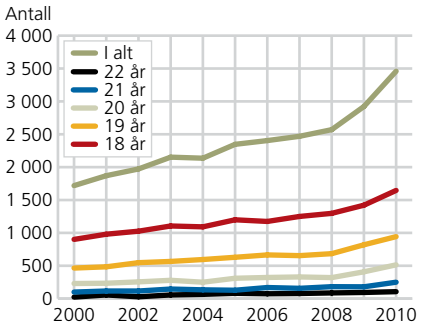

Kilde: Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. **Antall barn og unge på institusjon, etter paragraf brukt ved plassering. Per 31. desember. 2007-2009**

	2007	2008	2009
I alt	**1 427**	**1 521**	**1 545**
Omsorg (i hovedsak § 4-12 og § 5A-1)	415	514	621
Frivillig (§ 1-3, § 4-3, § 4-4 2. og 5. ledd)	535	552	526
Adferd (§ 4-24 og § 4-26)	277	273	263
Akutt (§ 4-6, 1. og 2. ledd og § 4-25)	200	182	135

Kilde: Barnevernsinstitusjonsstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

Barnevernloven. (1992): Lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester.

Barnevernsstatistikken, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/barneverng/

Befring, E. (2010): «Barnevernet i historisk lys», i Befring, E., Frønes, I. og Sørlie, M-A. (red.): *Sårbare unge*, Oslo, Gyldendal, s. 15-31.

Barnevernsinstitusjonsstatistikken, Statistisk sentralbyrå. http://www.ssb.no/barneverni/

Dagsavisen (2011): http://www.nyemeninger.no/alle_meninger/cat1003/subcat1010/thread140319/#post_140319

Kojan, B.H. (2011): *Klasseblikk på et barnevern i vekst*, Doktoravhandlinger ved NTNU 2011:134.

NOU (2009:08): Norges offentlige utredninger: Kompetanseutvikling i barnevernet.

Regjeringen (2011): http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/barnevern.html?id=1058

Schjelderup, L., Cecilie Omre og Edgar Martinsen (red.) (2005): *Nye metoder i et moderne barnevern*. Bergen, Fagbokforlaget.

Saasen, R. og Løkholm, T. (2010): Andre tiltak – de skjulte tiltakene, Tidsskriftet *Norges barnevern* 03/2010.

Papiravisen taper terreng, boka i framgang

Mens stadig færre leser papiraviser, og opplaget går ned, har det vært en tidobling i andelen som bruker Internett de siste ti åra. Antall bokutgivelser har økt de seinere åra. Det samme gjelder boklesingen. Derimot har det blitt færre bibliotek. Sammenlignet med 23 andre land i Europa er nordmenn blant dem som oftest går på idrettsarrangement. Ferieovernattingene øker her til lands, og kvinner har flere ferieovernattinger enn menn.

Odd Frank Vaage

Figur 1. **Andel som har lest papiravis og internettutgave av papiravis en gjennomsnittsdag. 9-79 år. 1991-2010. Prosent**

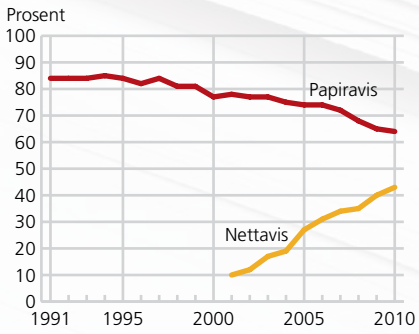

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Odd Frank Vaage er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (odd.vaage@ssb.no)

Mens den tradisjonelle bruken av kulturtilbud endrer seg sakte (Vaage 2009), har det vært vesentlige endringer i mediebruken i de seinere åra. Antall dagsaviser per 1 000 innbyggere gir en god indikasjon på hvor vanlig det er å lese papiraviser. Opplaget økte jevnt gjennom 1980-tallet. Dette skjedde samtidig med at antallet husholdninger økte, så veksten i antall aviser per husholdning var mer beskjeden. I 1992 var avislesningen på topp, med 688 aviser per 1 000 innbyggere. Etter 1992 har tallet sunket jevnt (Høst og Vaage 2010). I 2010 var nettoopplaget per 1 000 innbyggere nede i 387, altså nær en halvering på 18 år.

Færre leser aviser i løpet av dagen

En annen indikasjon på at papiravisen taper terreng, er at færre leser aviser i løpet av dagen (se figur 1). Denne nedgangen har vært gradvis, men har vært særlig tydelig fra 1998 og framover. Men mange har byttet ut papiravisen med nyheter på Internett. I de siste åra har lesing av nettaviser vært stadig økende. 43 prosent av befolkningen leste nettutgaver av aviser en gjennomsnittsdag i 2010. I 2001 var andelen 10 prosent. (Vaage 2011a).

I 1991 var det flere avislesere enn fjernsynsseere. Mens 84 prosent leste avis en gjennomsnittsdag, var andelen som så på tv en gjennomsnittsdag, på 81 prosent. Avisen var dermed det mest brukte mediet. Slik er det ikke lenger. I 2010 var det 82 prosent som hadde sett på fjernsyn i løpet av dagen, mens det var 64 prosent som hadde lest avis. Ser vi derimot på andelen som enten har lest avis på papir eller på nett, blir andelen 80 prosent, som ikke er så langt fra andelen avislesere i 1991.

Endringen i avislesing er særlig markant blant 16-24-åringene. I 1991 var andelen papiravislesere i denne gruppen på 84 prosent. I 2010 var denne andelen sunket til 48 prosent, mens 58 prosent hadde lest avisenes nettversjon.

Mer enn tidoblet internettbruk på ti år

I 2000 brukte 7 prosent av befolkningen Internett en gjennomsnittsdag. Her er all internettbruk regnet med, uansett hvor bruken fant sted. I 2010 var andelen brukere per dag økt til 77 prosent. Internettbruken er dermed mer enn tidoblet på ti år (Vaage 2011a). Personer i alderen 16-24 år er de ivrigste nettbrukerne, med en daglig andel på 93 prosent. Bruk av hjemme-pc har økt betydelig de siste 15 åra, fra 9 prosent i 1995 til 68 prosent i 2010.

Både kvinner og menn brukte langt oftere hjemme-pc og Internett i 2010 (81 prosent menn og 73 prosent kvinner) enn i 1997 (10 prosent menn og 3 prosent kvinner). Selv om kvinnene har nærmet seg mennene i så måte, er det fremdeles klare kjønnsforskjeller. Det er særlig blant de eldre at forskjel-

len er stor. Blant personer i alderen 67-79 år var det i 2010 52 prosent av mennene og 36 prosent av kvinnene som brukte Internett en gjennomsnittsdag.

Figur 2 viser tida som ble brukt til ulike elektroniske medier per døgn blant noen utvalgte aldersgrupper i åra 1991-2010. Noe av økningen i tida foran fjernsynsskjermen skyldes at målemetoden for dette mediet ble forandret fra og med 1999. Endringen i målemetode førte til at tallene for tida brukt til fjernsynsseing per dag økte med om lag ti minutter i gjennomsnitt.

9-15-åringene tilbrakte stadig mer tid foran fjernsynet fra 1991 til 2003, deretter gikk tidsbruken foran tv-en ned. De lyttet også mindre på radio og på plater/kassetter/cd. Video- og dvd-titting har heller ikke blitt mer vanlig (se figur 2). Totalt sett har disse endringene ført til at barn i alderen 9-15 år bruker noe mindre tid på de tradisjonelle massemediene, fra 3 timer og 34 minutter per dag i 1991, til 3 timer og 4 minutter i 2010, altså en nedgang på 30 minutter. Tiden til elektronisk mediebruk er likevel på 4 timer og 10 minutter i 2010. Dette skyldes bruken av Internett, som ikke eksisterte i 1991, og som var svært lite utbygd i 1997.

Sterk økning i internettbruken blant unge

Unge i alderen 16-24 år har de seinere åra sett noe mindre på tv og noe mer på video/dvd enn tidligere, og de har lyttet betydelig mindre på radio. De bruker heller tid på Internett. Fra 2003 til 2010 har tida brukt på Internett en gjennomsnittsdag økt mye – fra 58 minutter til 2 timer og 42 minutter. Tar vi med dette mediet, er det denne aldersgruppen som bruker mest tid til elektroniske medier en gjennomsnittsdag.

Figur 2. **Tid brukt til ulike elektroniske massemedier en gjennomsnittsdag, etter alder. 9-79 år. 1991, 1997, 2003 og 2010. Minutter**

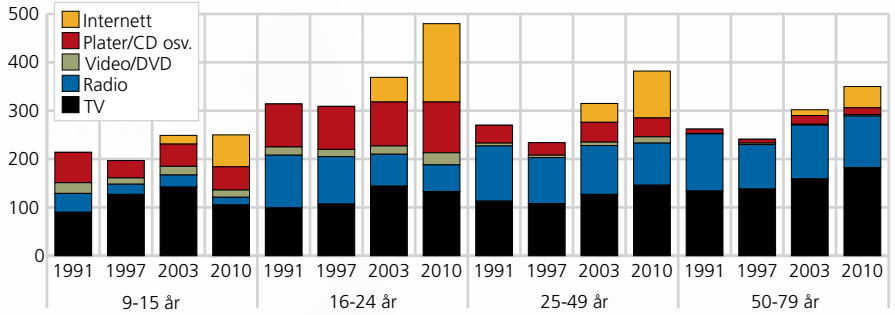

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Andel som hadde tilgang til ulike elektroniske tilbud i hjemmet. 1999-2010. Prosent**

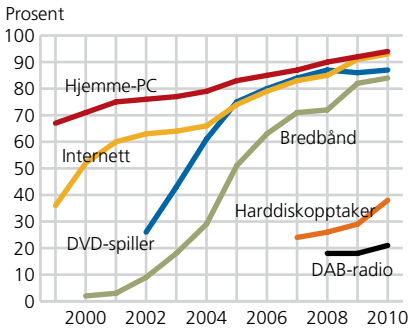

Kilde: Mediebruksundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

De godt voksne og de eldre (25-79 år) bruker mer tid foran fjernsynet nå enn tidligere. Radiolyttingen har derimot holdt seg nokså stabil. Alt i alt brukte godt voksne og eldre de tradisjonelle elektroniske medietilbudene mer i 2010 enn i 1991. I tillegg kommer internettbruken, som er økende, men fremdeles ikke er så stor som for de unge.

57 Channels (And nothin' on) sang Bruce Springsteen i 1992. Og norske mediebrukere i 2010 ser ut til å være enige; til tross for stadig økt tilgang til fjernsynskanaler og flere kanaler som sender programmer døgnet rundt, har ikke tv-seingen økt i samme takt. I 1991 hadde 5 prosent parabolantenne, og 29 prosent hadde kabelanlegg. Disse tallene har økt til henholdsvis 36 og 48 prosent i 2010. De som ser på fjernsyn en gjennomsnittsdag, brukte 2 timer og 48 minutter i 2000. Det har økt til 3 timer og 5 minutter i 2010, det vil si en økning på 10 prosent på disse åra (Vaage 2011a).

84 prosent har bredbånd

Figur 3 viser utviklingen i de nyere medietilbudene. Hjemme-pc var allerede på slutten av 1990-tallet godt utbredt. Andelen som hadde pc hjemme, var 67 prosent i 1999. Det har vært en gradvis økning, til 94 prosent i 2010. Og alle som har pc, har i dag tilgang til Internett. I 1999 hadde 36 prosent Internett hjemme, i 2010 93 prosent. Bredbåndutgaven av Internett har også hatt en noenlunde tilsvarende økning. I 2010 lå tilgangen på 84 prosent (86 prosent blant menn og 81 prosent blant kvinner). Blant personer i alderen 67-79 år var tilgangen på 56 prosent (62 prosent blant menn og 50 prosent blant kvinner). Det er med andre ord ikke alle grupper i befolkningen som har full tilgang til bredbånd i hjemmet.

24 prosent hadde tilgang til harddiskopptaker i hjemmet i 2007. Harddiskopptaker er et apparat der man kan overføre programmer fra tv til en datafil og derved se programmene når man selv ønsker det. I 2010 var det 38 prosent som hadde en slik mulighet, altså nesten fire av ti i befolkningen. Det går noe langsommere med utbredelsen av DAB-radio, det vi si radio med digitale sendinger, som gir spesielt god kvalitet på lyden. 18 prosent hadde en slik radio hjemme i 2008, i 2010 hadde andelen økt til 21 prosent.

Flere bokutgivelser, færre bibliotek

Antallet skjønnlitterære bokutgivelser har variert en del de siste 20 åra, men økte veldig fra 1986, da det var 900 utgivelser, til over 3 100 i 2010. Til tross for at det blir flere bøker på markedet, bruker vi folkebibliotekene mindre, samtidig som mange biblioteker legges ned. Mens vi i 1992 lånte i snitt 4,9 bøker hver per år, lånte vi bare 3,5 bøker i 2010. Fra 1993 til 2009 har det blitt færre folkebibliotek, en nedgang fra 1 184 til 784 (Kulturstatistikk 2009). Dette kan muligens være med på å forklare utlånsnedgangen.

I 1991 oppga 24 prosent at de leste bok på fritida en tilfeldig valgt dag. Andelen sank til 17 prosent per dag i 1997, men har så økt til 24 prosent i 2010, henholdsvis 19 prosent blant menn og 30 prosent blant kvinner. Dette viser at kvinner er ivrigere boklesere på fritida enn menn er. Blant dem som leste bøker, var det 71 prosent som hadde lest en roman eller en novellesamling. Blant kvinnelige boklesere var det 76 prosent som leste denne typen bøker en gjennomsnittsdag, mens andelen var 64 prosent blant mannlige lesere. Menn leste mer faktabøker enn kvinner (Vaage 2011a).

De unge sitter sjeldnere med nesa i ei bok. I 1991 hadde 28 prosent i aldersgruppen 16-24 år lest bok på fritida en gjennomsnittsdag. I 2010 var andelen sunket til 20 prosent. Den økningen som har funnet sted for boklesing de seinere åra for befolkningen som helhet, gjelder dermed ikke for de unge.

Flere eldre på kino

Unge går oftest på kino, og slik har det «alltid» vært. Likevel – det blir stadig flere eldre som finner veien til kinosalene. Tre av ti i alderen 67-79 år hadde vært på kino siste tolv måneder i 2010, tre ganger så mange som i 1991. I 2009 gikk filmen om den norske motstandshelten fra 2. verdenskrig, Max Manus, på kino. Samme år var fire av ti i denne aldersgruppen på kino, noe som kanskje skyldes denne filmen.

Mens det i 2001 var 4,5 kinobesøk per år i snitt blant befolkningen, sank dette tallet til 3,5 i 2010. Blant barn i alderen 9-15 år sank besøket i denne perioden fra 5,7 til 4,3. Den mest iøynefallende nedgangen gjelder dem i alderen 16-24-år; for dem sank besøkstallet fra 10,0 til 6,6 i denne perioden. Vi må anta at dvd/Blu-ray og filmer lastet ned fra Internett kan være en årsak til færre kinobesøk for denne aldersgruppen.

Flest på idrettsarrangement i Slovakia, deretter Norge

I 2006 ble det gjennomført en undersøkelse om kulturbruk blant innbyggerne i 24 land i Europa. Bruken av ulike kulturtilbud er beskrevet i en annen artikkel i Samfunnsspeilet (Vaage 2011b). Her skal vi se på fordelingen av publikum på idrettsarrangement. Gjennomsnittsandelen som har vært og sett på idrettsarrangement siste tolv måneder i de 24 landene vi ser på i Europa, var 35 prosent i 2006 (se figur 4). Andelen var størst i Slovakia, 58 prosent, fulgt av Norge, Luxemburg og Irland på delt andreplass, med 45 prosent. De

Figur 4. **Andel som har vært og sett på idrettsarrangement siste tolv måneder i 24 europeiske land. 16 år og over. 2006. Prosent**

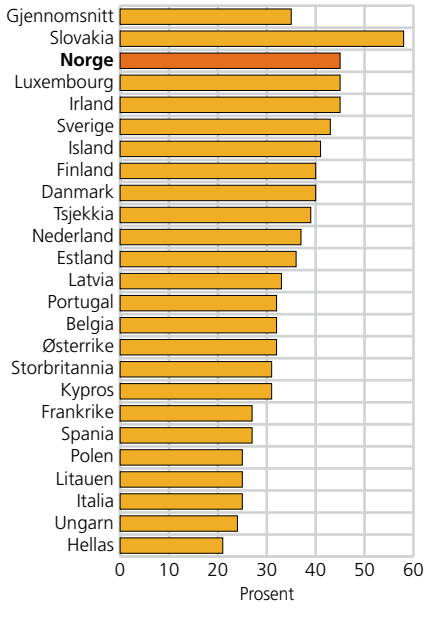

Kilde: EU_SILC 2006, Eurostat.

Figur 5. **Antall overnattinger på feriereise siste tolv måneder, i alt og etter kjønn. 16-79 år. 1997-2010**

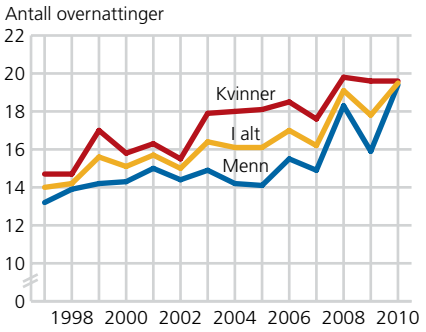

Kilde: Reisevaneundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

nordiske land lå betydelig over gjennomsnittet. Lavest andel finner vi i Hellas, med 21 prosent, fulgt av Ungarn, Italia, Litauen og Polen.

Undersøkelsen viser også hvor mange ganger befolkningen i ulike land har vært på idrettsarrangement siste tolv måneder. Norge og de andre nordiske land skårer høyt sammenlignet med andre land i Europa. Mens mer enn 10 prosent av befolkningen i alderen 16 år og over i de nordiske landene hadde vært på mer enn tolv slike arrangement de siste tolv månedene, var det bare 2 prosent som hadde vært like ofte på slike arrangement i Estland og Polen.

Flere ferieovernattinger

Statistisk sentralbyrås ferieundersøkelser (se tekstboks om datagrunnlag) viser at nordmenn har dratt mer på ferie de seinere åra (se figur 5). Mens vi i 1994 hadde omtrent 14 overnattinger i gjennomsnitt på feriereiser, var antallet 20 i 2010. Overnattingene har økt for både menn og kvinner. Tidligere undersøkelser har vist at kvinner har flere overnattinger enn menn. I 2010 var fordelingen temmelig jevn, med 19,4 overnattinger i snitt for menn og 19,6 for kvinner.

En synkende andel av befolkningen som ikke har vært på ferie, bekrefter at vi er blitt et mer ferierende folkeferd. I 1998 var det 28 prosent som ikke hadde vært på feriereise de siste tolv månedene, mot 20 prosent i 2010. Disse tallene tyder også på at kvinner er noe mer på ferie enn menn. I 1998 var andelen som ikke hadde vært på ferie, 29 prosent for menn og 28 prosent for kvinner. I 2010 var andelen 22 prosent for menn og 19 prosent for kvinner.

Datagrunnlag

Kultur- og mediebruksundersøkelsene er intervjuundersøkelser med et landsrepresentativt utvalg i alderen 9-79 år, om tilgang til og bruk av kultur- og massemedietilbud. Undersøkelsen om mediebruk gjennomføres hvert år. Nettoutvalg per undersøkelse er på om lag 2 000 personer.

Kulturstatistikken gis ut hvert år og gir en oversikt over tilgjengelig statistikk for ulike områder innenfor norsk kultur.

Reisevaneundersøkelsene er årlige intervjuundersøkelser om nordmenns ferie- og reisevaner, med et landsrepresentativt utvalg i alderen 16-79 år. Nettoutvalget er på om lag 2 000 personer.

Alle undersøkelsene utføres av Statistisk sentralbyrå.

«*EU Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) 2006*» er en undersøkelse regulert av EU (kommisjonen) og koordinert av Eurostat. Tallene for Norge blir samlet inn av Statistisk sentralbyrå. Det norske nettoutvalget er på om lag 5 800 personer.

Referanser

Kulturstatistikk (2009): Statistiske analyser 117, 2010, Statistisk sentralbyrå.

Høst, Sigurd og Odd Frank Vaage (2010): Avislesing ikke lenger for alle, Samfunnsspeilet 4, 2010, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2009): *Norsk kulturbarometer 2008,* Statistiske analyser 107, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2011a): *Norsk mediebarometer 2010,* Statistiske analyser 121, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2011b): Nordmenn blant de ivrigste på kulturbruk, Samfunnsspeilet 4, 2011, Statistisk sentralbyrå.

Kriminalitetsbilder i endring

Etter tusenårsskiftet har det samlet sett vært en betydelig nedgang i den registrerte kriminaliteten, og vi må antakelig mer enn 20 år tilbake for å finne mindre kriminalitet enn det vi har i dag. Nedgangen gjelder imidlertid ikke for alle typer lovbrudd, og lovbruddsbelastningen er ulik for ulike grupper og deler av landet. Generelt sett er de unge mest utsatt for lovbrudd, og det skjer mest kriminalitet i de største byene. Denne gjennomgangen viser imidlertid at lovbruddstypene også fordeler seg på andre måter, og at bruk av flere kilder og geografiske inndelinger gir andre bilder av kriminaliteten i Norge.

Stian Lid og Reid J. Stene

Ut fra kriminalstatistikkene etterforsker politiet dobbelt så mange forbrytelser i dag som på begynnelsen av 1980-tallet. Størst økning var det på 1980-tallet, da antall registrerte tyverier og andre vinningsforbrytelser vokste mye. Det totale omfanget av vinningslovbrudd var relativt stabilt fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til begynnelsen av 2000-tallet, og i denne perioden var det andre typer lovbrudd som preget endringene – og medførte en økning i den registrerte kriminaliteten. Etter dette har det totale omfanget av anmeldt kriminalitet blitt betydelig mindre, og tar vi høyde for befolkningsveksten, er omfanget i dag på samme nivå som på midten av 1990-tallet (se figur 1).

Figur 1. **Etterforskede (1980-1992) og anmeldte (1993-2010) forbrytelser, etter forbrytelsesgruppe. Per 1 000 innbyggere**

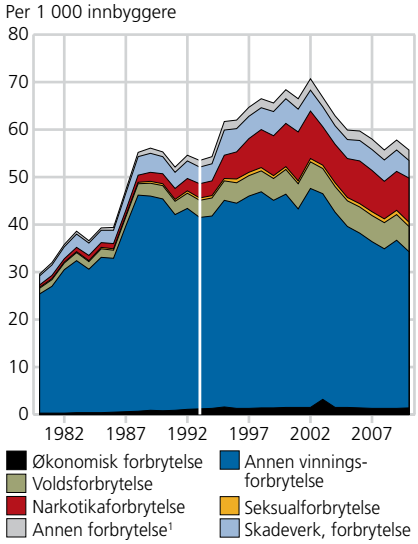

¹ Inneholder også miljøforbrytelser.
Kilde: Etterforskede lovbrudd, Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Lovbrudd, ofre og kriminalstatistikk

Kriminaliteten i samfunnet påvirker innholdet i våre statistikker om lovbrudd – enten de baserer seg på informasjon fra straffesakssystemet eller fra spørreundersøkelser. Det er imidlertid mange andre forhold enn omfang og endringer i lovstridig adferd som har betydning for hva slags – og hvor mye – kriminalitet som ender opp i våre tallbeskrivelser av kriminalitet (se tekstboks om SSBs kilder til beskrivelse av kriminalitetsutviklingen).

Opprettelsen og utviklingen av et elektronisk straffesaksregister er av betydning for innholdet i kriminalstatistikkene, spesielt i løpet av 1980- og første halvdel av 1990-tallet. Endringer i registreringspraksis er vesentlig for økningene i antall anmeldte og etterforskede lovbrudd på midten av 1990-tallet. Det er også slik at endringer i myndighetenes kontrollaktivitet overfor narkotika- og trafikkriminalitet er vesentlig for noen av de relativt store svingningene vi har sett for disse lovbruddstypene i løpet av de siste 10-15 årene.

Kilder til beskrivelser av kriminalitetsutviklingen

Statistikken over etterforskede forbrytelser strekker seg tilbake til 1957 og er derfor den mest sentrale kilden til å beskrive utviklingen i den registrerte kriminaliteten de siste 50 årene. Vil man se på utviklingen enda lenger tilbake, må man anvende statistikken over straffereaksjoner og fengslinger (jamfør Historisk statistikk 1994 og NOS Kriminalstatistikk 1846-2005). Fra 1992 ble forseelser inkludert i statistikken over etterforskede lovbrudd, og vi har i dag statistikk over anmeldte lovbrudd tilbake til 1993 og ofre for anmeldte lovbrudd tilbake til 2004.

De siste årenes utvikling i befolkningens utsatthet for vold, trusler, tyveri og skadeverk kan også beskrives ut fra levekårsundersøkelsene – som åtte ganger fra og med 1983 har inneholdt ulike spørsmål om utsatthet og uro for lovbrudd. Mer om utviklingen og de bakenforliggende forhold som kan ha betydning for statistikkene, se Thorsen, Lid og Stene (2009) – spesielt kapittel 3, 4, 5 og 13.

Stian Lid (t.v.) er kriminolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (stian.lid@ssb.no)

Reid J. Stene er kriminolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (reid.jone.stene@ssb.no)

Figur 2. **Utsatthet for lovbrudd, etter type lovbrudd. 1983-2007. Prosent av befolkningen 16 år og over**

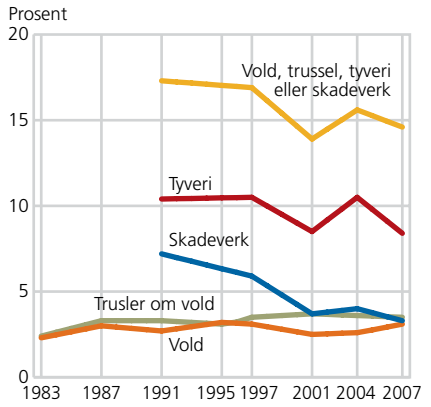

Kilde: Levekårsundersøkelsene. Utsatthet og uro for lovbrudd 1983-2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Personoffer, etter hovedlovbruddsgruppe. 2004-2010. Per 1 000 innbyggere**

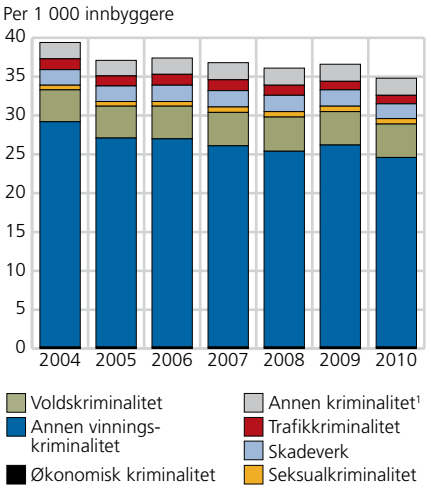

[1] Inneholder også narkotikakriminalitet, miljøkriminalitet og arbeidsmiljøkriminalitet.

Kilde: Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Anmeldte lovbrudd, etter type fornærmet. 2010. Antall**

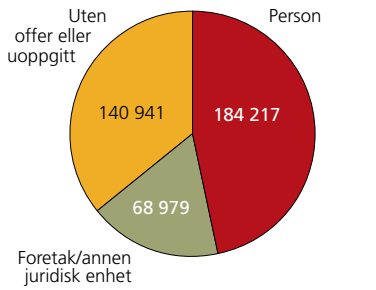

Kilde: Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Omfanget og endringene for andre typer lovbrudd er i større grad avhengig av ofrenes tilbøyelighet til å anmelde lovbrudd. Den siste levekårsundersøkelsen i 2007 viser at 22 prosent av alle tilfeller av vold og trusler – og nesten 60 prosent av alle tyverier – blir anmeldt til politiet. For de tyveriene der det er et større omfang av skader og tap, er anmeldelsestilbøyeligheten betydelig høyere. Virksomheter utsatt for økonomisk kriminalitet oppgir at de anmelder om lag 30 prosent av sakene de har vært utsatt for (Ellingsen 2010). I tillegg er det en del andre lovbrudd – blant annet begått mot barn, de minste foretakene eller andre grupper – som i ulikt omfang til ulike tider faller utenfor både spørreundersøkelsene og anmeldelsene til politiet.

En mindre utsatt befolkning

Både statistikkene over politianmeldelser og levekårsundersøkelsene tilsier at en mindre andel av befolkningen utsettes for kriminalitet nå enn tidligere – selv om disse kildene gir noe ulike beskrivelser av omfang, hvordan og når denne nedgangen skjedde.

Ifølge levekårsundersøkelsene — hvor vold og trusler er kartlagt siden 1983, og tyveri og skadeverk er kartlagt fra 1991 – har andelen av den voksne befolkningen som samlet sett blir utsatt for disse lovbruddene, vært relativt stabil i nesten alle disse årene. For skadeverk er andelen blitt halvert siden 1991 (se figur 2). En nærmere gjennomgang av kriminalstatistikkene tilbake til midten av 1980-tallet, spesielt for tyveri, tilsier også at vi er blitt mindre utsatt for kriminalitet de siste årene – og at andelen av befolkningen som utsettes for lovbrudd, var like stor eller større for 20 år siden (se figur 1 og 3).

Lovbrudd og ofre i dag

Samlet sett gir kildene til kvantitative beskrivelser av kriminaliteten oss noen relativt gode bilder av lovbruddsaktiviteten i befolkningen, og hvordan aktiviteten i rettssystemet endres over tid. Det er for eksempel rimelig samsvar mellom disse kildenes beskrivelser av hvem i befolkningen som utsettes for de ulike lovbruddstypene – og hvor disse skjer.

I alt 15 prosent av den voksne befolkningen oppga i Levekårsundersøkelsen 2007 at de var blitt utsatt for minst ett tilfelle av vold, trusler, tyveri eller skadeverk i løpet av de siste tolv månedene (se figur 2). I tillegg viser andre undersøkelser at om lag hvert sjette foretak med mer enn fem ansatte, årlig blir utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet (Ellingsen 2010).

Av de 394 000 anmeldte lovbruddene i 2010 var nesten halvparten (47 prosent) begått mot personer, og nesten 18 prosent mot foretak eller annen juridisk enhet. Ut fra anmeldelsene til politiet ble totalt 169 000 enkeltpersoner registrert som ofre for ett eller flere lovbrudd, det vil si 3,4 prosent av den bosatte befolkningen i Norge. Over 70 prosent av disse er utsatt for tyverier og annen vinningskriminalitet (se figur 3).

Mange lovbrudd blir begått uten at noen juridisk sett anses som fornærmet, og nesten 36 prosent av alle anmeldte lovbrudd i 2010 var uten et registrert offer (se figur 4). Narkotika- og trafikklovbrudd utgjør to tredeler av disse. For de mer alvorlige tilfellene, forbrytelsene, er 61 prosent av alle anmeldelsene registrert med en person som fornærmet.

De aller fleste kriminalstatistikkene viser at den registrerte kriminaliteten fordeler seg noe ulikt i landet – både når det gjelder omfang, type lovbrudd samt

hvor ofre og lovbrytere bor (Lid og Stene 2010). Ser vi hele landet samlet, ble det anmeldt 79 lovbrudd per 1 000 innbyggere i 2010. Oslo er det fylket der det er registrert klart flest lovbrudd, både i antall og i forhold til innbyggertall. Mye på grunn av det store omfanget av vinningskriminalitet ble det anmeldt 150 lovbrudd per 1 000 innbyggere i Oslo. Det er mer enn tre ganger så mange som i Møre og Romsdal eller Sogn og Fjordane, som er fylkene med minst registrert kriminalitet. Av alle anmeldte lovbrudd i Norge skjedde 23 prosent i Oslo, til tross for at kun 12 prosent av befolkningen var bosatt der.

Stor nedgang i boliginnbrudd og biltyverier

Tyverier og andre vinningslovbrudd utgjorde nesten halvparten av alle anmeldte lovbrudd i 2010, og nesten 127 000 vinningslovbrudd var begått mot personer og 43 500 mot foretak. I løpet av de siste åtte-ti årene har det vært en betydelig nedgang i den registrerte vinningskriminaliteten, og når vi tar hensyn til befolkningsøkningen, har omfanget blitt redusert med en firedel. I den siste levekårsundersøkelsen er omfanget av tyveriofre noe lavere enn på 1990-tallet – og i 2007 oppga mer enn 8 prosent, tilsvarende mer enn 300 000 av den voksne befolkningen, at de var utsatt for tyveri i løpet av det siste året.

Den høye tilbøyeligheten til å anmelde tyverier gjør at kriminalstatistikker som er basert på politiets register, er forholdsvis velegnet til å beskrive hvilke typer tyverier befolkningen faktisk blir utsatt for. Det kan for eksempel se ut til at tyver langt sjeldnere bryter seg inn i private boliger og fritidshus. I 2008 og 2009 var det imidlertid en viss økning, spesielt i grove tyverier fra boliger og hytter. I 2010 var det igjen en nedgang i forhold til året før av denne typen grove tyverier, og de 7 300 tilfellene er om lag 60 prosent færre enn for første halvdel av 1990-tallet (se figur 5).

Samlet sett er våre biler vel så mye utsatt for tyveri som våre hjem, og denne typen tyverier ser også ut til å ha blitt langt sjeldnere. I 2010 ble det anmeldt 10 900 brukstyverier av – og 9 300 grove tyverier fra – motorkjøretøy, i all hovedsak bil. Anmeldelsene av disse typene tyverier er samlet sett halvert siden 2003 (se figur 6). Antall anmeldte sykkeltyverier er også kraftig redusert, og de 14 800 tilfellene i 2010 er om lag 40 prosent færre enn på midten av 1990-tallet.

Nedgangen for tyveri mot biler og boliger er av de mest markante endringene i kriminalitetsbildet de siste ti årene, både i Norge og i mange andre land (Thorsen, Lid og Stene 2009). Vi er imidlertid i større grad utsatt for tyverier av mindre verdier – og når vi beveger oss ute i de offentlige rom. For eksempel økte antall anmeldelser for grove tyverier fra personer på offentlig sted – og simple tyverier som skjer på kafeer, restauranter og offentlige transportmidler – betydelig frem til begynnelsen av 2000-tallet. De siste syv-åtte årene har imidlertid ikke økningen i anmeldelser av denne typen tyverier fortsatt. Den siste levekårsundersøkelsen om lovbrudd viser at en større andel av dem som blir utsatt for tyveri, utsettes for tyveri uten at andre ting skades samtidig. De fleste tyverier skjer nå andre steder enn i tilknytning til boliger, fritidshus eller biler.

Selv om noen former for tyveri bidrar til at omfanget av lovbrudd og ofre fortsatt er stort, medfører den betydelige nedgangen som har vært av innbrudd i biler og hjem, at det samlet sett har vært en positiv utvikling for folk flest. Statistikken over etterforskede forbrytelser tilsier at vi må mer enn 20 år tilbake

Figur 5. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (bolig og fritidsbolig). 1993-2010. Antall**

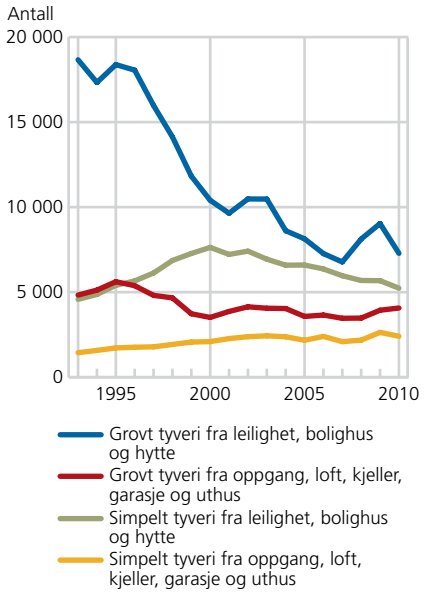

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter utvalgte typer tyveri (motorkjøretøy). 1993-2010. Antall**

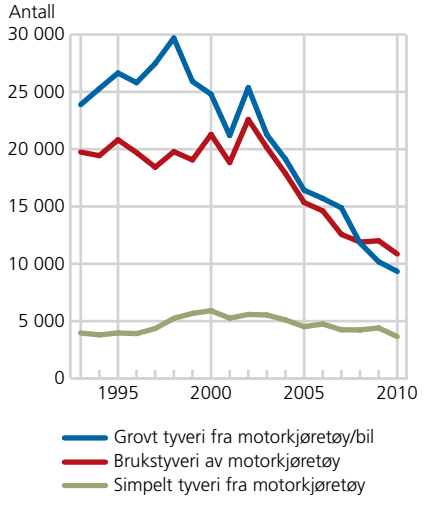

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. **Personoffer for vinningskriminalitet, etter alder. 2010. Per 1 000 innbyggere**

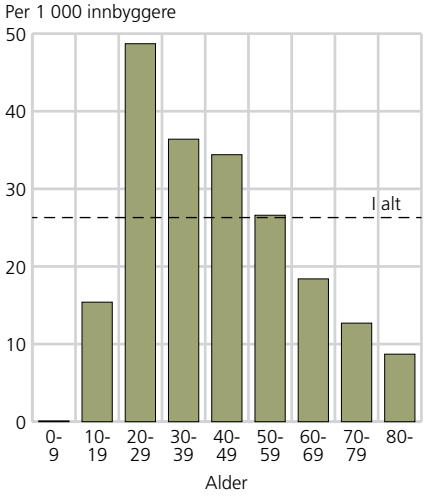

Kilde: Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. **Anmeldt vinningskriminalitet, etter folkemengde i gjerningskommune.[1] Personoffer for vinningskriminalitet, etter folkemengde i bostedskommune og utsatt i egen bostedskommune.[2] 2010. Per 1 000 innbyggere**

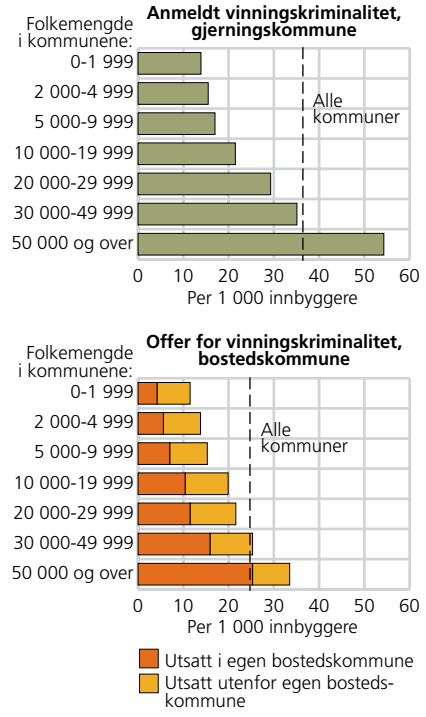

[1] N = 177 032, utland (eller uoppgitt kommune) = 9 618
[2] N = 119 759, utland (eller uoppgitt kommune) = 1 951

Kilde: Anmeldte lovbrudd, og Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

for å finne et år da politiet og påtalemyndigheten etterforsket og avsluttet et tilsvarende eller mindre omfang av tyverisaker enn i dag.

Unge voksne mest utsatt for tyveri

I 2010 ble nesten 2,4 prosent av befolkningen i Norge registrert utsatt for ett eller flere vinningslovbrudd. I aldersgruppen 20-29 år var imidlertid andelen ofre nesten 5 prosent, og personene i denne aldersgruppen er de klart mest utsatte for tyveri. Etter denne alderen reduseres risikoen med stigende alder, og blant dem i alderen 80 år og eldre var under 1 prosent registrert som offer for vinningskriminalitet (se figur 7). Nesten halvparten av alle ofre for tyveri og annen vinningskriminalitet er i aldersgruppen 20-39 år. En tilsvarende sammenheng mellom utsatthet for tyveri og alder finner vi også i levekårsundersøkelsene.

Det høye antallet registrerte tyveriofre i aldersgruppen 20-29 år henger i stor grad sammen med at personer i denne aldersgruppen langt oftere enn andre anmelder å bli utsatt for tyveri når de beveger seg ute i det offentlige rom. For tyveri fra bolig og bil er det imidlertid relativt liten forskjell i andelen ofre blant personer i alderen 20-50 år. Risikoen for å bli utsatt for tyveri varierer altså med alder, og noen aldersgrupper ser også ut til å være spesielt utsatt for noen typer tyveri.

Flere folk – enda flere tyverier

Både ut fra levekårsundersøkelsene og anmeldelsesstatistikkene vet vi at det er en tydelig sammenheng mellom omfanget av tyverier og hvor tett folk bor. Det er i de mest folkerike kommunene og de største tettstedene at flest vinningslovbrudd begås – og det er de som bor i disse kommunene som er mest utsatt (se figur 8).

Kriminalstatistikkene for de enkelte kommunene viser at denne statistiske sammenhengen har noen klare unntak, som regel for steder med svært mange besøkende. Enkelte turistkommuner, og sentrumskjernene i de største byene, har langt høyere tyveritall sammenliknet med andre tilsvarende små kommuner eller andre bydeler (Anmeldte lovbrudd 2010, Styrings- og informasjonshjulet 2008).

Det er også en tydelig sammenheng mellom hvor man bor, og hvor man blir utsatt for tyveri. Anmeldelsene til politiet i 2010 viser at av ofrene som er bosatt i de mest folkerike kommunene, ble 24 prosent utsatt for tyveri utenfor sin hjemstedskommune. Den tilsvarende andelen av ofrene fra de minst befolkede kommunene er 64 prosent (se figur 8). For de bosatte på mindre steder er risiko for å bli utsatt for tyveri høyest når de er utenfor hjemkommunen, og mange av disse blir frastjålet ting når de er i en av de 13 største norske kommunene, det vil si de kommunene i landet med mer enn 50 000 innbyggere (Stene og Lid 2009).

Vinningskriminalitet har med andre ord en tydelig sammenheng med størrelsen på steder, og en betydelig andel av personer utsatt for tyveri er frastjålet ting når de oppholder seg i en av de største byene. Av alle anmeldte tyverier i Norge er mer enn hvert fjerde begått i Oslo. Men selv om en del utsettes for tyveri når de er i Oslo eller andre større byer, er det først og fremst byfolk som anmelder å ha blitt utsatt i de største norske byene – og da som oftest i sin egen hjemby.

Stabilt voldsnivå i 30 år?

I levekårsundersøkelsene i perioden 1987-2007 oppga rundt 5 prosent av den voksne befolkningen at de hadde vært ofre for vold eller trusler om vold i løpet av det siste året. Hvis vi kun ser på andelen av befolkningen som er utsatt for vold, er det heller ikke signifikante forskjeller mellom levekårsundersøkelsene i 1983 og 2007 (se figur 2). Den siste levekårsundersøkelsen tilsier at om lag 200 000 personer opplever vold eller trusler hvert eneste år, hvorav mer enn halvparten blir utsatt for minst ett tilfelle av vold. Tilsvarende 60 000 av disse får synlige merker eller kroppsskader av den volden de blir utsatt for.

Omfanget av etterforskede voldsforbrytelser ble doblet fra begynnelsen av 1980-tallet og frem til begynnelsen av 1990-tallet. Etter dette og frem til begynnelsen av 2000-tallet økte antall anmeldte legemsfornærmelser med nesten 50 prosent, og samtidig ble anmeldte trusler mer enn doblet. Legemsbeskadigelser økte også noe, men i denne perioden var det de mindre alvorlige voldslovbruddene som medførte den store økningen i den registrerte voldskriminaliteten (se figur 9 og 16).

At antall voldslovbrudd i kriminalstatistikken økte på 1980- og 1990-tallet – uten at vi har sett den samme utviklingen i offerundersøkelsene – kan forklares på flere måter. Rapporteringen og registreringen av lovbrudd ble endret i denne perioden, og flere voldstilfeller kom derfor med i kriminalstatistikken. Av alle tilfeller av vold og trusler i den siste levekårsundersøkelsen ble om lag hvert femte oppgitt å være anmeldt. Selv om empirien er noe mangelfull for tidligere år, viser de siste levekårsundersøkelsene også at folk flest har fått en økt tilbøyelighet til å anmelde – spesielt trusler. Ut fra anmeldelsesstatistikken på 1990-tallet virker det rimelig å anta at tilbøyeligheten til å anmelde trusler og vold – særlig legemsfornærmelser – også har vært økende tidligere. At politiet har kommet i kontakt med stadig flere ungdommer og personer som er i befatning med narkotika, spesielt fra midten av 1990-tallet, kan i tillegg ha bidratt til at mer vold er blitt anmeldt (jamfør Thorsen, Lid og Stene 2009).

Siden tusenårsskiftet har det totale omfanget av anmeldt voldskriminalitet vært stabilt, på rundt 5,5 per 1 000 innbyggere, når vi tar høyde for befolkningsøkningen (se figur 9). I de aller siste årene har heller ikke antallet anmeldte voldslovbrudd økt. Både kriminalstatistikken og offerundersøkelsene viser med andre ord et stabilt voldsnivå de siste ti årene, og ut fra levekårsundersøkelsene og analyser av de registrerte anmeldelsene på 1990-tallet ser denne stabiliteten ut til å ha vart enda lenger tilbake i tid.

I 2010 ble det anmeldt 15 tilfeller av grov legemsbeskadigelse, 47 drapsforsøk og 29 drap – og i løpet av de 17 foregående årene med anmeldelsesstatistikk er det kun i 2007 at det samlet sett har vært færre av disse groveste typene av vold. Antallet drap varierer fra år til år, men kombinerer vi flere kilder over en lengre tidsperiode ser vi at det er færre drap i femårsperioden 2006-2010

Figur 9. **Anmeldt voldskriminalitet, etter type voldslovbrudd. 1993-2010. Per 1 000 innbyggere**

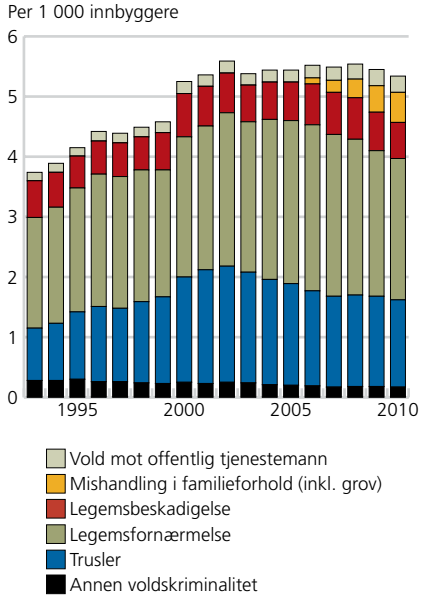

Kilde: Anmeldte lovbrudd, NOS Kriminalstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

enn i alle femårsperioder tilbake til begynnelsen av 1980-tallet (Etterforskede lovbrudd 2009, Anmeldte lovbrudd 2010, Dødsårsaker 2010 og Kripos 2011).

Nye typer vold

Fordelingen på type voldskriminalitet har av flere grunner endret seg i anmeldelsene de siste årene. Sammenliknet med begynnelsen av 2000-tallet er det i dag noe færre anmeldte trusler, og noe flere tilfeller av fysisk vold – når vi ser mishandling i familieforhold, vold mot offentlig tjenestemann og forbrytelser mot liv, legeme og helbred samlet. Etter ny lov om mishandling i familieforhold (fra 2006) har det også vært en omfordeling i registreringen av typer voldslovbrudd, med en økning i anmeldte tilfeller av mishandling i familieforhold og en nedgang for de andre typene voldslovbrudd (se figur 9).

I 2010 ble 25 900 voldslovbrudd anmeldt, hvorav 7 000 trusler og nesten 18 300 tilfeller av fysisk vold. I alt 22 300 personer ble da registrert som ofre for voldskriminalitet. Dette er på nivå med de foregående tre-fire årene. Men selv om det totale antallet anmeldte voldslovbrudd og det totale antallet voldsofre er stabilt, er de registrerte voldsofrene i dag ikke helt de samme gruppene av befolkningen som for kun få år siden.

Flere kvinnelige voldsofre, men fremdeles flest menn

Ifølge statistikken over ofre for anmeldte lovbrudd har innføringen av lov om mishandling i familieforhold (fra 2006) også medført en omfordeling i registrering av ofre for de ulike typene av voldslovbrudd. Samtidig har det totalt sett blitt flere kvinner registrert som voldsofre, og andelen kvinner av alle fornærmede i voldssaker har økt. Denne økningen har først og fremst sammenheng med at flere kvinner (over 20 år) registreres som ofre for mishandling i familieforhold (se figur 10).

I 2010 ble 2 550 personer registrert med mishandling i familieforhold (inkludert grov mishandling) som hovedlovbrudd, og 75 prosent av ofrene var kvinner. I aldersgruppen 0-19 år er det imidlertid omtrent like mange gutter og jenter som er registrert som fornærmede for mishandling i familieforhold.

Etter en økning fra 2004-2008 i antall mannlige voldsofre har det blitt noen færre de siste to årene, men fremdeles er menn oftest registrert utsatt for vold. Andelen mannlige ofre er spesielt stor for legemsbeskadigelse (86 prosent) og legemsfornærmelse (63 prosent). Samlet for hele tiårsperioden 2001-2010 har det vært nesten like mange kvinnelige og mannlige ofre for drap (Ofre for lovbrudd anmeldt, Kripos 2011).

Levekårsundersøkelsene viser at det også er betydelige kjønnsforskjeller i hvor man blir utsatt for vold. Kvinner opplever i større grad å bli utsatt for vold i nære relasjoner og på steder i sitt nærmiljø. Menn blir i større grad utsatt for vold på kveldstid og i helgene, fra helt eller delvis ukjente voldsutøvere og ute på offentlige steder.

Figur 10. **Personoffer, etter utvalgte typer hovedlovbrudd (vold) og kjønn. 2004-2010. Antall**

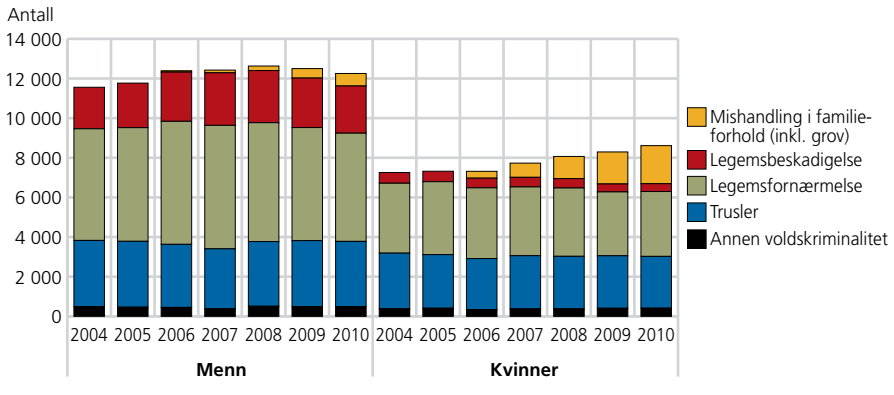

Kilde: Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Unge mest utsatt for vold, men noe mindre de aller siste årene

Å bli utsatt for vold har, som vi har sett, en klar sammenheng med kjønn, men ser i enda større grad ut til å ha en sammenheng med alder ifølge både levekårsundersøkelsene og anmeldelsene til politiet. Den siste levekårsundersøkelsen fra 2007 viser at mer enn 10 prosent av alle i aldersgruppen 16-24 år, med en klar overvekt av menn, har opplevd å bli utsatt for vold i løpet av det siste året. Jo eldre man er, jo mindre risiko er det for å bli voldsoffer – og blant dem i alderen 67 år og over var den tilsvarende andelen 1 prosent. Blant dem som er 24 år og eldre, er det de enslige, også de med forsørgeransvar for barn, som er mest utsatt for vold. De enslige i aldersgruppen 16-66 år var blitt utsatt for mer enn halvparten av alle tilfeller av vold og trusler, selv om de kun utgjorde en tredel av alle i denne aldersgruppen i levekårsundersøkelsene 1997-2004 (Stene 2005).

I anmeldelsene til politiet kommer det også tydelig frem at risikoen for å bli utsatt for voldskriminalitet er aller høyest i løpet av de første årene etter at man er blitt myndig. Dette gjelder for både menn og kvinner, men i disse alderstrinnene er voldsrisikoen for menn betydelig høyere enn for kvinner. Etter dette reduseres utsattheten for voldslovbrudd med stigende alder, og det gjelder for begge kjønn (se figur 11). Mer enn halvparten av alle ofre for vold og trusler er under 30 år, og to av tre er under 40 år.

Ifølge anmeldelsene til politiet har det de siste tre årene vært en nedgang i andelen voldsofre både blant menn og kvinner i alderen 13-22 år. Nedgangen har vært størst for menn, og andelen mannlige voldsofre i denne aldergruppen er redusert med en femdel.

I voldsanmeldelsene er det fremdeles ikke mange barn, men de yngste barna (0-9 år) er den aldersgruppen som relativt sett har økt mest de siste syv årene. I løpet av hele 2010 registrerte politiet 860 ofre for vold og trusler i alderen 0-9 år, som er fire ganger flere enn i 2004. Økningen henger i hovedsak sammen med at flere barn er registrert som fornærmet for mishandling i familieforhold.

Mest vold i byer, men lite i omkringliggende kommuner

Ifølge anmeldelsesstatistikkene er det, relativt til befolkningen, flest voldslovbrudd i de mest befolkede, og minst i de minst befolkede, kommunene. Dette er sammenhenger som er tydeligst i statistikkene som viser hvor den anmeldte volden skjer. I kommuner med mer enn 50 000 innbyggere, det vil si de 13 største kommunene i landet, registreres det dobbelt så mange voldslovbrudd per innbygger som i de minst befolkede kommunene (se figur 12).

Hvor du bor, har en del å si for risikoen til å bli et voldsoffer. I 2010 er det for eksempel 5,1 voldsofre per 1 000 bosatte i kommuner med 30 000 eller flere innbyggere, mens tilsvarende andel voldsofre for kommuner med under 5 000 innbyggere er 3,5. Levekårsundersøkelsene viser også tilsvarende sammenheng mellom utsatthet for vold og bosstedsstrøk.

De fleste blir utsatt på hjemstedet, men av alle voldsofre anmelder en av fire å ha vært utsatt for vold eller trusler utenfor den kommunen de bor i. Denne andelen er systematisk forskjellig ut fra hvor voldsofrene bor. Jo lavere innbyggertall i bostedskommunen, jo større andel av ofrene blir utsatt for voldshendelser utenfor bostedskommunen. Ut fra anmeldelsene i 2010 ble kun 16 prosent av voldsofrene bosatt i de største kommunene utsatt utenfor sin

Figur 11. **Personoffer for voldskriminalitet, etter kjønn og alder. 2010. Per 1 000 innbyggere**

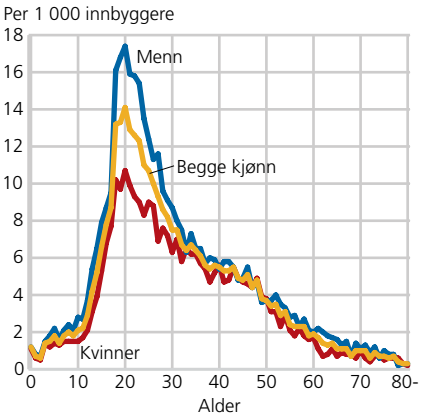

Kilde: Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå

Figur 12. **Anmeldt voldskriminalitet, etter gjerningsfylke og folkemengde i gjerningskommune. 2010. Per 1 000 innbyggere**

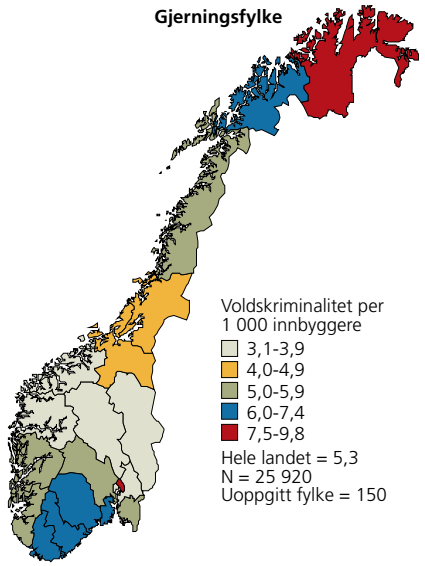

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

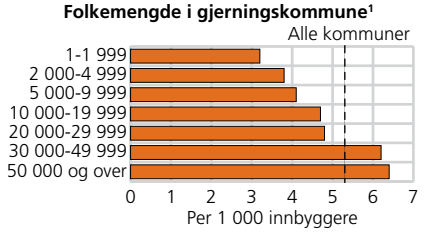

[1] N = 25 920, utland/uoppgitt kommune = 150.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Figur 13. **Personoffer for voldskriminalitet, etter sentralitet (4- og 9-delt) til bostedskommune[1] og utsatthet i egen bostedskommune[2] 2010. Per 1 000 innbyggere**

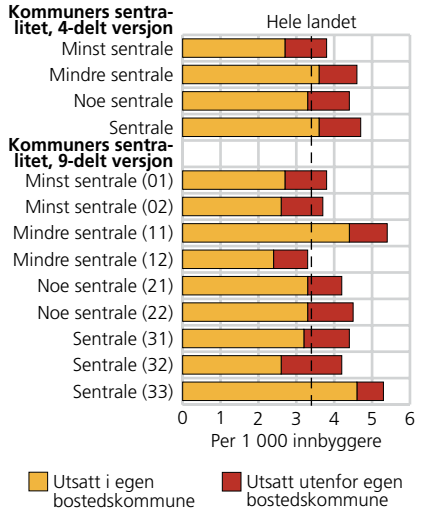

[1] Se tekstboks om Sentralitet for definisjon
[2] N = 22 314, utland/uoppgitt kommune = 225

Kilde: Ofre for anmeldte lovbrudd, Statistisk Sentralbyrå.

Figur 14. **Anmeldt seksualkriminalitet, etter gjerningsfylke. Årlige gjennomsnitt 2007-2010. Per 1 000 innbyggere**

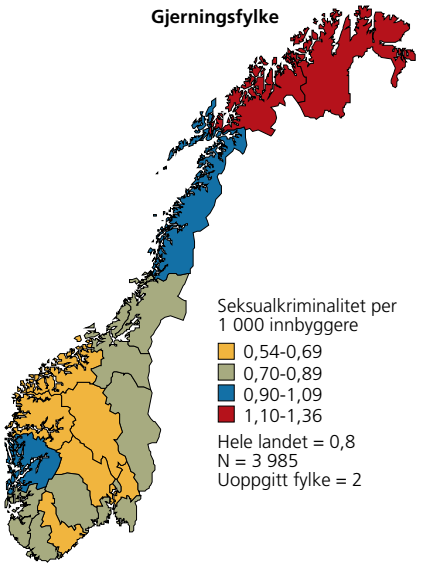

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.
Kartgrunnlag: Statens kartverk.

hjemstedskommune, mens den tilsvarende andelen i de minste kommunene er 42 prosent. Det er også slik at personer som opplever vold utenfor hjemstedskommunen, oftest blir utsatt i kommuner som er like store eller større enn den kommunen de bor i.

I de mest bynære kommunene (sentralitetsnivå 32, se tekstboks) skjer det få voldshendelser, det vil si på nivå med de aller minst sentrale strøk i Norge. Sammenliknet med de bosatte i landsdelssentrene har de som bor i de nærmeste kommunene bare halvparten så stor risiko for å bli utsatt for vold i sin egen hjemstedskommune (se figur 13). Når de bosatte i disse kommunene blir utsatt for voldslovbrudd, blir de i større grad enn andre utsatt utenfor bostedskommunen sin – og da spesielt i landsdelssentrene (Stene og Lid 2009).

Finnmarkinger mest utsatt

Finnmark og Oslo er de gjerningsfylkene, relativt til folkemengden, som i alle år har hatt mest anmeldt voldskriminalitet. I de aller siste årene skiller Finnmark seg ut som det fylket som har klart mest registrert voldskriminalitet. Ifølge anmeldelsene i 2010 skjedde det henholdsvis 9,8 og 7,8 voldslovbrudd per 1 000 innbyggere i disse to fylkene (se figur 12). Dette gjelder også for hvor ofrene bor, men da skiller finnmarkingene seg i enda større grad ut som de mest voldsutsatte. Det er også en høy andel voldsutsatte i en del andre mindre kommuner, og dette medfører blant annet at andelen voldsofre i noen mindre sentrale kommuner (sentralitetsnivå 11) er like høy som i de mest sentrale landsdelssentrene (se figur 13).

Det er en statistisk sammenheng mellom utbredelsen av vold og hvor mange som bor på et sted – og samlet sett ser det ut til å være størst voldsproblematikk i de største byene. Samtidig har en del mindre sentrale steder vel så mye anmeldt vold som byene, spesielt i den nordligste delen av landet. Vi har også sett at omfanget av voldshendelser i noen av de mest sentrale kommunene er på et like lavt nivå som i de aller minst sentrale steder. Det blir da klart at nærhet til storbyene ikke er avgjørende for omfanget av vold, og at vi ikke helt entydig kan si at vold øker med befolkningsmengde. Disse statistikkene viser med andre ord at det i noen sammenhenger kan være vel så fruktbart å forstå vold som et hjemsteds- eller landsdelsproblem som et urbant problem.

Sentralitet, to versjoner av standarden

I den mest brukte versjonen av standard for sentralitet er alle landets kommuner delt i fire grupper, det vil si sentrale (3), noe sentrale (2) mindre sentrale (1) og minst sentrale (0).

Den 9-delte versjonen deler de mest sentrale (nivå 3) inn i ytterligere tre undergrupper, og hver av de andre (nivå 0-2) i to undergrupper: Landsdelssentrene – det vil si Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og Tromsø – har høyest nivå (33, det vil si tredje undergruppe av det mest sentrale nivå 3). De nærmeste kommunene er gradert ut fra reisetiden til sentrum av et landsdelssenter. De som ligger innenfor 35 minutter (for Oslo 45 minutter), har høyere sentralitetsnivå (32) enn de som har 36-75 minutters (for Oslo 46-90 minutters) reisetid (31). Hvert av sentralitetsnivåene 0-2 er videre gradert ut fra om reisetiden er mer eller mindre enn 2,5 time (for Oslo 3 timer) til sentrum i det nærmeste landsdelssenteret.

Detaljert oversikt over de regionale standardene er tilgjengelig i Database for standard klassifikasjoner (SSB-standard). Hvordan kriminalstatistikkene har anvendt disse regionale standardene, er redegjort for i Om statistikken til Anmeldte lovbrudd og Ofre for anmeldte lovbrudd.

Flest seksualforbrytelser mot barn og unge

Vi vet ikke så mye om den faktiske utviklingen i antall seksuelle overgrep begått i Norge. Antall etterforskede tilfeller av seksuell omgang med barn og voldtekt økte imidlertid kraftig i andre halvdel av 1980-tallet, og for voldtekt også fra midten av 1990-tallet. Det har vært en dobling i anmeldelsene siden første halvdel av 1990-tallet, men i de fire siste årene har antallet anmeldte voldtekter holdt seg stabilt på i underkant av 1 000 tilfeller i året.

De første årene etter tusenårsskiftet var det en betydelig økning i antall anmeldelser av overgrep mot barn i alderen 10-15 år. Siden 2003 har antall anmeldte tilfeller vært stabilt på om lag 600 anmeldelser årlig. Fra begynnelsen av 1990-tallet og frem til i dag er det imidlertid ikke blitt flere anmeldelser av incest og seksuelle overgrep mot de aller yngste barna, og årlig blir nå om lag 80 tilfeller av incest og 160 tilfeller av seksuell omgang med barn under 10 år anmeldt.

I 2010 ble det registrert nesten 3 400 ofre for seksuallovbrudd, og mer enn halvparten var barn under 16 år. Blant ofrene for voldtekt eller voldtektsforsøk var halvparten av ofrene i alderen 15-22 år. Barn og ungdom er med andre ord betydelig overrepresentert blant ofre for de seksualforbrytelsene som blir anmeldt i dag. Jenter og kvinner er også i klart flertall, og de utgjorde 87 prosent av alle anmeldte ofre for seksualforbrytelser.

Ulike typer seksuallovbrudd i ulike deler av landet

Ser vi alle seksuallovbruddene samlet – og ser på hvor de anmeldte seksualforbrytelsene har skjedd, og hvor ofrene bor – er det betydelig variasjon mellom fylkene, og til dels landsdelene. Anmeldelsesstatistikkene for årene 2007-2010 viser at det, relativt til folkemengden, er registrert mer enn dobbelt så mange seksuallovbrudd begått i de to nordligste fylkene – Finnmark og Troms – sammenliknet med de fylkene som har færrest anmeldelser (se figur 14). Også i statistikkene over hvor ofrene for disse lovbruddene bor, finner vi at andelen utsatte er høyest i de to nordligste fylkene.

Det er imidlertid stor forskjell mellom de anmeldte tilfellene av voldtekt og seksuell omgang med barn, både ut fra hvor de har skjedd og hvor ofrene for disse lovbruddene bor. Sett i forhold til folketallet er det registrert dobbelt så mange tilfeller og ofre for seksuell omgang med barn i de minst befolkede kommunene, sammenliknet med de mest befolkede kommunene.

For de anmeldte voldtektene er det en tilnærmet motsatt sammenheng. Relativt til innbyggertallet øker antall anmeldte voldtekter og antall ofre stort sett med økende folkemengde – og i de mest folkerike kommunene anmeldes det dobbelt så mange tilfeller som i kommuner med mindre enn 5 000 innbyggere (se figur 15 og Lid og Stene 2010). For seksualkriminalitet kreves det med andre ord at man ser på de geografiske fordelingene for ulike typer seksuallovbrudd hver for seg for å få et mer nyansert og riktig bilde av de geografiske forskjellene i anmeldelsene til politiet.

Voldtekt er ikke kun et urbant problem

Av alle de registrerte voldtektsofrene har 60 prosent blitt utsatt i egen bostedskommune, og slik sett er voldtekt et hjemstedsproblem for flertallet av ofrene. Andelen ofre utsatt på hjemstedet øker imidlertid betydelig med kommunens befolkningsstørrelse. Av voldtektsofrene bosatt i kommuner med

Figur 15. **Anmeldt seksuell omgang med barn[1] og voldtekt (inkl. voldtektsforsøk)[2], etter folkemengde i gjerningskommune. Årlige gjennomsnitt 2005-2008. Per 1 000 innbyggere**

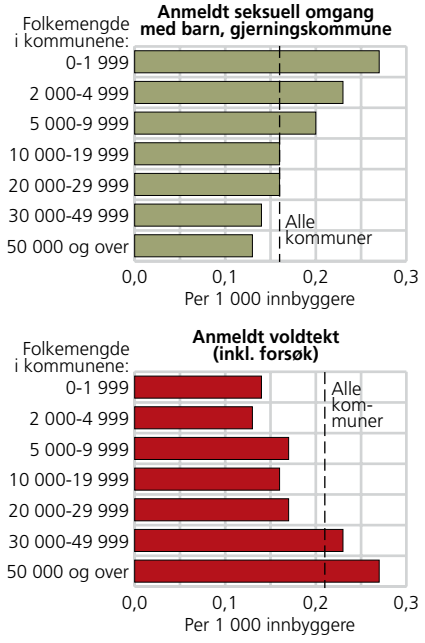

[1] Årlig gjennomsnitt: N = 769, utland (eller uoppgitt kommune) = 11.
[2] Årlig gjennomsnitt: N = 1 000, utland (eller uoppgitt kommune) = 34.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

Fig 16. **Etterforskede forbrytelser, etter utvalgte forbrytelsesgrupper. 1980-2009. Per 1 000 innbyggere**

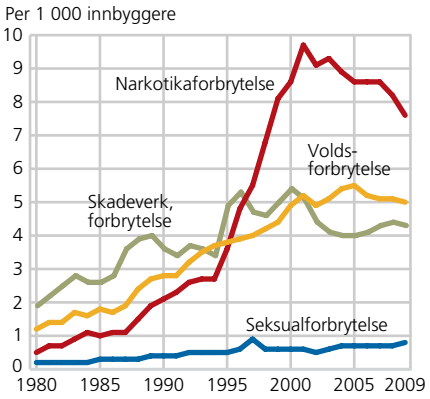

Kilde: Etterforskede lovbrudd, Sosiale indikatorer, Statistisk sentralbyrå.

færre enn 5 000 innbyggere er 38 prosent utsatt i egen bostedskommune, mens andelen i de mest befolkede kommunene er 75 prosent.

Som vi har sett, anmeldes det relativt sett flest voldtekter i de mest befolkede kommunene, og det er også registrert noen flere ofre bosatt i disse kommunene. Over halvparten av alle anmeldte voldtekter i Norge skjer imidlertid i andre kommuner enn i de 13 mest befolkede. Av dem som utsettes for voldtekt utenfor hjemkommunen sin, er en betydelig andel utsatt i de største byene, men i hovedsak er disse ofrene utsatt andre steder (Lid og Stene 2010). Voldtekt fremstår dermed ikke entydig som et storbyproblem, selv om voldtektsproblematikken er størst i de største byene.

Ny økning av anmeldt narkotikakriminalitet?

Omfanget av narkotikaforbrytelser behandlet i rettssystemet har endret seg mye i løpet av de siste 30 årene, og er blant de mest markante endringene i kriminalitetsbildet i denne perioden. Selv om registreringspraksisen medførte en betydelig økning i antall lovbrudd, var økning i antall personer tatt for befatning med ulovlige rusmidler også størst i perioden fra midten av 1990-tallet og frem til 2001. Økningen i disse årene kom for alle aldersgrupper, men mest blant ungdom (Stene og Thorsen 2007).

Etter mange år med stigende antall anmeldelser og ferdig etterforsket narkotikakriminalitet ble det i 2002 for første gang registrert en nedgang. I de påfølgende årene har antallet anmeldelser variert en del fra år til år, blant annet på grunn av varierende aktivitetsnivå og registreringspraksis i enkelte politidistrikt (Anmeldte lovbrudd 2009, Lid og Stene 2010, Etterforskede lovbrudd 2009). Tar vi høyde for at det har vært en betydelig befolkningsøkning i Norge, var det en klar nedgang i omfanget av ferdig etterforsket narkotikakriminalitet i løpet av perioden 2002-2009 (se figur 16).

Fra og med andre halvår i 2009 økte antallet anmeldelser betydelig igjen, og i løpet av 2010 ble det registrert tilsvarende mange narkotikalovbrudd som på begynnelsen av 2000-tallet. Antall anmeldte narkotikaforbrytelser mot straffeloven var flere enn noen gang, mens antall brudd på legemiddelloven fremdeles er noe lavere enn i 2001-2002 (se tekstboks om narkotikalovgivningen). På landsbasis er det i 2010 registrert like mange brudd på de to lovene, og de 45 400 narkotikalovbruddene utgjorde nesten 17 prosent av alle anmeldte forbrytelser i 2010 – den høyeste andelen noen gang. Tar vi høyde for økningen i folketallet, er imidlertid omfanget av anmeldt narkotikakriminalitet i Norge fremdeles noe lavere enn for ti år siden.

Narkotika reguleres i to lover

Statistikken over narkotikakriminalitet følger lovgivningen, og skiller mellom forbrytelser mot straffeloven (narkotikaforbrytelser og grov narkotikaforbrytelser, straffeloven § 162) og forbrytelser mot legemiddelloven (bruk og besittelse av narkotiske stoffer).

Straffeloven inneholder et forbud mot de fleste former for befatning med narkotika, med unntak av bruk som faller inn under legemiddelloven. Straffeloven inneholder også egne bestemmelser for de spesielt grove narkotikaforbrytelsene. I tillegg til forbudet mot bruk inneholder også legemiddelloven forbud mot besittelse av mindre mengder narkotisk stoff. Når en person blir tatt med en viss mengde narkotika, gjøres det en avveining ut fra mengde og type om det er brudd på straffeloven eller legemiddelloven. Statistikk over utviklingen av narkotikakriminalitet gjennom lengre tidsepoker kan være påvirket av endringer i kriterier for denne avveiningen.

Narkotika og kontrollens geografi

Befolkningens befatning med narkotika har variert over tid, og er antakelig forskjellig i ulike deler av landet. Narkotikalovbrudd oppdages og anmeldes imidlertid i all hovedsak av politi og andre kontrollinstitusjoner, som for eksempel Tollvesenet. Når den registrerte narkotikakriminaliteten varierer med skiftende prioriteringer og ressursbruk, varierer omfanget av anmeldelser betydelig fra år til år – og i de ulike delene av landet.

Sett i forhold til innbyggertallet var Vestfold det fylket med mest anmeldt narkotikakriminalitet i alle årene fra 2002 til 2009. Selv om storbyfylket Oslo nå har mest anmeldt narkotikakriminalitet, er kun 18 prosent av alle registrerte narkotikaforbrytelser begått der. En del små og mindre sentrale kommuner har, relativt til befolkningsmengden, langt mer anmeldt narkotikakriminalitet enn mange av de største bykommunene og andre sentrale kommuner.

I flere av disse mindre kommunene er det en konsentrasjon av institusjoner som utøver narkotikakontroll, for eksempel der det er grenseovergang for personer og varer, flyplasser, hovedfartsårer eller fengsler. I enkelte større byer ser det også ut til å være en annen registrerings- og kontrollpraksis overfor bruk av narkotika, sammenliknet med praksisen i mange andre deler av landet (Lid og Stene 2010).

Samlet viser de forskjellige geografisk fordelte narkotikastatistikkene at befolkningsstørrelse og sentralitet er forhold som kan ha relativt mye å si for omfanget av anmeldt narkotikakriminalitet (se figur 17). I tillegg er det tydelig at flere sider ved kontrollaktiviteten – herunder plassering av kontrollerende myndigheter, registreringsmåter og intensiteten av rettslig straffeforfølgning – er ulikt fordelt. Dette har betydning for hva slags type, og hvor mange, narkotikalovbrudd som til en hver tid blir anmeldt på det enkelte sted. Kontrollaktiviteten fordeler seg til dels uavhengig av kommunenes størrelse og sentralitet, og omfanget av narkotikaanmeldelser fordeler seg derfor også etter andre enn disse egenskapene ved kommunene.

Figur 17. **Anmeldt narkotikakriminalitet, etter folkemengde i gjerningskommune og sentralitet.[1, 2] 2010. Per 1 000 innbyggere**

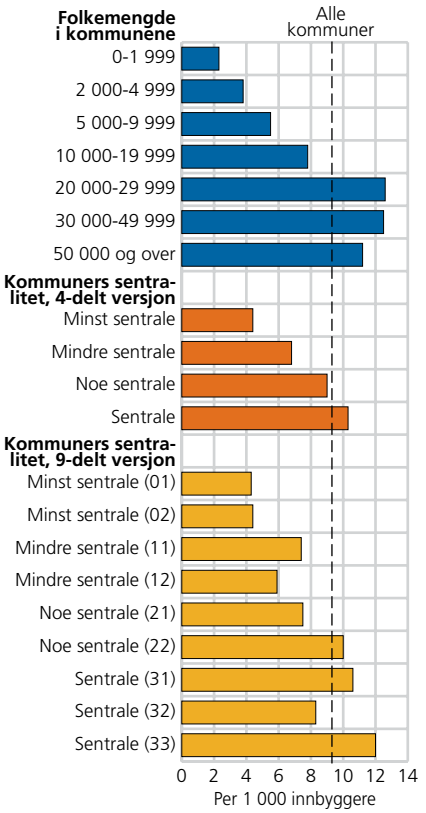

[1] N = 45 397, utland (eller uoppgitt kommune) = 105.
[2] Se tekstboks om Sentralitet for definisjon.

Kilde: Anmeldte lovbrudd, Statistisk sentralbyrå.

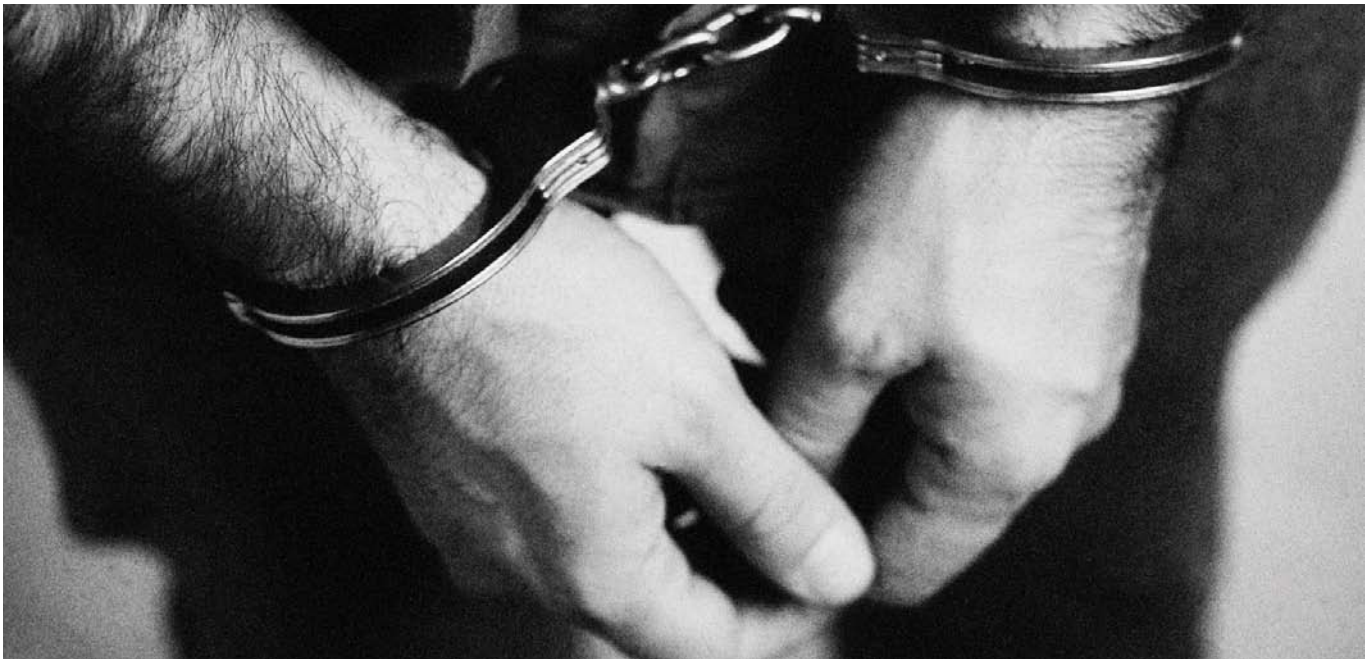

Referanser

Anmeldte lovbrudd: http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/, Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd (2010): http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudda/, Statistisk sentralbyrå.

Anmeldte lovbrudd (2009): http://www.ssb.no/lovbrudda/arkiv/art-2010-04-15-01.html, Statistisk sentralbyrå.

Dødsårsaker (2010): http://www.ssb.no/dodsarsak/, Statistisk sentralbyrå.

Ellingsen, Dag (2010): Færre virksomheter utsatt? *Samfunnsspeilet 3*, 2010, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/ssp/utg/201003/01/)

Etterforskede lovbrudd: http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/, Statistisk sentralbyrå.

Etterforskede lovbrudd (2009): http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbrudde/, Statistisk sentralbyrå.

Fengslinger: http://www.ssb.no/kriminalitet/fengsling/, Statistisk sentralbyrå.

Historisk statistikk 1994: NOS C 188 (http://www.ssb.no/histstat/hist03.html, Statistisk sentralbyrå).

Kripos (2011): *Drapsoversikt 2010*, Kripos.

Lid, Stian og Stene, Reid J. (2010): Mindre utsatt – men hvem utsettes hvor? *Samfunnsspeilet 5-6,* 2010, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/201005/10/art-2010-12-06-01.html)

Levekårsundersøkelsene om utsatthet og uro for lovbrudd: http://www.ssb.no/kriminalitet/vold/, Statistisk sentralbyrå.

NOS Kriminalstatistikk 1846-2005: http://www.ssb.no/emner/03/05/nos_kriminal/utg.html, Statistisk sentralbyrå.

Ofre for anmeldte lovbrudd: http://www.ssb.no/kriminalitet/lovbruddo/, Statistisk sentralbyrå.

SSB-standard: Database for standardklassifikasjoner, http://www3.ssb.no/stabas/, Statistisk sentralbyrå

Stene, Reid J. og Lid, Stian (2009): Færre lovbrudd, flest utsatt på hjemstedet, *Samfunnsspeilet 5-6,* 2009, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200905/10/art-2009-12-07-01.html)

Stene, Reid J. (2008): Narkotikasiktedes lovbrudd preger rettssystemet, *Samfunnsspeilet 1,* 2008, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200801/03/art-2008-02-15-03.html)

Stene, Reid J. og Thorsen, Lotte Rustad (2007): «Ungdomskriminalitet og straff i endring», i Norman, Tor Morten (red.): *Ungdoms levekår*, Statistiske analyser 93, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/kap6.pdf)

Stene, Reid J. (2005): Levekårsundersøkelsene 1997-2004: I familiefasens vold, Samfunnsspeilet 6, 2005, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/200506/06/art-2005-12-08-01.html)

Straffereaksjoner: http://www.ssb.no/kriminalitet/straff/, Statistisk sentralbyrå.

Styrings- og informasjonshjulet (2008): http://www.ssb.no/emner/03/hjulet/, Statistisk sentralbyrå.

Thorsen, Lotte Rustad, Lid, Stian og Stene, Reid J. (2009): *Kriminalitet og rettsvesen 2009*, Statistiske analyser 110, Statistisk sentralbyrå. (http://www.ssb.no/emner/03/05/sa_krim/sa110/main.html)

Rus preger rettssystemet

De personene som er tatt for narkotikalovbrudd, er også tatt for en relativt stor andel av de andre oppklarte forbrytelsene og forseelsene. En gjennomgang av siktelsene for forbrytelser i 2005 viser at 61 prosent av alle siktelser ble gitt til de 15 600 narkotikasiktede, og blant de siktede i aldersgruppen 21-24 år var den tilsvarende andelen over 70 prosent. Langt over halvparten av siktelsene til de narkotikasiktede var for narkotikalovbrudd, og nesten halvparten var kun tatt for narkotikalovbrudd. Den resterende gruppen av narkotikasiktede hadde mottatt 39 prosent av alle siktelsene for alle andre forbrytelser (Stene 2008). Ser vi på hvilken kriminalitet som ender med straff, er narkotikakriminalitet den klart største forbrytelsesgruppen, og i 2009 var dette hovedlovbrudd i 43 prosent av alle forbrytelsessakene.

I tillegg vet vi at mange lovbrudd – spesielt blant de yngste – skjer i forbindelse med bruk av alkohol (Stene og Thorsen 2007). Rusmidler har med andre ord en svært sentral plass i det norske kriminalitetsbildet, og utviklingen for narkotikalovbrudd har bidratt til at rusproblematikk i stor grad preger dagens rettssystem – og på en annen måte enn tidligere.

Datakilder til kriminalitet og rettsvesen
Artikkelen bygger på statistikker og analyser av kriminalitet og rettsvesen som finnes på http://www.ssb.no/kriminalitet/.

Høy deltakelse i Norden

Det er en tendens til at færre er medlemmer og aktive i ulike organisasjoner. Unntaket er idrettslagene, hvor andelen medlemmer har holdt seg stabil de siste 20 årene. Sett i en europeisk sammenheng har likevel Norge, sammen med de andre nordiske landene, en høy andel som deltar på ulike organisasjonsaktiviteter. De aller fleste i Norden har også hyppig sosial kontakt med venner, og nordmenn oppgir å ha mer kontakt enn hva som er gjennomsnittet i Europa.

Lotte Rustad Thorsen

Vi skal her se på ulike former for deltakelse i samfunnet. Vi ser både på politisk deltakelse og medlemskap i ulike organisasjoner. Deltakelse i organisasjoner kan være en arena for sosial kontakt for mange, men det meste av det sosiale livet foregår likevel ikke i organiserte former. I tillegg til den mer organiserte aktiviteten ser vi derfor også på andre former for sosial kontakt, som kontakt med venner og slektninger.

I 2011 ble det mye snakk om valgdeltakelse i Norge. Det representative demokratiet utgjør kjernen i det norske folkestyret. Hvor mange som bruker stemmeretten, er ett av flere mål på politisk deltakelse. Andre mål kan være medlemskap i politiske partier, deltakelse på politiske møter, kontakt med politikere, underskrivning av opprop og deltakelse i demonstrasjoner. Politisk deltakelse innebærer med andre ord en rekke ting. Den mest utbredte måten å måle det på er likevel valgdeltakelse.

Nærmere to av tre stemte ved siste valg

Oppslutningen ved kommune- og fylkestingsvalg er tradisjonelt lavere enn ved stortingsvalg. Valgdeltakelsen ved kommunevalget i år (2011) var på 64,6 prosent. Dette var en økning i forhold til valgdeltakelsen på 1990- og 2000-tallet, og vi må tilbake til 1991 for å finne en like høy deltakelse (se figur 1). Sett i et noe lenger perspektiv er likevel dette en langt lavere valgoppslutning enn det vi har sett tidligere. Ved fylkestingsvalget i 2011 var valgdeltakelsen 59,2 prosent (www.valg.no).

Figur 1. **Valgdeltakelse i kommunestyre- og fylkestingsvalgene og i stortingsvalgene. 1945-2011. Prosent**

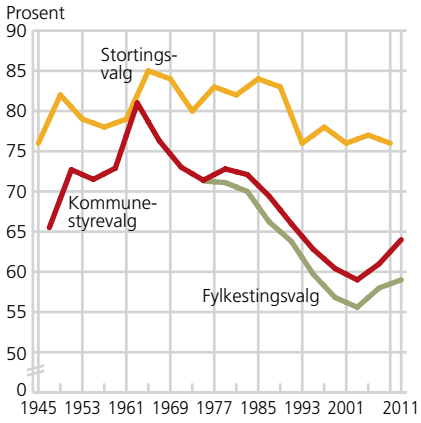

Kilde: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Valgdeltakelsen ved stortingsvalg i årene etter krigen var stabil på rundt 80 prosent, og det var små forskjeller fra valg til valg. Ved stortingsvalget i 1973 gikk imidlertid valgdeltakelsen noe ned. En forklaring på dette var det krysspresset som mange velgere hadde blitt utsatt for ved folkeavstemningen om EU i 1972, samt at partilojaliteten hadde sunket. Denne nedgangen var derimot ikke varig, og ved stortingsvalget i 1977 var valgdeltakelsen tilbake på nær samme nivå som før folkeavstemningen (Henriksen og Aalandslid 2006).

Vi så en ny økning på 1980-tallet da valgdeltakelsen var oppe i 84 prosent ved stortingsvalget i 1985. Valget i 1993 skiller seg ut med spesielt lav deltakelse, da den gikk ned med 7,4 prosentpoeng fra 1989. Fallet i valgdeltakelse ved stortingsvalg har imidlertid ikke vært like stort og dramatisk som vi kan få inntrykk av til tider i norsk presse (Henriksen og Aalandslid 2006). Valgdeltakelsen ved siste stortingsvalg i 2009 var på 76 prosent, noe som likevel er den tredje laveste oppslutning siden 2. verdenskrig, og kun i årene 1993 og 2001 var det en enda lavere valgdeltakelse.

Lotte Rustad Thorsen er kriminolog og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (lotte.thorsen@ssb.no)

Figur 2. **Medlemskap og aktivitet i politiske partier. Menn og kvinner. 16-79 år. 1980-2007. Prosent**

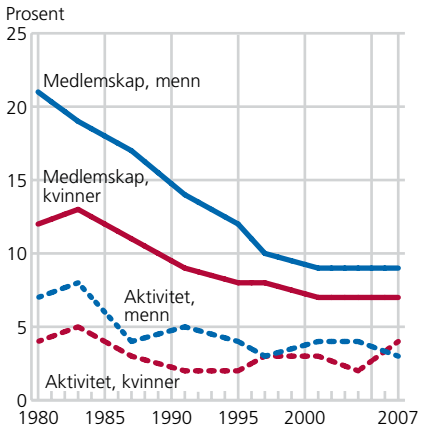

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Politisk aktiv også utenom valgdagen?

På samme måte som valgdeltakelsen er også andelen med medlemskap i politiske organisasjoner på vei ned. Data fra levekårsundersøkelsene (videre i artikkelen omtalt som de nasjonale levekårsundersøkelsene, se tekstboks om datagrunnlag) de siste tiårene viser en nedadgående trend både for medlemskap og aktivitet i politiske organisasjoner de siste 25 årene. Tall fra 2007 viser at bare 8 prosent av den voksne befolkningen er medlemmer i partier, 3 prosent regner seg som aktive, og aktiviteten er omtrent likt for begge kjønn (se figur 2).

Andelen av befolkningen som er medlemmer og aktive i politiske partier, er om lag halvert, sammenlignet med nivået fra begynnelsen av 1990-tallet (Barstad og Hellevik 2004). På 1980- og 1990-tallet var det en større andel menn enn kvinner som var medlem av politiske partier, men nedgangen har vært større for menn enn for kvinner, og forskjellene mellom kjønnene er i dag nærmest borte.

Det er 45-66-åringene som både er mest aktive og oftest er medlem av politiske partier. Også en høy andel av dem over 66 år er medlem av politiske partier, men denne aldersgruppen er mindre aktiv. Rundt 10 prosent i de nevnte aldergruppene er medlem av politiske partier, men mens 5 prosent av dem i alderen 45-66 år er aktive, gjelder det bare for 2 prosent av dem over 66 år. Blant personer under 45 år er rundt 5 prosent medlem av et politisk parti, mens 2-3 prosent er aktive.

Hvor aktive er vi i forhold til resten av Europa?

I den årlige europeiske utvalgsundersøkelsen Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) var det i 2006 en egen modul om sosial deltakelse (se tekstboks). I denne modulen er det blant annet informasjon om hvem som deltar i ulike organisasjonsaktiviteter uavhengig av medlemskap. Spørsmålet i modulen til EU-SILC er mer omfattende enn det man finner i den nasjonale levekårsundersøkelsen. I EU-SILC måler man deltakelse i aktiviteter både til politiske partier og fagforeninger, og man spør om deltakelse uavhengig av om man er medlem eller ikke, mens man i den nasjonale levekårsundersøkelsen kun måler aktivitet for medlemmer av politiske partier.

Selv om det kan se ut til at den politiske deltakelsen er på vei ned i Norge, er vi likevel blant de landene i Europa hvor andelen som deltar i aktivitetene til politiske partier eller fagforeninger er høyest (se figur 3). I europeisk sam-

Datagrunnlag

I denne artikkelen bruker vi data fra Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelser.

Tall om sosial kontakt, familiekontakt og ensomhet er hentet fra levekårsundersøkelsen i 2008, der 6 465 personer i alderen 16 år og over ble intervjuet, se Wilhelmsen (2009) for dokumentasjon.

Tall om organisasjonsdeltakelse er hentet fra levekårsundersøkelsen i 2007, der 3 212 personer i alderen 16 år og over ble intervjuet, se Rørvik (2008).

Data om kommune- og fylkestingsvalget 2011 er hentet fra Kommunal- og regionaldepartementet (www.valg.no).

Data om sosial kontakt og organisasjonsdeltakelse i Europa er hentet fra EU-SILC 2006 (se egen tekstboks).

Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)

EU-SILC er en europeisk utvalgsundersøkelse om inntekt og levekår som er

samordnet via EUs statistikkorgan Eurostat, og forankret i det europeiske statistiske system (ESS). Undersøkelsen er årlig, og populasjonen for den norske undersøkelsen er personer 16 år og over bosatt i Norge, utenfor institusjon.

I EU-SILC 2006 var det en modul om sosial deltakelse, der det blant annet ble stilt en rekke spørsmål om sosial- og organisasjonsdeltakelse til befolkningen i 22 medlemsland i EU, samt Norge og Island. I alt deltok 381 000 europeere i undersøkelsen, blant dem 5 800 nordmenn. Til undersøkelsen i 2006 var det trukket om lag 8 500 personer, det vil si at det var en svarprosent på 69 prosent.

Resultatene fra modulen, som brukes i denne artikkelen, finnes på nettsidene til Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/ad_hoc_modules

menheng har de nordiske landene en langt større andel som deltar i aktiviteter til politisk partier eller fagforeninger. I Norge, Sverige, Finland og Danmark ligger andelen som deltar på slike arenaer på rundt 10 prosent, mens Island er det landet i Europa hvor deltakelsen er høyest, med 15 prosent av befolkningen.

Tilsvarende ser vi at store land som Storbritannia og Frankrike har lave andeler sammenlignet med resten av Europa, knapt 3 prosent av befolkningen har deltatt i aktiviteter til politiske partier eller fagforeninger. Vi ser også at andelen som har deltatt i slike aktiviteter, er lav i mange av landene øst i Europa. En annen undersøkelse basert på det samme datagrunnlaget viser også at en stor del av de ekskommunistiske landene har en lite politisk aktiv befolkning (Lelkes 2010). Samlet i EU (EU27, se tekstboks om landgrupperinger) deltar drøyt 4 prosent i aktivitetene til politiske partier eller fagforeninger.

Landgrupperinger i EU-SILC
EU15 (medlemsland til og med 2004):
Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og Storbritannia.

NMS12 (nye medlemsland fra og med 2004):
Tsjekkia, Kypros, Latvia, Litauen, Slovenia, Estland, Slovakia, Ungarn, Malta, Bulgaria og Romania

EU27 (alle medlemsland per 2011):
EU15 + NMS12

Gjennomgående er andelen som deltar i aktiviteter til politiske partier eller fagforeninger, lavere for personer som bor i husholdninger med lavinntekt (se tekstboks). Andelen som har deltatt i slike aktiviteter, er rundt 2 prosentpoeng lavere for personer som bor i husholdninger med lavinntekt, sammenlignet med dem som ikke har lavinntekt. Vi ser likevel noen unntak, og forskjellene er større i de nordiske landene der også aktiviteten totalt er høyere.

Lavinntekt i EU-SILC
Personer som bor i husholdninger hvor den disponible inntekten er under 60 prosent av median ekvivalentinntekt (husholdningsinntekt justert for stordriftsfordeler ved å bo flere i samme husholdning). EU-definisjon av andel som er i fattigdomsrisiko.

I Norge deltar 5 prosent av personer med årlig lavinntekt i aktiviteter til politiske partier eller fagforeninger, mens andelen blant personer som ikke har lavinntekt, er på 11 prosent. Unntaket blant landene med en høy andel som deltar i slike aktiviteter, er Danmark. I Danmark er personer i husholdninger med lavinntekt mer aktive enn personer som ikke har lavinntekt, henholdsvis 12 og 14 prosent.

Flere er medlem av en humanitær organisasjon enn et politisk parti

Det finnes også andre måter å engasjere seg i samfunnsspørsmål som ikke nødvendigvis har en partipolitisk tilknytning. I de nasjonale levekårsundersøkelsene er det også spørsmål om medlemskap og aktivitet i humanitære organisasjoner. I 2007 var 16 prosent medlem i en humanitær organisasjon i Norge, mens 5 prosent sa at de var aktive i en slik organisasjon. På samme måte som ved medlemskap i politiske partier er det også her en medlemskaps-

Figur 3. **Andel som har deltatt i aktivitetene til politiske partier eller fagforeninger, etter land. 2006. Prosent**

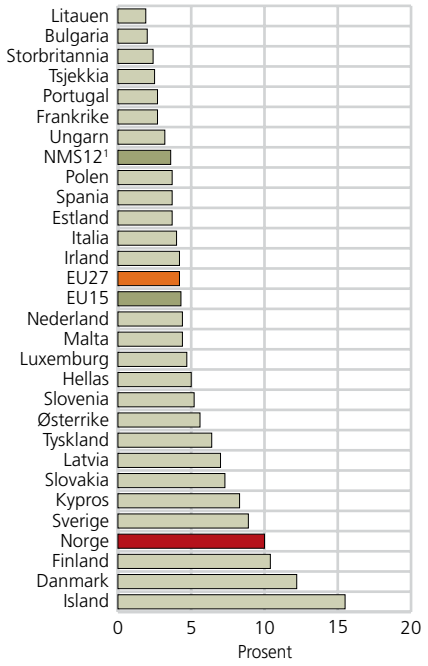

[1] Nye EU-medlemsland f.o.m. 2004.
Kilde: EU-SILC 2006. Eurostat.

Figur 4. **Andel som har deltatt i aktivitetene til humanitære eller veldedige organisasjoner, etter land. 2006. Prosent**

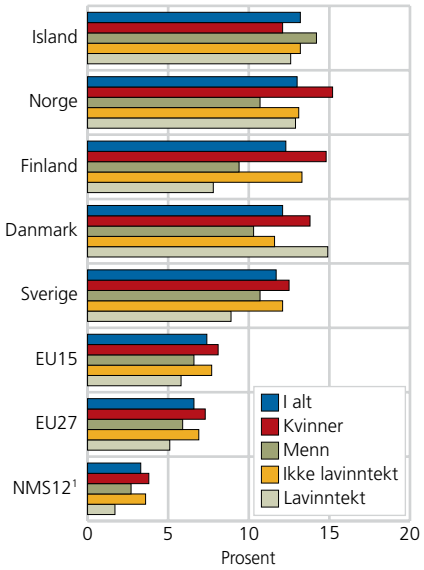

[1] Nye EU-medlemsland f.o.m. 2004.
Kilde: EU-SILC 2006. Eurostat.

nedgang. Kvinner er, oftere enn menn, både medlem av og aktive i en humanitær organisasjon.

I EU-SILC er det også oversikt over tilsvarende aktiviteter. Her finner vi informasjon om andelen som har deltatt i aktivitetene til humanitære eller veldedige organisasjoner, uavhengig av medlemskap. Norge er også her blant landene i Europa med størst aktivitet (se figur 4). I undersøkelsen svarer 13 prosent at de har deltatt i aktiviteter til humanitære eller veldedige organisasjoner, og de aller yngste og eldste er de som er mest aktive. Samlet i EU ligger deltakelsen i slike aktiviteter på rundt 7 prosent. De nye medlemslandene i EU har samlet sett den klart laveste andelen, mens alle de nordiske landene har en høyere aktivitet enn gjennomsnittet i Europa. Gjennomgående finner vi at kvinner er mer aktive enn menn.

Idrett – folkebevegelse nummer én

Idrett er den desidert vanligste organisasjonsformen her til lands, og hver fjerde nordmann var medlem av et idrettslag i 2007, og i underkant av hver femte oppgir at de var aktive. I motsetning til andre organisasjonstyper har andelen som både er medlem og aktiv vært stabil siden 1997, og ser vi enda lenger bakover i tid er det faktisk en økning i andelen i befolkningen som er aktive i idrettslag. I 1980 var 15 prosent aktive i idrettslag, denne andelen steg til 18 prosent på begynnelsen av 1990-tallet og har ligget stabilt på dette nivået frem til i dag. Menn er mer aktive enn kvinner, og i 2007 var 22 prosent av den mannlige befolkningen i alderen 16-79 år aktive i et idrettslag,

tilsvarende for kvinner var 14 prosent. Det er først og fremst andelen kvinner som har økt. Andelen menn som er aktive i idrettslag, er stabil gjennom hele perioden 1980-2007.

I EU-SILC er det data på hvor stor andel som har deltatt i aktiviteter til fritidsgrupper eller organisasjoner, uavhengig av om de er medlem av en slik organisasjon. I Norge tilsvarer dette om en enten har deltatt i aktivitetene til idrettslag eller -forening, friluftslivsorganisasjoner eller hobbyforeninger, kunstforening, teatergruppe eller musikkforening, kor, eller korps. Dette omfatter dermed mye mer enn bare idrett.

Det er en større andel i Norge, sammen med resten av Norden, som deltar i aktiviteter til fritidsgrupper eller organisasjoner, enn Europa samlet (se figur 5). Ser vi bort fra Danmark som har en noe lavere aktivitet, svarer opp mot fire av ti at de har deltatt i slike aktiviteter. For hele EU er andelen halvparten av dette. I de nye medlemslandene deltar færre enn en av ti i aktiviteter til fritidsgrupper eller organisasjoner.

Menn deltar gjennomgående i større grad enn kvinner, yngre deltar mer enn eldre, mens de med lav inntekt deltar i mindre grad enn andre. I Norge deltar 29 prosent av personer i husholdninger med lavinntekt i aktiviteter til fritidsorganisasjoner, og for personer som ikke bor i husholdninger med lavinntekt, er tilsvarende andel 39 prosent.

Figur 5. **Andel som har deltatt i aktivitetene til fritidsgrupper eller fritidsorganisasjoner, etter land. 2006. Prosent**

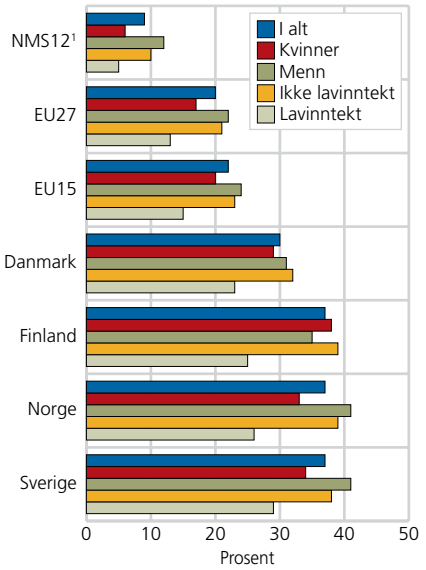

[1] Nye EU-medlemsland f.o.m. 2004.
Kilde: EU-SILC 2006. Eurostat.

Nordmenn deltar mindre i religiøse aktiviteter

Religionens rolle og hvor sentral den er i samfunnet kan være påvirket av tradisjon og grad av sekularisering. Tradisjonelt er det vanlig å tenke seg at religionens rolle er svekket i det moderne samfunnet, men også at det er forskjeller mellom ulike trosretninger og religioner. Ifølge den nasjonale levekårsundersøkelsen i 2007 var bare 7 prosent medlemmer, og 5 prosent var aktive i en religiøs forening her til lands. Det er små forskjeller mellom kjønnene. Vi ser derimot at blant dem som er medlemmer, er unge og gamle mest aktive. 8 prosent i alderen 16-24 år og 9 prosent av personer 67 år og eldre er aktive i den religiøse foreningen de er medlem i.

I EU-SILC er det oversikt over hvem som har deltatt i aktivitetene til kirker, menigheter eller andre religiøse organisasjoner uavhengig av om de er medlem av en slik organisasjon. Vi finner relativt store forskjeller mellom de europeiske landene. Mange av de landene som har lav deltakelse i andre typer organisasjoner, har høy deltakelse i aktiviteter til kirker, menigheter eller andre religiøse organisasjoner. Noe av bakgrunnen til dette kan nok være at det er forskjellig fra land til land hva slags aktiviteter som arrangeres i religiøse settinger. I noen land er det nok slik at mer av organisasjonslivet og andre aktiviteter som ikke nødvendigvis er religiøse i seg selv, blir arrangert i kirken.

I de nye EU-medlemslandene har 38 prosent av befolkningen deltatt i aktiviteter til kirker, menigheter og så videre de siste tolv månedene. I hele EU er den tilsvarende andelen 20 prosent, mens dette gjelder for13 prosent i Norge (se figur 6). I motsetning til andre typer organisasjonsaktivitet finner vi også at personer i husholdninger med lavinntekt er like aktive eller mer aktive enn personer som ikke har lav inntekt. Kvinner er gjennomgående mer aktive enn menn, og eldre er mer aktive enn yngre i de fleste land.

Figur 6. **Andel som har deltatt i aktiviteter til kirker, menigheter eller andre religiøse organisasjoner, etter land. 2006. Prosent**

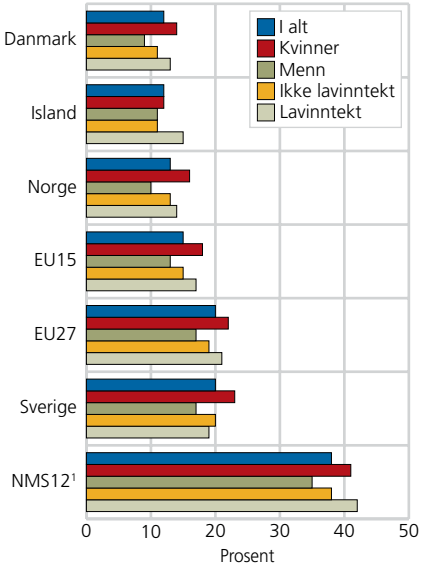

[1] Nye EU-medlemsland f.o.m. 2004.
Kilde: EU-SILC 2006. Eurostat.

Figur 7. **Personer 16 år og over som bor alene, etter alder og kjønn. 2010. Prosent**

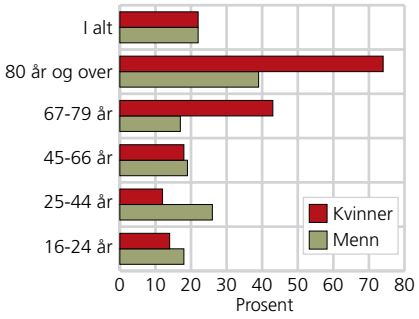

Kilde: Levekårsundersøkelsen EU-SILC, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. **Samvær med venner, etter land, samværshyppighet og lav inntekt. 2006. Prosent**

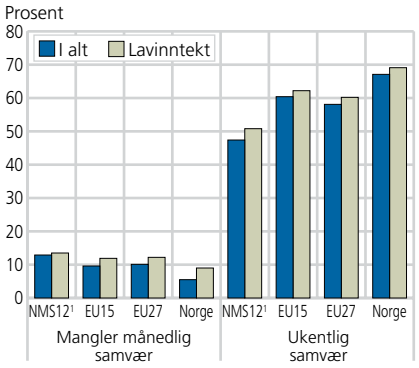

[1] Nye EU-medlemsland f.o.m. 2004.

Kilde: EU-SILC 2006. Eurostat.

Få mangler en fortrolig venn

Til nå har vi sett på ulike typer organisert sosial kontakt, men mye av det sosiale livet foregår utenom organiserte former. Kontakt med andre, både familie og venner, er viktig for den enkelte. Det har ikke bare med trivsel og velvære å gjøre. Vi vet at personer som mangler en fortrolig venn, oftere har svekket psykisk helse enn andre (Barstad 1997).

Aleneboende er en gruppe vi ofte ser litt ekstra på i forbindelse med sosial kontakt. I løpet av de siste tiårene har vi sett en endring i form av at unge utsetter etablering av familie, samtidig som de flytter tidligere ut fra foreldrehjemmet. Ser vi dette i sammenheng med en økning i samlivsbrudd, er vi inne på de viktigste årsakene til at andelen aleneboende har økt (Andersen 2006).

I 1980 bodde drøyt en av åtte personer i den voksne befolkningen 16 år og over alene. I dag gjelder dette i underkant av en av fire, og andelen aleneboende ser ut til å ha stabilisert seg etter tusenårsskiftet. Aleneboende er ikke noen ensartet gruppe. Menn og kvinner bor alene i omtrent like stor grad, men det er klare kjønnsforskjeller etter alder (se figur 7). Unge menn bor oftere alene enn unge kvinner. De eldste bor likevel oftest alene uansett kjønn, og andelen er spesielt høy blant de eldste kvinnene (Normann 2009).

Det har tidligere vært påvist at eldre og aleneboende er de som oftest mangler en fortrolig venn, og slik er det også i 2008. Blant aleneboende gjelder dette 8 prosent, og andelen øker jevnt med alder. Blant de yngste (16-24 år) er det knapt 2 prosent som mangler en fortrolig venn. Det kan også synes som om det er vanskeligere for menn å få fortrolige venner enn det er for kvinner. I underkant av 7 prosent av mennene svarte i 2008 at de manglet en fortrolig venn, mens det gjaldt drøyt 3 prosent av kvinnene.

Tre av fire har ukentlig kontakt med venner

I løpet av 1990-tallet gikk tiden nordmenn brukte på sosialt samvær ned, ifølge tidsbruksundersøkelsen fra 2001. En ny tidsbruksundersøkelse som vil bli publisert på i starten av 2012, vil vise oss om trenden fortsetter.

Selv om tiden vi tilbringer sammen med våre venner har gått ned, har de aller fleste voksne nordmenn fremdeles hyppig kontakt med venner (se tekstboks). Ni av ti voksne har gode venner utenom familie på stedet der de bor, og i tillegg har 8 prosent venner andre steder ifølge den nasjonale levekårsundersøkelsen. Drøyt 70 prosent har ukentlig kontakt med venner. Knapt 2 prosent har ingen gode venner, verken på bostedet eller andre steder. Andelen uten gode venner er dermed noe lavere enn andelen som mangler en fortrolig venn. Selv om bare 2 prosent mangler en god venn, mangler så mange som 6 prosent månedlig kontakt med venner (Normann 2009).

I EU-SILC 2006 er det også spørsmål om hvor ofte en var sammen med venner på fritiden. I hele EU er 58 prosent ukentlig sammen med venner, og 10 prosent mangler månedlig kontakt. 67 prosent har ukentlig kontakt i Norge, det samme nivå som de andre nordiske landene (se figur 8). Det kan se ut til at vennekontakten er noe lavere i østeuropeiske land. Andelen med ukentlig kontakt er 47 prosent for de nye EU-landene samlet.

I de fleste land har kvinner og menn nesten like hyppig kontakt med sine venner, mens yngre har hyppigere samvær med sine venner enn eldre. Blant de aller yngste (16-17 år) oppgir opp mot 70 prosent at de er med venner daglig på fritiden. Motsatt er mellom 10 og 20 prosent blant eldre over 65 år sammen med venner daglig. Det er en liten tendens til at de med lav inntekt har en større andel som er i ukentlig kontakt med sine venner, enn de som ikke bor i husholdninger med lavinntekt. Blant dem med lav inntekt er det en relativt stor andel unge personer, så en del av disse forskjellene skyldes nok dette. Denne gruppen har på den annen side også en større andel som mangler månedlig kontakt med venner.

Kontakt ment som samvær
Kontakt i denne artikkelen vil si faktisk samvær med venner og familie. Annen kontakt i form av telefon, e-post og lignende har vi ikke tatt med her. Dette gjelder både levekårsundersøkelsen og modulen i EU-SILC.

De fleste er jevnlig sammen med slektninger

Familiekontakten har holdt seg stabil de siste årene. Omtrent tre av fire har månedlig kontakt med foreldre, viser tidligere undersøkelser (Sandnes 2007). Basert på data fra 2008 ser det ut til at denne trenden fortsetter. Blant dem som har foreldre i live, har 78 prosent kontakt minst en gang i måneden. Menn og kvinner har like ofte foreldrekontakt, mens unge under 25 år naturlig nok har oftere kontakt enn andre, siden mange av dem bor sammen med foreldre. Aleneboende har noe sjeldnere enn andre kontakt med foreldre (Normann 2009).

I EU-landene, unntatt nye medlemsland, er 56 prosent ukentlig sammen med slektninger. I nye medlemsland er den tilsvarende andelen 45 prosent (se figur 9). I de nordiske landene er det islendingene som er mest sammen med sine slektninger, og her svarer 71 prosent at de er sammen med sine slektninger ukentlig ifølge EU-SILC. I Norge er 56 prosent av befolkningen sammen med slektninger ukentlig, samme andel som for hele EU, unntatt nye medlemsland.

Danmark er det nordiske landet der innbyggerne er sjeldnest sammen med sine slektninger, og rundt 10 prosentpoeng færre har ukentlig kontakt med slektninger. I en annen analyse av samme datagrunnlag fant man at det ikke er så stor forskjell mellom de ulike europeiske landene i om en har kontakt med slektninger, men at det er større forskjeller når en ser på intensiteten i hvor ofte man er sammen med slektningene sine (Lelkes 2010).

Blant personer i husholdninger med lavinntekt i de nye EU-landene finner vi at hele en av fire har sjeldnere enn månedlig kontakt med slektninger. Den tilsvarende andelen er drøyt en av ti i EU (unntatt nye medlemsland) og en av tjue i Norge. Jevnt over har kvinner mer kontakt med slektninger enn menn.

Kvinner har flere de kan stole på

Kontakt med venner og familie kan innbære ulike grader av nærhet, fortrolighet og tillit. Ikke alle venner eller familiemedlemmer er likestilte, og det er ikke sikkert at vi virkelig stoler på at alle stiller opp for oss hvis det virkelig blir nødvendig. For de fleste av oss er det samtidig avgjørende viktig å ha noen vi vet stiller opp for oss hvis vi får problemer, bryr seg om det vi gjør og gjerne hjelper oss med ulike gjøremål dersom vi trenger det.

Figur 9. **Samvær med slektninger, etter land, samværshyppighet, kjønn og lavinntekt. 2006. Prosent**

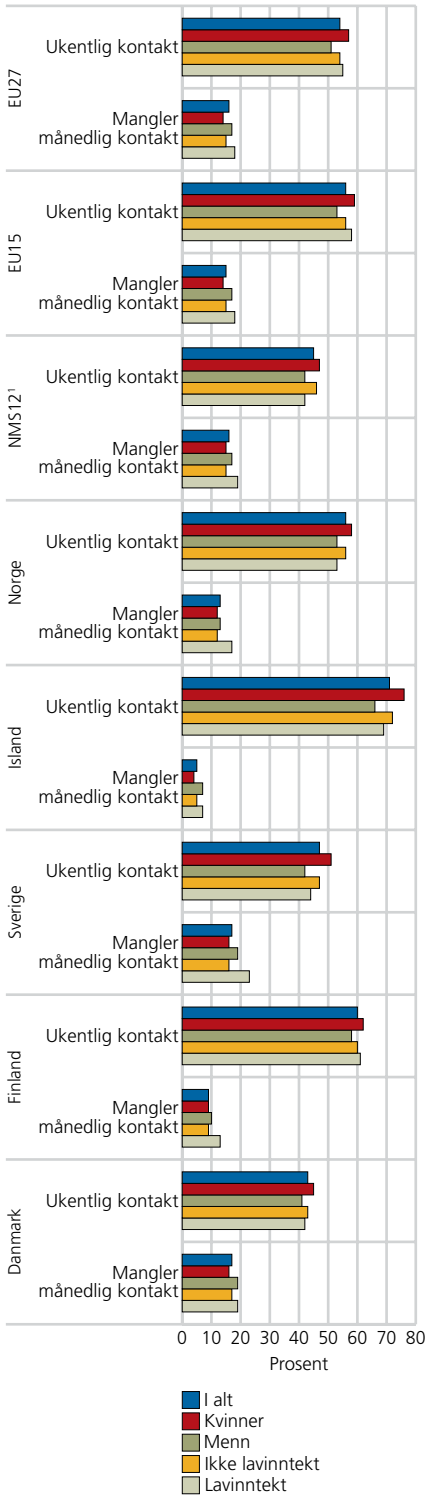

[1] Nye EU-medlemsland f.o.m. 2004.
Kilde: EU-SILC 2006. Eurostat.

Tidligere analyser har vist at dette påvirker den psykiske helsen. Vi har tre spørsmål som forsøker å fange opp dette i levekårsundersøkelsen, den såkalte Oslo-3-skalaen (Meltzer 2003). Skalaen bygger på tre spørsmål: antall personer som står en nær, og som man kan regne med ved personlige problemer; grad av deltakelse og interesse fra andre; i hvilken grad det er lett eller vanskelig å få praktisk hjelp fra naboer.

I 2008 svarte knapt 2 prosent av den voksne befolkningen i Norge at de mangler noen de kan regne med dersom de får store personlige problemer, og da har vi regnet med nære familiemedlemmer. Dette er samme andel som i 2005. Det er knapt forskjell mellom kvinner og menn når det gjelder andel som mangler en de kan regne med, men kvinner har noen flere de virkelig stoler på. Det samme gjelder unge personer, som oftere enn eldre har flere de kan regne med. 3 prosent av aleneboende mangler noen de kan regne med ved personlige problemer, og selv om dette er noe høyere enn i befolkningen ellers, er forskjellen for liten til å være helt sikker (Normann 2009).

De aller fleste har noen de kan be om hjelp

I EU-SILC 2006 er det spørsmål om en kan be slektninger, venner eller naboer om praktisk hjelp dersom en skulle trenge det. Dette er et relativt vidt spørsmål, hvor man ikke skiller mellom slektninger, venner eller naboer. De aller fleste har noen de kan be om hjelp, men det er likevel 14 prosent i hele EU som ikke har noen de kan be om praktisk hjelp. Andelen som ikke har noen de kan be om praktisk hjelp, er halvparten så stor i de nye medlemslandene som i resten av EU-landene. I nye medlemsland har 8 prosent ingen de kan be om praktisk hjelp, mens den tilsvarende andelen er 16 prosent i de resterende EU-landene.

I de nordiske landene er det færre som ikke har noen de kan be om praktisk hjelp. I Norge er andelen 6 prosent, mens Island er det landet der det er færrest (2 prosent) som ikke har noen de kan be om praktisk hjelp. Personer i husholdninger med lavinntekt oppgir i større grad at de ikke har slektninger, venner eller naboer de kan spørre om dette. Gjennomgående er andelen som ikke har noen de kan be om praktisk hjelp, 5 prosentpoeng høyere for dem med lav inntekt enn for dem som ikke har det.

Vi har sett at både den politiske deltakelsen og organisasjonsdeltakelsen i Norge er på vei ned, men vi er likevel mer aktive enn mange andre europeiske land. Når det gjelder religiøse aktiviteter, er nordmenn på den annen side mindre aktive enn innbyggerne i mange andre land. Videre er det få som mangler en fortrolig venn, og mange har ukentlig kontakt med både venner og slektninger.

Referanser

Andersen, Arne (2006): «Aleneboendes demografi», i Mørk, Eiliv (red.) *Aleneboendes levekår*, Statistiske analyser 81, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders (1997): Psykisk helse: Fortrolighet forebygger? Samfunnsspeilet 2/1997, Statistisk sentralbyrå.

Barstad, Anders og Ottar Hellevik (2004): *På vei mot det gode samfunn,* Statistiske analyser 64, Statistisk sentralbyrå.

Henriksen, Kristin og Vebjørn Aalandslid (2006): Politisk deltaking: Vi deltar mindre enn før – eller bare på en annen måte? Samfunnsspeilet 5/6, 2006, Statistisk sentralbyrå.

Lelkes, Orsolya (2010): Social participation and social isolation, i Atkinson A. and Eric Marlier (red.) *Income and living conditions in Europe*, Eurostat Statistical books.

Meltzer, H (2003): Development of a common instrument for mental health, I Noviskov & Gudex (red.) EUROHIS: Developing Common Instruments for Health Surveys. Amsterdam: IOS Press.

Normann, Tor Morten (2009): Mest familie- og nabokontakt på bygda, Samfunnsspeilet 5/6, 2009, Statistisk sentralbyrå.

Rørvik, Therese (2008): Samordnet tverrsnittsundersøkelse 2008 – Tverrsnittsundersøkelsen. Tema: Boforhold. Dokumentasjonsrapport. Notater 2008/37, Statistisk sentralbyrå, Oslo/Kongsvinger.

Sandnes, Toril (2007): De fleste har en fortrolig venn, Samfunnsspeilet 5-6/2007, Statistisk sentralbyrå.

Wilhelmsen, Marit (2009): Samordnet tverrsnittsundersøkelse 2008 – Tverrsnittsundersøkelsen. Dokumentasjonsrapport, Notater 2009/40, Statistisk sentralbyrå.

Hva driver utviklingen i boligprisene?

Boligprisene i Norge har siden årtusenskiftet økt med 75 prosent når vi korrigerer for den generelle prisstigningen. Går vi enda lenger tilbake – til bankkrisen tidlig på 1990-tallet – er det snakk om nesten en tredobling. Denne utviklingen kan i stor grad forklares av inntektsvekst, tilgang på nye boliger og av bankrentene. Det tyder på at vi så langt ikke har en boligprisboble. Det er imidlertid klare tegn til at stigende gjeld og eiendomspriser har drevet hverandre oppover. En slik selvforsterkende mekanisme kan gi store utslag i boligprisene.

Eilev S. Jansen

De fleste husholdningene i Norge bor i en bolig de eier, og verdien av boligene utgjør størstedelen av husholdningenes samlede formue. Ved boligkjøp er boligprisen viktig for hvor stort boliglånet blir. Mange har store lån knyttet til boligen, og for dem er renten på disse lånene ofte avgjørende for om husholdningsbudsjettet går i hop.

Vi skal her se på hva det er som bestemmer utviklingen i boligprisene. Boligprisene har steget mye de siste ti årene, og utviklingen vi har sett, kan forklares med tilgangen på nye boliger, av inntektsutviklingen i husholdningene og av bankrentene. Men det er mye som tyder på at boligprisene og husholdningenes låneopptak gjensidig driver hverandre oppover. Og er det slik, kan det være en boligprisboble under utvikling i Norge. Det er grunnen til at myndighetene nå prøver å dempe utlånsveksten fra bankene til husholdningene.

Ser vi på boligprisene over et lengre tidsrom enn de siste ti årene, blir det helt klart at det ikke er slik at boligprisene alltid stiger.

Boligprisene svinger ...

Boligprisene har svingt mye i perioden 1970-2010 (se figur 1). Fram til midten av 1980-tallet var både kredittmarkedet og omsetningen av borettslagsleiligheter strengt regulert. Tallgrunnlaget for boligprisindeksen er imidlertid mangelfullt i denne perioden (se tekstboks om datagrunnlag). Da reguleringene ble opphevet, steg realprisen på boliger – boligprisen korrigert for utviklingen i konsumprisene – med 20 prosent fra 1984 til 1987.

Figur 1. **Boligprisen korrigert for utviklingen i konsumprisene. 1970-2010. 2007=1**

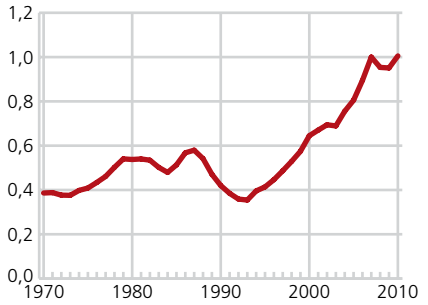

Kilde: Prisstatistikk (for boligpriser fra og med 1992), Statistisk sentralbyrå.

Datagrunnlag

De aller fleste tallseriene som denne artikkelen bygger på, er hentet fra nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå (Fløttum 2006). Tallene for husholdningenes låneopptak er hentet fra Statistisk sentralbyrås finansielle statistikk og konsumprisindeksen fra Statistisk sentralbyrå er brukt til å korrigere for den generelle prisstigningen. Når en tallserie blir korrigert for prisstigningen, sier det noe om hvor mye denne størrelsen har endret seg *utover* den generelle prisstigningen.

Samlet boligverdi er beregnet som boligprisen multiplisert med volumet av boligkapital, slik den er målt i faste priser i nasjonalregnskapet. Husholdningenes disponible inntekt er samlet inntekt fratrukket skatt og netto rentebetalinger.

Tall for boligprisene er bygd på Statistisk sentralbyrås egen boligprisstatistikk fra og med 1992. For årene før 1992 er tallgrunnlaget mer usikkert. Tallserien er laget for modellarbeidet i Statistisk sentralbyrå, og den er basert på en rekke ulike kilder (Moum og Nesbakken 1991).

Eilev S. Jansen er cand.oecon. og forsker i Statistisk sentralbyrå, Gruppe for makroøkonomi. (eilev.jansen@ssb.no)

Figur 2. **Boligpris i forhold til husholdningenes disponible inntekter, 1970-2010. 2007=1**

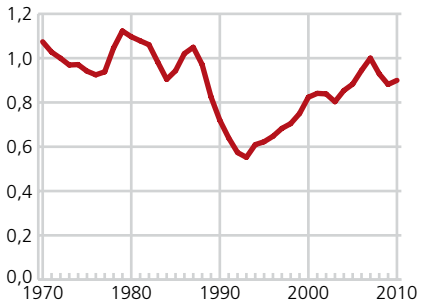

Kilde: Prisstatistikk (for boligpriser fra og med 1992) og nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. **Samlet boligverdi i forhold til husholdningenes disponible inntekter. 1970-2010. 2007=1**

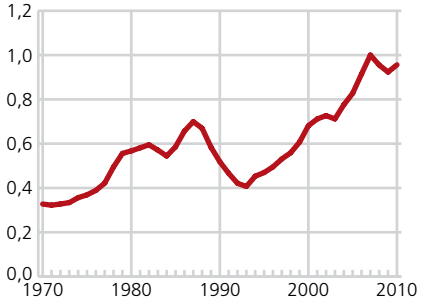

Kilde: Prisstatistikk (for boligpriser fra og med 1992) og nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Volum av boligkapitalen i forhold til husholdningenes disponible inntekter, korrigert for utviklingen i konsumprisene. 1970-2010. 2007=1**

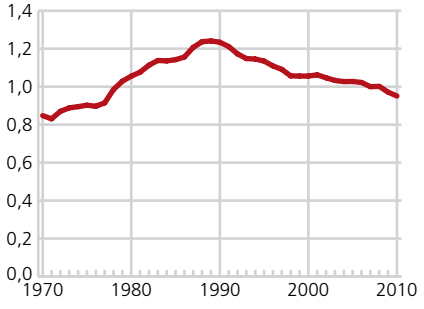

Kilde: Prisstatistikk og nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

I 1988 ble Norge rammet av et økonomisk tilbakeslag, og bankkrisen som fulgte, ga en nedgang i realprisen på boliger på om lag 40 prosent fram til 1993. Siden den gang har boligprisene steget mye, bare avbrutt av et mindre tilbakeslag i 2002 og virkningene av finanskrisen, som ga et forbigående fall i boligprisene i årsskiftet 2008-2009. Siden har boligprisene fortsatt å stige. I 2. kvartal 2011 var realprisen på bolig 6 prosent høyere enn samme kvartal året før.

... og inntektene har steget

Siden 1970 har også realinntekten til husholdningene, det vil si inntekten justert for prisstigningen, steget betydelig. Dersom vi dividerer boligprisene med husholdningenes disponible inntekter (se figur 2), finner vi at dette forholdstallet nå er omtrent det samme som før dereguleringen av kredittmarkedet midt på 1980-tallet og klart under boligpristoppen i 1987. Fallet i boligprisene like før og under bankkrisen fram mot 1993 bidro til en halvering av forholdstallet, men boligprisoppgangen etter 1993 var så mye sterkere enn inntektsutviklingen at det brakte forholdstallet nesten tilbake til 1987-nivået.

Etter boligprisfallet som fulgte kort tid etter finanskrisen høsten 2008, har boligprisene tatt seg raskt opp igjen. Ser vi på årene fra 2007 til og 2010 under ett, har inntektsutviklingen for husholdningene vært vesentlig sterkere enn boligprisstigningen slik at forholdstallet for 2010 er 10 prosent lavere enn i 2007. Vi har derfor ikke grunnlag for at å si at boligprisnivået nå er spesielt høyt.

Dette bildet endrer seg dersom vi trekker inn demografiske forhold. Antallet husholdninger har økt, fra 1,3 millioner i 1970 til i underkant av 2,2 millioner i 2010. Boligprisene målt i forhold til den gjennomsnittlige disponible inntekten for husholdningene har dermed steget med om lag 50 prosent fra 1970 til 2010.

Boligverdien har steget tre ganger mer enn inntekten siden 1970

Forholdstallet mellom samlet boligverdi og husholdningenes disponible inntekter viser om lag en tredobling fra utgangspunktet i 1970 til toppen i 2007 (se figur 3). Samtidig finner vi igjen de samme svingningene som vi så i figur 2, men dette forholdstallet svinger omkring en stigende langsiktig trend. Boligverdien er volumet av boligkapital multiplisert med boligprisen.

Volumet av boligkapitalen har vokst om lag i takt med husholdningenes disponible inntekt fra midten av 1970-tallet til i dag (se figur 4). Stigende folketall slår trolig nokså likt ut både i teller og nevner, så utviklingen vi ser i figur 3, skyldes i hovedsak at boligene er blitt større og en økt boligtetthet (antall boliger per innbygger).

Et litt omtrentlig regneeksempel illustrerer dette: En typisk husholdning med 50 000 kroner i disponibel inntekt kunne ha en bolig som var verdt 75 000 kroner i 1970. I 2007 ville en husholdning med 500 000 i disponibel inntekt typisk ha en bolig som var verdt 2 250 000. Prisstigningen har blåst opp tallene, men forholdstallet mellom boligverdi og husholdningenes inntekt tilsvarer at boligverdien har steget tre ganger mer enn inntekten (se figur 3).

De fleste bor i selveierbolig eller i et borettslag

De fleste husholdningene i Norge bor i en selveierbolig eller i et borettslag. Verdien av boligen utgjør størstedelen av bruttoformuen for disse husholdningene. Samtidig er også mesteparten av husholdningenes gjeld tatt opp med sikkerhet i boligen. Hvis vi ser på forholdet mellom husholdningenes bruttogjeld og samlet boligverdi (se figur 5), ser vi at dette forholdstallet viser et fall gjennom 1970-tallet fram til 1982 da vi hadde et regulert kredittmarked.

Etter mange år med regulering av kredittmarkedene ga myndighetene opp å styre bankenes utlån til husholdningene i 1983-1984. Fram mot 1987 økte gjelden sterkere enn boligverdiene, og under boligprisfallet fram mot 1993 økte forholdstallet (for husholdningenes bruttogjeld og samlet boligverdi) til det dobbelte av nivået fra 1982. Etter bankkrisen økte boligverdiene langt mer enn gjelden, og forholdstallet har siden årtusenskiftet vært relativt stabilt, så gjelden har økt om lag i takt med boligverdiene. Men forholdstallet er nå vesentlig lavere enn under bankkrisen.

Husholdningenes bruttogjeld har økt over tid som andel av husholdningenes disponible inntekt, spesielt det siste tiåret. Gjelden utgjør nå mer enn 200 prosent av disponibel inntekt, det vil si at en husholdningene i gjennomsnitt nå har dobbelt så mye gjeld som årlig disponibel inntekt (se figur 6).

Siden forholdet mellom bruttogjeld og boligverdi har vært om lag uendret siden årtusenskiftet, nær samme nivå som på slutten av 1970-tallet, reflekterer dette det samme som vi så i figur 3 – at både boligprisen og volumet av boligkapitalen har økt i takt med den disponible inntekten, korrigert for utviklingen i konsumprisene. Dette har ført til den sterke økningen i husholdningenes grad av bruttogjeld.

Den høye gjeldsgraden til husholdningene medfører at kostnadene med å betjene gjelden vil stige bratt den dagen rentene stiger fra dagens lave nivå.

Figur 5. **Husholdningenes bruttogjeld i forhold til samlet boligverdi. 1970-2010. 2007=1**

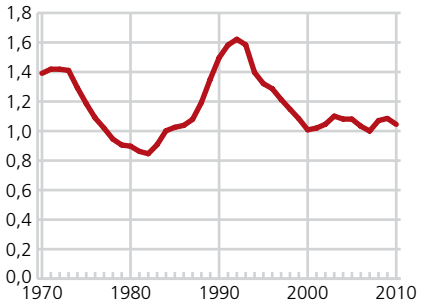

Kilde: Prisstatistikk (for boligpriser fra og med 1992), finansmarkedsstatistikk og nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. **Husholdningenes bruttogjeld i forhold til husholdningenes disponible inntekt. 1970 - 2010. Prosent**

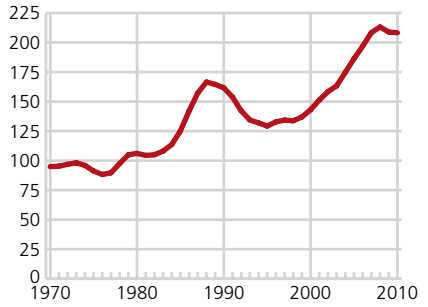

Kilde: Finansmarkedsstatistikk og nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Siden gjelden er ujevnt fordelt mellom husholdningene, viser beregninger at et stort antall husholdninger da vil få en rentebelastning på mer enn 30 prosent av disponibel inntekt (Finanstilsynet 2011).

Har vi en boligprisboble?

Statistisk sentralbyrås (SSB) siste rapport fra september 2011 om utviklingen i norsk økonomi fram mot 2014 legger til grunn at dagens lave rentenivå vil bestå et par år framover (Statistisk sentralbyrå 2011). Samtidig venter vi at boligprisene vil fortsette å stige med 5,5-8 prosent hvert år. Det svarer til en årlig boligprisstigning på 4-6 prosent reelt, det vil si korrigert for utviklingen i konsumprisene.

Det er bekymring både blant økonomer og folk flest for at boligprisene skal stige så mye at det oppstår en prisboble som på et tidspunkt brister og skaper en hard nedtur i boligmarkedet. Men hva menes med en prisboble? En betydning av prisboble er at prisveksten er høyere enn det utviklingen i fundamentale forhold (husholdningenes inntekter, beholdningen av boliger og realrentenivået etter skattefradrag) skulle tilsi. Prisene vil da før eller senere falle. Et stort fall kan ha alvorlige konsekvenser for norsk økonomi og for den enkelte husholdning. Det er derfor viktig å ha en oppfatning av hva disse tre fundamentale forholdene sier om boligprisene. Det kan varsle, eller i det minste gi en pekepinn om, et eventuelt framtidig boligpriskrakk

Utviklingen i husholdningenes inntekter, beholdningen av boliger og realrentenivået etter skattefradrag er bestemmende for våre anslag på boligprisutviklingen. De gir også et grunnlag for å tallfeste noe som vi litt forenklet kan kalle for en likevektspris. Det er en pris som er stabil så lenge de bestemmende faktorene er det. Men det er ikke lett å beregne likevektsnivået på boligprisene. Det er lettere å tallfeste endringene. Ved å velge år 2000 som et utgangspunkt for sammenligningen (referanseår) har vi i figur 7 forsøkt å beregne utviklingen i likevektsprisen for boliger ut fra de tallfestede sammenhengene som brukes når SSB lager anslag for utviklingen i norsk økonomi (se tekstboks om hva bestemmer utviklingen i boligprisene?).

Den røde kurven i figur 7 viser den faktiske utviklingen i boligprisen fra 2000 til 2010. Den blå kurven illustrerer betydningen av husholdningenes inntektsvekst på boligprisen. Det vil si at vi ser bort fra endringer i rentenivået, og antar i denne omgangen at boligmassen har holdt tritt med inntektsutviklingen. Vi ser da at de faktiske boligprisene (i rødt) har økt en god del mer enn inntektsveksten skulle tilsi. Like fullt er det ikke ensbetydende med at vi har en boligprisboble.

Prisveksten kan også forklares som et svar på lav boligbygging, ikke minst på bakgrunn av at både befolkningen og antall husholdninger har økt med nær 10 prosent i dette tiåret. Den grønne kurven viser utviklingen i likevektsprisen når vi tar hensyn til dette (se figur 7). Boligprisveksten fra 2000 til 2010 treffer da nøyaktig det nivået som underliggende forhold tilsier den skulle være. Vi legger merke til at dette ikke gjelder for årene 2004-2007. Da steg boligprisene langt mer enn likevektsprisen regnet på denne måten. Hovedårsaken til dette tror vi var det lave rentenivået.

Lave renter – høye boligpriser

En likevekt som også varierer med rentenivået, gir en utvikling i underliggende boligpriser som i den gule kurven i figur 7. Vi ser at dagens lave rentenivå tilsier et langt høyere likevektsnivå på boligprisene enn vi har nå. Våre beregninger av likevektsnivåene er basert på de forklarende faktorene har holdt seg på det aktuelle nivået i lang tid. Det var tilfellet i 2006-2007, da boligprisene faktisk nærmet seg det høye likevektsnivået.

Hva bestemmer utviklingen i boligprisene?

I Statistisk sentralbyrås makroøkonomiske modeller – MODAG og KVARTS – blir boligprisene bestemt av tilbud av og etterspørsel etter boliger (Boug og Dyvi 2008).

På kort sikt blir boligprisen bestemt av etterspørselen etter boliger for gitt boligkapitalbeholdning, mens investeringene i nye boliger bestemmes av lønnsomheten av å investere. Etterspørselen etter bolig avhenger av boligprisen, husholdningenes inntekt og realrenten etter skatt. Det tar tid å endre beholdningen av boliger. For uendret boligkapital vil det være en boligpris som gjør at boligetterspørselen blir lik den tilgjengelige boligkapitalen.

Etter hvert vil imidlertid boligkapitalen endres gjennom igangsetting og oppføring av nye boliger. Den endres også av at gamle boliger tas ut av bruk. For gitte byggekostnader vil en økning i boligprisene på 1 prosent på lang sikt lede til en økning i igangsetting på 1 prosent. Tilsvarende vil en økning i byggekostnadene på 1 prosent føre til en nedgang i igangsettingen på 1 prosent for uendret boligpris.

Det vil si at hvis både boligprisen og byggekostnadene øker prosentvis like mye, vil boliginvesteringene være uendrede. Det er fordi det er forholdet mellom boligpris og byggekostnader som betyr noe for lønnsomheten for utbyggerne av nye boliger. Faktorene som påvirker boligkapitalen, er de samme som bestemmer igangsettingen, og effektene er de samme på lang sikt. Men for boligkapitalen er lang sikt svært lang tid, siden den store boligkapitalen både tilpasses og depresieres langsomt.

La oss til slutt se litt på hva som skjer med boligprisene på lang sikt (i en likevekt). Prisen på boliger bestemmes i modellene av husholdningenes realinntekter, beholdningen av boliger og realrentenivået etter skattefradrag. Realinntekt og realrente betyr at vi har korrigert inntekt og rentenivå for inflasjon. Hvis både boligkapitalen og realinntekten øker med 1 prosent, har vi anslått at også boligprisen øker med 1 prosent når vi også korrigerer den for inflasjonen. Videre har realrenten stor effekt på boligprisene. En økning i realrenten på 1 prosentpoeng reduserer boligprisen med mer enn 11 prosent på lang sikt.

Dagens lave rentenivå har ikke vart like lenge. I 2008 var rentene en god del høyere. Vedvarer de lave rentene, slik det høsten 2011 ser ut til at de skal gjøre et par år, ser vi i figur 7 at boligprisene kan komme til å stige kraftig framover, slik SSBs prognoser fram til 2014 viser. Er da en slik rentedrevet boligprisoppgang noe som vi vil betegne som en boligprisboble? Etter vår definisjon på boligprisboble er den ikke det. Det er en normal respons i boligmarkedet at lave renter over tid gir høye boligpriser.

Og motsatt – boligprisutviklingen kan snu til nedgang ved en renteoppgang som eventuelt inntreffer sammen med andre prisdempende begivenheter. For husholdningene spiller det kanskje ikke noen avgjørende rolle hva som er årsaken. Fallhøyden for utsatte husholdninger er like stor om det er fundamentale faktorer som høye renter som er årsaken, eller om nedgangen skyldes en boble.

I en boble er det selvforsterkende spiraler, slik at prisene blir drevet fram av prisøkningene selv. Kan det tenkes at andre faktorer enn de som vi har nevnt her, husholdningenes inntekter, beholdningen av boliger og realrentenivået etter skattefradrag, kan gi opphav til selvforsterkende spiraler? Det kan finnes én forklaringsfaktor til som ikke er tatt med i betraktning ovenfor. Den kan, som vi skal se, medføre en slik mekanisme.

Figur 7. **Likevektspris og faktisk pris på bruktboliger. Realstørrelser der 2000=1**

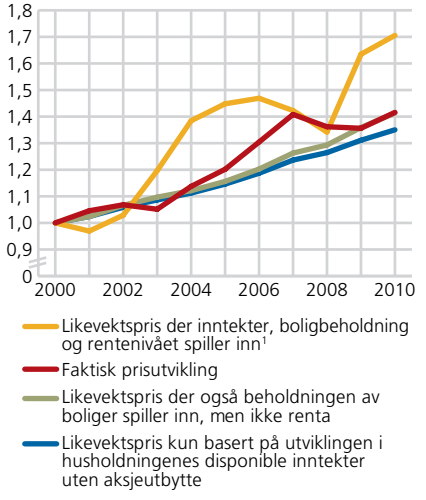

[1] Det er antatt 2,5% inflasjon i beregning av realrente.

Kilde: Modellberegninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. **Vekst i boligpriser og husholdningenes gjeld, målt i forhold til samme kvartal året før og korrigert for generell prisstigning. 1. kvartal 1985-4. kvartal 2010. Prosent**

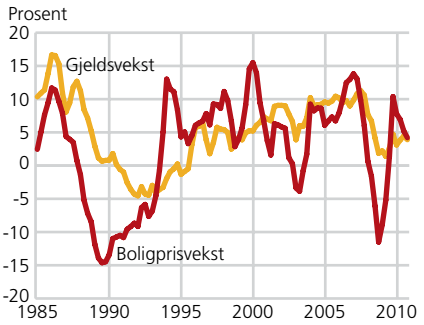

Kilde: Prisstatistikk (for boligpriser fra og med 1992) og finansmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Gjeld og boligpriser driver hverandre

En forskningsrapport fra Statistisk sentralbyrå viser at stigende gjeld og økende boligpriser påvirker hverandre gjensidig (Anundsen og Jansen 2011a, 2011b). Det er ikke opplagt at det er slik. Hvis folk hadde skjønt at boligprisøkningen var uten grunnlag i det vi har kalt fundamentale faktorer – inntekstvekst, rentenivå og tilgang på nye boliger – ville de forvente at prisene snart ville falle igjen. Det ville ha stoppet boligprisbobler. Når vi likevel finner denne gjensidige påvirkningen, har det sin bakgrunn i både etterspørsels- og tilbudsforhold i lånemarkedet.

Høyere boligpriser øker lånebehovet ved boligkjøp. Dernest, når en husholdning søker lån, ser bankene på to ting: husholdningenes inntekt og panteverdien av boligen. Panteverdien – og dermed lånemulighetene – øker når boligprisen går opp. I tillegg vil høyere boligpriser redusere risikoen knyttet til bankenes eksisterende boliglånsmasse, og det kan stimulere bankene til raskere ekspansjon i form av nye boliglån. Når utlånene øker, setter det husholdningene i stand til å by opp prisen på boliger. Spiralen er i gang.

Det er denne selvforsterkende effekten mellom boligmarkedet og kredittmarkedet som gjør at sentralbanker verden over følger nøye med både på boligprisene og kredittveksten. Internasjonalt har den gjensidige avhengigheten mellom boligpriser og husholdningenes låneopptak blant annet blitt undersøkt med spanske, irske og greske data, men inntil nå har ingen studier vist at slike selvforsterkende effekter faktisk er til stede i Norge.

Hvis vi sammenligner tall for boligprisvekst og gjeldsvekst, viser utviklingen mange felles trekk (se figur 8). I vår rapport (Anundsen og Jansen 2011a) tallfestes imidlertid dette samspillet ved hjelp av en modell for både bolig- og kredittmarkedet. I modellen inngår realstørrelser, det vil si størrelser som er korrigert for den generelle prisstigningen. På lang sikt finner vi at boligprisene avhenger av husholdningenes gjeld, disponibel inntekt og boligkapital, mens gjelden bestemmes av boligprisen, boligkapitalen, renten etter skatt og antall boligtransaksjoner. Dette innebærer at det er en gjensidig avhengighet mellom boligpriser og gjeld.

Modellen forklarer veksten i henholdsvis boligpris og gjeld, og den tallfestes med data for perioden 1986-2008. Undersøkelsen tyder på at økt rente slår direkte ut i redusert gjeldsopptak for husholdningene, mens den dempende effekten på boligprisene kommer indirekte via lavere gjeldsvekst og redusert inntekt for husholdningene. I tillegg finner vi at husholdningenes forventninger om utviklingen i egen økonomi, så vel som i norsk økonomi, har en klar effekt på boligprisene.

Økt finansiell risiko

Høy og økende gjeld i husholdningene øker risikoen i det finansielle systemet. Høy opplåning i amerikanske husholdninger var en viktig bakgrunn for finanskrisen høsten 2008. Det var mulig på grunn av sviktende kredittregulering. Andre land med mer stabile kredittforhold ble trukket inn gjennom globaliserte finansmarkeder – for eksempel fikk europeiske banker store tap på verdipapirer som var knyttet til det amerikanske boligmarkedet. Mange av disse landene hadde imidlertid også utviklet egne bolig- og kredittbobler etter en periode med sterk økonomisk vekst verden over og lave internasjonale renter. Det har forsterket konsekvensene av finanskrisen.

Det er god grunn til å hevde at det er en toveis årsakssammenheng mellom sammenbrudd i boligmarkedet og finansielle kriser. Det er mange episoder internasjonalt der en boligprisboom etterfulgt av fallende boligpriser har inntruffet i forkant av finansielle kriser – den norske bankkrisen for 20 år siden er et nærliggende eksempel.

Renten har en sterk effekt på husholdningenes disponible inntekter og deres låneetterspørsel, som – for gitt boligmasse og stabile forventninger om framtida – er viktige drivere bak boligprisutviklingen. Dette taler for at de som overvåker utviklingen i norsk økonomi, legger økt vekt på sammenhengen mellom utviklingen i husholdningenes gjeldsbelastning og boligprisene.

Hvordan begrense utlånsveksten?

Myndighetene i Norge er nå opptatt av å begrense både låneveksten og boligprisveksten, siden stigende gjeld og økende eiendomspriser driver hverandre. Renten er som nevnt et kraftfullt virkemiddel, men den har samtidig sterke virkninger også på andre områder via valutakursen.

Virkemidler som går mer direkte på tilbud og etterspørsel av kreditt til husholdningene, er trolig mer treffsikre. Økt egenkapitalkrav til husholdningene og økte kapitalkrav til bankene i perioder med sterk utlånsvekst, som ble foreslått av Finanstilsynet høsten 2011, vil ventelig påvirke husholdningenes gjeldsopptak direkte, og derigjennom boligprisene. Men økt egenkapitalkrav for dem som søker lån til bolig, vil først og fremst ramme førstegangskjøpere av boliger, og det vil i hovedsak være unge mennesker uten rike foreldre som da tar støyten. Dersom en velger å øke boligskattene, vil det også ha en dempende effekt på boligprisene.

Referanser

Anundsen, A.K. og E.S. Jansen (2011a): «Self-reinforcing effects between housing prices and credit: Evidence from Norway», Discussion Papers 651 (February 2011), Statistisk sentralbyrå.

Anundsen, A.K. og E.S. Jansen (2011b): «Pengespiralen», *Dagens Næringsliv* (16. april 2011).

Bjørnstad, R. (2011): «Ingen boligboble ennå», *Dagens Næringsliv* (30. juni 2011).

Boug, P. og Y. Dyvi, red. (2008): *MODAG – En makroøkonomisk modell for norsk økonomi*, Samfunnsøkonomiske studier 111, Statistisk sentralbyrå.

Finanstilsynet (2011): *Finansielt utsyn 2011*.

Fløttum, E.J. (2006): *Nasjonalregnskapet – systemet og utformingen i Norge*, Universitetsforlaget.

Moum, K. og R. Nesbakken (1991): «Nasjonalregnskapet som utgangspunkt for analyse av husholdningenes spareadferd», i K. Moum (red.): *Husholdningenes sparing. Begrepsavklaring, dataproblemer og analyse*, Rapporter 91/16, Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå (2011): «Konjunkturtendenser», Økonomiske analyser 30 (4/2011), 3-32.

Takk til Roger Bjørnstad, Torbjørn Eika, Håvard Hungnes, Halvard S. Jansen og Vegard Mokleiv Nygård for innspill og gode kommentarer.

Sosiale indikatorer

1.	Befolkning (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996	1997
1.1.	Folkemengde 1. januar. Millioner	4,079	4,146	4,233	4,348	4,370	4,393
1.2.	Folketilvekst i året. Promille	3,3	3,2	3,9	5,0	5,2	5,7
1.3.	Menn 80 år og over i prosent av alle menn	2,1	2,3	2,5	2,7	2,7	2,7
	Kvinner 80 år og over i prosent av alle kvinner	3,6	4,3	4,9	5,3	5,3	5,4
1.4.	Antall levendefødte	51 039	51 134	60 939	60 292	60 927	59 801
	Levendefødte gutter per 100 jenter	106,7	105,9	105,4	105,9	107,0	105,7
1.5.	Samlet fruktbarhetstall (SFT)[1]	1,72	1,68	1,93	1,87	1,89	1,86
1.6.	Kvinnens alder ved første fødsel[2]	..	..	25,5	26,5	26,7	27,0
1.7.	Menn som ikke er blitt fedre ved 50 års alder. Prosent	..	..	13,6	13,3	..	..
	Kvinner som ikke er blitt mødre ved 45 års alder. Prosent	9,6	9,5	9,0	9,4	..	..
1.8.	Menn som hadde 3 eller flere barn ved 50 års alder. Prosent	..	..	40,9	34,8	..	..
	Kvinner som hadde 3 eller flere barn ved 45 års alder. Prosent	49,6	46,7	37,7	31,9	..	..
1.9.	Levendefødte etter mors samlivsstatus. Prosent						
	Gift	..	..	..	..	..	..
	Samboende	..	..	..	..	..	..
	Enslig	..	..	..	..	..	..
1.10.	Levendefødte av samboere og enslige. Prosent	14,5	25,8	38,6	47,6	48,3	48,7
1.11.	Antall døde	41 340	44 372	46 021	45 190	43 860	44 595
	Menn	22 606	23 783	23 866	23 020	22 106	22 262
	Kvinner	18 734	20 589	22 155	22 170	21 754	22 333
1.12.	Fødselsoverskudd (fødte minus døde)	9 699	6 762	14 918	15 102	17 067	15 206
1.13.	Forventet levealder						
	Menn	72,3	72,6	73,4	74,8	75,4	75,5
	Kvinner	79,2	79,4	79,8	80,8	81,1	81,0
	Menn ved 62 år	16,3	16,5	16,7	17,4	17,8	17,8
	Kvinner ved 62 år	20,4	21,0	21,0	21,6	22,0	21,9
1.14.	Ugifte menn ved 50 års alder. Beregnet prosent[3]	21,0	28,1	32,7	39,8	37,4	37,2
	Ugifte kvinner ved 50 års alder. Beregnet prosent[3]	15,2	21,3	26,7	35,0	32,4	32,1
1.15.	Forventet oppløste ekteskap etter 5 års varighet. Prosent	5,7	6,7	9,8	10,3	10,4	10,5
	Forventet oppløste ekteskap etter 10 års varighet. Prosent	12,3	14,7	21,9	22,8	21,9	21,7
1.16.	Samboende av alle i samliv, kvinner 20-44 år[4]. Prosent	..	..	..	31,8	32,8	33,3
1.17.	Enslige mødre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	10,4	..	16,4	..	..	..
	Enslige fedre m/hjemmeboende barn under 18 år i prosent av alle barnefamilier	1,4	..	2,3	..	..	..

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
4,418	4,445	4,478	4,503	4,524	4,552	4,577	4,606	4,640	4,681	4,737	4,799	4,858	4,920
6,3	7,5	5,6	4,6	6,2	5,5	6,3	7,3	8,8	11,8	13,1	12,3	12,8	
2,8	2,8	2,8	2,9	3,0	3,1	3,1	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2
5,5	5,6	5,6	5,8	5,9	5,9	6,0	6,1	6,1	6,1	6,0	5,9	5,9	5,8
58 352	59 298	59 234	56 696	55 434	56 458	56 951	56 756	58 545	58 459	60 497	61 807	61 442	..
104,9	103,6	105,7	105,0	104,5	105,7	105,2	104,9	105,0	105,4	106,0	106,2	104,9	..
1,81	1,85	1,85	1,78	1,75	1,80	1,83	1,84	1,90	1,90	1,96	1,98	1,95	..
27,2	27,2	27,3	27,5	27,7	27,9	28,0	28,1	28,1	28,1	28,1	28,1	28,2	..
..	..	14,4	..	..	..	..	16,6	..	18,0	18,8	19,6	19,9	..
..	..	11,2	..	..	..	..	11,9	..	12,0	12,5	12,5	12,5	..
..	..	32,6	..	..	..	..	33,2	..	33,2	33,1	33,2	32,9	..
..	..	32,3	..	..	..	..	34,8	..	34,8	34,1	33,7	33,1	..
..	50,6	49,4	49,8	49,3	49,5	48,0	47,6	46,4	45,0	44,0	44,2	44,2	..
..	37,6	40,8	42,0	42,2	40,1	41,6	42,0	42,4	44,0	44,0	44,0	44,4	..
..	11,8	9,8	8,2	8,5	10,4	10,4	10,4	11,2	11,1	12,0	11,8	11,4	..
49,0	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
													..
44 112	45 170	44 002	43 981	44 465	42 478	41 200	41 232	41253	41 954	41 712	41 449	41 499	..
22 067	22 426	21 665	21 630	21 643	20 565	19 991	20 113	19628	20 216	20 322	19 912	20 027	..
22 045	22 744	22 337	22 351	22 822	21 913	21 209	21 119	21625	21 738	21 390	21 537	21 472	..
14 240	14 128	15 232	12 715	10 969	13 980	15 751	15 524	17 292	16 505	18 776	20 358	19 943	..
75,5	75,6	76,0	76,2	76,5	77,0	77,5	77,7	78,1	78,2	78,3	78,6	78,9	..
81,3	81,1	81,4	81,5	81,5	81,9	82,3	82,5	82,7	82,7	83,0	83,1	83,2	..
18,0	17,9	18,4	18,5	18,6	19,1	19,4	19,5	19,9	19,7	19,9	20,2	20,3	..
22,2	22,0	22,3	22,3	22,5	22,6	23,1	23,2	23,2	23,2	23,3	23,4	23,5	..
38,3	39,5	34,2	38,5	37,0	40,0	40,4	40,5	41,7	39,4	37,2	38,6	41,0	..
33,4	34,7	29,9	34,3	33,6	35,7	36,5	36,2	38,5	35,7	33,4	37,2	38,2	..
9,6	10,2	11,2	11,4	10,8	11,1	11,6	11,4	11,1	10,9	10,2	10,1	9,3	..
20,3	20,6	23,1	23,9	23,4	23,8	24,2	24,1	23,2	21,5	21,0	21,3	21,7	..
35,3	38,8	35,1	38,7	39,9	43,1	43,2	44,1	42,2	39,9	41,9	43,6	40,7	..
..	..	..	16,9	..	..	..	17,5	17,7	17,6	17,4	17,5	17,6	17,5
..	..	..	2,8	..	..	..	3,5	3,6	3,7	3,8	3,9	4,1	4,2

1.	**Befolkning** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996	1997
1.18.	Menn som bor alene i prosent av alle menn som bor i privathusholdninger, 18 år og over	11,6	..	17,2	..	..	..
	Kvinner som bor alene i prosent av alle kvinner som bor i privathusholdninger, 18 år og over	16,9	..	19,9	..	..	..
	Menn som bor alene i prosent av alle menn som bor i privathusholdninger, 80-84 år	28,8	..	29,8	..	..	..
	Kvinner som bor alene i prosent av alle kvinner som bor i privathusholdninger, 80-84 år	59,0	..	65,2	..	..	..
1.19.	Flyttinger til Norge	18 776	21 858	25 494	25 678	26 407	31 957
	Menn	9 719	11 592	13 171	12 268	12 451	15 590
	Kvinner	9 057	10 266	12 323	13 410	13 956	16 367
1.20.	Flyttinger fra Norge	14 705	15 630	23 784	19 312	20 590	21 257
	Menn	7 559	8 016	12 880	9 802	10 393	10 524
	Kvinner	7 146	7 614	10 904	9 510	10 197	10 733
1.21.	Nettoinnflytting (innflyttinger minus utflyttinger)	4 071	6 228	1 710	6 366	5 817	10 700
	Menn	2 160	3 576	291	2 466	2 058	5 066
	Kvinner	1 911	2 652	1 419	3 900	3 759	5 634
	Norske statsborgere	-474	-1 156	-4 216	-1 124	-1 347	-1 292
	Utenlandske statsborgere	4 545	7 384	5 926	7 490	7 164	11 992
1.22.	Bosatte som skiftet til norsk statsborgerskap	2 680	2 851	4 757	11 778	12 237	12 037
1.23.	Innenlandske flyttinger per 1 000 innbyggere[5]	44,4	42,3	39,9	41,8	42,1	42,9
1.24.	Nettoinnflytting til mest sentrale kommuner[6]	-1 150	6 129	2 939	6 114	7 156	6 329
	Nettoinnflytting til minst sentrale kommuner[6]	-589	-5 898	-3 402	-4 136	-4 938	-6 095
1.25.	Befolkningsvekst i mest sentrale kommuner[6]. Prosent	0,37	0,81	0,70	0,91	0,99	1,04
	Befolkningsvekst i minst sentrale kommuner[6]. Prosent	0,11	-0,76	-0,48	-0,37	-0,47	-0,72
1.26.	Kommuner med befolkningsvekst. Prosent	68	43	46	50	47	44
1.27.	Utenlandske statsborgere 1. januar per 1 000 innbyggere	19,7	23,6	33,2	37,7	36,8	35,9
1.28.	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar per 1 000 innbyggere	23,3	..	39,8	49,5	51,2	52,9
	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra Øst-Europa[7] per 1 000 innbyggere	1,7	..	3,2	7,0	7,6	7,9
	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra EU-land i Øst-Europa[8] per 1 000 innbyggere						
	Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre 1. januar fra Asia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, Oseania unntatt Australia og New Zealand, og Tyrkia per 1 000 innbyggere	5,5	..	18,1	24,2	25,1	26,1

[1] Summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15-49 år. Antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved.
[2] Gjennomsnittlig observert fødealder.
[3] Under forutsetning om at et tenkt kull ugifte personer i alderen 15 år gjennomlever de aldersspesifikke giftermålsratene observert i vedkommende år, og at dødsfall ikke forekommer. Fra og med 1996 er det tatt i bruk en ny beregningsmodell for prosent ugifte ved alder 50 år. Nye tall er utregnet tilbake til 1991.
[4] Kvinner ved alder 23, 28, 33, 38 og 43 år i 1988.
[5] Flyttinger mellom kommuner. Ikke korrigert for at antall kommuner er blitt redusert fra 454 i 1980 til 431 i 2007 og til 430 i 2009.
[6] Standard for kommuneklassifisering.
[7] Øst-Europa er Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Montenegro, Polen, Romania, Russland, Serbia, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ukraina og Ungarn.
[8] Estland, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia og Ungarn ble medlemmer i 2004. Bulgaria og Romania i 2007.

Kilde: Befolkningsstatistikk, bortsett fra 1.17 hvor kilden er: Familie- og yrkesundersøkelsen 1988, Omnibusundersøkelsene.

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
..	..	..	20,9	..	..	..	21,4	21,9	22,4	23,0	23,5	23,6	23,6
..	..	..	22,1	..	..	..	22,4	22,5	22,7	22,9	23,0	22,8	22,7
..	..	..	30,7	..	..	..	30,6	30,6	30,3	29,9	29,6	29,4	29,2
..	..	..	67,6	..	..	..	67,0	66,7	66,2	65,5	65,0	64,4	63,6
36 704	41 841	36 542	34 264	40 122	35 957	36 482	40 148	45 776	61 774	66 961	65 186	73 852	..
18 312	20 864	19 140	16 882	19 341	17 572	17 829	20 147	24 724	35 927	37 798	35 135	40 368	..
18 392	20 977	17 402	17 382	20 781	18 385	18 653	20 001	21 052	25 847	29 163	30 051	33 484	..
22 881	22 842	26 854	26 309	22 948	24 672	23 271	21 709	22 053	22 122	23 615	26 549	31 506	..
11 526	11 342	13 731	13 614	11 851	13 026	11 981	11 100	11 216	11 762	13 263	15 300	17 620	..
11 355	11 500	13 123	12 695	11 097	11 646	11 290	10 609	10 837	10 360	10 352	11 249	13 886	..
13 823	18 999	9 688	7 955	17 174	11 285	13 211	18 439	23 723	39 652	43 346	38 637	42 346	..
6 786	9 522	5 409	3 268	7 490	4 546	5 848	9 047	13 508	24 165	24 535	19 835	22 748	..
7 037	9 477	4 279	4 687	9 684	6 739	7 363	9 392	10 215	15 487	18 811	18 802	19 598	..
-919	-541	-3 166	-2 241	-1 341	-1 157	-797	-288	-1 212	-522	-317	336	-233	..
14 742	19 540	12 854	10 196	18 515	12 442	14 008	18 727	24 935	40 174	43 663	38 301	42 569	..
9 244	7 988	9 517	10 838	9 041	7 867	8 154	12 655	11 955	14 877	10 312	11 442	11 903	..
43,1	43,0	44,8	44,7	42,6	41,8	41,5	41,9	43,3	44,7	41,7	41,5	43,6	..
5 239	5 237	3 963	6 808	4 649	5 395	7 138	8 016	8 572	6 859	5 414	5 636	5 153	..
-5 677	-4 877	-4 577	-5 298	-4 647	-4 797	-5 309	-6 202	-6 365	-5 205	-5 009	-3 162	-2 762	..
1,06	1,10	0,80	0,91	1,02	0,92	1,13	1,32	1,53	1,67	1,74	1,55	1,78	..
-0,54	-0,10	-0,23	-0,66	-0,43	-0,40	-0,70	-2,41	-0,69	-0,35	-0,15	0,08	-0,95	..
52	59	57	44	51	51	49	47	45	60	63	70	72	..
35,8	37,1	39,9	40,9	41,1	43,2	44,7	46,3	47,9	50,9	56,2	63,1	68,7	
55,4	58,7	63,1	66,1	68,7	73,1	76,2	79,2	83,3	88,7	97,0	105,9	113,7	
8,0	8,4	10,3	10,7	11,0	11,6	12,3	13,3	14,7	17,0	21,1	25,2	28,3	
						2,8	3,2	4,1	6,6	10,2	13,8	15,1	
27,4	29,1	31,3	34,1	36,3	39,7	42,2	44,4	46,8	49,2	52,1	55,2	58,9	

2.	Helse (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
2.1.	Spedbarnsdødelighet; døde per 1 000 levendefødte (under 1 år)	8,1	8,5	7,0	4,1	4,1
2.2.	Aborter per 1 000 kvinner 15-49 år	14,6	14,7	14,8	13,3	13,4
Dødsrater etter utvalgte årsaker[1] per 100 000 innbyggere. Aldersstandardisert						
2.3.	Ondartede svulster					
	Menn	214	229	222	227	228
	Kvinner	146	151	150	151	158
2.4.	Hjerte-/karsykdommer					
	Menn	508	502	464	396	375
	Kvinner	285	267	252	217	208
2.5.	KOLS (inkl. kroniske lungesykdommer/astma)					
	Menn	27	29	32	33	34
	Kvinner	9	11	23	17	17
2.6.	Ulykker					
	Menn	63	57	51	41	38
	Kvinner	25	25	23	18	19
2.7.	Selvmord					
	Menn	19	21	23	18	17
	Kvinner	7	8	8	6	6
2.8.	Krefttilfeller[1]. Antall nye tilfeller per år per 100 000 innbyggere					
	Menn	358	390	411	436	443
	Kvinner	299	309	324	348	360
2.9.	Egenvurdert helse som god eller meget god. 16 år og over. Prosent					
	Menn	..	..	..	81	..
	Kvinner	..	..	..	77	..
2.10.	Dagligrøyking[2] (16-74 år). Prosent					
	Menn	42	42	37	34	34
	Kvinner	31	32	33	32	32
2.11.	Konsumerer alkohol 2 eller flere ganger per uke. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
2.12.	Fedme BMI >30. 16-74 år. Prosent					
	Menn	..	..	..	6	..
	Kvinner	..	..	..	5	..
2.13.	Hull i tennene (karies) hos 12-åringer. Gjennomsnittlig antall	..	3,4	2,4	1,9	1,8
2.14.	Utgifter[3] til helseformål					
	Totale utgifter til helseformål i prosent av BNP[4]	..	..	..	..	..
	Totale utgifter til helseformål i faste 2000-priser per innbygger[4]	..	..	..	..	..
	Offentlige utgifter til helseformål i prosent av totale offentlige utgifter	..	..	..	..	..

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
4,1	4,0	3,9	3,8	3,9	3,5	3,4	3,2	3,0	3,2	3,1	2,7	3,2	..
13,1	13,2	13,3	13,7	13,0	12,7	12,9	13,1	12,9	13,2	13,8	14,5	14,0	13,8
229	223	223	216	215	217	211	207	204	197	200	196	191	..
156	146	145	147	148	148	144	142	142	138	140	137	134	..
365	357	345	319	310	301	273	254	237	222	223	214	194	..
206	202	202	190	181	179	169	159	141	144	138	130	129	..
34	33	36	34	33	34	32	32	34	32	34	37	34	..
17	18	21	21	20	20	20	19	19	22	22	23	22	..
41	40	41	40	37	41	45	46	41	39	39	42	40	..
18	17	19	18	18	17	19	21	18	18	19	17	18	..
17	18	19	18	18	16	16	16	15	16	14	14	20	..
6	7	7	6	6	6	6	7	7	6	6	6	8	..
461	461	454	466	468	459	481	500	485	487	518	516	532	..
370	358	357	373	382	387	379	389	383	385	389	402	405	..
..	82	..	..	..	83	..	..	82	..	..	82	..	..
..	80	..	..	..	79	..	..	80	..	..	79	..	..
34	34	32	31	30	29	28	27	26	23	22	21	21	19
33	32	32	31	31	28	27	25	24	24	23	22	20	19
..	16	..	..	..	24	..	..	19	..	..	23	..	..
..	7	..	..	..	13	..	..	14	..	..	13	..	..
..	7	..	..	..	8	..	..	9	..	..	12	..	..
..	6	..	..	..	8	..	..	8	..	..	9	..	..
1,6	1,6	1,5	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7	1,6	1,6	1,5	1,4	1,4	1,3
8,4	9,3	9,3	8,4	8,8	9,8	10,0	9,7	9,1	8,6	8,9	8,6	9,6	..
24 606	25 781	27 233	27 773	28 564	30 694	31 345	32 036	32 540	32 734	33 131	33 304	31 912	
15,1	15,8	16,3	16,4	16,4	16,9	17,0	17,1	17,3	17,1	17,2	16,7	16,4	

2.	**Helse** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	**1980**	**1985**	**1990**	**1995**	**1996**
2.15.	Driftskostnader i spesialisthelsetjenesten innen:					
	Somatikk	..	..	..	..	..
	Psykisk helsevern (voksne, barn og unge)	..	..	..	..	..
	Rusbehandling[5]	..	..	..	..	..
2.16.	Aktivitet og ressurser i somatiske sykehus					
	Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	8,8	9,7	10,8	12,4	13,1
	Sykepleiere. Årsverk per 10 000 innbyggere	27,8	30,6	34,8	40,0	41,9
	Døgnopphold. Antall per 1 000 innbyggere[6, 7]	143	152	145	147	149
	Liggedager. Antall per 1 000 innbyggere[6]	1 550	1 452	1 063	973	972
	Dagbehandlinger. Antall per 1 000 innbyggere[8]	..	..	..	..	..
	Polikliniske konsultasjoner. Antall per 1 000 innbyggere[8, 9, 10]	..	..	599	696	718
2.17.	Aktivitet og ressurser innen psykisk helsevern					
	Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	1,1	1,4	1,7	2,0	2,1
	Psykologer. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	1,4	1,9	2,0
	Sykepleierere. Årsverk per 10 000 innbyggere	5,0	6,2	7,8	8,8	9,7
	Oppholdsdøgn. Antall per 1 000 innbyggere	971	766	614	493	480
	Utskrivninger. Antall per 1 000 innbyggere	5,1	4,6	5,0	6,0	6,2
	Polikliniske konsultasjoner. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	92	140	131
2.18.	Aktivitet og ressurser innen rusbehandling					
	Personell. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..
	Oppholdsdøgn. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	..	..
2.19.	Aktivitet og ressurser i kommunehelsetjenesten					
	Leger. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	7,1	7,5	7,5
	Fysioterapeuter[11, 12, 13]. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	6,2	6,9	7,1
	Jordmødre[13], Årsverk per 10 000 fødte	..	..	..	29	33
	Helsesøstre. Årsverk per 10 000 innbyggere (0-5 år)	..	..	..	40	42
2.20.	Tannleger og tannpleiere (i offentlig og privat sektor)					
	Tannleger. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..
	Tannpleiere. Årsverk per 10 000 innbyggere	..	..	..	..	..

[1] Ratene er aldersstandardisert etter europeisk standardbefolkning.
[2] Andel personer 16-74 år som røyker daglig. Treårig glidende gjennomsnitt fram til 2007. Fra 2008 vises gjennomsnitt av telleåret og året før.
[3] Foreløpige tall for 2008 og 2009.
[4] Både offentlige og private utgifter.
[5] Fra 2004 omfatter rusmiddeltiltak spesialisert tverrfaglig rusmiddelbehandling.
[6] Brudd i tidsserien i 1989 ved overgang fra aggregert skjematall til elektroniske individdata.
[7] Brudd i tidsserien i 2009. Friske nyfødte er inkludert.
[8] Brudd i tidsserien 2001/2002 ved overgang fra aggregerte skjematall til elektroniske individdata.
[9] Også refusjonsberettiget dagbehandling ved poliklinikk frem til 2002.
[10] Brudd i tidsserien i 2009. Høyere tall pga. endret registreringspraksis i Norsk pasientregister.
[11] Også årsverk til overordnet administrasjon.
[12] Årsverk i institusjoner for eldre og funksjonshemmede er med fra og med 2000.
[13] Brudd i tidsserien fra 2010. Ny datakilde: Registerbasert personelldata.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
..	..	..	..	..	43 796	47 100	48 324	54 692	58 661	63 869	67 847	70 807	66 357
..	..	..	..	..	9 889	11 142	11 482	13 438	14 331	15 874	17 055	17 953	16 668
..	..	..	..	..	121	122	1 774	2 132	2 320	2 577	3 021	3 282	3 400
14,1	14,8	15,3	15,9	16,0	16,0	16,6	17,2	17,7	18,0	18,2	18,6	19,1	19,2
44	45,4	47,1	47	47,1	48,9	50,2	50,7	50,2	51,2	51,1	49,7	49,6	49,6
151	154	156	154	160	163	170	173	174	176	171	171	175	173
967	960	956	925	929	923	913	897	893	887	851	816	804	781
..	..	..	66	72	79	92	100	109	117	120	115	119	87
749	746	763	796	775	669	704	731	745	759	790	811	874	964
2,2	2,3	2,4	2,5	2,7	2,7	2,8	3,0	3,0	3,2	3,2	2,9	3,3	3,2
2,1	2,3	2,4	2,6	2,8	3,1	3,3	3,5	3,8	4,1	4,6	3,8	4,3	4,5
9,9	10,1	10,1	10,3	10,9	11,1	11,6	12,0	12,5	12,5	12,7	11,2	11,7	12,0
468	457	446	431	411	408	392	372	364	355	330	310	299	288
6,6	6,8	7,3	7,8	8,0	8,4	9,2	9,5	10,0	10,6	10,0	11,0	11,0	11,0
134	140	149	155	163	185	214	229	286	314	332	366	388	407
..	..	..	..	..	..	..	5,0	5,7	6,2	6,7	6,0	6,4	6,5
..	..	..	..	..	..	..	96	120	120	120	120	118	117
7,6	7,8	7,9	8,5	9,1	9,1	9,0	9,0	9,1	9,1	9,3	9,4	9,5	9,6
7,4	7,6	7,6	8,8	9,1	9,1	9,1	9,0	8,9	9,0	9,0	9,0	8,7	8,7
37	41	43	43	44	46	48	48	48	47	49	49	48	44
43	43	44	46	48	50	51	52	53	56	57	57	57	53
..	..	..	..	..	..	8,0	8,2	8,4	8,5	8,3	8,5	8,3	8,3
..	..	..	..	..	..	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5	1,6	1,5	1,6

Kilde:
2.1, 2.3-2.7: Dødsårsaksstatistikk.
2.2: Svangerskapsavbrudd.
2.8: Kreftregisteret.
2.9, 2.12: Levekårsundersøkelsene.
2.10: Statens tobakksskaderåd/SHdir -2001/Hdir/SSB 2008-.
2.11: SIFA - 2001/SIRUS 2002-.
2.13: Tannhelsestatistikk, KOSTRA.
2.14: Nasjonalregnskapsstatistikk.
2.15: Spesialisthelsetjenesten.
2.16: Spesialisthelsetjenesten/Registerbasert sysselsettingsstatistikk og Pasientstatistikk.
2.17-2.18: Spesialisthelsetjenesten/Registerbasert sysselsettingsstatistikk.
2.19: Statistikk for kommunehelsetjenesten, KOSTRA.
2.20: Tannhelsetjenesten, KOSTRA/Registerbasert sysselsettingsstatistikk.

3.	Pleie og omsorg (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
3.1.	Årsverk i kommunale pleie- og omsorgstjenester[1]. Antall i alt	..	..	..	69 795	73 733
	Årsverk per mottaker[2]	..	..	..	0,39	0,39
	Årsverk per 1 000 innbyggere 67 år og over	..	..	..	112	119
3.2.	Mottakere av hjemmesykepleie og/eller praktisk bistand og beboere på institusjoner for eldre og funksjonshemmede	..	..	..	187 781	187 840
	Kvinnelige mottakere. Prosent	..	..	..	70	70
	Mottakere 80 år og over. Prosent	..	..	..	54	55
3.3.	Mottakere av hjemmesykepleie og/eller praktisk bistand og beboere på institusjoner for eldre og funksjonshemmede					
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	8	8
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	126	130
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	539	547
3.4.	Mottakere av hjemmetjenester. Prosent					
	Både hjemmesykepleie og praktisk bistand/hjemmehjelp	..	..	..	31	33
	Kun hjemmesykepleie	..	..	..	14	16
	Kun praktisk bistand/hjemmehjelp	..	..	..	47	51
3.5.	Mottakere av hjemmetjenester. Antall i alt	..	..	..	145 249	144 765
	Alle mottakere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	33	33
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	6	8
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	103	107
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	365	374
3.6.	Beboere i institusjoner for eldre og funksjonshemmede[3]. Antall i alt	..	..	..	42 532	43 075
	Alle beboere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	9,7	9,8
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	0,4	0,4
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	23	22
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	175	172
3.7.	Beboere i boliger til pleie- og omsorgsformål[4]. Antall i alt	..	..	..	32 338	35 254
	Alle beboere. Antall per 1 000 innbyggere	..	..	..	7	8
	0-66 år. Antall per 1 000 innbyggere 0-66 år	..	..	..	2	3
	67-79 år. Antall per 1 000 innbyggere 67-79 år	..	..	..	19	23
	80 år og over. Antall per 1 000 innbyggere 80 år og over	..	..	..	69	78
	Beboere i boliger med tilknyttet personell hele døgnet. Prosent	..	..	..	..	..

[1] Registerbaserte tall er inkludert vikarer og fravær (legemeldt sykefravær og fødselspermisjon). Alle tall er eksklusivt leger og fysioterapeuter. Gjelder offentlige tjenester ytt både av kommunale og private aktører.
[2] Mottakere er summen av brukere av hjemmetjenester og tallet på plasser i institusjoner. Til og med 2006 ble dataene for brukere av hjemmetjenester hentet inn på KOSTRA-skjema. Fra og med 2007 er disse hentet fra IPLOS-registeret og gjelder alle mottakere av tjenester i pleie og omsorg.
[3] Beboere i sykehjem eller boform med heldøgns omsorg og pleie hjemlet i kommunehelsetjenesteloven, eller beboere i aldershjem hjemlet i sosialtjenesteloven.
[4] Omfatter omsorgsboliger og andre boliger kommunen disponerer til pleie- og omsorgsformål.

Kilde:
3.1: Pleie- og omsorgsstatistikk tom. 2002, registerbasert sysselsettingsstatistikk fom. 2003 og Befolkningsstatistikk.
3.2, 3.4: Pleie- og omsorgsstatistikk.
3.3, 3.5-3.7: Pleie- og omsorgsstatistikk og Befolkningsstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
79 435	82 794	86 370	89 669	91 824	93 690	105 883	107 910	107 071	113 220	118 189	121 209	123 482	126 227
0,41	0,42	0,43	0,44	0,45	0,46	0,52	0,53	0,52	0,53	0,58	0,58	0,57	0,57
128	134	140	146	151	155	175	179	177	186	193	197	198	198
191 947	195 202	200 087	201 905	203 063	203 747	202 107	204 400	205 342	211 763	204 110	209 754	218 876	218 116
69	69	69	69	69	68	68	67	67	66	65	64	65	65
52	53	53	53	54	54	53	53	53	53	49	48	49	49
9	9	10	10	11	11	12	12	13	14	14	15	17	17
131	130	131	130	129	128	123	119	113	111	97	96	101	96
542	547	559	547	541	532	516	510	506	510	488	488	490	484
34	36	37	37	37	36	37	37	38	39	36	35	36	36
16	18	21	24	25	27	29	31	33	33	36	37	38	39
19	45	41	39	38	36	34	32	29	28	28	27	26	26
149 026	152 796	157 396	159 669	161 169	162 112	161 094	163 415	164 623	171 226	161 817	167 648	174 275	174 659
34	34	62	35	36	36	35	35	35	37	34	35	36	35
8	9	9	10	10	11	11	12	12	14	13	14	16	16
108	108	109	109	108	107	102	98	93	92	79	78	81	78
374	381	393	386	384	379	368	365	362	368	345	347	343	341
42 921	42 406	42 691	42 236	41 894	41 635	41 013	40 985	40 719	40 537	42 293	42 106	44 408	43 457
9,7	9,5	9,5	9,4	9,3	9,1	9,0	8,9	8,8	8,7	8,9	8,8	9,1	8,8
0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	1,0	1,0	1,1	1,1
22	22	22	22	21	21	21	21	20	19	18	17	19	18
169	166	167	160	156	153	148	145	145	143	143	142	146	142
38 140	40 617	43 983	45 515	46 023	46 414	48 087	47 569	48 821	50 194	47 308	49 463	..	42 806
9	9	10	10	10	10	11	10	11	11	10	11	..	9
3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	5	..	4
26	26	29	30	29	29	28	27	26	25	21	21	..	17
86	90	96	99	99	100	103	100	103	105	105	107	..	84
..	..	..	..	..	..	..	..	32	34	40	39	..	49

4	Utdanning (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
4.1.	Barn i barnehager. Prosent					
	1-5 år	19,3	26,6	36,3	52,3	54,9
4.2.	Barn i barnehage med heldagsplass[1, 2]. Prosent av befolkningen 1-5 år					
	1-5-åringer					
4.3.	Private barnehager. Prosent	46,4	42,3	41,1	51,8	52,3
4.4.	Barnehagebarn 1-5 år med plass i privat					
	barnehage. Prosent	39,3	36,0	36,9	42,4	42,3
4.5.	Minoritetsspråklige barn[3] i barnehage. Prosent					
	Private barnehager					
	Offentlige barnehager					
4.6.	Antall barn per årsverk i:					
	Private barnehager	..	8,8	6,2	5,4	5,4
	Offentlige barnehager	..	5,1	4,6	4,4	4,5
4.7.	Mottakere av kontantstøtte for Barn i aktuell kontantstøttealder[4]. Prosent			..	..	..
	Mottakere av kontantstøtte for 1 åringer	..	..	..	..	..
	Mottakere av kontantstøtte for 2 åringer	..	..	..	..	..
4.8.	Styrere/pedagogiske ledere i barnehage med godkjent førskolelærer-utdanning[5]. Prosent	91,4	94,4	79,7	78,1	79,7
	Private barnehager					
	Offentlige barnehager					
4.9.	Ansatte i barnehage med godkjent førskolelærerutdanning. Prosent	28,3	31,4	27,9	28,6	28,2
	Private barnehager					
	Offentlige barnehager					
Personer etter høyeste utdanningsnivå[6], 16 år og over. Prosent						
4.10.	Grunnskole	48,8	45,8	41,5	36,4	36,2
	Menn	45,2	42,4	38,3	33,3	33,2
	Kvinner	52,2	49,1	44,6	39,3	39,0
4.11.	Videregående skole	39,9	41,1	42,9	44,6	44,0
	Menn	41,6	43,0	44,8	46,8	46,3
	Kvinner	38,3	39,4	41,1	42,4	41,8
4.12.	Universitet eller høgskole t.o.m. 4 år	8,9	10,2	12,3	15,2	15,8
	Menn	8,9	10,0	11,7	14,0	14,4
	Kvinner	8,8	10,5	12,9	16,3	17,1
4.13.	Universitet eller høgskole over 4 år	2,4	2,8	3,2	3,9	4,0
	Menn	4,3	4,7	5,2	5,8	6,0
	Kvinner	0,7	1,0	1,4	1,9	2,1
Andel i videregående opplæring						
4.14.	Prosent av registrerte årskull 16-18 år	:	:	83,3	90,4	92,2
	Menn			82,7	90,1	91,7
	Kvinner			83,9	90,8	92,7

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
59,8	61,1	61,1	62,0	63,3	65,9	69,1	72,2	76,2	80,4	84,3	87,2	88,5	89,3
39,6	40,2	38,4	39,3	40,7	44,0	48,0	53,2	59,1	66,5	72,7	77,5	80,2	82,1
52,5	51,3	49,6	48,8	48,4	49,6	50,9	52,7	54,5	54,9	54,6	54,0	53,6	53,7
41,6	40,9	40,1	40,4	40,1	41,4	42,1	43,5	45,1	45,7	46,1	46,0	46,3	46,7
			4,7	5,1	5,5	5,9	5,9	6,2	6,7	7,6	8,5	9,3	9,9
			19,5	17,6	19,5	20,7	22,2	25,1	25,4	26,9	28,6	29,9	31,0
			80,5	82,4	80,5	79,3	77,8	74,9	74,6	73,1	71,4	70,1	69,0
5,2	5,2	5,3	5,3	5,2	5,0	4,9	4,8	4,6	4,4	4,3	4,1	4,1	4,0
4,4	4,4	4,4	4,5	4,4	4,4	4,4	4,4	4,3	4,2	4,0	3,9	3,9	3,9
..	50,1	74,8	74,3	73,2	70,7	67,9	63,3	57,8	51,8	41,4	34,7	30,7	27,5
..	78,9	79,0	79,1	77,9	75,6	73,0	68,9	63,9	58,9	47,1	40,1	35,5	32,3
..	21,5	70,7	69,5	68,6	65,9	63,0	57,7	51,7	44,0	35,1	29,1	25,5	22,1
81,1	81,7	83,4	86,3	88,3	88,1	91,3	89,3	89,1	86,9	83,0	83,7	83,5	84,6
			37,3	37,3	39,1	40,3	42,1	44,3	44,9	45,4	44,7	44,8	45,9
			62,7	62,7	60,9	59,7	57,9	55,7	55,1	54,6	55,3	55,2	54,1
28,7	29,1	31,3	31,3	31,9	32,0	33,3	33,5	33,7	32,9	31,7	32,3	32,0	32,0
			35,8	35,6	37,2	38,6	40,3	42,7	43,7	43,9	43,9	43,7	45,2
			64,2	64,4	62,8	61,4	59,7	57,3	56,3	56,1	56,1	56,3	54,8
35,6	34,9	34,3	33,7	33,1	32,6	32,1	31,7	31,3	31,0	30,7	30,2	29,8	29,4
32,9	32,3	31,8	31,4	31,0	30,7	30,4	30,2	30,0	30,0	29,8	29,6	29,3	29,0
38,3	37,4	36,6	35,9	35,1	34,4	33,8	33,1	32,5	32,1	31,5	30,9	30,4	29,9
43,8	43,9	44,1	44,3	44,4	44,4	44,3	44,0	43,7	43,3	43,1	43,0	42,9	42,7
46,1	46,2	46,4	46,5	46,7	46,7	46,6	46,3	46,1	45,7	45,5	45,4	45,4	45,4
41,6	41,7	42,0	42,1	42,3	42,3	42,1	41,8	41,4	41,0	40,8	40,7	40,4	40,1
16,3	16,8	17,0	17,2	17,5	17,9	18,3	18,8	19,4	19,8	20,1	20,4	20,8	21,1
14,8	15,1	15,2	15,3	15,5	15,7	15,9	16,1	16,4	16,7	16,9	17,0	17,2	17,4
17,8	18,4	18,7	19,1	19,5	20,1	20,7	21,5	22,2	22,8	23,2	23,7	24,2	24,7
4,2	4,4	4,6	4,8	4,9	5,1	5,2	5,5	5,6	5,8	6,1	6,3	6,5	6,7
6,2	6,4	6,6	6,7	6,8	7,0	7,1	7,3	7,5	7,6	7,8	7,9	8,1	8,2
2,3	2,5	2,7	2,9	3,1	3,3	3,4	3,7	3,9	4,1	4,5	4,7	5,0	5,3
92,0	91,6	90,9	90,4	90,3	90,7	91,0	89,8	90,2	91,2	91,1	90,8	91,0	91,0
91,5	90,8	90,1	89,5	89,4	89,8	90,1	89,2	89,7	90,8	90,8	90,5	90,6	90,4
92,5	92,4	91,8	91,4	91,3	91,6	91,9	90,5	90,7	91,6	91,5	91,1	91,5	91,6

4	**Utdanning** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
4.15.	Innvandrere i videregående opplæring. Prosent av registrerte årskull 16-18 år	:	:	48,1	65,1	70,6
	Menn	:	:	50,2	68,0	72,9
	Kvinner	:	:	45,9	62,2	68,2
4.16.	Norskfødte med innvandrerforeldre i videregående opplæring. Prosent av registrerte årskull 16-18 år.	:	:	74,5	80,3	83,6
	Menn	:	:	75,6	81,6	83,6
	Kvinner	:	:	73,4	78,9	83,6
Andel i høyere utdanning[7]						
4.17.	Prosent av registrerte årskull 19-24 år[8, 9]	11,4	12,1	19,3	26,0	27,8
	Menn	11,6	11,1	18,0	22,5	23,6
	Kvinner	11,3	13,1	20,8	29,7	32,1
4.18.	Prosent av registrerte årskull 25-29 år	6,2	6,2	9,0	12,1	12,5
	Menn	7,3	6,6	9,2	12,0	12,1
	Kvinner	5,2	5,6	8,8	12,2	12,9
4.19.	Innvandrere i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 19-24 år	4,1	6,0	7,8	11,2	12,1
	Menn	4,7	6,6	8,5	11,8	13,0
	Kvinner	3,5	5,4	7,0	10,7	11,4
4.20.	Norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 19-24 år.	9,8	13,5	23,1	25,1	26,6
	Menn	7,2	14,2	20,0	23,6	24,4
	Kvinner	12,1	12,7	25,2	26,5	28,9
4.21.	Innvandrere i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 25-29 år.	4,4	6,0	7,8	8,2	8,0
	Menn	4,6	7,3	9,0	9,3	8,9
	Kvinner	4,1	4,6	6,1	7,2	7,1
4.22.	Norskfødte med innvandrerforeldre i høyere utdanning. Prosent av registrerte årskull 25-29 år.	10,3	7,4	9,5	14,5	15,3
	Menn	13,3	6,0	8,3	15,4	14,3
	Kvinner	7,0	8,7	11,0	13,7	16,5
4.23.	Andel i jobb/utdanning i november, av alle som gikk ut av introduksjonsprogrammet året før	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
4.24.	Antall elever per lærerårsverk i:					
	Videregående opplæring (bare elever under opplæringsloven)	..	..	..	7,8	7,6
Opphold i skolefritidsordningen (SFO). Prosent						
4.25.	Andel elever i SFO etter klassetrinn eller mer					
	1.-4. årstrinn					
	5.-7. årstrinn					

[1] Oppholdstid 33 timer eller mer per uke.
[2] Fra og med 1999 er barn i åpen barnehage ikke inkludert i det totale tallet for antall barn i barnehage.
[3] Barn i barnehage med annet morsmål enn norsk, samisk, svensk, dansk og engelsk.
[4] Kontantstøtten ble innført for 1-åringer fra 1. august 1998, og for 2-åringer fra 1. januar 1999. Barn som fikk kontantstøtte som 1-åringer fikk beholde ytelsen hvis de fylte 2 år i 1998.
[5] For årene 1980 og 1981 gjelder tallene styrere og førskolelærere. For 1982, 1983 og 1984 er det kun for styrere.
[6] Personer med uoppgitt eller ingen fullført utdanning er holdt utenfor ved beregning av andelene.
[7] «I høyere utdanning» er beregnet ut fra utdanningsnivå 6 og 7 for årene 1980-1988 og ut fra Gruppering av skoleslag fra og med 1989.
[8] På grunn av mangelfull datalevering, er tallet på universitets- og høgskolestudenter i 1985 om lag 6 000-8 000 for lavt.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
71,2	72,3	67,8	67,0	70,5	68,7	70,8	69,1	70,6	70,8	70,0	69,4	67,0	64,4
73,1	72,7	67,7	65,4	69,0	66,7	69,3	67,9	69,6	70,2	69,5	67,9	64,6	60,4
69,2	71,9	67,9	68,9	72,2	70,8	72,6	70,5	71,8	71,3	70,5	71,0	69,8	69,3
84,1	83,9	84,7	84,7	84,1	86,3	88,1	86,7	87,9	88,4	89,9	88,8	89,5	90,1
84,4	83,7	84,6	84,9	83,0	86,3	87,0	85,8	87,7	88,0	90,2	88,4	89,1	89,3
83,7	84,2	84,8	84,4	82,8	86,3	89,3	87,6	88,1	88,7	89,6	89,3	90,0	90,9
28,2	28,7	29,7	28,3	27,7	30,1	30,3	30,7	30,9	30,6	29,8	29,7	30,7	31,2
23,6	23,6	24,4	23,0	22,1	24,5	24,7	25,1	25,3	24,6	23,7	23,4	24,5	25,1
32,9	33,9	35,1	33,9	33,4	36,0	36,2	36,5	36,8	36,8	36,2	36,4	37,2	37,6
12,8	13,4	14,4	14,4	15,4	16,3	16,5	16,6	16,3	15,7	15,0	14,4	14,7	14,8
12,2	12,6	13,2	12,9	14,0	14,9	15,3	15,4	14,8	14,1	13,2	12,6	13,0	13,0
13,5	14,3	15,7	15,9	16,9	17,8	17,6	17,9	17,8	17,4	16,8	16,4	16,5	16,7
12,9	13,1	14,4	13,6	14,3	14,9	16,7	17,4	18,4	18,8	18,7	17,3	16,9	16,4
13,4	12,7	13,8	12,2	13,0	13,7	15,3	15,8	16,3	16,5	16,1	14,9	15,0	14,3
12,5	13,4	14,8	14,8	15,5	15,9	17,8	18,9	20,3	20,9	21,1	19,7	18,8	18,2
25,4	24,5	27,5	25,9	25,1	31,6	32,8	33,1	33,3	33,9	34,7	35,6	37,1	38,3
23,0	22,1	24,3	22,6	21,5	28,0	28,8	29,0	29,2	29,1	30,0	30,8	31,8	33,0
28,1	27,1	30,9	29,5	28,9	35,5	36,9	37,5	37,8	38,9	39,8	40,7	42,6	43,8
8,1	8,0	9,0	8,7	9,4	9,7	10,6	11,2	11,2	10,7	10,2	9,2	9,3	9,1
9,0	8,9	9,4	8,6	9,2	9,0	10,1	10,6	10,3	9,4	8,9	7,9	8,1	8,0
7,3	7,2	8,7	8,9	9,5	10,2	11,0	11,7	11,9	11,8	11,2	10,3	10,4	10,1
15,0	17,1	18,5	15,6	18,5	17,9	17,6	18,6	18,3	17,7	16,4	15,9	17,1	18,3
17,8	15,4	19,2	15,4	19,4	17,4	17,8	17,9	17,1	17,4	15,2	15,9	17,3	18,4
12,1	18,8	17,8	16,0	17,6	18,5	17,3	19,3	19,5	18,0	17,6	15,9	17,0	18,1
..	..	..	..	..	..	..	..	..	58	65	63	57	55
..	..	..	..	..	..	..	..	..	70	76	75	67	66
..	..	..	..	..	..	..	..	..	43	50	51	48	46
7,5	7,5	7,5	7,2	7,2	7,5	7,6	7,5	8	8,7	8,5	8,5	8,7	8,7
						51,6	53,1	52,7	55,8	59,1	59,9	59,9	60,9
						0,6	0,6	0,7	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8

[9] I 1981 ble en rekke helsefagskoler omgjort til høgskoler. Elever ved disse skolene ble inntil 1980 klassifisert som elever i videregående skoler og fra og med 1981 som studenter ved universiteter/høgskoler.

Kilde:
4.1-4.6, 4.8-4.9: Barnehagestatistikk.
4.7: NAV Trygd.
4.10-4.22, 4.24: Utdanningsstatistikk.
4.23: KOSTRA.
4.25: GSI.

5.	Arbeid og arbeidsmiljø (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
Arbeid						
5.1.	Personer i arbeidsstyrken (sysselsatte og arbeidsledige) 15-74 år. Millioner[1]	1,940	2,067	2,142	2,186	2,240
	Menn	1,147	1,174	1,181	1,187	1,212
	Kvinner	0,793	0,893	0,961	0,999	1,028
5.2.	Personer i arbeidsstyrken 15-74 år. Prosent[1]	67,2	68,8	69,2	69,6	71,2
	Menn 15-24 år	64,5	64,1	64,2	58,1	61,8
	Kvinner 15-24 år	54,5	56,4	56,9	53,5	57,0
	Menn 55-66 år	79,1	74,0	67,4	66,0	67,0
	Kvinner 55-66 år	46,9	49,3	49,1	51,9	53,8
5.3.	Kvinner med barn under 7 år i arbeidsstyrken, etter alder på yngste barn. Prosent[1]					
	0-2 år	46	58	69	72	74
	3-6 år	57	69	74	80	79
5.4.	Sysselsatte på kort deltid. Prosent av alle sysselsatte[2]	11,5	12,5	13,4	13,2	13,1
	Menn	3,9	4,6	4,9	5,4	5,6
	Kvinner	22,7	23,2	23,3	22,4	21,8
5.5.	Sysselsatte på lang deltid. Prosent av alle sysselsatte[3]	15,5	15,9	13,2	13,3	13,3
	Menn	5,9	6,0	3,8	3,9	4,4
	Kvinner	29,8	29,4	24,6	24,3	23,9
5.6.	Sysselsatte på heltid. Prosent av alle sysselsatte[4]	72,9	71,6	73,4	73,4	73,6
	Menn	90,2	89,4	91,2	90,6	90,0
	Kvinner	47,5	47,4	51,8	53,3	54,2
5.7.	Faktisk arbeidstid per uke. Timer[5]	36,2	36,2	36,0	35,6	35,3
	Menn	41,1	41,5	40,6	39,8	39,5
	Kvinner	29,2	29,3	30,1	30,3	30,0
5.8.	Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte	..	..	12,7	15,8	15,3
	Menn	..	..	15,8	18,4	17,9
	Kvinner	..	..	12,0	15,2	14,6
5.9.	Arbeidsledige (AKU) i prosent av arbeidsstyrken[6]	1,7	2,6	5,2	4,9	4,8
	Menn 15-74 år	1,3	2,2	5,6	5,2	4,8
	Kvinner 15-74 år	2,3	3,1	4,8	4,6	4,9
	Menn 15-24 år	4,3	5,8	12,7	11,9	12,1
	Kvinner 15-24 år	6,1	7,4	10,7	11,7	12,8
5.10.	Langtidsledige (AKU). Prosent[7]	11	24	40	44	31
	Menn	12	26	39	45	34
	Kvinner	11	23	42	42	28
5.11.	Totalt sykefravær for arbeidstakere (legemeldt og egenmeldt). Prosent[8]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.12.	Midlertidig ansatte i prosent av ansatte i alt	..	..	..	..	12,7
	Menn	..	..	..	..	10,6
	Kvinner	..	..	..	..	15,0

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
2,287	2,323	2,333	2,350	2,361	2,378	2,375	2,382	2,400	2,446	2,507	2,591	2,590	2,602
1,234	1,251	1,250	1,258	1,260	1,262	1,259	1,263	1,272	1,296	1,323	1,370	1,366	1,378
1,054	1,072	1,083	1,092	1,101	1,116	1,116	1,119	1,127	1,150	1,183	1,222	1,224	1,224
72,5	73,3	73,3	73,4	73,5	73,5	72,9	72,6	72,4	72,0	72,8	73,9	72,8	71,9
64,8	66,3	66,7	67,3	64,8	65,1	63,2	61,9	61,2	58,1	58,6	62,9	58,0	57,6
58,3	61,2	61,1	61,6	61,3	63,8	62,0	61,3	59,0	58,1	60,3	62,5	59,2	57,1
68,8	69,9	68,8	69,2	69,5	69,5	70,5	69,8	69,5	69,4	70,3	70,8	69,7	69,0
54,1	55,0	55,9	56,7	59,2	59,7	59,9	58,9	58,1	57,5	60,5	60,3	60,4	60,4
75	75	72	76	77	76	76	76	76	80	79	82	81	81
83	84	81	84	86	85	80	84	85	86	84	86	88	86
12,6	12,5	12,6	12,2	12,3	12,6	12,8	13,1	12,8	13,0	12,6	12,5	12,6	12,6
5,7	5,8	6,0	6,3	6,5	6,6	7,2	7,4	7,0	7,4	7,4	7,7	7,9	7,9
21,0	20,5	20,1	19,0	18,8	19,3	18,9	19,5	19,3	19,3	18,5	17,9	17,8	17,8
13,5	13,4	13,8	13,3	13,6	13,7	13,8	13,9	13,8	14,3	14,2	14,2	14,3	14
4,1	4,1	4,4	4,1	4,6	4,5	4,8	5,2	5,3	5,4	5,4	5,5	5,9	5,9
24,6	24,3	24,6	23,9	23,9	24,0	23,8	23,6	23,3	24,4	24,0	24,0	23,6	23,1
73,9	74,1	73,7	74,4	74,1	73,8	73,4	73,0	73,4	72,6	73,2	73,2	73,1	73,2
90,3	90,3	89,6	89,5	88,9	88,9	88,0	87,4	87,7	87,2	87,2	86,7	86,1	86,0
54,6	55,2	55,3	57,0	57,2	56,7	57,1	56,8	57,4	56,3	57,5	58,1	58,6	58,9
35,3	35,4	35,4	35,1	34,9	34,8	34,6	34,6	34,9	34,5	34,4	34,4	34,1	34,1
39,3	39,5	39,3	38,8	38,5	38,4	38,0	38,1	38,3	38,0	37,7	37,5	37,1	37,2
30,2	30,4	30,6	30,6	30,5	30,5	30,4	30,3	30,8	30,4	30,4	30,8	30,5	30,5
14,2	13,3	11,6	11,6	11,6	12,6	14,3	16,0	16,2	11,8	10,1	8,8	8,8	10,1
16,5	14,5	12,6	12,6	11,2	14,2	16,1	17,2	16,2	11,9	9,1	7,4	7,6	9,2
13,8	12,9	11,3	11,3	11,7	12,1	13,8	15,6	16,0	11,8	10,4	9,2	9,3	10,5
4,0	3,2	3,2	3,4	3,5	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2	3,6
3,9	3,2	3,4	3,7	3,7	4,1	4,9	4,9	4,9	3,4	2,6	2,8	3,6	4,1
4,2	3,3	3,0	3,4	3,4	3,6	4,0	4,0	4,4	3,4	2,5	2,4	2,6	3,0
10,2	9,1	9,6	10,8	10,8	12,4	12,5	12,5	12,5	8,6	7,9	8,2	10,3	10,8
11,5	9,4	9,4	10,4	10,4	10,3	10,9	10,6	11,5	8,7	6,6	6,8	8,0	7,7
26	20	16	15	15	21	21	26	26	32	25	19	25	31
27	21	17	20	20	21	23	27	27	36	26	17	27	36
23	20	16	13	13	15	20	21	23	27	22	21	20	26
..	..	..	..	7,4	7,8	8,2	7,1	6,7	6,9	6,9	7,0	7,5	6,8
..	..	..	..	6,1	6,4	6,8	5,8	5,4	5,6	5,5	5,6	6,1	5,4
..	..	..	..	9,1	9,5	10,0	8,7	8,3	8,6	8,7	8,9	9,3	8,5
11,9	10,9	10,1	9,3	9,2	9,9	9,5	10,0	9,5	10,0	9,5	9,0	8,1	8,3
9,3	8,3	7,7	7,3	7,0	7,8	7,7	8,3	7,5	7,7	7,5	7,0	6,4	6,9
14,6	13,7	12,8	11,5	11,6	12,1	11,3	11,8	11,6	12,5	11,6	11,1	9,7	9,8

5.	**Arbeid og arbeidsmiljø** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
5.13.	Sysselsatte innvandrere etter landbakgrunn i prosent av personer 15-74 år i hver gruppe[9]	..	..	..	..	..
	Norden og Vest-Europa	..	..	..	..	..
	EU-land i Øst-Europa[10]	..	..	..	..	..
	Øst-Europa ellers	..	..	..	..	..
	Nord-Amerika og Oseania	..	..	..	..	..
	Asia	..	..	..	..	..
	Afrika	..	..	..	..	..
	Sør- og Mellom-Amerika	..	..	..	..	..
5.14.	Sysselsatte på korttidsopphold i alt og fra utvalgte land[11]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
	Fra Norden utenom Norge	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
	Fra EU-land i Øst-Europa[10]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.15.	Ansatte som arbeider dagtid, 15-74 år. Prosent[12]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.16.	Ansatte som har skift- eller turnusarbeid, 15-74 år. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
Arbeidsmiljø						
5.17.	Ansatte som må løfte 20 kg minst fem ganger daglig, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	24
	Kvinner	..	..	..	..	10
5.18.	Ansatte som et par dager i uken eller oftere er fysisk utmattet når de kommer hjem fra jobb, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.19.	Ansatte som daglig er utsatt for sterk støy, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	10
	Kvinner	..	..	..	..	5
5.20.	Ansatte som har vært utsatt for arbeidsulykker siste 12 måneder, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	4
	Kvinner	..	..	..	..	2
5.21.	Ansatte med monotont[14] arbeid halvparten av arbeidstiden eller mer, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	34
	Kvinner	..	..	..	..	37

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
..	..	..	..	59,4	57,7	55,6	56,6	57,5	60,1	63,3	64,2	61,7	61,6
..	..	..	..	73,8	70,4	69,6	70,0	70,8	72,4	73,4	74,6	73,2	74,7
..	..	..	..	..	60,8	61,0	64,6	68,6	70,7	75,9	73,5	70,6	70,8
..	..	..	..	57,5	55,8	53,9	55,5	56,2	58,7	61,9	63,2	61,0	61,5
..	..	..	..	54,9	55,0	54,5	56,6	58,3	61,1	64,2	65,7	64,7	64,1
..	..	..	..	52,6	50,9	48,6	49,8	50,6	53,3	56,3	56,8	53,9	53,3
..	..	..	..	46,2	43,8	40,3	41,2	41,8	45,2	49,0	49,7	45,3	43,9
..	..	..	..	62,3	59,7	56,9	58,4	60,0	62,6	65,3	66,1	62,8	62,9
..	..	..	..	..	..	26 255	31 976	37 888	55 343	64 297	80 427	74 654	69 276
..	..	..	..	..	..	20 427	25 413	30 591	46 713	53 257	65 320	59 611	55 760
..	..	..	..	..	..	5 828	6 563	7 297	8 630	11 040	15 107	15 043	13 516
..	..	..	..	..	..	13 770	14 606	15 665	20 218	24 184	31 641	30 493	28 728
..	..	..	..	..	..	10 565	11 197	11 984	15 861	17 887	22 231	20 930	20 415
..	..	..	..	..	..	3 205	3 409	3 681	4 357	6 297	9 410	9 563	8 313
..	..	..	..	..	..	1 356	4 453	9 084	18 493	23 405	29 618	25 410	22 418
..	..	..	..	..	..	1 131	3 850	8 131	17 058	21 533	27 129	23 024	20 264
..	..	..	..	..	..	225	603	953	1 435	1 872	2 489	2 386	2 154
..	..	..	..	64,4	63,4	62,9	63,7	63,0	63,9	64,0	64,7	65,2	61,5
..	..	..	..	68,1	67,8	67,0	67,7	67,1	68,3	67,9	69,1	69,2	68,8
..	..	..	..	60,5	58,9	58,6	59,6	58,7	59,4	60,0	60,1	61,1	61,2
..	..	..	..	20,6	21,2	22,3	21,7	22,2	22,9	23,2	23,5	23,1	23,9
..	..	..	..	17,1	16,8	18,5	18,0	18,4	19,0	19,7	19,2	19,5	19,5
..	..	..	..	24,4	25,9	26,3	25,6	26,4	26,9	26,8	28,0	26,9	27,8
..	..	..	21	..	..	17	..	..	19	..	..	15	
..	..	..	9	..	..	10	..	..	7	..	..	7	
..	..	..	..	..	..	19	..	..	17	..	..	..	
..	..	..	..	..	..	23	..	..	23	..	..	..	
..	..	..	10	..	..	9	..	..	7	..	..	7	
..	..	..	5	..	..	6	..	..	3	..	..	4	
..	..	..	4	..	..	4	..	..	..	..	..	3	
..	..	..	2	..	..	2	..	..	..	..	..	2	
..	..	..	35	..	..	34	..	..	42	..	..	40	
..	..	..	38	..	..	38	..	..	43	..	..	43	

5.	**Arbeid og arbeidsmiljø** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
5.22.	Ansatte som i høy grad kan bestemme selv hvordan de skal utføre arbeidet, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	69
	Kvinner	..	..	..	..	58
5.23.	Ansatte som daglig har så mye å gjøre at de må sløyfe lunsj, jobbe overtid, ta med arbeid hjem, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
5.24.	Ansatte som ofte eller av og til opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelse, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	33
	Kvinner	..	..	..	..	35
5.25.	Ansatte som utsettes for plaging eller ubehagelig erting på arbeidsplassen[15], 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	2
	Kvinner	..	..	..	..	2
5.26.	Ansatte som utsettes for vold eller trusler om vold på arbeidsplassen, 16-66 år[13]. Prosent					
	Menn	..	..	..	..	5
	Kvinner	..	..	..	..	6

[1] Brudd i tidsserien mellom 1985 og 1986 (økning på 15 000 i arbeidsstyrken), mellom 1987 og 1988 (økning på 10 000), mellom 1995 og 1996 (økning på 10 000) og mellom 2005 og 2006 (økning på 7 000). Fra 2006 ble aldersgrensen senket fra 16 til 15 år, og alder regnes ikke lenger ved utgangen av året, men på referansetidspunktene for undersøkelsen (se også note 4, 5 og 6).
[2] Kort deltid er avtalt arbeidstid på under 20 timer i uka.
[3] Lang deltid er avtalt arbeidstid på 20-36 timer i uka, med unntak av personer med 32-36 timer som oppgir at dette utgjør heltid. Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (ny beregningsmåte fører til en reduksjon i andelen med lang deltid på om lag 2 prosentpoeng fra 1989, og en tilsvarende økning i heltidsandelen).
[4] Tallene før og etter 1988 er ikke helt sammenlignbare (ny beregningsmåte fører til en økning i andelen med heltid på om lag 2 prosentpoeng fra 1989, og en tilsvarende reduksjon i andelen på lang deltid).
[5] Brudd i tidsserien mellom 1987 og 1988 pga. endringer i spørreskjemaet.
[6] Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 (økning i ledighetstallet med 0,5 prosentpoeng pga. endret definisjon og undersøkelsesopplegg) og mellom 2005 og 2006, da aldersgrensen ble senket fra 16 til 15 år f.o.m. 2006, og alder ikke lenger regnes ved utgangen av året, men på referansetidspunktene for undersøkelsen.
[7] Brudd i tidsserien mellom 1995 og 1996 (økning i ledighetstallet med 0,5 prosentpoeng pga. endret definisjon og undersøkelsesopplegg).
[8] Sykefraværsprosenten er sykefraværsdagsverk i prosent av avtalte dagsverk.
[9] Fra 2006 ble nedre aldersgrense for å bli medregnet som sysselsatt senket fra 16 til 15 år, og aldersdefinisjonen endret fra alder ved utgangen av året til alder ved utgangen av referansetidspunktet.
[10] Bulgaria, Estland, Latvia, Litauen, Polen, Romania, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ungarn.
[11] Gjelder personer med opphold i Norge på under 6 måneder, eller som ikke bor i Norge, men reiser daglig inn i landet for å arbeide. Omfatter ikke selvstendig næringsdrivende. Brudd i tidsserien mellom 2007 og 2008 pga. revisjon i 2008 (økning på 3 117 personer).
[12] Gjelder ansatte som ifølge avtalen kun skal arbeide i tidsrommet mandag-fredag kl. 06-18.
[13] Fra 2006 gjelder alle indikatorene 5.17-5.26 for aldersgruppen 18-66 år.
[14] Stadig gjentatte arbeidsoppgaver slik at man gjør det samme time etter time.
[15] 1989 og 1993: Et par ganger i måneden eller oftere. Fra 1996: En gang i måneden eller oftere. Gjelder plaging eller erting av arbeidskamerater, overordnede er ikke inkludert.

Kilder:
5.1-5.10, 5.12, 5.15-5.16: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).
5.11: Sykmeldingsregisteret og utvalgsundersøkelse til bedrifter om egenmeldt fravær.
5.13-5.14: Registerbasert sysselsettingsstatistikk.
5.17-5.26: Arbeidsmiljøundersøkelsene og Levekårsundersøkelsene.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
..	..	..	61	..	..	64	..	..	58	..	..	68	
..	..	..	52	..	..	55	..	..	45	..	..	59	
..	..	..	..	..	..	9	..	..	10	..	..	8	
..	..	..	..	..	..	5	..	..	8	..	..	6	
..	..	..	30	..	..	29	..	..	35	..	..	28	
..	..	..	32	..	..	35	..	..	40	..	..	37	
..	..	..	2	..	..	2	..	..	1	..	..	2	
..	..	..	2	..	..	2	..	..	1	..	..	2	
..	..	..	4	..	..	5	..	..	4	..	..	4	
..	..	..	8	..	..	9	..	..	8	..	..	9	

6.	Inntekt, lønn og forbruk (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
6.1.	Inntekt etter skatt per forbruksenhet[1]. Median. Indeks 1986=100[2]	..	..	102	107	110
6.2.	Inntekt etter skatt for husholdninger etter husholdningstype. Median. Nominelle kroner					
	Alle	..	..	174 000	194 000	196 300
	Aleneboende under 45 år	..	..	116 500	125 900	137 700
	Aleneboende 45-64 år	..	..	110 900	136 600	138 700
	Aleneboende 65 år og eldre	..	..	73 300	86 200	90 200
	Par uten barn under 45 år	..	..	225 100	264 500	273 100
	Par uten barn 45-64 år	..	..	232 300	280 700	283 200
	Par uten barn 65 år og eldre	..	..	143 900	172 700	177 000
	Par med barn 0-6 år	..	..	254 200	307 900	324 900
	Par med barn 7-17 år	..	..	279 200	336 400	351 800
	Par med barn 18 år og eldre	..	..	306 600	370 900	391 000
	Mor/far m/barn 0-17 år	..	..	146 200	171 900	185 300
	Mor/far m/barn 18 år eldre	..	..	194 800	219 700	223 900
6.3.	Gjennomsnittlig bruttofinanskapital[3] i faste priser, indeks 1986=100[2]	..	..	103	108	112
6.4.	Husholdninger med gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. Prosent	..	..	5	5	5
6.5.	Husholdninger der hovedinntektstaker er 25-35 år med gjeld større enn tre ganger samlet inntekt. Prosent	..	..	10	7	8
6.6.	Kapitalinntekt i prosent av samlet inntekt	..	..	6	5	6
6.7.	Kapitalutgifter (renteutgifter) i prosent av samlet inntekt	..	..	14	7	6
6.8.	Kvinners lønn i prosent av menns lønn per 3. kvartal. Alle ansatte[4]	..	..	..	..	..
	Av dette:					
	Privat sektor	..	..	..	..	..
	Offentlig sektor	..	..	..	..	..
6.9.	Husholdninger med bankinnskudd minst tilsvarende minstepensjon. Prosent	..	..	50	41	40
6.10.	Husholdninger som har yrkesinntekt som viktigste inntektskilde. Prosent	..	..	66	64	65
6.11.	Husholdninger som har pensjon/trygd som viktigste inntektskilde. Prosent	..	..	29	28	27
6.12.	Parhusholdninger 25-54 år med minst to yrkesaktive[5]. Prosent	..	..	71	74	75
6.13.	Utlignet skatt i prosent av samlet inntekt	..	..	24	24	25
6.14.	Andel av total inntekt etter skatt per forbruksenhet[1]					
	Tidelen personer med lavest inntekt	..	..	4,4	4,2	4,2
	Tidelen personer med høyest inntekt	..	..	18,7	20,1	21,1
6.15.	P90/P10. Forholdstallet mellom inntekten til den personen i fordelingen som har høyere inntekt enn 90 prosent av alle (P90) og inntekten til den personen som har lavere inntekt enn 90 prosent av alle andre (P10)	..	..	2,6	2,6	2,6
6.16.	Gini-koeffisienten[6]	..	..	0,214	0,231	0,240

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
113	118	124	125	129	134	134	138	143	146	157	163	162	
209 700	228 500	244 300	251 300	270 800	283 500	290 500	309 600	325 700	339 200	365 500	392 100	396 800	
141 900	153 900	165 400	173 100	180 500	184 800	186 900	191 500	199 100	207 100	221 600	236 500	239 300	
146 600	153 900	163 900	170 500	182 700	189 300	194 800	199 000	209 500	219 600	236 700	253 800	256 900	
94 600	103 400	112 000	114 900	124 900	129 900	136 700	143 100	150 600	158 200	173 100	188 800	194 200	
290 400	318 800	331 900	351 500	380 600	389 600	399 100	404 800	421 100	443 900	479 600	514 700	514 900	
305 300	329 700	341 500	357 300	373 900	403 600	414 200	426 200	452 400	472 100	511 900	549 900	558 600	
189 400	203 600	221 800	231 900	248 000	266 800	284 700	288 800	309 300	327 600	359 900	394 300	404 300	
336 000	360 800	386 700	403 600	427 100	451 000	466 200	470 500	494 600	518 200	559 800	604 000	612 700	
373 200	400 100	422 400	443 500	470 200	494 900	510 200	518 200	548 700	575 000	624 700	673 800	682 600	
406 300	445 000	461 200	492 200	525 200	547 900	549 600	566 700	600 200	627 700	683 300	736 100	744 100	
197 400	217 200	230 000	229 100	253 200	256 000	267 700	271 100	280 400	292 800	312 400	334 400	340 800	
244 600	250 400	271 600	300 600	305 800	321 300	323 000	332 800	348 000	363 600	394 800	424 600	428 200	
119	140	155	164	165	164	172	195	208	238	268	260	278	
5	5	5	6	6	7	8	9	11	12	13	13	14	
8	6	8	11	13	14	17	17	20	23	24	23	24	
6	5	7	8	5	8	8	9	13	5	6	6	4	
5	6	7	7	8	8	7	5	5	6	7	10	7	
..	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,5	84,7	84,7	84,1	83,9	84,1	
..	81,9	82,7	82,7	82,7	82,7	83,5	83,5	83,8	83,6	83,0	82,6	82,6	
..	87,6	87,3	86,4	86,2	87,1	86,7	87,0	87,4	87,9	88,0	88,9	89,5	
39	39	39	40	41	42	42	44	44	46	46	44	44	
65	66	66	66	66	65	65	66	65	67	68	68	67	
27	28	27	27	27	27	28	27	27	27	26	26	26	
75	75	74	75	76	75	74	74	74	74	76	76	76	
25	25	25	25	25	24	24	24	23	25	25	25	25	
4,2	4,4	4,4	4,2	4,4	4,0	4,0	4,0	3,7	4,1	4,0	4,0	4,0	
21,5	20,8	21,3	23,2	19,7	23,1	24,0	25,1	29,4	20,6	21,4	20,8	20,2	
2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,6	2,7	2,6	2,7	2,6	2,7	2,7	2,6	
0,243	0,233	0,236	0,257	0,223	0,258	0,267	0,276	0,319	0,235	0,244	0,240	0,231	

6.	**Inntekt, lønn og forbruk** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
6.17.	Personer med inntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median. Prosent					
	Under 60 prosent. EU-skala	..	..	10,2	10,7	11,1
	Under 50 prosent. OECD-skala	..	..	2,9	3,2	3,4
6.18.	Personer med vedvarende lavinntekt etter skatt per forbruksenhet under gitt avstand til median. Prosent					
	Under 60 prosent. EU-skala	..	..	..	..	..
	Under 50 prosent. OECD-skala	..	..	..	..	..
6.19.	Bruttofinanskapital[3] for husholdningene med lavest og høyest bruttofinanskapital i prosent av samlet bruttofinanskapital for alle husholdninger					
	De 50 prosent med lavest bruttofinanskapital[3]	..	..	5,8	4,4	4,0
	De 10 prosent med høyest bruttofinanskapital[3]	..	..	52,9	59,6	61,4
6.20.	Husholdning som har hatt betalingsproblemer siste år[7]. Prosent	..	..	..	..	..
6.21.	Husholdning som ikke disponerer privatbil av økonomiske årsaker. Prosent	..	..	..	..	..
Forbruk[8]						
6.22.	Prosentandel av total forbruksutgift som brukes til:					
	Matvarer[9, 10]	19,8	17,3	15,3	13,6	13,0
	Bolig, lys og brensel[9]	18,3	20,7	26,4	22,1	22,0
	Reiser og transport[9]	18,7	21,9	18,8	22,2	21,8
	Kultur og fritid[9]	..	..	..	..	..
6.23.	Husholdninger som eier bil. Prosent	61,6	71,5	73,9	73,1	73,3
6.24.	Husholdninger med to eller flere biler. Prosent	..	..	..	..	18,6
6.25.	Husholdninger som eier fritidshus. Prosent	21,8	20,5	22,6	21,9	21,5

[1] Vært ute av stand til å betale regning for husleie, boliglån, elektrisitet og kommunale avgifter eller andre lån ved forfall i løpet av forrige år.
[2] Omregnet til faste kroner ved hjelp av konsumprisindeksen.
[3] Bruttofinanskapital er verdsatt til ligningsverdi som i selvangivelsen, og omfatter bankinnskudd og andre verdipapirer.
[4] Brudd i tidsserien mellom 2007 og 2008 på grunn av at lønnsstatistikken har tatt i bruk ny næringsstandard.
[5] Par med og uten barn, der hovedperson er 25-54 år.
[6] Ginikoeffisenten er et summarisk mål på inntektsulikhet. Størrelsen på koeffisienten representerer den andelen av totalinntekten som må fordeles for å få full likhet. Ginikoeffisienten kan variere fra 0 (fullstendig likhet) til 1 (maksimal ulikhet).
[7] Vært ute av stand til å betale regning for husleie, boliglån, elektrisitet og kommunale avgifter eller andre lån ved forfall i løpet av forrige år.
[8] Nye tall for forbruk er først klare i 2013 på grunn av omlegging av undersøkelsen.
[9] Brudd i tidsserien mellom 1998 og 1999 på grunn av endring i vare- og tjenestegrupperingen etter innføring av nytt vareinndelingsprinsipp (COICOP).
[10] Matvarer kjøpt til hjemmet. Utgifter til restaurant- og kafébesøk inngår ikke som mat i undersøkelsen.

Kilde:
6.1-6.7, 6.9-6.19: Inntekts- og formuesundersøkelsen for husholdninger 1986-2003. Inntektsstatistikk for husholdninger fra og med 2004.
6.8: Lønnsstatistikk alle ansatte.
6.20-6.21: Levekårsundersøkelsen EU-SILC.
6.22-6.25: Forbruksundersøkelsene.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
10,7	9,7	9,9	9,9	9,2	9,9	9,7	9,2	9,6	9,7	10,0	10,2	9,5	
3,3	3,0	2,8	3,3	3,1	3,7	3,8	3,8	4,0	4,2	4,4	4,7	4,5	
..	8,9	8,1	8,2	7,8	8,1	7,9	8,5	7,9	7,9	8,1	8,2	8,1	
..	2,0	1,9	1,7	1,8	2,1	2,4	3,0	3,0	2,9	3,0	3,2	3,3	
4,0	3,8	3,8	3,7	4,1	4,1	4,1	4,0	3,9	3,8	3,6	3,5	3,6	
62,1	66,1	66,5	66,9	65,4	64,6	65,0	65,7	67,0	68,4	69,8	70,4	69,8	
..	..	..	..	..	..	14	11	11	10	9	8	10	9
..	..	..	..	..	..	8	8	9	7	7	7	7	6
12,6	12,3	11,7	12,3	11,2	11,5	12,0	11,8	11,2	11,4	11,0	11,0	10,6	
21,5	20,5	24,8	23,7	25,0	26,2	25,5	25,7	27,4	30,1	30,0	30,0	32,7	
24,6	25,6	19,0	20,2	18,5	17,5	16,6	17,9	18,5	18,0	17,0	16,0	15,7	
..	..	12,3	12,3	13,6	12,4	12,1	12,9	12,2	11,5	13,0	13,0	12,2	
76,5	77,6	78,0	78,9	73,6	80,1	77,4	75,9	79,3	80,9	80,0	79,0	82,6	
19,1	19,5	18,9	23,0	20,3	23,2	22,7	22,2	23,1	25,2	27,0	25,0	25,7	
22,4	20,1	20,5	22,3	20,8	21,6	21,8	19,3	24,5	23,3	24,0	21,0	20,1	

7.	Trygd, sosialhjelp og barnevern (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
Pensjon						
7.1.	Gjennomsnittlig alderspensjon. 2010-kroner	..	88 412	94 207	105 885	110 771
	Menn	..	97 530	109 375	124 903	131 222
	Kvinner	..	82 137	83 849	92 891	96 778
7.2.	Gjennomsnittlig alderspensjon som andel av gjennomsnittslønn[1]. Prosent	..	31,2	32,7	34,4	34,9
7.3.	Minstepensjon for enslig. 2010-kroner[2]	77 998	81 616	82 232	85 801	88 233
7.4.	Minstepensjon som andel av gjennomsnittslønn[1]. Prosent	..	31,2	32,7	34,4	34,9
7.5.	Minstepensjonister blant alderspensjonistene. Prosent	74,1	62,3	48,9	41,2	39,1
	Menn	..	36,9	22,3	15,6	14,1
	Kvinner	..	79,8	67,0	58,7	56,3
7.6.	Gjennomsnittlig bruttoinntekt for alderspensjonister. 2010-kroner	..	..	..	157 533	164 169
	Menn	..	..	..	204 914	213 509
	Kvinner	..	..	..	125 408	130 684
7.7.	Uførepensjonister. Prosent av befolkningen 18-67 år[3]	6,1	7,0	8,4	8,3	8,4
	Menn	5,9	6,5	7,4	7,2	7,2
	Kvinner	6,4	7,5	9,5	9,5	9,6
7.8.	Antall etterlatte ektefeller 16-66 år med etterlattepensjon	42 856	41 175	35 718	31 877	30 895
	Menn	784	1 114	1 484	1 854	1 808
	Kvinner	42 072	40 061	34 234	30 023	29 087
7.9.	Antall mottakere av avtalefestet pensjon (AFP) i løpet av året	..	..	..	10 432	17 181
	Menn	..	..	..	5 743	9 674
	Kvinner	..	..	..	4 689	7 507
Trygd						
7.10.	Helt arbeidsledige med dagpenger i prosent av alle helt ledige	..	..	73,1	63,3	61,1
7.11.	Fedre som mottar foreldrepenger i minst like mange dager som lovfestet fedrekvote, i prosent av antall fedre totalt etter året de ble fedre[4]	..	..	..	..	..
7.12.	Gjennomsnittlig antall dager med fødselspenger for fedre etter året de ble fedre[5]	..	..	..	..	..
Sosialhjelp[6]						
7.13.	Antall sosialhjelpsmottakere[7]	60 100	106 400	155 169	160 427	153 817
7.14.	Antall nye sosialhjelpsmottakere i løpet av året[8]	..	..	..	54 458	50 795
7.15.	Sosialhjelpsmottakere i fast-/heltidsarbeid[9]. Prosent	15,0	12,3	11,9	8,1	8,2
7.16.	Sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp seks måneder eller mer per år[10]. Prosent	18,0	28,3	39,6	40,7	41,1
7.17.	Sosialhjelpsmottakere 20-24 år i prosent av befolkningen i samme alder[11]	3,6	6,8	9,5	10,2	9,7
7.18.	Sosialhjelpsmottakere med sosialhjelp som viktigste kilde til livsopphold. Prosent	..	..	27,2	41,3	42,8

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
113 166	122 999	125 594	128 485	131 656	138 427	144 559	151 025	155 582	159 301	169 816	176 007	182 045	186 996
134 431	143 621	147 094	150 918	155 003	163 341	171 073	179 205	184 783	189 351	202 032	208 445	215 414	221 029
98 532	108 763	110 689	112 879	115 361	120 991	125 878	131 020	134 717	137 592	146 299	152 066	157 062	161 132
34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0	38,4	38,6	38,7	39,1	39,9	40,4	41,1
89 976	99 640	104 823	105 916	107 524	111 673	114 591	118 523	120 524	121 989	130 125	142 608	147 109	151 272
34,9	36,4	36,1	36,6	36,6	36,9	38,0	38,4	38,6	38,7	30,0	32,3	32,6	33,2
37,3	41,1	39,8	37,7	36,1	34,9	33,4	31,9	30,5	29,0	27,6	29,9	28,7	28,0
12,9	15,0	13,7	12,7	11,8	11,0	10,3	9,7	9,1	8,5	8,0	8,9	8,3	8,1
54,1	59,1	57,0	55,1	53,1	51,6	49,6	47,7	45,8	43,8	41,9	45,3	44,0	43,0
168 627	179 802	189 720	197 124	202 150	213 955	218 728	224 999	245 396	234 945	259 164	271 795	268 536	..
220 118	230 077	241 635	252 608	256 444	272 789	278 834	288 046	323 439	295 589	327 826	340 817	333 957	..
133 475	145 364	154 027	158 854	164 600	173 183	176 827	180 738	190 277	191 622	209 645	221 532	220 199	..
8,6	9,1	9,6	9,9	10,0	10,2	10,4	10,7	10,9	11,0	11,0	11,0	9,5	9,5
7,3	7,7	8,1	8,3	8,4	8,5	8,8	9,0	9,4	9,2	9,2	9,1	8,0	8,1
9,9	10,5	11,2	11,5	11,7	11,9	12,1	12,4	12,3	12,9	13,0	13,0	11,0	11,0
29 956	29 288	28 034	27 087	26 511	25 914	25 246	24 632	24 209	24 009	23 310	22 905	22 277	21 475
1 910	2 236	2 089	2 001	2 059	2 056	2 041	2 112	2 124	2 280	2 225	2 430	2 336	2 265
28 045	27 052	25 945	25 086	24 452	23 858	23 205	22 520	22 085	21 729	21 085	20 475	19 941	19 210
19 022	26 088	30 595	36 519	37 286	38 616	39 250	41 957	44 016	46 900	50 408	54 332	58 499	..
10831	14 932	17 599	21 056	21 337	22 087	22 483	23 774	24 546	25 798	27 327	29 085	31 543	..
8 191	11 156	12 996	15 463	15 949	16 529	16 767	18 183	19 470	21 102	23 081	25 247	26 956	..
58,1	52,9	55,8	57,5	59,1	58,9	62,2	63,2	58,0	48,0	42,0	42,0	55,0	59,9
..	..	..	..	..	..	..	..	56,5	55,7	55,7	57,4		
..	..	..	..	..	..	..	..	31,0	36,0	38,0	38,0		
146 454	132 417	126 083	127 128	127 914	128 814	135 381	132 067	128 964	122 402	109 608	109 349	117 727	119 444
48 182	43 233	44 194	45 567	45 588	44 388	48 560	43 356	41 043	37 746	32 993	38 267	44 576	43 200
7,7	8,5	9,1	8,8	8,6	8,0	7,4	6,4	6,0	6,2	6,2	6,5	6,3	6,3
39,9	38,1	37,4	37,6	38,6	39,3	40,1	41,1	41,9	41,4	41,6	39,6	40,3	39,6
9,0	7,8	7,5	7,6	7,5	7,7	8,3	8,3	8,2	7,6	6,3	5,9	6,5	6,7
43,1	45,3	45,8	45,0	44,6	44,4	45,7	45,9	44,9	44,9	44,3	43,4	42,7	40,8

7.	**Trygd, sosialhjelp og barnevern** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
Barnevern						
7.19.	Ressurser i barnevernet. Antall årsverk					
	Kommunal barnevernstjeneste[12]	..	..	831	2 450	2 385
	Barnevernsinstitusjoner	..	..	1 362	2 442	2 552
7.20.	Ressurser i barnevernet. Årsverk per 1 000 barn 0-17 år					
	Kommunal barnevernstjeneste[12]	..	..	0,8	2,4	2,3
	Barnevernsinstitusjoner	..	..	1,4	2,4	2,5
7.21.	Barnevernstiltak per 31.12. Barn per 1 000 barn 0-17 år[13]	8,0	11,5	12,3	20,2	20,2
	Barn med hjelpetiltak per 31.12.	..	..	..	15,1	15,5
	Barn med omsorgstiltak per 31.12.	..	..	..	5,0	4,7

[1] Gjennomsnittlig lønn per normalårsverk.
[2] Grunnbeløpet fastsettes 1. mai hvert år. Fra 2007 er grunnbeløpet fra 1. mai lagt til grunn ved utregning av minstepensjon. For tidligere årganger er minstepensjonen regnet ut fra et gjennomsnitt for året.
[3] For år før 1991 er øvre aldersgrense 66 år. For 1999 er nedre aldersgrense 17 år. For år før 1999 er nedre aldersgrense 16 år.
[4] Her har man tatt hensyn til både lengden på fedrekvoten på fødselstidspunktet og at permisjonen kan tas ut over en lengre periode.
[5] For barn født før 01.07.2005 var fedrekvoten 20 dager. For barn født fra 01.07.2005 til og med 30.06.2006 var fedrekvoten 25 dager. Fra og med 01.07.2006 var fedrekvoten 30 dager. Tallene tar høyde for at permisjonen kan tas ut over en lengre periode.
[6] For 7.13-7.18: Alle tall for 2003 og 2004 innholder også mottakere av introduksjonsstønad og kan derfor ikke direkte sammenlignes med tidligere år, eller med hverandre.
[7] Før 1986: sosialhjelpstilfeller. Personer som mottok sosialhjelp i flere kommuner ble da talt med flere ganger. Med den gamle tellemåten ville det ha vært 7 900 flere sosialhjelpsmottakere (sosialhjelpstilfeller) i 1986. Fra og med 1997 inkluderes kun mottakere med et positivt beløp. Omleggingen i 1997 førte til omtrent 200 færre mottakere dette året.
[8] Personer som mangler fødselsnummer er fordelt på kategoriene «nye klienter» og «gjengangere» i samme størrelsesforhold som de med kjent fødselsnummer.
[9] Brudd i tidsserien i 1986 og 1997 (se note 6). Omleggingen i 1986 førte til om lag 0,5 prosentpoengs økning i andelen sosialhjelpsmottakere som var i arbeid i 1986. Noe av nedgangen i andelen klienter som var i arbeid fra 1991 til 1992, skyldes omlegging av statistikken i 1992.
[10] Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 6). Omleggingen i 1986 førte til en økning i andelen klienter som mottok sosialhjelp seks måneder eller mer, med om lag 3 prosentpoeng dette året.
[11] Brudd i tidsserien i 1986 og i 1997 (se note 6). Endringen førte til en reduksjon i andelen sosialhjelpsmottakere 20-24 år med om lag 0,5 prosentpoeng i 1986.
[12] Fra 2001 inneholder tallet både besatte og ubesatte stillinger. I øvrige publiseringer inngår bare besatte stillinger.
[13] Fra 1992 er både teller og nevner barn 0-17 år. I publiseringene i KOSTRA og Hjulet inngår alle barn med tiltak i telleren, også de 18 år og over.

Kilde:
7.1 og 7.3: NAV og konsumprisindeksen.
7.2 og 7.4: NAV og Nasjonalregnskapsstatistikk.
7.5, 7.7, 7.8, 7.10, og 7.12: NAV.
7.6: Inntekts- og formuesundersøkelsene og konsumprisindeksen.
7.9: Inntekts- og formuesundersøkelsene.
7.11: NAV og Befolkningsstatistikk.
7.13-7.18: Sosialhjelpsstatistikk.
7.19-7.21: Barnevernsstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
2 526	2 563	2 619	2 716	2 811	2 898	2 923	2 942	3 022	3 135	3 288	3 421	3 550	3 620
2 647	2 946	3 196	3 379	3 743	..	..	..	..	..	4 568	4 758	4 830	..
2,4	2,5	2,4	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,9	3,0	3,1	3,2	3,2
2,6	2,8	3,0	3,2	3,5	..	..	..	..	..	4,2	4,3	4,4	..
20,9	21,4	21,2	21,8	22,5	22,7	23,3	24,5	25,2	25,9	27,5	28,4	29,5	30,4
16,3	16,7	16,5	16,9	17,6	17,5	18,0	19,1	19,7	20,3	21,8	22,6	23,5	24,1
4,6	4,7	4,7	4,8	4,9	5,1	5,3	5,4	5,5	5,6	5,7	5,8	6,0	6,3

8.	Boforhold og boligøkonomi (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
8.1.	Husholdninger som bor i enebolig/våningshus. Prosent	74	77	81	79	79
8.2.	Husholdninger som bor i andre småhus[1]. Prosent	..	..	..	..	..
8.3.	Husholdninger som er eiere[2]. Prosent	74	77	79	76	73
8.4.	Husholdninger som leier på usikre vilkår[3]. Prosent	..	..	..	..	..
8.5.	Personer som bor trangt[4], 16 år og over . Prosent	16	..	..	8	..
8.6.	Personer som bor svært romslig[5], 16 år og over. Prosent	18	..	..	31	..
8.7.	Boareal m^2 per person[6]	36	39	46	49	50
8.8.	Personer som bor i bolig med minst to bad, 16-79 år. Prosent	..	..	..	30	..
8.9.	Personer som bor i bolig med råte eller fukt[7], 16 år og over. Prosent	9	..	..	5	..
8.10.	Personer som bor i bolig utsatt for forurensning[8], 16 år og over. Prosent	..	..	..	..	..
8.11.	Personer som bor i område med kriminalitet, vold og hærverk, 16 år og over. Prosent	..	..	..	..	..
8.12.	Personer som bor i bolig utsatt for støy[9], 16 år og over. Prosent	14	..	..	13	..
8.13.	Husholdninger med høy boutgiftsbelastning[10]. Prosent	28	37	53	47	42
8.14.	Husholdninger med lav boutgiftsbelastning[11]. Prosent	..	..	..	..	..
8.15.	Husholdninger som oppfatter boligutgiftene som svært eller noe tyngende. Prosent	..	..	..	..	..
8.16.	Prisindeks for bruktboliger	..	..	..	42,0	45,9
8.17.	Antall fullførte boliger	38 092	26 114	27 120	19 214	17 905
8.18.	Areal fullførte boliger[12]. m^2	..	180	138	144	149

[1] Omfatter rekkehus, kjedehus, atriumhus eller andre sammenbygde småhus, vertikal- og horisontaldelt tomannsbolig og terrassehus.
[2] Eier boligen som selveier eller gjennom andels- eller aksjeselskap.
[3] Har ikke leiekontrakt eller leiekontrakt som gjelder for mindre enn tre år.
[4] Aleneboende som bor på ett rom eller flerpersonhusholdninger med flere medlemmer enn antall rom i boligen. Gjelder 16-79 år for 1980-2002 og kilde var Levekårsundersøkelsene.
[5] Personer som bor i en husholdning som disponerer minst tre rom mer enn antallet personer. Som rom regnes ikke kjøkken, bad, WC, entre eller rom under 6 m^2. Heller ikke rom som bare brukes til næringsformål.
[6] Summen av totalt areal innenfor ytterveggene, i kjeller og loft er bare beboelsesrom regnet med.
[7] Til og med 2002: Andel med kald eller fuktig bolig 16-79 år. Med Levekårsundersøkelsene som kilde.
[8] Problemer med støv, lukt eller annen forurensning ved boligen på grunn av trafikk eller industri.
[9] Problemer med støy fra naboer eller annen støy utenfra, f.eks fra trafikk, industri eller annlegg. Før 2003 bare støy fra veitrafikk med kilde Levekårsundersøkelsene.
[10] Høy boutgiftsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør minst 25 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt. Før 2003 var det regnet som andel av forbruksutgift, med Forbruksundersøkelsen som kilde.
[11] Lav boutgifsbelastning har husholdninger der summen av renter og avdrag og husleie utgjør mindre enn 10 prosent av husholdningens samlede inntekt etter skatt.
[12] Areal fullførte boliger er summen av arealet innenfor ytterveggene for alle etasjer.

Kilde:
8.1-8.3, 8.5-8.7, 8.9-8.15: Levekårsundersøkelsen EU-SILC.
8.4: Levekårsundersøkelsene.
8.8: Levekårsundersøkelsene og Boforholdsundersøkelsen 1988.
8.16: Prisindeks for bruktboliger.
8.17: Bygge- og anleggsstatistikk.
8.18: Byggearealstatistikk.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
82	77	78	81	76	79	59	58	58	59	55	58	55	56
..	..	..	..	..	..	16	15	15	16	14	15	16	16
73	76	77	80	75	79	75	75	75	77	73	77	77	77
..	..	..	..	..	..						..		
7	..	..	..	7		6	7	6	8	7	8	8	7
32	..	..	..	30	32	30	32	31	30	32	31	32	34
51	51	53	51	52	52	51	54	55	54	57	56	55	56
33	..	..	..	29	32		33				..		
9	..	..	..	6	7	8	7	8	8	8	8	8	7
..	..	..	..	..		9	9	8	8	8	8	7	8
..	..	..	..	..	..	6	6	5	4	5	5	6	5
16	..	..	..	13	12	13	13	12	12	12	13	13	12
43	39	39	43	40	48	27	24	25	24	24	26	25	
..	..	..	..	..	..	37	38	36	39	41	38	35	
..	..	..	..	..	..	47	41	41	43	42	42	40	38
51,3	57,1	63,4	73,4	78,6	82,5	83,9	92,4	100,0	113,7	128,0	126,6	129,0	139,7
18 659	20 659	19 892	19 534	23 400	21 744	21 405	23 609	29 544	28 554	30 970	28 617	21 763	17 832
149	152	143	145	139	133	129	123	117	119	117	122	127	137

9.	Fritid og kultur (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
9.1.	Skjønnlitterære bokutgivelser. Antall	1 274	1 223	1 618	2 037	1 970
9.2.	Utlån per innbygger fra folkebibliotek. Antall	4,0	4,3	4,8	4,5	4,5
9.3.	Boklesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	19	19
	Menn	..	..	..	14	15
	Kvinner	..	..	..	24	23
9.4.	Dagsavisers nettoopplag per 1 000 innbyggere[1]	429	463	510	594	590
9.5.	Avislesere en gjennomsnittsdag. 9-79 år. Prosent	..	..	..	84	82
	Menn	..	..	..	85	84
	Kvinner	..	..	..	83	80
9.6.	Antall minutter fjernsynsseing en gjennomsnittsdag. 9-79 år[2]	135	121	..	124	117
	Menn	..	..	..	128	120
	Kvinner	..	..	..	121	114
9.7.	Tilgang til PC hjemme. 9-79 år. Prosent	..	9	..	39	43
	Menn	..	..	..	42	44
	Kvinner	..	..	..	36	41
9.8.	Tilgang til Internett hjemme. 9-79 år. Prosent	.	.	.	..	..
	Menn	.	.	.	..	..
	Kvinner	.	.	.	..	..
9.9.	Antall kinobesøk per innbygger	4,3	3,1	2,7	2,6	2,6
9.10.	På kino siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	58	62
	Menn	..	..	..	56	61
	Kvinner	..	..	..	61	63
9.11.	Antall teater-/operabesøk per 1 000 innbyggere	270	277	311	295	253
9.12.	På konserter siste 12 måneder. 9-79 år. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.13.	Har benyttet kulturtilbud siste 12 måneder. 9-79 år[3]. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.14.	Egen kulturaktivitet siste to år. 9-79 år[4]. Prosent	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.15.	Medlemmer i Norges idrettsforbund i 1 000	1 392	1 624	1 632	1 727	1 746
	Menn	922	1 027	998	1 074	1 079
	Kvinner	470	597	634	653	667

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
1 914	1 936	1 892	1 922	1 903	1 952	1 946	2 015	2 275	2 337	2 192	2 298	2 527	3 134
4,3	4,3	4,2	4,1	4,0	4,0	4,0	4,1	3,8	3,7	3,6	3,6	3,6	3,5
17	18	19	20	22	23	23	23	25	24	23	23	27	24
14	13	15	16	17	17	17	19	19	18	18	18	20	19
21	23	24	24	26	28	30	27	32	30	27	28	34	30
591	587	583	568	553	545	531	518	524	483	472	452	407	387
84	81	81	77	78	77	77	75	74	74	72	68	65	64
85	84	84	79	78	78	78	75	74	74	73	67	66	65
83	79	78	76	77	76	76	74	73	74	72	69	64	63
119	119	141	138	156	146	141	142	147	148	152	142	148	152
122	126	147	142	152	151	145	147	149	149	158	148	151	152
117	113	136	133	159	140	137	137	146	147	146	136	145	151
50	57	67	71	75	76	77	79	83	85	87	90	92	94
52	59	68	74	77	79	79	82	86	88	89	91	95	95
47	54	66	69	73	74	75	77	81	83	85	90	89	92
13	22	36	52	60	63	64	66	74	79	83	85	91	93
14	26	38	54	62	64	65	68	76	81	86	86	94	94
13	19	35	49	57	61	64	64	72	77	81	84	87	92
2,5	2,6	2,6	2,6	2,8	2,7	2,9	2,6	2,4	2,6	2,3	2,5	2,6	2,0
60	68	63	65	69	66	66	68	67	67	67	70	73	70
59	67	61	64	67	64	64	68	66	66	67	70	72	66
61	70	65	66	71	69	69	68	68	69	67	71	73	73
293	308	314	322	313	332	338	351	332	379	381	392	374	379
57	..	..	58	..	..	..	61	..	..	..	62	..	..
57	..	..	57	..	..	..	58	..	..	..	62	..	..
56	..	..	60	..	..	..	64	..	..	..	62	..	..
90	..	..	92	..	..	..	93	..	..	..	92	..	..
90	..	..	91	..	..	..	92	..	..	..	90	..	..
89	..	..	93	..	..	..	94	..	..	..	94	..	..
32	..	..	32	..	..	..	31	..	..	..	31	..	..
27	..	..	27	..	..	..	28	..	..	..	28	..	..
36	..	..	37	..	..	..	35	..	..	..	33	..	..
1 783	1 887	1 837	1 648	1 757	1 849	1 884	1 966	1 676	1 702	1 738	1 771	1 758	1 772
1 076	1 160	1 134	1 020	1 082	1 137	1 166	1 201	1 019	1 029	1 047	1 060	1 050	1 063
664	727	702	628	675	712	718	765	657	673	691	711	708	709

9.	**Fritid og kultur** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
9.16.	Antall overnattinger på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år[5]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..
9.17.	Ikke vært på feriereise siste 12 måneder. 16-79 år. Prosent[6]	..	..	..	..	..
	Menn	..	..	..	..	..
	Kvinner	..	..	..	..	..

[1] Inkludert søndagsutgaver. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis.
[2] Tall for februar til og med 1989, deretter årsgjennomsnitt.
[3] Kino, teater/musikal/revy, folkebibliotek, konsert, museum, kunstutstilling, ballett-/danseforestilling eller opera/operette.
[4] Med i/opptrådt offentlig med amatørteater/revygruppe siste to år, med i kunstforening, driver med/har stilt ut billedkunst/kunsthåndverk siste to år, med i/har opptrådt offentlig med kor/orkester siste to år eller spiller instrument regelmessig.
[5] Før 1999 var det antall dager på feriereiser siste 12 måneder, 16-79 år. Tall for 2008 er beregnet på enn annen måte enn tidligere, og er ikke helt sammenlignbare med tidligere tall.
[6] Tall for 2008 er beregnet på enn annen måte enn tidligere, og er ikke helt sammenlignbare med tidligere tall.

Kilde:
9.1-9.2, 9.4, 9.9, 9.11 og 9.15: Kulturstatistikk.
9.3, 9.5-9.8: Mediebruksundersøkelsene.
9.10, 9.12-9.14: Kulturbruksundersøkelsene.
9.16, 9.17: Ferieundersøkelsene.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
14,0	14,2	15,6	15,1	15,7	15,0	16,4	16,1	16,1	17,0	16,2	19,1	17,8	19,5
13,2	13,9	14,2	14,3	15,0	14,4	14,9	14,2	14,1	15,5	14,9	18,3	15,9	19,4
14,7	14,7	17,0	15,8	16,3	15,5	17,9	18,0	18,1	18,5	17,6	19,8	19,6	19,6
26	28	24	25	23	25	22	25	24	20	21	18	22	20
28	29	26	28	22	25	24	29	25	22	25	20	23	22
24	28	22	22	24	25	20	20	23	17	18	16	20	19

10.	Kriminalitet (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996[1]
10.1.	Utsatt for vold eller trusler om vold siste tolv måneder. I alt. Prosent[2]	..	..	..	5,4	..
	Menn	..	..	..	6,8	..
	Kvinner	..	..	..	4,0	..
10.2.	Urolig for vold eller trusler på bosted i den siste tiden. I alt. Prosent[2]	..	..	..	9,6	..
	Menn	..	..	..	3,3	..
	Kvinner	..	..	..	15,7	..
10.3.	Lovbrudd anmeldt. I alt. Antall	..	..	..	377 478	385 446
	Forbrytelser	..	..	..	267 925	271 205
	Forseelser	..	..	..	109 553	114 241
10.4.	Forbrytelse etterforsket. I alt. Antall	121 565	164 067	235 256	269 282	275 421
	Forbrytelse etterforsket. I alt. Per 1 000 innbyggere	29,7	39,4	55,4	61,6	62,7
	Økonomisk forbrytelse	0,3	0,4	0,8	1,3	1,2
	Annen vinningsforbrytelse	25,1	32,7	44,6	46,2	45,5
	Voldsforbrytelse	1,2	1,8	2,8	3,8	3,9
	Seksualforbrytelse	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6
	Narkotikaforbrytelse	0,5	1,0	2,1	3,6	4,8
	Skadeverk, forbrytelse	1,9	2,6	3,6	4,9	5,3
	Annen forbrytelse[3]	0,4	0,5	1,0	1,3	1,4
10.5.	Forbrytelse etterforsket. I alt. Oppklaringsprosent	22	23	23	24	26
	Økonomisk forbrytelse	66	55	46	63	62
	Annen vinningsforbrytelse	18	19	17	14	16
	Voldsforbrytelse	57	55	55	55	56
	Seksualforbrytelse	43	44	44	49	36
	Narkotikaforbrytelse	84	81	82	85	87
	Skadeverk, forbrytelse	21	20	23	20	22
	Annen forbrytelse[3]	56	54	53	61	66
10.6.	Siktede for forbrytelser. I alt. Antall[4]	13 585	15 986	22 873	25 112	26 363
	Menn. Per 1 000 innbyggere[4]	6,7	6,9	10,4	10,9	11,1
	Kvinner. Per 1 000 innbyggere[4]	0,6	0,9	1,3	1,5	1,7
	Andel 5-17 år. Prosent[5]	34,6	27,1	20,6	18,0	19,1
	Andel 18-29 år. Prosent[5]	47,4	50,8	52,0	46,8	45,6
	Andel 30 år og over. Prosent[5]	17,9	22,0	27,4	35,2	35,2
10.7.	Straffereaksjoner i forbrytelsessaker. I alt. Antall	10 595	12 951	16 470	17 754	18 175
	I alt. Per 1 000 innbyggere[6]	3,3	3,8	4,7	5,0	5,1
	Andel kvinner. Prosent[7]	6,5	8,6	9,4	12,1	13,0
	Andel ubetinget fengsel. Prosent	37	36	37	34	34
	Gjennomsnittlig fengselsstraff. Dager[8]	153	195	201	196	171
10.8.	Nyinnsettelser i fengselsanstalt. I alt. Antall	11 625	10 712	10 861	10 863	10 394
	Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt). I alt. Antall	1 797	2 104	2 379	2 610	2 602
	Innsatte i fengsel (årlig gjennomsnitt). Andel kvinner. Prosent	3,1	4,0	4,1	..	5,7

[1] Tallene for etterforskede forbrytelser per 1 000 innbyggere i 1996 og 1997 er rettet.
[2] Av befolkningen 16 år og over.
[3] Inneholder også miljøforbrytelser.
[4] Personer 5 år og over.
[5] Av alle med oppgitt alder.
[6] Innbyggere over den kriminelle lavalder. Den kriminelle lavalder ble hevet fra 14 til 15 år i 1990.
[7] Av alle med oppgitt kjønn.
[8] Omfatter ubetinget del av kombinert straff.

Kilder:
10.1-10.2: Levekårsundersøkelsene.
10.3-10.8: Kriminalstatistikk.

1997[1]	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
5,5	..	..	..	5,0	..	..	5,1	..	..	5,5	..	..	..
5,3	..	..	..	4,6	..	..	5,3	..	..	5,7	..	..	..
5,7	..	..	..	5,4	..	..	4,9	..	..	5,4	..	..	..
11,0	..	..	..	7,9	..	..	7,9	..	..	6,7	..	..	..
4,7	..	..	..	2,8	..	..	3,0	..	..	2,7	..	..	..
17,2	..	..	..	12,8	..	..	12,9	..	..	10,7	..	..	..
402 252	415 472	407 277	424 918	417 166	437 250	420 762	407 377	394 301	400 322	398 199	386 251	397 581	394 137
284 695	293 799	291 924	306 526	299 714	319 523	303 824	287 821	275 684	277 016	271 712	264 199	277 121	270 656
117 557	121 673	115 353	118 392	117 452	117 727	116 938	119 556	118 617	123 306	126 487	122 052	120 460	123 481
272 653	292 258	307 063	314 027	310 447	298 500	301 699	295 192	280 524	267 448	267 737	264 187	260 270	..
61,7	65,7	68,6	69,7	68,6	65,6	65,9	64,1	60,5	57,1	56,5	55,0	53,6	..
1,3	1,4	1,6	1,5	1,6	1,4	1,4	1,4	1,5	1,3	1,4	3,1	1,3	..
43,8	46,3	47,1	47,2	44,6	43,2	43,5	41,8	38,2	35,4	34,4	31,6	32,8	..
4,0	4,2	4,4	4,9	5,2	4,9	5,1	5,4	5,5	5,2	5,1	5,1	5,0	..
0,9	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	..
5,5	6,8	8,1	8,6	9,7	9,1	9,3	8,9	8,6	8,6	8,6	8,2	7,6	..
4,7	4,6	5,0	5,4	5,1	4,4	4,1	4,0	4,0	4,1	4,3	4,4	4,3	..
1,6	1,6	1,7	1,6	1,9	2,1	1,9	1,8	1,9	1,9	1,9	2,0	1,8	..
28	28	31	30	33	31	32	34	35	35	35	36	32	..
61	57	58	53	59	58	56	63	67	67	71	86	66	..
16	15	17	15	16	14	15	17	18	16	16	15	13	..
59	57	57	56	59	58	58	58	59	60	58	56	55	..
59	42	45	44	47	47	51	48	52	55	51	51	50	..
86	87	88	87	89	89	89	90	90	90	89	89	88	..
21	22	21	22	25	24	21	24	24	22	21	19	18	..
65	67	69	69	72	56	58	68	70	71	69	68	62	..
27 272	28 586	31 519	34 235	37 995	33 204	32 690	36 121	36 169	35 992	37 017	34 938	34 304	..
11,5	11,9	13,1	13,9	15,4	13,4	13,1	14,3	14,2	13,8	14,0	13,0	12,7	..
1,9	2,0	2,2	2,5	2,7	2,4	2,3	2,5	2,5	2,7	2,8	2,6	2,4	..
17,9	17,5	18,4	19,5	18,0	17,2	15,5	15,8	15,1	15,3	16,4	16,8	15,5	..
43,6	43,4	44,5	44,8	46,0	45,5	45,6	45,0	43,8	43,3	43,6	42,8	44,1	..
38,5	39,2	37,1	35,7	36,0	37,3	38,9	39,2	41,1	41,4	40,0	40,4	40,3	..
17 192	21 120	22 466	21 444	34 962	27 513	29 380	29 529	33 307	33 103	35 143	31 377	29 759	..
4,9	5,9	6,3	6,0	9,7	7,6	8,0	8,0	8,9	8,8	9,2	8,1	7,6	..
13,6	14,1	14,2	14,6	14,9	14,7	14,4	14,0	14,2	15,5	16,0	15,8	15,5	..
35	27	29	29	22	24	25	24	25	24	22	24	23	..
188	186	188	191	180	184	213	217	215	190	190	193	205	..
10 600	10 377	11 029	10 979	12 046	11 649	10 686	10 326	11 914	11 938	12 514	12 106	11 864	..
2 536	2 466	2 512	2 548	2 762	2 832	2 944	3 028	3 124	3 250	3 420	3 387	3 403	..
6,1	6,3	6,3	5,9	5,6	5,5	5,3	5,4	5,3	5,2	5,4	6,2	6,4	..

11.	Sosial og politisk deltakelse (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996	1997
11.1.	Personer 16 år og over[1] som bor alene. Prosent	12	..	..	17	..	..
	Menn	9	..	..	15	..	..
	Kvinner	14	..	..	18	..	..
11.2.	Personer 16-79 år uten besøkskontakt med naboer. Prosent	24	..	..	27	..	24
	Menn	25	..	..	28	..	24
	Kvinner	24	..	..	27	..	25
11.3.	Personer 16-79 år som er uten eller som sjelden[2] har kontakt med nær familie. Prosent	13	..	..	12	..	..
	Menn	12	..	..	12	..	..
	Kvinner	13	..	..	12	..	..
11.4.	Personer 16-79 år som er uten eller som sjelden[2] har kontakt med gode venner. Prosent	14	..	..	9	..	..
	Menn	16	..	..	10	..	..
	Kvinner	13	..	..	7	..	..
11.5.	Personer 16-79 år som ikke har en fortrolig venn. Prosent[3]	27	..	..	18	..	..
	Menn	31	..	..	22	..	..
	Kvinner	23	..	..	13	..	..
11.6.	Personer 16-79 år som verken er gift, samboende eller har en fortrolig venn[4]. Prosent	8	..	..	5	..	..
	Menn	7	..	..	6	..	..
	Kvinner	8	..	..	5	..	..
11.7.	Personer 16-79 år som ikke er aktive i noen organisasjon eller forening. Prosent	48	..	..	47	..	45
	Menn	42	..	..	43	..	45
	Kvinner	53	..	..	52	..	46
11.8.	Personer 16-79 år som er aktive i idrettslag. Prosent	15	..	..	18	..	18
	Menn	21	..	..	22	..	20
	Kvinner	10	..	..	13	..	15
11.9.	Personer 16-79 år som er aktive i politisk parti. Prosent	6	..	..	3	..	3
	Menn	7	..	..	4	..	3
	Kvinner	4	..	..	2	..	3
11.10.	Sysselsatte 16-66 år som er aktive i fagforening eller yrkesorganisasjon. Prosent	19	..	..	18	..	18
	Menn	24	..	..	22	..	18
	Kvinner	12	..	..	13	..	18
11.11.	Valgdeltakelse i stortingsvalg[5]. Prosent	..	84,0	..	..	..	78,3
	Menn	..	84,4	..	..	..	79,4
	Kvinner	..	83,7	..	..	..	83,3
11.12.	Valgdeltakelse i kommunevalg. Prosent	..	..	..	62,8	..	..

[1] 16-79 år i 1980-2001, 16 år og over fra 2003 (se kilde).
[2] Sjeldnere enn månedlig.
[3] I perioden 1980-2002 er ikke fortrolige innen familien regnet med.
[4] Enslige som har svart «vet ikke» på spørsmålet om de har en fortrolig venn, er inkludert.
[5] Fra og med valget 1989 er valgdeltakelsen fordelt på kjønn basert på utvalgsundersøkelser.

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
19	..	..	22	..	24	25	25	22	22	21	22	22	
19	..	..	23	..	24	24	25	22	22	21	22	22	
20	..	..	21	..	25	26	25	23	22	21	22	22	
..	..	..	23	..	..	25	..	..	..	30	..	..	
..	..	..	23	..	..	26	..	..	..	29	..	..	
..	..	..	23	..	..	24	..	..	..	30	..	..	
14	..	..	..	14	..	..	..	..	..	17	..	..	
16	..	..	..	15	..	..	..	..	..	17	..	..	
13	..	..	..	12	..	..	..	..	..	16	..	..	
8	..	8	..	6	..	..	..	..	..	6	..	..	
8	..	8	..	7	..	..	..	..	..	7	..	..	
7	..	7	..	6	..	..	..	..	..	6	..	..	
16	..	..	..	14	..	..	..	..	..	5	..	..	
21	..	..	..	20	..	..	..	..	..	7	..	..	
10	..	..	..	9	..	..	..	..	..	3	..	..	
4	..	..	..	4	..	..	..	..	..	2	..	..	
5	..	..	..	4	..	..	..	..	..	3	..	..	
3	..	..	..	3	..	..	..	..	..	2	..	..	
..	..	49	46	..	..	..	..	..	45	..	..	..	
..	..	47	43	..	..	..	..	..	43	..	..	..	
..	..	50	49	..	..	..	..	..	47	..	..	..	
..	..	17	19	..	..	18	..	..	18	..	..	..	
..	..	20	22	..	..	21	..	..	22	..	..	..	
..	..	15	15	..	..	16	..	..	14	..	..	..	
..	..	4	3	..	..	3	..	..	3	..	..	..	
..	..	4	4	..	..	4	..	..	3	..	..	..	
..	..	3	3	..	..	2	..	..	3	..	..	..	
..	..	16	16	..	..	15	..	..	15	..	..	..	
..	..	17	16	..	..	15	..	..	14	..	..	..	
..	..	16	15	..	..	16	..	..	17	..	..	..	
..	..	..	75,5	..	..	..	77,4	..	..	..	76,4	..	..
..	..	..	76,8	..	..	..	76,6	..	..	..	76,1	..	..
..	..	..	77,5	..	..	..	78,4	..	..	..	76,7	..	..
..	60,4	..	..	..	59,0	..	..	..	61,2	..	..	..	64,6

Kilde:
11.1: Levekårsundersøkelsen EU-SILC fra og med 2003, 1980-2002 Levekårsundersøkelsene.
11.2-11.10: Levekårsundersøkelsene.
11.11-11.12: Valgstatistikk.

12.	Økonomi (for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)	1980	1985	1990	1995	1996
Realøkonomi						
12.1.	Konsum i husholdninger mv.	..	9,2	0,7	3,6	6,3
12.2.	Konsum i offentlig forvaltning	..	2,3	5,3	0,6	2,7
12.3.	Bruttoinvestering i fast realkapital	..	-4,0	-12,1	3,9	10,2
	Utvinning og rørtransport	..	-10,1	-2,5	-14,3	-5,7
	Fastlands-Norge	..	6,2	-8,8	13,3	11,3
	Næringer	..	10,9	-6,1	18,2	17,1
	Bolig	..	-0,9	-17,8	10,5	2,8
	Offentlig forvaltning	..	1,7	-4,7	5,0	5,0
12.4.	Etterspørsel fra Fastlands-Norge[1]	..	7,0	-0,1	4,3	6,2
12.5.	Lagerendring[2]	..	1,4	1,2	1,6	-2,1
12.6.	Eksport	..	7,2	8,6	5,0	10,0
	Råolje og naturgass	..	5,0	3,4	10,0	13,4
	Tradisjonelle varer	..	2,7	8,7	3,6	10,5
12.7.	Import	..	8,8	2,5	5,8	8,8
	Tradisjonelle varer	..	13,5	8,3	9,5	10,7
12.8.	Bruttonasjonalprodukt	..	5,4	1,9	4,2	5,1
	Fastlands-Norge	..	5,8	0,9	3,3	4,1
	Industri og bergverk	..	3,5	-1,2	0,5	4,3
	Oljevirksomhet og utenriks sjøfart	..	3,7	8,5	9,0	11,1
Arbeidsmarked						
12.9.	Utførte timeverk i Fastlands-Norge	..	2,4	-1,7	1,1	1,6
12.10.	Sysselsatte personer	..	2,7	-0,8	2,5	2,0
12.11.	Arbeidstilbud[3]	..	2,0	-0,6	2,1	2,0
12.12.	Yrkesandel (nivå)[3]	..	69,8	69,9	70,1	71,4
12.13.	Arbeidsledighetsrate (nivå)	..	2,6	5,2	4,9	4,8
Priser og lønninger						
12.14.	Lønn per normalsårsverk	..	7,5	4,8	3,3	4,4
12.15.	Konsumprisindeksen (KPI)	..	5,6	4,1	2,5	1,2
12.16.	Konsumprisindeksen (KPI) justert for avgiftsendringer og uten energivarer	..	..	..	..	..
12.17.	Eksportpris tradisjonelle varer	..	3,7	-4,8	7,4	-2,4
12.18	Importpris tradisjonelle varer	..	4,9	0,1	0,8	-0,5
12.19.	Boligpris[5]	..	13,1	-7,1	7,6	8,4

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
3,1	2,8	3,7	4,2	2,1	3,1	2,8	5,6	4,0	4,8	5,4	1,6	0,2	3,7
3,3	3,4	3,1	1,9	4,6	3,1	1,7	1,5	0,7	1,9	3,0	4,1	4,8	2,2
15,8	13,6	-5,4	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	13,3	11,7	12,5	2,5	-6,8	-7,4
24,8	22,2	-13,0	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	18,8	4,3	6,3	5,1	5,8	-12,4
12,2	9,4	0,2	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	12,7	11,9	15,7	-0,8	-10,9	-3,1
10,1	10,4	-1,0	-0,4	2,5	4,0	-11,6	8,4	19,2	17,1	25,5	2,5	-14,4	-1,2
12,6	7,7	3,0	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	10,8	4,1	2,9	-11,6	-17,8	-2,2
12,1	8,5	0,4	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	1,3	11,6	9,6	4,7	7,0	-8,0
4,7	4,2	2,9	2,6	3,0	3,0	1,4	5,0	4,6	5,3	6,7	1,7	-1,0	2,0
0,8	0,4	-1,0	1,2	-1,6	0,2	-0,3	1,4	0,5	0,1	-1,4	-0,4	-3,1	3,2
7,8	0,7	2,8	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	1,1	0,0	2,3	1,0	-3,9	-1,7
4,1	-5,8	0,4	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5,0	-6,5	-2,4	-2,0	-0,9	-7,4
7,5	5,5	2,3	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5,0	6,2	8,5	4,2	-8,1	4,9
12,5	8,8	-1,6	2,0	1,7	1,0	1,4	8,8	8,7	8,4	8,6	4,3	-11,7	9,0
8,5	9,3	-1,9	2,5	4,5	3,0	5,2	10,9	8,1	11,5	8,2	-0,5	-13,1	8,3
5,4	2,7	2,0	3,3	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,3	2,7	0,7	-1,7	0,3
5,2	4,1	2,6	2,9	2,0	1,4	1,3	4,4	4,6	4,9	5,6	1,8	-1,8	2,1
4,4	-0,9	0,1	-0,6	-0,5	-0,4	3,0	5,7	4,2	3,1	3,2	2,6	-5,9	2,1
6,4	-3,9	-1,7	5,1	1,8	1,9	0,0	1,7	-3,8	-5,3	-5,0	-2,6	-1,5	-5,4
2,5	2,5	0,7	-0,7	-1,6	-0,9	-2,1	1,7	1,4	3,1	4,3	3,4	-1,9	0,5
2,9	2,7	0,9	0,6	0,3	0,3	-1,0	0,4	1,1	3,6	4,1	3,2	-0,4	-0,2
2,1	1,7	0,5	0,7	0,5	0,7	-0,1	0,3	0,7	2,0	2,5	3,4	0,0	0,5
72,7	73,9	72,3	72,5	73,5	73,5	72,9	72,6	72,4	72,0	72,8	73,9	72,8	71,9
4,0	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,5	2,6	3,2	3,6
4,8	6,5	5,4	4,6	5,3	5,4	3,7	4,6	3,8	4,8	5,5	6,0	3,6	3,9
2,6	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,5	1,5	2,3	0,8	3,8	2,1	2,5
..	..	..	..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4	2,6	2,6	1,4
-0,5	1,9	-0,5	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,1	11,4	2,7	2,4	-6,2	3,7
-1,3	0,7	-2,9	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4,0	0,5	4,0	4,1	4,7	-1,4	-0,2
10,9	9,7	11,2	15,7	7,0	5,0	1,7	7,7	9,5	13,7	12,6	-1,1	1,9	8,3

12. **Økonomi** (forts.) **(for alle årganger se www.ssb.no/sosind/)**	1980	1985	1990	1995	1996
Inntekter, renter og valuta					
12.20. Husholdningenes realdisponible inntekt	..	2,0	2,5	2,7	3,2
12.21. Husholdningenes sparerate (nivå)	..	-1,8	2,3	4,6	2,6
12.22. Pengemarkedsrente (nivå)	..	12,5	11,5	5,5	4,9
12.23. Utlånsrente, banker (nivå)[6]	..	13,3	14,3	7,7	7,1
12.24. Realrente etter skatt (nivå)	..	3,1	5,5	3,1	3,9
12.25. Importveid kronekurs (44 land)[7]	..	2,2	-0,2	-4,4	-0,4
Utenriksøkonomi					
12.26. Driftsbalansen, mrd. kroner	..	26,1	18,4	33,2	70,7
12.27. Driftsbalansen i prosent av BNP	..	4,8	2,5	3,5	6,9
Utlandet					
12.28. Eksportmarkedsindikator	..	6,2	3,9	7,3	5,9
12.29. Konsumpris euro-området	..	4,6	5,5	2,6	2,1
12.30. 3 måneders rente euro (nivå)	..	9,2	10,3	5,9	4,4
12.31. Råoljepris i kroner (nivå)[8]	..	237	147	107	133

[1] Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.
[2] Endring i lagerendring i prosent av BNP.
[3] Ifølge Arbeidskraftundersøkelsene (AKU).
[5] Brudd i serien i 2004.
[6] Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner. Gjennomsnitt for året.
[7] Positivt fortegn innebærer depresiering.
[8] Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde:
12.1-12.10, 12.14, 12.17-12.21, 12.24: Nasjonalregnskapet.
12.11-12.12: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU).
12.13: Arbeidskraftundersøkelsene (AKU).
12.15-12.16: Konsumprisindeksen (KPI).
12.22-12.23, 12.25, 12.28-12.31: Norges Bank.
12.26: Utenriksregnskapet.
12.27: Utenriksregnskapet og Nasjonalregnskapet.

1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
3,8	5,3	2,4	3,4	-0,3	7,9	4,4	3,6	7,6	-6,4	6,3	3,5	4,4	4,1
3,1	5,8	4,7	4,3	3,1	8,4	9,1	7,4	10,2	0,1	1,5	3,8	7,5	7,6
3,7	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	6,2	2,5	2,5
5,9	7,9	8,4	8,0	8,8	8,4	6,5	4,2	3,9	4,3	5,7	7,3	4,9	4,5
1,7	3,1	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,3	1,5	1,4	0,9
-0,4	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9	0,7	-1,8	0,0	3,3	-3,7
70,5	-3,6	69,5	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	316,6	372,1	320,5	443,2	274,9	310,0
6,3	-0,3	5,6	15,0	16,1	12,6	12,3	12,7	16,3	17,2	14,1	17,7	11,8	12,4
9,3	8,3	6,9	11,7	0,8	1,8	4,1	7,3	6,4	8,7	5,4	0,9	-10,6	10,7
1,6	1,1	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	3,3	0,3	1,7
4,2	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,3	4,6	1,2	0,7
135	96	141	251	223	198	201	255	355	423	422	536	388	484

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

4.11.2011

Kommunestyre og fylkestingsvalget 2011

Økning i valgdeltakelsen

Deltakelsen ved høstens lokalvalg var på 64,5 prosent, og økte med 2,8 prosentpoeng i forhold til i 2007. Dette er den høyeste valgdeltakelsen på 2000-tallet, men likevel lavere enn hva som har vært vanlig ved lokalvalg tidligere. Antallet forhåndstemmer økte med 5,5 prosentpoeng.

Det er andre gang på rad at den samlede valgdeltakelsen ved kommunestyre- og fylkestingsvalget økte, sammenlignet med forrige lokalvalg. Alle fylkene hadde en økning i deltakelsen sammenlignet med forrige valg. Den største fremgangen kom i Sør-Trøndelag og Troms, med en økning i valgdeltakelsen på over 5 prosentpoeng. Det var minst endring i Vest-Agder, med 1 prosentpoeng.

Valgdeltakelsen varierte. Den var lavest i Østfold, med 61,1 prosent, og høyest i Sogn og Fjordane med 67,5 prosent.

Høyeste valgdeltakelse på 2000-tallet, men lavere enn tidligere

Valgdeltakelsen ved kommunestyrevalget var 64,2 prosent. Totalt utgjør dette 2 440 428 avgitte stemmer. Valgdeltakelsen har variert over tid. Høyest deltakelse var det i 1963, med 81 prosent, men det har vært en generell og markert nedgang i deltakelsen siden valget i 1987. Kun seks av de 24 kommunestyrevalgene som er avholdt fra 1922 og fram til i dag, har hatt lavere deltakelse enn årets valg. Fire av disse seks valgene er blitt gjennomført etter 1999. Sogn og Fjordane og Hordaland hadde den høyeste deltakelsen blant fylkene, med henholdsvis 67,7 og 66,5 prosent. Lavest deltakelse hadde Østfold og Telemark, med 60,9 prosent og 61,6 prosent.

I fem kommuner deltok over 80 prosent av de stemmeberettigede ved valget. Fedje hadde den høyeste deltakelsen med 86,4 prosent. I tillegg lå Røyrvik, Kvitsøy, Rømskog og Vegårshei på over 80 prosent. Det laveste valgfremmøtet var i Lebesby og Moskenes, med henholdsvis 54,2 og 54,3 prosent.

I større kommuner med minst 10 000 avgitte stemmer hadde Oppegård den høyeste deltakelsen med 72,2 prosent. Den laveste var i Sarpsborg med 56,3 prosent.

Økt deltakelse i de fleste fylkene

Siden det ble innført direkte valg til fylkestingene i 1975, har tendensen vært en fallende valgdeltakelse. Årets valg har imidlertid den høyeste deltakelsen som er registrert siden 1995, med 59,9 prosent. Det er en økning på 2,4 prosentpoeng siden valget i 2007. Alle fylkene hadde høyere valgdeltakelse enn i 2007. Størst økning hadde Troms med 4,2 prosentpoeng – fra 54,2 prosent i 2007 til 58,4 prosent i 2011.

Flere forhåndsstemmer

Det ble avgitt 22,2 prosent forhåndstemmer ved lokalvalget i 2011. Dette er en økning i andelen forhåndsstemmer på 5,5 prosentpoeng sammenlignet med valget i 2007, og en økning på 10,3 prosentpoeng siden 2003. I alle fylkene er det flere avgitte forhåndsstemmer denne gangen enn i 2007. Størst endring er det for Finnmark der det er avgitt 7,9 prosentpoeng flere forhåndstemmer. I fem av fylkene (Finnmark, Oslo, Nordland, Sør-Trøndelag og Hordaland) er minst hver fjerde stemme avgitt på forhånd. I Unjárga-Nesseby, Hammerfest, Bodø og Solund kommune var over 40 prosent av stemmene forhåndsstemmer.

Stor andel forhåndstemmer med e-valg

Ved årets valg deltok i alt ti kommuner i forsøket der stemmeberettigede hadde mulighet til å avgi sin forhåndsstemme elektronisk. Totalt ble det avgitt om lag 27 600 slike stemmer. Alle kommunene som deltok, bortsett fra Ålesund, ligger langt over landsgjennomsnittet i andel forhåndsstemmer. Bodø og Hammerfest har høyest andel med 41,4 prosent. Sammenlignet med valget i 2007 har alle, bortsett fra Ålesund, en økning i andel forhåndstemmer på over 15 prosentpoeng.

Samme andel forkastede, nedgang i blanke stemmegivninger

Ved kommunestyrevalget var det 3 300 stemmer som ble forkastet, dette er på tilsvarende nivå som ved valget for fire år siden. Det ble totalt avgitt 11 900 blanke stemmer ved årets kommunestyrevalg. Som andel av totalt avgitte stemmer er dette en liten nedgang siden valget i 2007.

Ved fylkestingsvalget ble det forkastet 2 300 stemmer, også dette på tilsvarende nivå som i 2007. Det ble totalt avgitt 24 100 blanke stemmer ved årets fylkestingsvalg. Dette utgjør om lag 1 prosent av det totale antallet avgitte stemmer.

20.10.2011

Ofre for lovbrudd, anmeldt 2010

Færre ofre for tyveri, flere kvinnelige voldsofre

3,4 prosent av befolkningen i Norge ble registrert som offer for ett eller flere lovbrudd i 2010. Dette utgjør totalt 169 000 personer, og er 3,9 prosent færre enn året før. Antallet registrerte ofre for vold har vært stabilt de siste årene, men det er færre ungdom og flere kvinner blant voldsofrene.

Av de 394 000 anmeldte lovbruddene er nesten halvparten (46,7 prosent) begått mot personer, og 17,5 prosent mot foretak eller annen juridisk enhet. I forhold til året før er det registrert færre lovbrudd mot både personer og foretak, med en nedgang på henholdsvis 4,1 og 5,8 prosent.

Nesten 127 000 anmeldte vinningslovbrudd er begått mot personer og 43 500 mot foretak. Dette er henholdsvis 5,4 og

www.ssb.no Dagens statistikk

8 prosent færre vinningslovbrudd enn de relativt høye antallene i 2009. I tillegg er det anmeldt 10 400 tilfeller av skadeverk med personofre og 9 900 skadeverk mot foretak, en nedgang på henholdsvis 10 og 16 prosent i forhold til året før.

Ifølge anmeldelsene til politiet er det flere lovbrudd uten fornærmet, og i 2010 omfattet disse 35,8 prosent av lovbruddene. Narkotika- og trafikklovbrudd utgjør mer enn to tredeler av disse lovbruddene.

Færre ofre for vinningskriminalitet
Samlet sett ble nesten 120 000 personer registrert som ofre for vinningslovbrudd i 2010. Det er tilnærmet 6 600 færre enn året før. Til sammen 41 100 personer ble registrert som ofre for tyverier fra bolig, fritidsbolig eller kjøretøy – nesten 4 800 færre enn i 2009.

Tyverier og annen vinningskriminalitet er hovedlovbrudd for 70 prosent av alle registrerte personofre. Nedgangen for vinningslovbrudd bidrar til at det totale antallet registrerte personofre i Norge nå er færre enn de seks foregående årene med denne typen statistikk.

Hvert femte offer for vinningskriminalitet bor i hovedstaden
4,5 prosent av den totale befolkningen i Oslo ble registrert som ofre for vinningslovbrudd i 2010. Disse utgjør mer enn hvert femte registrerte offer for denne typen lovbrudd i Norge. Den tilsvarende andelen er 1,1 prosent i Sogn og Fjordane, som er fylket med størst prosentvis nedgang i forhold til året før og minst anmeldt vinningskriminalitet.

Unge er mest utsatt for kriminalitet …
Unge voksne har klart høyest risiko for å bli registrert som ofre for kriminalitet. 6,6 prosent av befolkningen i alderen 20-29 år ble registrert som ofre i løpet av 2010, mens tilsvarende andel for aldersgruppen 70-79 år er 1,6 prosent.

… men ulike aldersgrupper er ofre for ulike type lovbrudd
Ser vi på fordelingen av lovbruddsgrupper innenfor aldersgruppene, finner vi noen relativt klare mønstre: I aldersgruppen 0-9 år er hele 80 prosent av ofrene registrert med seksual- eller voldskriminalitet som hovedlovbrudd. Tilsvarende andel i aldersgruppene 20-29 og 70-79 år er henholdsvis 16 og 4 prosent. Motsatt gjelder for blant annet vinningskriminalitet, som er hovedlovbruddsgruppen til 80 prosent av ofrene i aldersgruppen 80 år og over. Den tilsvarende andelen er 56 prosent for aldersgruppen 10-19 år.

Flest mannlige voldsofre, men ikke for alle typer vold
I alt 22 300 personer, tilsvarende 4,6 per 1 000 innbyggere, ble registrert som ofre for voldskriminalitet i 2010 – det samme som året før. Ut fra hovedlovbruddet ble 5 900 personer utsatt for trusler og 14 200 for fysisk vold (det vil si fysisk mishandling i familieforhold og forbrytelse mot liv, legeme og helbred).

58 prosent av voldsofrene i 2010 var menn, men kjønnsfordelingen er svært ulik blant ofrene for de forskjellige typene hovedlovbrudd. Andelen menn er spesielt stor blant ofrene for legemsbeskadigelse (86 prosent) og legemsfornærmelse (63 prosent). Kvinner er på sin side klart overrepresentert blant ofrene for mishandling i familieforhold, hvor de utgjør 75 prosent. Av de nesten 3 300 ofrene med en seksualforbrytelse som hovedlovbrudd er kvinneandelen enda høyere, med 87 prosent.

Flere kvinnelige voldsofre
I 2010 ble 2 550 personofre registrert med mishandling i familieforhold (inkludert grov mishandling) som hovedlovbrudd. Etter innføring av lov om mishandling i familieforhold (fra 2006) har det vært en omfordeling i registrering av ofre for de ulike typene av voldslovbrudd. Samtidig er det også totalt sett blitt flere kvinner og barn registrert som voldsofre, noe som ser ut til å ha relativt klar sammenheng med utviklingen i anmeldt mishandling i familieforhold.

I saker med mishandling i familieforhold er det omtrent like mange gutter og jenter blant ofrene i aldersgruppen 0-19 år, mens det er en klar overvekt av kvinner i de eldre aldersgruppene. Etter 2006 har flere kvinner blitt registrert som voldsofre, og andelen kvinner av alle fornærmede i voldssaker har økt. Denne økningen har først og fremst sammenheng med at flere kvinner i alderen 20 år og over registreres som ofre for mishandling i familieforhold.

Færre voldsofre blant ungdom
Ut fra anmeldelsene til politiet er risikoen for å bli utsatt for vold økende fram til 18-20-årsalderen. Det gjelder for både jenter og gutter. I løpet av de første årene etter oppnådd myndighetsalder er det betydelig flere voldsofre blant menn enn kvinner. Andelen som blir registrert som voldsoffer synker jo eldre man blir, og forskjellene mellom menn og kvinner blir mindre med alderen.

I aldersgruppen 13-22 år ble det registrert nesten 6 300 voldsofre i 2010. Dette er drøyt 4 prosent færre enn året før og nesten 12 prosent færre enn i 2007. Nedgangen de siste tre årene viser en tydelig nedadgående trend for begge kjønn, men i størst grad for menn.

Flest voldsofre i Finnmark og befolkningsrike kommuner
Finnmark er det fylket med klart høyest andel voldsofre i 2010, med 8,2 ofre per 1 000 innbyggere. Generelt øker imidlertid andelen registrerte voldsofre jo mer befolket en kommune er. I 2010 var det for eksempel 5,1 voldsofre per 1 000 innbyggere i kommuner med 30 000 eller flere innbyggere, mens tilsvarende andel for kommuner med under 2 000 innbyggere var 3,5. Tre av fire registrerte voldsofre utsettes for vold i den kommunen de bor i.

14.10.2011

Dødsårsaker, 2010

Flest menn dør av iskemisk hjertesykdom

I fjor døde 21 500 kvinner og 20 000 menn. Hjerte- og karsykdom og kreft er de vanligste dødsårsakene. Flere menn enn kvinner under 65 år dør av iskemisk hjertesykdom i Norge.

Seks av ti dødsfall skyldes hjerte- og karsykdom eller kreftsykdom. Blant hjerte- og karsykdommer var iskemisk hjertesykdom den vanligste årsak til død i fjor. Iskemisk hjertesykdom er hjerteinfarkt, angina pectoris og aterosklerose i hjertet. 2 800 menn og 2 400 kvinner gikk bort som følge av denne hjertesykdommen i Norge i 2010.

I materialet for 2010 mangler 730 personer en dødsmelding, over halvparten av disse personene døde i utlandet.

Store kjønnsforskjeller i EU-landene ved dødsfall av iskemisk hjertesykdom
Aldersstandardiserte dødsrater for eldre over 65 år viser en fortsatt nedgang av iskemiske hjertesykdommer i EU-landene og Norge. Disse hjertesykdommene er

www.ssb.no Dagens statistikk

likevel hovedårsak til død i denne aldersgruppen.

Kreft er den viktigste dødsårsaken for de under 65 år. Det er derimot iskemisk hjertesykdom som gir den største kjønnsforskjellen i denne aldersgruppen i EU-landene. Hyppigheten for dødsfall som skyldes iskemisk hjertesykdom er fire ganger så høy for menn som for kvinner for de under 65 år, ifølge tall fra Eurostat for årene 2006-2008.

Flest kreftdødsfall skyldes kreft i fordøyelses- eller åndedrettsorganene
Majoriteten av kreftdødsfall skriver seg fra kreft i fordøyelsesorganene eller åndedrettsorganene, mer spesifikt i tarm og lunge. Det døde 3 900 av respirasjonssykdommer, og halvparten av dødsfallene var forårsaket av kronisk obstruktiv lungesykdom. Totalt døde det 750 av alkohol, narkotika og medikamenter i fjor. 370 av disse var forårsaket av alkohol og alkoholrelaterte sykdommer. Antall overdosedødsfall var 360 i 2010.

730 manglet dødsmeldinger i fjor
Dødsårsaksregisteret omfatter alle døde som på dødstidspunktet var registrert som bosatt i Norge i henhold til Det sentrale folkeregister, uansett om dødsfallet fant sted i eller utenfor Norge. I materialet for 2010 mangler dødsårsak for 730 personer, eller 1,8 prosent av alle dødsfall. Manglende dødsmeldinger skyldes dels dødsfall i utlandet (385) og mangelfull rapportering fra kommuner, spesielt fra noen i østlandsområdet. Blant de døde i utlandet i fjor var 7 av 10 menn. Hovedtyngden av disse dødsfallene gjaldt aldersgruppen 45-74 år. Det ble sendt ut over 2 000 purringer etter manglende dødsmeldinger i 2010.

6.10.2011

Arveavgiftsstatistikk, 2009

Mindre arveavgift

Utlignet avgift på arv og gaver fra private skifter mottatt i 2009 utgjorde 1,4 milliarder kroner. Dette er 387 millioner kroner mindre enn året før. Høyere fribeløp og reduserte avgiftssatser forklarer nedgangen.

Fribeløpet for arveavgift på arv og gaver ble endret fra 250 000 kroner til 470 000 kroner i 2009. Samtidig ble avgiftssatsene redusert.

Doblet antall mottakere med høye beløp
Antall mottakere av avgiftpliktig arv og gaver på over 1 million kroner har doblet seg fra 2008 til 2009. 50 prosent av de som mottok arv og gaver i 2009, fikk verdier på mer enn 1 million kroner, mot 18 prosent året før.

Gjennomsnittsarven på 1 348 000 kroner
Gjennomsnittlig avgiftspliktig arv i private skifter utgjorde 1 348 000 kroner i 2009. Samlet avgiftspliktig arv utgjorde 17,5 milliarder kroner, mot 13,2 milliarder kroner i 2008. Nær 13 000 personer mottok avgiftspliktig arv i 2009, som er om lag 6 000 færre personer enn året før.

Gaver til 7,9 milliarder
Vel 6 000 personer mottok avgiftspliktige gaver eller forskudd på arv i 2009. Året før var tallet 7 400 personer. Samlet verdi av avgiftspliktige gaver utgjorde 7,9 milliarder kroner i 2009, med en utlignet avgift på 0,4 milliarder kroner.

22.9.2011

Befolkningsstatistikk. Svalbard, 1. juli 2011

Flere utlendinger på Svalbard

Folketallet på Svalbard økte med 145 personer i 1. halvår 2011. Utlendinger sto for to tredjedeler av økningen.

Det var registrert 2 539 bosatte på Svalbard per 1. juli 2011. Antall bosatte i russiske Barentsburg steg fra 370 til 425 i 1. halvår, som er 24 færre enn på samme tid i fjor. Også antallet i de norske bosettingene steg i årets seks første måneder, fra 2 017 til 2 104. Av den totale befolkningen i de norske bosettingene har 363 kommet til Svalbard fra utlandet, mens 1 741 har bakgrunn fra Fastlands-Norge.

Andelen utlendinger i de norske bosettingene stiger stadig, og økningen var på 41 bosatte i 1. halvår. Mens denne andelen var 14 prosent per 1. januar 2009, var den steget til 17 prosent ved starten av juli i år.

Thailendere, svensker og russere
I de norske bosettingene er thailendere den største gruppen av utlendinger, med 103 bosatte. På plassene bak følger svensker med 75, og russere med 36 bosatte. Tidligere var det flere tyskere enn russere, men antall russere har steget litt år for år. Kvinnene er i flertall blant de fra Thailand, Russland og Filippinene, mens det er et mannsoverskudd blant resten av utlendingene.

Størst flytteoverskudd av utlendinger
I løpet av 1. halvår 2011 ble det registrert 14 fødsler og 1 dødsfall i de norske bosettingene på Svalbard. Det var 214 personer som flyttet inn, mens 143 flyttet ut. Fødselsoverskuddet ble dermed 13, og nettoinnflyttingen 71. Det er alltid fødselsoverskudd på Svalbard i og med at dødsfall er sjeldne.

Nettoinnflyttingen kan derimot variere mye over tid og etter bosted utenfor Svalbard. Etter tre halvår på rad med større utflytting enn innflytting snudde altså strømmen i 2011. Det var 121 flere med bakgrunn fra Nord-Norge som flyttet ut enn inn i løpet av 2009 og 2010. Flytteunderskuddet blant de fra Sør-Norge var 15, mens det for utlendingene derimot var et overskudd av innflyttere på 24 i de tre halvårsperiodene frem til og med desember 2010. Nettoinnflyttingen for nordlendingene var -2 i 1. halvår 2011, mens den for søringene var 33 og for utlendingene 40.

Mange bor alene
De nærmere 2 000 personene som er fordelt på husholdninger, bor i til sammen 1 024 husholdninger. Det er i gjennomsnitt 1,9 personer per husholdning i de norske bosettingene, mens det i Fastlands-Norge er i snitt 2,2 personer per husholdning. Den største forskjellen mellom Svalbard og Fastlands-Norge er at det er vanligere å bo alene i de norske bosettingene på Svalbard. Over 50 prosent av husholdningene på Svalbard består av én person, mot 40 prosent i Fastlands-Norge. Hele 25 prosent av personene bor alene på Svalbard, mot 18 prosent i Norge for øvrig. Dette til tross for at det bor svært få eldre på Svalbard, som betyr at det er få enker og enkemenn der, en gruppe som utgjør en betydelig andel av de enslige ellers i samfunnet.

For de norske på Svalbard er én person i husholdningen den vanligste størrelsen på en privathusholdning. Blant utlendingene derimot, er det vanligst å bo i husholdninger som består av to personer.

www.ssb.no Dagens statistikk

Utdanning 2011
– veien til arbeidslivet

Utdanning 2011 – veien til arbeidslivet beskriver situasjonen og utviklingen i det norske utdanningssystemet, fra barnehage til høyere utdanning, med analyser av utvalgte aspekter ved utdanningsløpet som kan påvirke videre utvikling av kompetanse og senere yrkesdeltakelse. Publikasjonen er en oppdatering og utvidelse av Statistisk sentralbyrås tidligere publikasjoner i serien Statistiske analyser: Utdanning 2003 – ressurser, rekruttering og resultater, Utdanning 2005 – deltakelse og kompetanse, Utdanning 2007 – muligheter, mål og mestring og Utdanning 2009 – læringsutbytte og kompetanse.

Årets utgave inneholder åtte artikler skrevet av forfattere fra Statistisk sentralbyrå og fra eksterne forskningsmiljøer.

Statistisk sentralbyrå
Oslo:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo
Telefon: 21 09 00 00
Telefaks: 21 09 49 73

Kongsvinger:
NO-2225 Kongsvinger
Telefon: 62 88 50 00
Telefaks: 62 88 50 30

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no

Telefon: 22 18 81 00
Telefaks: 22 18 81 01
E-post: offpubl@akademika.no

ISBN 978-82-537-8195-2 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-8196-9 Elektronisk versjon
ISSN 0804-3321

Pris kr 260,- inkl. mva.

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

A

NORGE P.P. PORTO BETALT

DISTRIBUERT AV POSTEN NORGE

posten

Returadresse:
Statistisk sentralbyrå
NO-2225 Kongsvinger

Statistisk sentralbyrå

Oslo:
Postboks 8131 Dep
NO-0033 Oslo
Telefon: 21 09 00 00
Telefaks: 21 09 49 73

Kongsvinger:
NO-2225 Kongsvinger
Telefon: 62 88 50 00
Telefaks: 62 88 50 30

E-post: ssb@ssb.no
Internett: www.ssb.no

ISBN 978-82-537-8235-5 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-8236-2 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

Pris:
Institusjonsabonnement kr 330,- per år
Privatabonnement kr 220,- per år
Enkeltnummer kr 65,-

ISBN 978-82-537-8235-5
9 788253 782355

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

Foto: Colorbox